

TURAN
UNIVERSITY

Қазақстан Республикасының
білім және ғылым министрлігі

**«ТУРАН»
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ**
Ғылыми журнал

ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА
«ТУРАН»
Научный журнал

№ 2 (90)
2021
Алматы

Свидетельство № 9394-Ж от 22 июля 2008 г.
Министерство культуры и информации Республики Казахстан
Комитет информации и архивов

Собственник: учреждение
«Университет «Туран»

Выходит с января 1999 г.
один раз в квартал

НАУЧНО-РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

1. Алшанов Р.А.	- ректор университета «Туран», д.э.н., профессор, академик Международной инженерной академии, вице-президент Национальной инженерной академии РК, президент Академии экономических наук Казахстана (председатель совета)
2. Нурмуханова Г.Ж.	- проректор по стратегическому развитию, науке и инновациям университета «Туран», д.э.н., профессор (зам. председателя совета)
3. Алиев У.Ж.	- вице-президент корпорации «Туран», д.э.н., профессор
4. Александрова А.Ю.	- профессор Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова (РФ), д.г.н.
5. Акимжанов Т.К.	- директор Научно-исследовательского института права, д.ю.н., профессор
6. Арупов А.А.	- директор Института мировой экономики и международных отношений, д.э.н., профессор, академик МАИ
7. Аханов С.А.	- почетный председатель Совета Ассоциации финансистов Казахстана, д.э.н., профессор университета «Туран»
8. Абдиев К.С.	- директор Научно-исследовательского института информатизации образования университета «Туран», д.п.н., профессор университета «Туран»
9. Баишев Ж.Н.	- председатель Суда Евразийского экономического союза, к.ю.н., профессор университета «Туран»
10. Гизе Р.	- Университет прикладных наук Циттау-Герлиц (Германия), член университетского надзорного совета Hochschule, д.э.н., профессор
11. Дан Джим	- Государственный Пенсильванский университет (США), PhD, профессор
12. Джапаров Б.А.	- генеральный директор Ассоциации пользователей научно-образовательной компьютерной сети Казахстана «КазРЕНА», д.т.н., профессор
13. Зоркальцев В.И.	- Институт систем энергетики им. Л.А. Мелентьева СО РАН (РФ), д.т.н., профессор
14. Ержанов М.С.	- сопредседатель Форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, д.э.н., профессор
15. Калимолдаев М.Н.	- директор Института проблем информатики и управления МОН РК, д.ф.-м.н., профессор
16. Козлов В.В.	- профессор Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова (РФ), д.психол.н.
17. Мукамбаева Г.А.	- Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына, д.ю.н., профессор
18. Петров П.С.	- Великотырновский университет (Болгария), PhD
19. Попков В.К.	- профессор кафедры сетевых информационных технологий Новосибирского государственного технического университета (РФ), д.ф.-м.н.
20. Тазабеков К.А.	- президент Казахстанской ассоциации маркетинга, профессор университета «Туран»

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

1. Алшанов Р.А.	- главный редактор , ректор университета «Туран»
2. Нурмуханова Г.Ж.	- зам. главного редактора , проректор по стратегическому развитию, науке и инновациям университета «Туран»
3. Алиев У.Ж.	- вице-президент корпорации «Туран»
4. Тазабеков К.А.	- первый проректор университета «Туран»
5. Тусупова Л.А.	- проректор по академической деятельности, д.э.н., профессор университета «Туран»
6. Таяуова Г.Ж.	- проректор по внешним связям и докторантуре, PhD
7. Акимжанов Т.К.	- директор Научно-исследовательского института права, д.ю.н., профессор
8. Абдиев К.С.	- директор Научно-исследовательского института информатизации образования университета «Туран»
9. Бычкова С.Ф.	- депутат Мажилиса Парламента РК, д.ю.н., профессор университета «Туран»
10. Биктеубаева А.С.	- зав. кафедрой учета и аудита, к.э.н.
11. Бузело А.С.	- зав. кафедрой журналистики и переводческого дела, к.филол.н.
12. Вуколов В.Н.	- директор Научно-исследовательского института туризма университета «Туран», д.п.н., профессор
13. Дадабаева Д.М.	- зав. кафедрой мировой и национальной экономики, к.э.н.
14. Жаппар К.З.	- редактор , руководитель редакционно-издательского отдела, к.ф.н., PhD
15. Ералина Э.М.	- зав. кафедрой менеджмента, PhD
16. Ерубасева Г.К.	- зав. кафедрой туризма и сервиса, к.б.н.
17. Ескендирова Д.М.	- зав. кафедрой информационных технологий, к.т.н.
18. Касымжанова А.А.	- декан гуманитарно-юридического факультета, к.психол.н.
19. Куандыкова Д.Р.	- декан факультета «Академия кино и телевидения», к.т.н.
20. Разакова Д.И.	- декан экономического факультета, к.э.н., PhD
21. Селезнева И.В.	- зав. кафедрой финансов, д.э.н., профессор
22. Төлен Ж.М.	- зав. кафедрой регионоведения и международных отношений, PhD
23. Чакеева К.С.	- зав. кафедрой маркетинга и логистики, к.т.н.

Университету «Туран» принадлежат исключительные права на перепечатку отдельных материалов, издание и коммерческое использование журнала

© Университет «Туран», 2021

**Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінің
2008 ж. 22 шілдедегі № 9394-Ж куәлігі**

**Меншіктенуші: «Тұран»
Университеті» мекемесі**

**1999 ж. қаңтарынан бастап
тоқсанына бір рет шығады**

ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

1. Алшанов Р.А.	- «Тұран» университетінің ректоры, э.ғ.д., профессор, Халықаралық инженерлік академияның академигі, ҚР Ұлттық инженерлік академияның вице-президенті, Қазақстанның экономикалық ғылымдар академиясының президенті
(кеңес төрағасы)
2. Нурмуханова Г.Ж.	- «Тұран» университетінің стратегиялық даму, ғылым және инновациялар жөніндегі проректоры, э.ғ.д., профессор (кеңес төрағасының орынбасары)
3. Алиев У.Ж.	- «Тұран» корпорациясының вице-президенті, э.ғ.д., профессор
4. Александрова А.Ю.	- М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің профессоры (РФ), г.ғ.д.
5. Акимжанов Т.К.	- Құқық ғылыми-зерттеу институтының директоры, з.ғ.д., профессор
6. Арупов А.А.	- Әлемдік экономика және халықаралық қатынастар институтының директоры, э.ғ.д., профессор, ХАА академигі
7. Аханов С.А.	- Қазақстан қаржыгерлері қауымдастығы кеңесінің құрметті төрағасы, э.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
8. Абдиев К.С.	- «Тұран» университетінің білім беруді ақпараттандыру ғылыми-зерттеу институтының директоры, п.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
9. Баишев Ж.Н.	- Еуразиялық экономикалық одақ соты төрағасы, з.ғ.к., «Тұран» университетінің профессоры
10. Гизе Р.	- Циттау-Герлиц қолданбалы ғылымдар институты (Германия), Hochschulrat университеттік қадағалау кеңесінің мүшесі, э.ғ.д., профессор
11. Дан Джим	- Пенсильвания мемлекеттік университеті (АҚШ), PhD, профессор
12. Джапаров Б.А.	- «КазРЕНА» Қазақстанның ғылыми-білім беру компьютерлік желісін пайдаланушылар қауымдастығының бас директоры, т.ғ.д., профессор
13. Зоркальцев В.И.	- Л.А. Мелентьев атындағы энергетикалық жүйе институты СБ РФА (РФ), т.ғ.д., профессор
14. Ержанов М.С.	- Орталық Азия елдері бухгалтерлері мен аудиторлары форумының қосарлас төрағасы, э.ғ.д., профессор
15. Калимолдаев М.Н.	- ҚР БҒМ информатика және басқару мәселелері институтының директоры, ф.-м.ғ.д., профессор
16. Козлов В.В.	- П.Г. Демидов атындағы Ярославль мемлекеттік университетінің профессоры (РФ), психол.ғ.к.
17. Мукамбаева Г.А.	- Ж. Баласағұн атындағы Қырғыз ұлттық университеті, з.ғ.д., профессор
18. Петров П.С.	- Великотырнов университеті (Болгария), PhD
19. Попков В.К.	- Новосибирск мемлекеттік техникалық университетінің желілік ақпараттық технологиялар кафедрасының профессоры (РФ), ф.-м.ғ.д.
20. Тазабеков К.А.	- Қазақстан маркетинг қауымдастығының президенті, «Тұран» университетінің профессоры

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

1. Алшанов Р.А.	- бас редактор , «Тұран» университетінің ректоры
2. Нурмуханова Г.Ж.	- бас редактордың орынбасары , «Тұран» университетінің стратегиялық даму, ғылым және инновациялар жөніндегі проректоры
3. Алиев У.Ж.	- «Тұран» корпорациясының вице-президенті
4. Тазабеков К.А.	- «Тұран» университетінің бірінші проректоры
5. Тусупова Л.А.	- академиялық қызмет жөніндегі проректор, э.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
6. Таяуова Г.Ж.	- сыртқы байланыс және докторантура жөніндегі проректор, PhD
7. Акимжанов Т.К.	- құқық ғылыми-зерттеу институтының директоры, з.ғ.д., профессор
8. Абдиев К.С.	- «Тұран» университетінің білім беруді ақпараттандыру ғылыми-зерттеу институтының директоры
9. Бычкова С.Ф.	- ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты, з.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
10. Биктеубаева А.С.	- есеп және аудит кафедрасының меңг., э.ғ.к.
11. Бузело А.С.	- журналистика және аударма ісі кафедрасының меңг., филол.ғ.к.
12. Вуколов В.Н.	- «Тұран» университетінің Туризм ғылыми-зерттеу институтының директоры, п.ғ.д., профессор
13. Дадабаева Д.М.	- әлемдік және ұлттық экономика кафедрасының меңг., э.ғ.к.
14. Жаппар К.З.	- редактор , редакциялық-баспа бөлімінің басшысы, ф.ғ.к., PhD
15. Ералина Э.М.	- менеджмент кафедрасының меңг., PhD
16. Ерубаева Г.К.	- туризм және сервис кафедрасының меңг., б.ғ.к.
17. Ескендірова Д.М.	- ақпараттық технологиялар кафедрасының меңгерушісі, т.ғ.к.
18. Касымжанова А.А.	- гуманитарлық-заң факультетінің деканы, психол.ғ.к.
19. Куандыкова Д.Р.	- «Кино және теледидар академиясы» факультетінің деканы, т.ғ.к.
20. Разакова Д.И.	- экономика факультетінің деканы, э.ғ.к., PhD
21. Селезнёва И.В.	- қаржы кафедрасының меңг., э.ғ.д., профессор
22. Төлен Ж.М.	- аймақтану және халықаралық қатынастар кафедрасының меңг., PhD
23. Чакеева К.С.	- маркетинг және логистика кафедрасының меңг., т.ғ.к.

«Тұран» университетінің жеке материалдарды қайта басуға, журналды басып шығаруға
және коммерциялық пайдалануға айрықша құқығы бар

© «Тұран» университеті, 2021

Certificate № 9394-Zh from July 22, 2008
Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan
Committee for Information and Archives

Owner: Establishment
Turan University

Issued from January 1999
once in quarter

SCIENTIFIC AND EDITORIAL BOARD

1. Alshanov R.A.	- rector of Turan University, doctor of economic sciences, professor, academician of the International Engineering Academy, vice-president of the National Engineering Academy of the Republic of Kazakhstan, president of the Academy of Economic Sciences of Kazakhstan (chairman)
2. Nurmukhanova G.Zh.	- vice-rector for Strategic Development, Science and Innovation of Turan University, doctor of economic sciences, professor (chairman deputy)
3. Aliev U.Z.	- vice-president of Turan Corporation, doctor of economic sciences, professor
4. Alexandrova A.U.	- professor of Lomonosov Moscow State University (Russia), doctor of geographical sciences
5. Akimzhanov T.K.	- director of the Research Institute of Law, doctor of judicial sciences, professor
6. Arupov A.A.	- director of the Institute of World Economy and International Relations, doctor of economic sciences, professor, Academician of the MAI
7. Akhanov S.A.	- honorary chairman of the Council of the Association of Financiers of Kazakhstan, doctor of economic sciences, professor of Turan University
8. Abdiyev K.S.	- director of the Research Institute of Informatization of Education of Turan University, doctor of pedagogical sciences, professor of Turan University
9. Baishev Zh.N.	- chairman of the Court of the Eurasian Economic Union, candidate of judicial sciences, professor of Turan University
10. Gize R.	- University of Applied Sciences Zittau-Gerlitz (Germany), Member of the University Supervisory Board Hochschulrat, doctor of economic sciences, professor
11. Dan Jim	- State University of Pennsylvania (USA), PhD, professor
12. Dzhaparov B.A.	- general director of the Association of Users of the scientific and educational computer network of Kazakhstan "KazRENA", doctor of technical sciences, professor
13. Zorkaltsev V.I.	- Melentev Energy Systems Institute SB RAS (Russia), doctor of technical sciences, professor
14. Yerzhanov M.S.	- co-chairman of the Forum of Accountants and Auditors of Central Asia, doctor of economic sciences, professor
15. Kalimoldaev M.N.	- director of the Institute of Problems of Informatics and Management of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, doctor of physical and mathematical sciences, professor
16. Kozlov V.V.	- professor of Demidov Yaroslavl State University (Russia), doctor of psychological sciences
17. Mukambaeva G.A.	- Balasagyn Kyrgyz National University, doctor of judicial sciences, professor
18. Petrov P.S.	- Velikotyrnovsky University (Bulgaria), PhD
19. Popkov V.K.	- professor of the department of Network Information Technologies of the Novosibirsk State Technical University (Russia), doctor of physical and mathematical sciences
20. Tazabekov K.A.	- president of the Kazakhstan Association of Marketing, professor of Turan University

EDITORIAL BOARD

1. Alshanov R.A.	- editor-in-chief , rector of Turan University
2. Nurmukhanova G.Zh.	- deputy of the editor-in-chief , vice-rector for Strategic Development, Science and Innovation of Turan University
3. Aliev U.Z.	- vice-president of Turan Corporation
4. Tazabekov K.A.	- first vice-rector of Turan University
5. Tussupova L.A.	- vice-rector for academic affairs, doctor of economic sciences, professor of Turan University
6. Tuyanova G.Zh.	- vice-rector for external affairs and doctoral studies, PhD
7. Akimzhanov T.K.	- director of the Research Institute of Law, doctor of judicial sciences, professor
8. Abdiyev K.S.	- director of the Research Institute of Informatization of Education of Turan University
9. Bychkova S.F.	- deputy of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, doctor of judicial sciences, professor of Turan University
10. Bikteubaeva A.S.	- head of the department of accounting and audit, candidate of economic sciences
11. Buzelo A.S.	- head of the department of journalism and translation, candidate of philological sciences.
12. Vukolov V.N.	- director of the Research Institute of Tourism of Turan University, doctor of pedagogical sciences, professor
13. Dadabaeva D.M.	- head of the department of world and national economy, candidate of economic sciences.
14. Zhappar K.Z.	- editor , head of the editorial and publishing department, candidate of philological sciences, PhD
15. Yeralina E.M.	- head of the department of management, PhD
16. Yerubaeva G.K.	- head of the department of tourism and service, candidate of biological sciences
17. Yeskendirowa D.M.	- head of the department of information technology, candidate of technical sciences
18. Kasymzhanova A.A.	- dean of the faculty of humanities and law, candidate of psychological sciences
19. Kuandykova D.R.	- dean of the faculty "Academy of cinema and television", candidate of technical sciences.
20. Razakova D.I.	- dean of the faculty of economics, candidate of economic sciences, PhD
21. Selezneva I.V.	- head of the department of finance, doctor of economic sciences, professor
22. Tolen Zh. M.	- head of the department of regional studies and international relations, PhD
23. Chakeeva K.S.	- head of the department of marketing and logistics, candidate of technical sciences

Turan University owns the exclusive rights to reprint
certain materials, publish and use the journal commercially

© Turan University, 2021

В НОМЕРЕ

1 ЭКОНОМИКА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА

Тургаева А.А., Бейсенгалиев Б.Т., Нургалиева Ж.Е., Саймагамбетова Г.А. Оценка производственных и финансовых показателей АО «НК «КТЖ» как основы стратегического развития транспортно-логистической инфраструктуры в Республике Казахстан	11
Джумадилдаева Ж.Б., Мухияева Д.М., Беккулиева Б.М., Коновалова А.Ю. Развитие цифровизации в системе управления логистическим комплексом.....	22
Шакеев С.С., Невматулина К.А., Байбосынов С.Б. Тенденции развития особых экономических зон Республики Казахстан	30
Епанчинцева С.Э., Ашимова Ж.Р., Джумашева С.М. Организационно-экономический механизм развития текстильного кластера в Республике Казахстан	37
Калиакпарова Г.Ш., Гриднева Е.Е., Калманова Н.М. Конкурентоспособность промышленных предприятий Республики Казахстан в условиях пандемии	45
Жапарова Р.Е., Жунусова А.А., Курманкулова Н.Ж., Коновалова А.Ю. Особенности развития легкой промышленности в зарубежных странах.....	54
Конырбеков М.Ж., Кетебаев И., Имашев А.Б., Абаева Г.И. Мировой опыт применения маркетинговых стратегий	64
Рахметулина Ж.Б., Кулмаганбетова А.С. Организация информационной системы инновационного потенциала предприятий	73
Сыздықова А.О., Азретбергенова Г.Ж., Ыдырыс С.С. Влияние инновационного развития и научно-исследовательской деятельности на рост экономики Казахстана.....	81
Абилгазиева Ж.Е., Дуйсембекова Г.Р., Рамашова А.Н., Оразбаева А.Б. Становление и развитие государственной политики Республики Казахстан в области обеспечения гендерного равенства	88
Сабирова Р.К., Мусаева А.А., Тажиденова А.Р. Проблема трудовой миграции молодежи в Казахстане	95
Иманбай И.Ә., Каленова С.А., Оразалинова М.Н. Методика оценки эффективности развития малого и среднего бизнеса Казахстана.....	105
Тлеубердиева С.С., Молдашева А.Б., Алпысбаева А.К., Олейник Л.В. Экономические механизмы роста сельскохозяйственной продукции	114
Тузубекова М.К., Таракбаева Р.Е., Оспанова Э.О., Ли А.Н. Производственные мощности пищевой промышленности Казахстана.....	121
Адамбекова А.А., Адамбеков Н.Т. Эмиссионные возможности казахстанского фондового рынка: упущенные выгоды	128
Жолаева М.А., Аманова Г.Д., Акимова Б.Ж., Ли Чон Ку Совершенствование деятельности ревизионной комиссии в системе государственного аудита в Республике Казахстан	141
Турекулова Д.М., Бермухамедова Д.Б., Жамкеева М.К., Петрова М. Анализ системы финансового планирования в компании (на примере АО «НК «Қазақстан Темір Жолы»).....	149
Нургалиева Р.Н., Верига Ю.А., Коба Е.В. Пропорциональный метод в условиях раздельного учета объектов налогообложения.....	160

2 ТУРИЗМ: МИРОВОЙ ОПЫТ

<i>Тлеубердинова А.Т., Кулик В.Б., Кулик К.В.</i> Экологический туризм как фактор развития сельских территорий Республики Казахстан	167
<i>Файзуллина Г.Ш., Кубашева Е.И.</i> Коммуникационный аспект деятельности музеев (опыт и инновации музеев Флоренции)	175

3 ТРИБУНА МОЛОДОГО ИССЛЕДОВАТЕЛЯ

<i>Омир А.</i> Финансовые инструменты – движущая сила рынка капитала	184
<i>Сергалиева Р.Т., Бугубаева Р.О., Талимова Л.А.</i> Компетентностный подход в профессиональном развитии государственных служащих	191
<i>Орумбаев Т.А., Кегенбеков Ж.К.</i> Использование «интернета вещей» в системе общественного транспорта	199

4 ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ: МЕТОДОЛОГИЯ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ

<i>Хасенова Л.А., Нурмагамбетов А.А., Уранхаева Г.Т.</i> Трудоустройство выпускников вузов, участвовавших в программах внешней академической мобильности	208
<i>Искакова А.Б., Нурмуханова Г.Ж., Роланд Гизе.</i> Сравнительная оценка эффективности организационно-экономического механизма управления процессами интеграции в вузах	216
<i>Аширбекова Д.А., Нурмуханова Г.Ж.</i> Влияние пандемии коронавируса на финансовые механизмы вузов Казахстана	224

НӨМІРДЕ

1 ЭКОНОМИКА: ТАРИХ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА

Торғаева А.А., Бейсенғалиев Б.Т., Нұрғалиева Ж.Е., Саймағамбетова Г.А. Қазақстан Республикасында көліктік-логистикалық инфрақұрылымның стратегиялық дамуының негізі ретінде «ҚТЖ» ҰК» АҚ-ның өндірістік және қаржылық көрсеткіштерін бағалау	11
Джумадилдаева Ж.Б., Мухияева Д.М., Беккулиева Б.М., Коновалова А.Ю. Логистикалық кешенді басқару жүйесінде цифрландыруды дамыту	22
Шакеев С.С., Невматулина К.А., Байбосынов С.Б. Даму тенденциялары Қазақстан Республикасының арнайы экономикалық зоналары	30
Епанчинцева С.Э., Ашимова Ж.Р., Джумашева С.М. Қазақстан Республикасында тоқыма кластерді дамытудың ұйымдастыру-экономикалық тетігі	37
Калиакпарова Г.Ш., Гриднева Е.Е., Калманова Н.М. Қазақстан Республикасы өнеркәсіптік кәсіпорындарының пандемия жағдайындағы бәсекеге қабілеттілігі	45
Жапарова Р.Е., Жүнісова А.А., Н.Ж. Құрманқұлова, Коновалова А.Ю. Шет елдерде жеңіл өнеркәсіптің даму ерекшеліктері	54
Қоңырбеков М.Ж., Кетебаев И., Имашев А.Б., Абаева Г.И. Маркетингтік стратегияларды қолданудың әлемдік тәжірибесі	64
Рахметулина Ж.Б., Құлмағанбетова А.С. Кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің ақпараттық жүйесін ұйымдастыру	73
Сыздықова А.О., Азретбергенова Г.Ж., Ыдырыс С.С. Қазақстан экономикасының өсуіне инновациялық даму мен ғылыми-зерттеу қызметінің әсері	81
Абилгазиева Ж.Е., Дуйсембекова Г.Р., Рамашова А.Н., Оразбаева А.Б. Қазақстан Республикасында гендерлік теңдікті қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясаттың қалыптасуы мен дамуы	88
Сабирова Р.К., Мұсаева А.А., Тажиденова А.Р. Қазақстанда жастар еңбек көші-қоны мәселесі	95
Иманбай И.Ә., Каленова С.А., Оразалинова М.Н. Қазақстанның шағын және орта бизнесі дамуының тиімділігін бағалау әдістемесі	105
Тлеубердиева С.С., Молдашева А.Б., Алпысбаева А.К., Олейник Л.В. Ауыл шаруашылық өнімдерінің өсімінің экономикалық тетіктері	114
Тузубекова М.К., Таракбаева Р.Е., Оспанова Э.О., Ли А.Н. Қазақстанның тамақ өнеркәсібінің өндірістік қуаты	121
Адамбекова А.А., Адамбеков Н.Т. Қазақстандық қор нарығының эмиссиялық мүмкіндіктері: жіберіп алған пайдалар	128
Жолаева М.А., Аманова Г.Д., Акимов Б.Ж., Ли Чон Ку Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік аудит жүйесіндегі тексеру комиссиясының қызметін жетілдіру	141
Туреқұлова Д.М., Бермұхамедова Д.Б., Жамкеева М.К., Петрова М. Компанияның қаржылық жоспарлау жүйесін талдау («Қазақстан темір жолы» ҰК» АҚ мысалында)	149
Нұрғалиева Р.Н., Верига Ю.А., Коба Е.В. Салық салу объектілерін есептеу шарттары бойынша пропорционалдық әдіс	160

2 ТУРИЗМ: ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ

<i>Тлеубердинова А.Т., Кулик В.Б., Кулик К.В.</i> Экологиялық туризм Қазақстан Республикасының ауыл аймақтарының дамуының факторы ретінде.....	167
<i>Файзуллина Г.Ш., Кубашева Е.И.</i> Мұражай қызметінің коммуникациялық аспектісі (Флоренция мұражайларының тәжірибесі және инновациялары).....	175

3 ЖАС ЗЕРТТЕУШІНІҢ МІНБЕСІ

<i>Өмір А.</i> Қаржы құралдары – капитал нарығының қозғаушы күші.....	184
<i>Серғалиева Р.Т., Бұғыбаева Р.О., Талимова Л.А.</i> Мемлекеттік қызметшілердің кәсіби дамуындағы құзыреттілік тәсіл	191
<i>Орумбаев Т.А., Кегенбеков Ж.К.</i> «Интернет заттарын» қоғамдық көлік жүйесінде пайдалану	199

4 БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ: ӘДІСТЕМЕ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ

<i>Хасенова Л.А., Нұрмағамбетов А.А., Уранхаева Г.Т.</i> Сыртқы академиялық ұтқырлық бағдарламаларына қатысқан ЖОО түлектерін жұмысқа орналастыру	208
<i>Искакова А.Б., Нурмуханова Г.Ж., Роланд Гизе.</i> Жоғары оқу орындарындағы интеграциялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмінің тиімділігін салыстырмалы бағалау	216
<i>Аширбекова Д.А., Нурмуханова Г.Ж.</i> Коронавирус пандемиясының Қазақстан университеттерінің қаржылық механизмдеріне әсері.....	224

IN THE ISSUE

1 ECONOMY: HISTORY, THEORY, PRACTICE

Turgaeva A.A., Beysengaliyev B.T., Nurgaliyeva Zh.E., Saimagambetova G.A. Assessment of industrial and financial indicators of JSC “NC “KTZ” as the basis of strategic development of transport and logistic infrastructure in the Republic of Kazakhstan	11
Dzhumadildaeva Zh.B., Mukhiyeva D.M., Bekkuliyeva B.M., Konovalova A.Yu. Development of digitalization in the management system of a logistics complex	22
Shakeyev S.S., Nevmatulina K.A., Baibossynov S.B. Development tendencies of special economic zones of the Republic of Kazakhstan	30
Yepanchintseva S.E., Ashimova Z.R., Jumasheva S.M. Organization and economic mechanism of the textile cluster development in the Republic of Kazakhstan	37
Kaliakparova G.Sh., Gridneva Y.E., Kalmanova N.M. Competitiveness of plant facilities of Republic of Kazakhstan amidst pandemic	45
Zhaparova R.E., Zhunusova A.A., Kurmankulova N.Zh., Konovalova A.Yu. Features of the development of light industry in foreign countries	54
Konyrbekov M.Zh., Ketebayev I., Imashev A.B., Abayeva G.I. Global experience of applying marketing strategies	64
Rakhmetulina ZH.B., Kulmaganbetova A.S. Organization of the information system of innovative potential of enterprises	73
Syzdykova A.O., Azretbergenova G.Zh., Ydyrys S.S. Influence of innovative development and scientific research activities on the growth of Kazakhstan economy	81
Abilgazyieva Zh.E., Duisembekova G.R., Ramashova A.N., Orazbayeva A.B. Formation and development of the state policy of the Republic of Kazakhstan in the field of gender equality	88
Sabirova R.K., Mussayeva A.A., Tazhidenova A.R. Problem of labor migration of youth in Kazakhstan	95
Imanbay I.A., Kalenova S.A., Orazalinova M.N. Methodology for assessing the effectiveness of the development of small and medium-sized businesses in Kazakhstan	105
Tleuberdiyeva S.S., Moldasheva A.B., Alpysbayeva A.K., Oleinik L.V. Economic mechanisms of agricultural production growth	114
Tuzubekova M.K., Tarakbaeva R.E., Ospanova E.O., Li A.N. Production capacity of food industry in Kazakhstan	121
Adambekova A.A., Adambekov N.T. Issuing opportunities of the Kazakhstan stock market: unrealized gains	128
Zholayeva M.A., Amanova G.D., Akimova B.Zh., Li Tchon Ku Improving the activities of the audit commission in the state audit system in the Republic of Kazakhstan	141
Turekulova D.M., Bermukhamedova G.B., Zhamkeyeva M.K., Petrova M. Analysis of the financial planning system in the company (on the example of JSC “NC “Kazakhstan Temir Zholy”)	149
Nurgaliyeva R.N., Veriga Y.A., Koba E.V. Proportional method under the conditions of separate accounting of objects of taxation	160

2 TOURISM: WORLD EXPERIENCE

<i>Tleuberdinova A.T., Kulik V.B., Kulik K.V.</i> Ecological tourism as a factor of rural region development of the Republic of Kazakhstan	167
<i>Fayzullina G.Sh., Kubasheva E.I.</i> Communication aspect of museum activities (Experience and innovation of museums of Florence)	175

3 PLATFORM OF YOUNG RESEARCHER

<i>Omira A.</i> Financial instruments-the driving force of the capital market.....	184
<i>Sergaliyeva R.T., Bugubayeva R.O., Talimova L.A.</i> Competence-based approach in the professional development of civil servants.....	191
<i>Orumbayev T.A., Kegenbekov Zh.K.</i> Use of the “Internet of things” in public transport system	199

4 EDUCATION AND TRAINING: METHODOLOGY, THEORY, TECHNOLOGY

<i>Khasenova L.A., Nurmagambetov A.A., Urankhaeva G.T.</i> Employment of university graduates participating in external academic mobility programs	208
<i>Iskakova A.B., Nurmukhanova G.Zh., Roland Gieze.</i> Comparative assessment of the effectiveness of the organizational and economic mechanism for managing integration processes in higher education institutions.....	216
<i>Ashirbekova D.A., Nurmukhanova G.Zh.</i> Influence of the coronavirus pandemic on the financial mechanisms of Kazakhstani universities	224

ЭКОНОМИКА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА
ЭКОНОМИКА: ТАРИХ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА
ECONOMY: HISTORY, THEORY, PRACTICE

IRSTI 06.71.09

UDC 303.094.5.004 (574)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-11-21>

A.A. TURGAeva,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: turgaeva_a@mail.ru

B.T. BEYSENGALIEV,^{1*}

d.e.s., professor.

*e-mail: beys_b_t@mail.ru

ZH.E. NURGALIYEVA,³

c.e.s., associate professor.

e-mail: nurgaliyeva.zh@mail.ru

G.A. SAIMAGAMBETOVA,⁴

c.e.s., associate professor.

e-mail: g.saimagambetova@bk.ru

¹Astrakhan State Technical University,
Russia, Astrakhan

²Kazakh University of Economics,
Finance and International Trade,
Kazakhstan, Nur-Sultan

³Kazakh University of Economics,
Finance and International Trade, Kazakhstan, Nur-Sultan

⁴Caspian State University of Technology and Engineering
named after Sh. Yessenov, Kazakhstan, Aktau

**ASSESSMENT OF INDUSTRIAL AND FINANCIAL INDICATORS
OF JSC “NC “KTZ” AS THE BASIS OF STRATEGIC DEVELOPMENT
OF TRANSPORT AND LOGISTIC INFRASTRUCTURE
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Abstract

The purpose of the article is to study the production and financial performance indicators of JSC “NC “KTZ” as the basis for the strategic development of transport and logistics infrastructure in the Republic of Kazakhstan. The method of assessment of financial coefficients of the company is studied. The official documents that regulate the activities of the national company are investigated. On the basis of statistical data and reports of the company, using the method of financial analysis conducted research activities of JSC “NC “KTZ”. The analysis of the liquidity of the balance sheet of JSC “NC “KTZ” showed that the state of financial stability of the company can be assessed as a pre-crisis state. In conclusion, the main problems and recommendations for the sustainable development of the national company are noted. Determining the financial stability of the holding on the basis of the coefficient method made it possible to establish that the autonomy coefficient, which characterizes the independence of the enterprise from borrowed funds, tends to decrease. This indicates that the company's financial strength is declining and its dependence on external creditors is increasing. The problem of insufficient focus of planning on achieving financial results can be solved by introducing mechanisms for adjusting production and sales indicators based on monitoring their effectiveness. In particular, these are: determination of key performance indicators, preliminary optimization of plans by the criterion of profit maximization, search for additional reserves to reduce fixed costs based on the analysis of indicators of competing companies, control over the implementation of plans by the criterion of achieving target performance indicators.

Key words: financial assessment, logistics infrastructure, transport, KTZ, development, coefficients, financial condition.

Introduction

Effective financial management of the organization is possible only when planning all financial resources, their sources, relations of the economic entity. In conditions of fierce competition and rapidly changing market situation, enterprises should not only focus on the internal, but also to develop a long-term strategy of behavior that would allow to monitor the changes taking place in their environment.

As you know, the main goal of financial activity is to solve the only strategic task-to increase the company's assets. To achieve this goal, the company must constantly maintain its solvency and profitability, as well as the optimal structure of the asset and liability balance sheet. Economic analysis is the basis of economic activity of any economic entity. The economic analysis assesses the current and past financial condition, the results of the company's activities, its place in the market system [1].

Analysis of the financial and economic condition of the enterprise is the basis on which the development of the financial policy of the enterprise is based, the purpose of which is to build an effective financial management system aimed at achieving the strategic and tactical goals of its activities. In order to obtain the necessary and sufficient information about the financial position of any enterprise, the company's financial condition is first analyzed.

Materials and methods

The method of financial ratios allows you to determine the relationship of indicators. The analysis should consider the following factors: the effectiveness of planning methods, the accuracy of financial statements using different accounting methods, the level of diversification of other companies, they used the static coefficients [2].

Usually for a preliminary assessment of the financial condition of the enterprise indicators are divided into two groups with qualitative differences. The first group includes indicators for which normative values are defined. These include liquidity and financial sustainability indicators. At the same time, both the reduction of parameters below the standard, and the excess, as well as their movement in one of these directions should be interpreted as a deterioration of the financial condition of the enterprise. Here, in particular, include such indicators as the total coverage ratio, cash ratio, liquidity ratio, when raising funds, the ratio of debt to equity, the ratio of own funds, the coefficient of manoeuvrability of own current assets.

The second group includes non-normalized indicators, which are usually compared in dynamics over a number of periods or with the values of the same indicators in similar enterprises. This group includes, for example, indicators: return on net assets on net profit, return on sales, turnover ratio of current assets, turnover ratio of equity.

The analysis of profit and profitability allows to increase the level of planning. Financial result as an integrated performance indicator determines the efficiency of the company as a whole. Typically, the financial result is an increase (decrease) in the cost of equity of the organization, formed in the course of its business activities during the reporting period.

Analysis of the financial results of the company includes:

- 1) study of changes in each indicator for the reporting period compared to the baseline (horizontal analysis);
- 2) structural analysis of relevant articles (percentage);
- 3) study of the dynamics of changes in indicators for a number of periods (quarters, years) – trend analysis;
- 4) study of the impact of individual factors on profit (factor analysis) [3].

It should be noted that a significant number of indicators characterizing the financial performance of the enterprise, as well as various methodological approaches to their definition, create significant methodological difficulties for their systematic consideration. Differences in the purpose of indicators make it difficult for each participant of the commodity exchange to choose those that best meet his needs for information about the real state of the enterprise. Thus, the administration of the company

is interested in the mass of the profit and its structure, as well as the factors affecting its value. While the tax authorities are interested in obtaining reliable information about all components of the balance sheet profit, etc. In this aspect, of special importance are the formation and analysis of financial results, forecasting of results of activity of enterprises, as well as the role of the financial results for the task of enterprise management.

The main purpose of the analysis of financial and economic activity is to obtain an objective assessment of solvency, financial stability, business and investment activity, as well as the efficiency of the enterprise.

To assess the financial condition of the enterprise and its stability, a whole system of indicators is used. These indicators characterize:

- ♦ availability and allocation of capital, efficiency and intensity of its use;
- ♦ optimality of the structure of the company's liabilities, its financial independence and the degree of financial risk;
- ♦ optimality of the company's asset structure and the degree of production risk;
- ♦ optimality of the structure of sources of formation of current assets;
- ♦ solvency and investment attractiveness of the enterprise;
- ♦ risk of bankruptcy of a business entity;
- ♦ the stock of its financial stability [4].

Of course, the optimal list of indicators that most objectively reflect the trends of the financial condition, each company forms independently.

However, with all the variety of indicators, they are usually divided into four groups:

1. Financial sustainability indicators.
2. Liquidity indicator.
3. Profitability index.
4. Indicators of business activity.

Financial stability indicators are divided into absolute and relative indicators. Absolute indicators of financial stability are indicators that characterize the degree of security of inventories sources of their formation.

Main provisions

To obtain the characteristics of the sources of formation of inventories, three main indicators are defined:

1. Availability of own working capital. This indicator characterizes the company's own working capital and is defined as the difference between equity and long-term assets. The increase in the index compared to the previous period indicates the further development of the company.
2. Availability of own and long-term borrowed sources of formation of inventories. This indicator is determined by increasing its own working capital by the amount of long-term liabilities.
3. The total value of the main sources of formation of inventories. This indicator is determined by increasing equity and long-term debt by the amount of short-term loans.

In the classical theory of financial reporting analysis, financial stability is understood as the ratio of assets and liabilities of the enterprise, guaranteeing a certain level of risk of insolvency of the organization.

Results

When analyzing the dynamics and structure of financial statements, the most General characteristic is obtained. Specific recommendations can be given only with a more detailed study of the documentation. In this regard, it is advisable to study the stability of JSC "NC "KTZ" in financial terms, which can be determined by calculating the coefficients.

The autonomy coefficient (A_c). This coefficient is otherwise called the financial independence coefficient or the coefficient of concentration of equity in assets. It characterizes the independence of the enterprise from borrowed funds and shows the share of own funds in the total value of all assets

of the enterprise. The standard generally accepted value of the indicator is the value of the autonomy coefficient greater than 0.5, but not more than 0.7 [5].

$$2016 \text{ year: } A_c = 1329171/2487477,2 = 0,53$$

$$2020 \text{ year: } A_c = 1258629,4/3150931 = 0,39$$

The calculation of the coefficient of autonomy shows that in recent years there has been a decrease in its value. This indicates that the financial stability of the company decreases and its dependence on external creditors increases. Moreover, JSC “NC “KTZ” due to its industry specifics has a large share of non-current assets. Therefore, the share of equity should be greater, i.e. the coefficient of autonomy is higher.

Coefficient of financial dependence (Cfd). This coefficient characterizes the company’s dependence on external sources of financing, i.e. what share in the entire capital structure borrowed funds. The indicator is defined as the ratio of total debt (the sum of short-term liabilities and long-term liabilities) and total assets. The recommended value of this coefficient should be less than 0.8. The optimal coefficient is 0.5, i.e. equal ratio of own and borrowed capital.

$$2016 \text{ year: } C_{fd} = 1158306,2/2487477,2 = 0,47$$

$$2020 \text{ year: } C_{fd} = 1892301,5/3150931 = 0,6$$

The calculation of the indicator shows that the coefficient of financial dependence corresponds to the recommended value, and in 2016 it was close to the optimal one. But the value of the coefficient in 2020 shows an increase in the financial dependence of the company.

Ratio of borrowed and own funds (Rbof). This ratio gives the most general assessment of financial stability. It shows how many units of borrowed funds are accounted for each unit of own funds. The ratio of borrowed to own funds is defined as the ratio of borrowed capital to equity.

$$2016 \text{ year: } R_{bof} = 0,43$$

$$2017 \text{ year: } R_{bof} = 0,45$$

$$2018 \text{ year: } R_{bof} = 1,36$$

$$2019 \text{ year: } R_{bof} = 1,1$$

$$2020 \text{ year: } R_{bof} = 1,1$$

It should be noted that this indicator is considered in dynamics. Recommended value $R_{bof} < 0.7$. The optimal ratio of borrowed and own funds of $0.5 < R_{bof} < 0.7$. The ratio of borrowed and own funds corresponded to the recommended value only in 2016 and 2017. In other years, it significantly exceeds the normative value. This indicates that the financial stability of JSC “NC “KTZ” is in great doubt.

The coefficient of manoeuvrability of own current assets (Cm). This ratio is otherwise called the coefficient of maneuverability of equity. It shows how much of the working capital is in circulation. The recommended value of the coefficient ranges from 0.2–0.5 [6].

$$2016 \text{ year: } C_m = 0,2$$

$$2017 \text{ year: } C_m = 0,25$$

$$2018 \text{ year: } C_m = 0,3$$

$$2019 \text{ year: } C_m = 0,32$$

$$2020 \text{ year: } C_m = 0,28$$

Calculation of flexibility ratio shows that it has a tendency to increase, but, nevertheless, is not high enough. While the coefficient of maneuverability should be high enough to provide flexibility in the use of their own funds. The increase in this indicator is associated with the growth of own working capital, as well as with a decrease in own sources of financing.

Ratio of mobile and immobilized assets (Rmia). This ratio shows how many non-current assets account for each tenge of current assets. For him the normative values are not established.

2016 year: $R_{mia} = 0,12$
 2017 year: $R_{mia} = 0,14$
 2018 year: $R_{mia} = 0,11$
 2019 year: $R_{mia} = 0,14$
 2020 year: $R_{mia} = 0,13$

It should be noted that during 2016–2020 the ratio of mobile and immobilized assets is approximately the same.

To more accurately determine the financial stability of the company, it is advisable to consider the liquidity of the balance sheet.

The liquidity of the balance sheet characterizes the company's ability to convert existing assets into cash in order to pay off payment obligations, i.e. the ability to find funds to cover the company's debts only through the sale of assets. The liquidity of the enterprise provides for the possibility of attracting borrowed funds to cover its own debt obligations.

Depending on the degree of liquidity, the assets of the balance sheet can be divided into 4 groups.

Group A1 – most liquid assets: cash and cash equivalents, short-term investments.

Group A2 – realizable assets: accounts receivable, other current assets.

Group A3 – slow-selling assets: inventories, value added tax on acquired assets.

Group A4 – hard-to-sell assets, which include non-current assets [7].

Balance sheet liabilities are grouped by the degree of urgency of their payment. There are 4 groups of liabilities:

Group P1 – most urgent liabilities: accounts payable.

Group P2 – short-term liabilities: short-term borrowings, estimated liabilities (short-term), other short-term liabilities.

Group P3 – long-term liabilities: long-term borrowings, deferred tax liabilities, estimated liabilities (long-term), other long-term liabilities.

Group P4 – equity and other permanent liabilities, which include items in the section “Capital and reserves”, as well as the item “Deferred revenue”.

To determine the liquidity of the balance sheet, the results of the above groups of assets and liabilities are compared.

For example, a balance sheet is considered to be completely liquid if the first three asset groups are greater than or equal to the first three liability groups, and the fourth asset group is less than or equal to the fourth liability group, that is,

$$A1 \geq P1; A2 \geq P2; A3 \geq P3; A4 \leq P4 \quad (1)$$

The fourth inequality is a balancing one. At the same time, it has a deep economic sense, its implementation indicates the presence of the company's own working capital.

In 2016, the liquidity of the balance sheet was as follows:

$$A1 \geq P1; A2 \leq P2; A3 \leq P3; A4 \geq P4 \quad (2)$$

In this case, the absolute liquidity condition was met only for the first group, when the most liquid assets exceeded the most urgent liabilities. However, for the second group the condition was not fulfilled, as the amount of short-term borrowings and other short-term liabilities exceeded the amount of receivables and other current assets. For the other two groups, there is also a discrepancy between the conditions of absolute liquidity. Therefore, the state of financial stability of the company can be assessed as a pre-crisis state.

In 2020, the liquidity of the balance sheet was as follows:

$$A1 \leq P1; A2 \leq P2; A3 \leq P3; A4 \geq P4 \quad (3)$$

This means that JSC “NC “KTZ” is characterized by impaired, i.e. insufficient liquidity. However, for this type of liquidity, the conditions for the third group were violated, as long-term liabilities turned out to be more slowly realized assets. When it should be the other way around.

However, compared to 2018, the financial stability of the company began to improve, but has not yet reached normal, i.e. acceptable liquidity.

Table 1 – Liquidity analysis of the balance sheet of “NC “KTZ” JSC, million tenge

Asset	2018	2020	Liability	2018	2020	Payment surplus (shortage)	
						2016	2020
Most liquid assets (A1)	85855,9	63489,2	Most urgent commitments (P1)	77375,6	113563,9	8480,3	-50074,7
Quick-sell assets (A2)	137004,1	112451,4	Short-term liabilities (P2)	164004,6	334179,7	-27000,5	-221728,3
Slow-moving assets (A3)	37723,9	60669,9	Long term liabilities (P3)	315529,9	1444267,8	-277806	-1383597,9
Hard-to-sell assets (A4)	2226893,3	2914320,5	Permanent liabilities (P4)	1930567,1	1258919,6	296326,2	1655400,9
Balance	2487477,2	3150931	Balance	2487477,2	3150931	0	0

Note – Compiled by the authors on the basis of research.

The implementation of the fourth inequality ($A4 < P4$) is one of the conditions for the financial stability of the enterprise, indicating the adequacy of the availability of working capital. In this case, hardly realizable assets (buildings, equipment) should be covered by permanent liabilities (own funds) and not exceed them. This condition has not yet been reached in the company.

Consequently, despite some improvement in the financial condition in recent years, JSC “NC “KTZ” is still in the zone of catastrophic risk. In this case, due to the liquidity of the balance sheet, the company is in a crisis state ($A1 \leq P1$; $A2 \leq P2$; $A3 \leq P3$) and is not able to make payments not only in the present, but also in the relatively distant future, for example, up to 1 year inclusive. An additional ratio $A4 \geq P4$ indicates that the company has a prerequisite for the emergence of insolvency risk, since it does not have its own working capital to conduct business.

Financial planning is a type of management activity of the organization's management aimed at the formation and distribution of financial resources in order to ensure the effectiveness of the economic entity in the long and short term.

One of the methods of assessing the effectiveness of the planning system in the enterprise is the method of economic analysis, which is based on the comparison of reporting and planning data in order to identify deviations, their analysis and organization of corrective management measures to eliminate negative deviations.

Table 2 – Analysis of key financial indicators of JSC “NC “KTZ”, million tenge

Indicators	2018 year		2019 year		2020 year	
	plan	fact	plan	fact	plan	fact
Total operating income	885346	881268	761514	823111	932142	1044173
Total operating expenses	736352	715246	727287	735318	827565	916011
Income from sales of products (services)	862305	856630	748877	800583	902716	1023423
Government subsidy	22721	24638	22816	22529	21123	20751
Cost price	641864	643894	632451	658853	724630	818448
Operating profit	152106	163286	156736	85625	102816	122153

Note – Compiled by the authors on the basis of data of JSC “NC “KTZ”.

In accordance with table 2, in 2018at the planned value in the amount of 885346 million tenge, the total income of JSC “NC “KTZ” from operating activities amounted to 881268 million tenge. The planned value was not achieved; the difference between the planned and actual indicators was 4078 million tenge, i.e. the planned level of income was fulfilled only by 95%. This is due to the fact that due to an increase in the volume of cargo turnover by an average of 12.4%, and passenger turnover by 5.2% in 2013, the planned figures for the next year were slightly overstated. In 2017, due to the reduction of average revenue rates due to the change (mainly in import and domestic communications) of the structure of cargo turnover by type of goods, revenues were received in the amount of 37715 million

tenge. So the plan for 2018 was adjusted 761514 million tenge, but the actual income from operating activities amounted to 823111 million tenge. Over-fulfillment of the plan amounted to 61597 million tenge or 8.1%. In 2019, revenues from the increase in freight turnover, taking into account the mileage of own and leased cars in empty condition, increased by an average of 10.7%, of which the tariff turnover – by 9.6%. In this connection, for 2020 it was planned to obtain revenues from operating activities in the amount of 932142 million tenge. But in fact, total revenues amounted to 1044173 million tenge, which is more than the planned target of 112031 million tenge, or 12%. The excess of the actual indicator from the planned level was due to the attraction of additional volumes and an increase in the share of commercial transit cargo flows, as well as cost reductions.

Overall operating expenses show a similar pattern. So, in 2016, the planned costs were 736352 million tenge, but the actual expenditure was equal 715246 million tenge. This means that the company saved on operating expenses in the amount of KZT 21,106 million or 2.9 percentage points. In 2018 and 2020, the planned figures also did not coincide with the actual values. That is, the actual costs were more than planned. In 2018, 12.5% more was spent on operating activities, and in 2020 – 10.3% more. The increase in actual expenses in 2018 was affected by the growth of passenger traffic by 5.9%, the volume of loading, the volume of services provided, including to third parties. The increase in actual costs in 2020 was influenced by the following factors: the rise in the cost of raw materials; increase in the payroll due to an increase in wages to employees of linear branches and subsidiaries from January 2020 by an average of 10%, increase in surcharges and allowances; increase in depreciation and amortization costs due to the commissioning of new fixed assets.

In fact, the amounts of state subsidies received by JSC “NC “KTZ” tend to decrease and do not coincide with the planned values. Thus, in 2016, with a plan of 22721 million tenge, the company received state subsidies in the amount of 24638 million tenge. This is explained by the fact that due to the growth of passenger traffic to 18229 million pass-km, the company received an additional 1917 million tenge to partially cover the costs of transportation of passengers to socially important destinations in the country. In 2018, compared to 2016, the actual amount of state subsidies received decreased by 2109 million tenge or 8.6%. At the same time, according to the plan, the company assumed, on the contrary, their increase by 95 million tenge, since in 2018 it was planned to increase passenger traffic, which in fact happened. Based on the current situation with the reduction of passenger traffic, the volume of state subsidies for 2020 was planned in the amount of 21123 million tenge. That is, compared to 2018, it was less by 7.4%. A slight increase in passenger traffic in 2020 (by 0.3%) had no impact on the allocated subsidies, which were less than the planned value by 1.8 percentage points and were allocated in accordance with the payment schedule of the Ministry of industry and infrastructure development of Kazakhstan to cover the costs of the carrier. Based on the study of the dynamics of planned and actual volumes of state subsidies, it can be said that during the analyzed period, the planned values of subsidies decreased by 7%, and the actual indicators – by 15.8%. The actual deviation is more than 2 times higher than the deviation according to the plan, which indicates miscalculations in financial planning. After all, the amount of state subsidies not allocated as a result of errors in planning, are compensated at the expense of the company's own funds.

At the cost of products (services), the following picture is observed. During the analyzed period of time the cost of products (services) tended to increase. In recent years, it has grown by 174554 million tenge, which is 27.1% increase. At the same time, the company expected that the cost will be lower, so the planned figures were less than the actual values. In 2018, this difference was 0.3%, in 2019 – 4.2%, in 2020 – 12.9%. Thus, the difference in the planned and actual values of the cost of goods (works, services) for 2018 was mainly due to the growth of costs for repair and maintenance of rolling stock; the growth of costs for works and services of a production nature. In 2018, the cost of goods (works, services) increased mainly due to rising prices for raw materials. In 2020, the increase in the cost of goods (works, services) is associated with an increase in fuel and electricity costs, an increase in prices for raw materials and materials, an increase in employee salaries, an increase in property tax payments due to the commissioning of new fixed assets and a change in the monthly calculation index (MCI).

Comparison of planned and actual values of income of JSC “NC “KTZ” from sales of products (services) is shown in figure 1.

The company's revenues from sales of products (services) have unstable dynamics. Thus, revenues from sales of products (services) at the beginning of the analyzed period amounted to 856630 million tenge. In 2018, they fell to 800583 million tenge, which is less than of 2016 to 6.6%. This is largely due to unstable freight and passenger traffic. In 2020, the company's revenues from the sale of products

(services) increased to 1023423 million tenge; this figure exceeds the 2018 figure by 19.5% and the 2019 figure by 27.8%.

The increase in revenues from the sale of products (services) in 2020 was influenced, in particular, by such factors as: the growth in the volume of services provided by an average of 11.1% for the operation of freight cars; the growth in the exchange rate for payments for transit transportation; the increase in revenues for mutual settlements between railway administrations. It should be noted that in General, the planned values for this indicator were not overstated and only in 2018 it was not fulfilled by 0.7%.

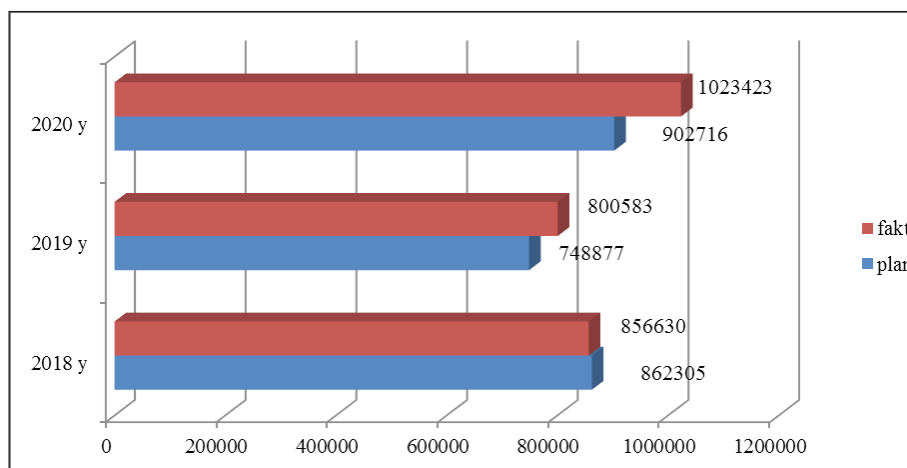

Figure 1 – dynamics of revenues of JSC “NC “KTZ” from sales of products (services), million tenge

Note – Compiled by the authors on the basis of data of JSC “NC “KTZ”.

Operating profit is the profit of an entity from operating activities; it is the difference between gross profit and operating costs.

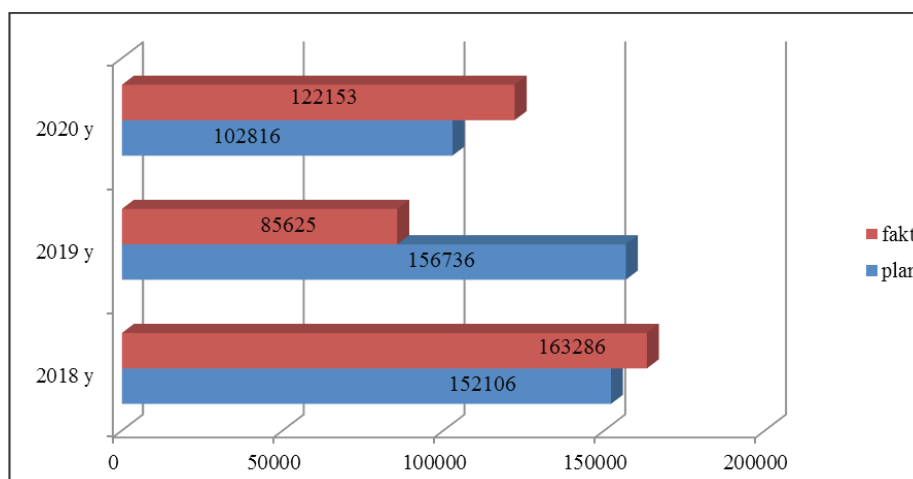

Figure 2 – dynamics of operating profit JSC “NC “KTZ”, million tenge

Note – Compiled by the authors on the basis of data of JSC “NC “KTZ”.

This indicator is of particular importance for potential investors, because it evaluates the effectiveness of the main activities of the enterprise. Therefore, when making a decision about investing, this indicator is decisive [7].

During the analyzed period, the planned and actual indicators of operating profit differed significantly (Figure 2). The actual values of this indicator are characterized by unstable dynamics, which is reflected in the planned values, which were formed with an increasing total depending on the actual values of the previous period. A sharp decline in operating profit was observed in 2018, due to an increase in General and administrative expenses, rising prices for raw materials, increased depreciation and amortization costs in the freight segment, increased costs for repair and maintenance of cars in the passenger segment.

Discussion

In recent years, the main production indicators of JSC “NC “KTZ” tend to decrease and show unstable dynamics. The decrease in tariff freight turnover, which brings most of the revenues, is associated with a reduction in the volume of traffic on the main nomenclature of goods. Some improvement in cargo turnover, observed since 2019, is provided by the growth of cargo transportation in the national and import traffic. There is also a decrease in passenger traffic despite the fact that the company has introduced a system of flexible pricing, reduces the price of travel on socially important routes at the expense of state subsidies. However, a similar situation with passenger traffic is observed in the Russian market of railway services.

Unstable dynamics of indicators for the main types of services has a direct impact on the profitability of the company. As before, the main part of income is provided by cargo transportation, first of all transit transportation. The profitability of JSC “NC “KTZ” is at an extremely low level, which is mainly a systemic problem that is unlikely to be solved by restoring the growth of the economy of the Republic or by increasing tariffs.

Analysis of the financial condition revealed some shortcomings in the financial strategy and financial planning of the holding:

- ♦ on the basis of calculation of coefficients, it is established that financial stability of the company decreases and its dependence on external creditors increases; there is no flexibility in use of own means; there is not enough current assets for performance of the current activity;
- ♦ analysis of the balance sheet liquidity showed that the financial stability of the company can be assessed as a pre-crisis condition; it is characterized by insufficient liquidity. Despite some improvement in the financial condition in recent years, JSC “NC “KTZ” is still in the zone of catastrophic risk;
- ♦ based on the comparative analysis of the planned and actual performance indicators of the holding, it is determined that the planned values in most cases do not coincide with the actual results. This is due to changes in the macroeconomic environment, the processes of reorganization and transformation of business, as well as miscalculations in financial planning.

Based on the above, in order to improve the activities of JSC “NC “KTZ” in the field of financial planning and budgeting, we offer the following recommendations:

1. There is a need for greater detail and specificity in budget planning (medium-and short-term planning).
2. Planning further activities in the company is somewhat abstract due to the unpredictability of a number of external factors, but it makes it possible to take into account the changes that are not always obvious at first glance. In this regard, a strategic analysis should be carried out, which includes a number of important operations: cost planning, production planning, sales planning and financial planning.
3. When forming a financial plan, the efficiency of work largely depends on a number of factors, among which the main ones are factors directly related to the process of organizing work. In this regard, it is necessary to pay more attention to the Informatization of economic services, the creation of new information programs, automated jobs.
4. In order to maximize the flow of funds it is necessary to expand the use of a wide range of contract models with flexible terms of payment and flexible pricing.
5. The problem of insufficient orientation of planning on achievement of financial result can be solved through introduction of mechanisms of adjustment of indicators of production and sale on the basis of control of their efficiency. In particular, it is: definition of key performance indicators, preliminary optimization of plans by criterion of profit maximization, search of additional reserves of reduction of fixed costs on the basis of the analysis of indicators of the competing companies, control of implementation of plans by criterion of achievement of target performance indicators.

Conclusion

Determination of financial stability of the holding on the basis of the method of coefficients allowed to establish that the coefficient of autonomy characterizing independence of the enterprise from borrowed funds tends to decrease. This indicates that the financial stability of the company decreases and its dependence on external creditors increases. The decrease in the financial stability of the company is confirmed by the ratio of debt and equity. Calculations of the coefficient of maneuverability showed that it tends to increase, but, nevertheless, remains high enough.

Analysis of the balance sheet liquidity showed that the financial stability of the company in 2018 could be regarded as a pre-crisis condition characterized by impaired, i.e. insufficient liquidity. To date, the financial stability of the company has started to improve, but has not yet reached normal, i.e. acceptable liquidity. Nevertheless, despite some improvement in the financial condition, JSC “NC “KTZ” is still in the zone of catastrophic risk.

REFERENCES

- 1 Mozzherina T. G., Talipova A. O., Shestakova I. V. Accounting of deferred tax assets and liabilities by credit institutions in the Russian Federation // Young scientist. – 2016. – No. 18.
- 2 Law Of The Republic Of Kazakhstan. On railway transport (as amended): adopted 01.01.2020.
- 3 Law Of The Republic Of Kazakhstan. On joint stock companies: adopted on 13 may 2003.
- 4 Resolution Of The Government Of The Republic Of Kazakhstan. About creation of the closed joint stock company “national company” Kazakhstan Temir Zholy: UTV. 15 March 2002.
- 5 JSC “NC “KTZ” // kpsp.kz/ru/customers/ao-nk-ktzh
- 6 JSC “NC “KTZ”. The structure of the assets // www.railways.kz/reports
- 7 Development Strategy of JSC “NC “KTZ” until 2025. – Astana, 2017.

А.А. ТОРҒАЕВА,¹

Э.Ғ.К., қауымдастырылған профессор.

e-mail: turgaeva_a@mail.ru

Б.Т. БЕЙСЕНҒАЛИЕВ,^{2*}

Э.Ғ.Д., профессор.

*e-mail: beys_b_t@mail.ru

Ж.Е. НУРҒАЛИЕВА,²

Э.Ғ.К., қауымдастырылған профессор.

e-mail: nurgaliyeva.zh@mail.ru

Г.А. САЙМАҒАМБЕТОВА,³

Э.Ғ.К., доцент.

e-mail: g.saimagambetova@bk.ru

¹Астрахань мемлекеттік техникалық

университеті, Ресей, Астрахань қ.

²Қазақ экономика, қаржы және халықаралық

сауда университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

³Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар

және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА КӨЛІКТІК-ЛОГИСТИКАЛЫҚ ИНФРАҚҰРЫЛЫМНЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ «ҚТЖ» ҰК» АҚ-НЫҢ ӨНДІРІСТІК ЖӘНЕ ҚАРЖЫЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕРІН БАҒАЛАУ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасында көліктік-логистикалық инфрақұрылымның стратегиялық дамуының негізі ретінде «ҚТЖ» ҰК» АҚ-ның өндірістік және қаржылық көрсеткіштерін зерттеу. Компанияның қаржылық коэффициенттерін бағалау әдістемесі зерделенді. Ұлттық компанияның қызметін реттейтін негізгі ресми құжаттар зерттелді. Компанияның статистикалық мәліметтері мен есептілігі негізінде қаржылық есепті талдау әдісін қолдана отырып, «ҚТЖ» ҰК» АҚ қызметіне зерттеулер жүргізілді. «ҚТЖ» ҰК» АҚ балансының өтімділігін талдау компанияның қаржылық тұрақтылығының жағдайын дағдарыс алдындағы жағдай ретінде бағалауға болатынын көрсетті. Мақала соңында ұлттық компания қызметінің негізгі

мәселелері анықталып, оның тұрақты дамуы бойынша ұсыныстар жасалды. Коэффициент әдісі негізінде холдингтің қаржылық тұрақтылығын анықтау кәсіпорынның қарыз қаражаттарынан тәуелсіздігін сипаттайтын автономия коэффициентінің төмендеу тенденциясы бар екенін анықтауға мүмкіндік берді. Бұл компанияның қаржылық әлеуетінің төмендеп, сыртқы несие берушілерге тәуелділігі артып келе жатқанын көрсетеді. Қаржылық нәтижеге қол жеткізуге жоспарлаудың жеткіліксіз шоғырлану проблемасы олардың тиімділігін бақылау негізінде өндіріс және сату көрсеткіштерін түзету тетіктерін енгізу арқылы шешілуі мүмкін. Атап айтқанда, олар: қызметтің негізгі көрсеткіштерін анықтау, пайданы максимизациялау критерийі бойынша жоспарларды алдын-ала оңтайландыру, бәсекелес компаниялардың көрсеткіштерін талдау негізінде тұрақты шығындарды азайту үшін қосымша резервтерді іздеу, критерий бойынша жоспарлардың орындалуын бақылау мақсатты көрсеткіштерге қол жеткізу.

Тірек сөздер: қаржылық бағалау, логистикалық инфрақұрылым, көлік, ҚТЖ, даму, коэффициенттер, қаржылық жағдай.

А.А. ТУРГАЕВА,¹

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: turgaeva_a@mail.ru

Б.Т. БЕЙСЕНГАЛИЕВ,^{2*}

д.э.н., профессор.

*e-mail: beys_b_t@mail.ru

Ж.Е. НУРГАЛИЕВА,²

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: nurgaliyeva.zh@mail.ru

Г.А. САЙМАГАМБЕТОВА,³

к.э.н., доцент.

e-mail: g.saimagambetova@bk.ru

¹Астраханский государственный технический университет, Россия, г. Астрахань

²Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Казахстан, г. Нур-Султан

³Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау

ОЦЕНКА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ И ФИНАНСОВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ АО «НК «КТЖ» КАК ОСНОВЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Цель статьи – исследование производственно-финансовых показателей деятельности АО «НК «КТЖ» как основы стратегического развития транспортно-логистической инфраструктуры в Республике Казахстан. Изучена методика оценки финансовых коэффициентов компании. Исследованы официальные документы, которые регулируют деятельность национальной компании. На основе статистических данных и отчетности компании с применением метода финансового анализа проведены исследования деятельности АО «НК «КТЖ». Анализ ликвидности баланса АО «НК «КТЖ» показал, что состояние финансовой устойчивости компании можно оценить как предкризисное состояние. В заключении отмечены основные проблемы и даны рекомендации по устойчивому развитию деятельности национальной компании. Определение финансовой устойчивости холдинга на основе метода коэффициентов позволило установить, что коэффициент автономии, характеризующий независимость предприятия от заемных средств, имеет тенденцию к снижению. Это указывает на то, что финансовая устойчивость компании снижается, а ее зависимость от внешних кредиторов возрастает. Проблема недостаточной направленности планирования на достижение финансового результата может быть решена путем внедрения механизмов корректировки показателей производства и сбыта на основе контроля их эффективности. В частности, это: определение ключевых показателей эффективности, предварительная оптимизация планов по критерию максимизации прибыли, поиск дополнительных резервов снижения постоянных затрат на основе анализа показателей компаний-конкурентов, контроль выполнения планов по критериям достижения целевых показателей эффективности.

Ключевые слова: финансовая оценка, логистическая инфраструктура, транспорт, КТЖ, развитие, коэффициенты, финансовое состояние.

IRSTI 06.39.02
UDC 338.24.021.8

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-22-29>

ZH.B. DZHUMADILDAEVA,^{1*}

PhD, acting associate professor.

*e-mail: z.jumadildayeva@turan-edu.kz

D.M. MUKHIYAEVA,²

PhD, acting associate professor.

e-mail: D.mukhiyayeva@iitu.kz

B.M. BEKKULIYEVA,¹

c.t.s.

e-mail: bekkulieva_b@mail.ru

A.YU. KONOVALOVA,³

senior lecturer.

e-mail: angelane4ka@mail.ru

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

²International University of Information
Technologies, Kazakhstan, Almaty

³FSOPFI HE Krasnoyarsk State Agrarian
University, Russia, Krasnoyarsk

DEVELOPMENT OF DIGITALIZATION IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF A LOGISTICS COMPLEX

Abstract

The purpose of the article is to study the features of the development of digitalization in the management system of the logistics complex. The transport complex serving important sectors of the economy is considered, with special emphasis on the development of the unified transport system of the Republic of Kazakhstan, modernization and efficiency improvement of all its elements in the resolutions of the Government of the Republic of Kazakhstan and other state documents. It was also noted that the transport sector of the republic plays a special role in ensuring the further dynamic and sustainable development of the economy of Kazakhstan, the implementation of the state strategy for its integration into the world economy. The development of the transport sector should take into account the current state and prospects of economic development, as well as the best international practices in the development of transport and logistics systems. Hence, the high relevance of solving issues aimed at the development of transport and logistics, which led to the importance of choosing the author's research and research in this area as a real sector of the economy of Kazakhstan. In this article, the authors considered the stages of implementation of the state program "Digital Kazakhstan" on the basis of the basic principles, identified goals and objectives. The system nature of the design work of the intelligent transport system is shown. The solution of tasks for the implementation of the program "Roadmap for the formation of the food belt of Astana for 2017–2018" is justified. Based on the results of a study of the transport sector in the context of the modern development of the economy of the Republic of Kazakhstan, the authors identified problematic issues and made appropriate conclusions.

Key words: transport, industry, state program, digital Kazakhstan, economy, system, sector, development.

Introduction

Currently, the importance of the transport sector in the economy of each country is growing, since the level of transport development directly affects the competitiveness of the economy and the country's security. Transport is an important sector of the domestic economy of Kazakhstan, which plays a significant role in the structure of GDP. The significant territory of the republic and the low population density achieved in recent years, the high rates of economic development of Kazakhstan create a growing demand for transport. Accordingly, the movement of population and freight flows is

becoming more and more popular in the context of annual economic relations, economic development and interaction of the regions of Kazakhstan. In addition to the economic function, transport performs a social function, provides communication between the population within the framework of kinship and friendship, participates in the organization of leisure, education, cultural development, as well as in solving various social problems.

In the President's Address to the people "Strategy" Kazakhstan–2050": a new political course of the established state" [1], the task is set to double and 10 times increase transit traffic through Kazakhstan by 2020–2050 logistics facilities. It is important to pay attention to the land, "said the President of the Republic of Kazakhstan.

The draft state program for the development of transport infrastructure until 2020 was developed with the support of the world Bank and has been approved previously by all interested state and local Executive bodies and associations. In fact, this is the first large-scale plan in the history of the country for the development of Kazakhstan's transport infrastructure and its integration into the world transport system.[2]

The purpose of this study is to study modern approaches in the management of the transport and logistics system of Kazakhstan. The economic assessment of the implementation of the "Digital Kazakhstan" Program was used to study the subject.

Literature review

A great contribution to the development of the theory and practice of logistics was made by the works of Russian scientists: Kalinina V.A., Grigorieva A.S. [3], Panova I.V. [4], Dorofeeva A. [5], Astafyeva N.V., Puzanova E.A. [6], Mazlova I.I., Gavrilova S.I. [7].

In the study of issues related with the development of the transport industry of Kazakhstan made such economists as: Mozharova V.V. [8], Erenyazova Zh.N., Talapbaeva G.E., Kultanova N.B. [9], Dnishev F., Alzhanova F. [10], Nurlanova N.K. [11], Iztileuova M.S. [13], Satova R.K., Suhova L.K., Guseva L.U. [14], Kaldibayev. S.U., Bizhanova A.S., Ahmediarova A.T., Kasimova D.T. [15].

Main provisions

The aim of state program "Digital Kazakhstan" is economic growth, increasing competitiveness and improving the quality of life of the population. To date, the implementation of the program involves following five basic principles (figure 1).

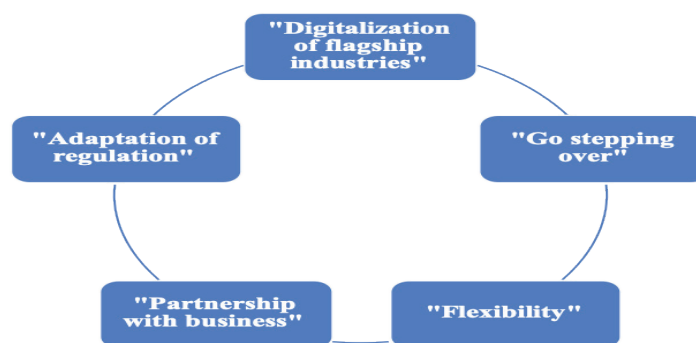

Figure 1 – Basic principles

Note – Compiled by the author on the basis of source [2].

The first principle, "digitalization of flagship industries" aims to implement the digital transformation of existing industries. The main task of digitalization of industries is a large-scale increase in productivity. This is achieved through the introduction of new technologies and adaptation of existing business processes. As well as creating a favorable ecosystem [3].

The second principle, “go stepping over”. Kazakhstan will introduce the most advanced technologies and innovative approaches for long-term development. After all, they are able to ensure the sustainability of the future.

The third principle, “flexibility”. When making changes to the Program, in cases stipulated by the current system of state planning, the Agile approach can be applied.

The fourth principle, “partnership with business”. To achieve greater efficiency, it is important to involve the private sector in the implementation process. In this regard, it is important to create appropriate conditions for large enterprises, as well as small and medium-sized businesses [4]. Attracting investment and reducing costs for the digital transformation of the enterprise is a good support for the massiveness of this process. Especially in specific areas.

The fifth principle, “adaptation of regulation”. During the implementation of the program, questions naturally arise. The state should take the initiative in the legislative processes to ensure the conditions of the digitalization process. This should be done on the basis of a comparison of the study of foreign experience. That in turn will help the competitive development of the country [5].

Materials and methods

According to the official data Of the Committee on statistics of the Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan (CC MNE RK), in 2018, the transport industry provided Kazakhstan with 8.3% of the total GDP produced (about 58.8 trillion tenge was the GDP of the Republic by production method). Over the past year, about 4.1 billion tons of goods were transported through the territory of Kazakhstan, which is almost twice as much as a decade ago. In General, the indicator of cargo turnover in the country increased from 369.8 billion tkm to 596.1 billion tkm in the period from 2008 to 2018, which is 61% more [6].

The task of digitalization of transport and logistics is also one of the priority directions of digitalization of the economic sector. High-quality transport and logistics infrastructure is the key to economic development of the country. Kazakhstan today has a fairly well-developed railway network, but the road network is not sufficiently developed and air transportation is excessively expensive. A big advantage is the location of the country, its transit potential [7].

The program “Digital Kazakhstan” provides the creation of an intelligent transport system. It will combine the functions of video surveillance, traffic management, driver notification of weather conditions and electronic payment for transport services. The introduction of an intelligent transport system will reduce the number of road accidents, as well as reduce the cost of road maintenance [8]. The use of electronic document management and a system of non-stop weighing of vehicles will ensure smooth transit through the country (Figure 2).

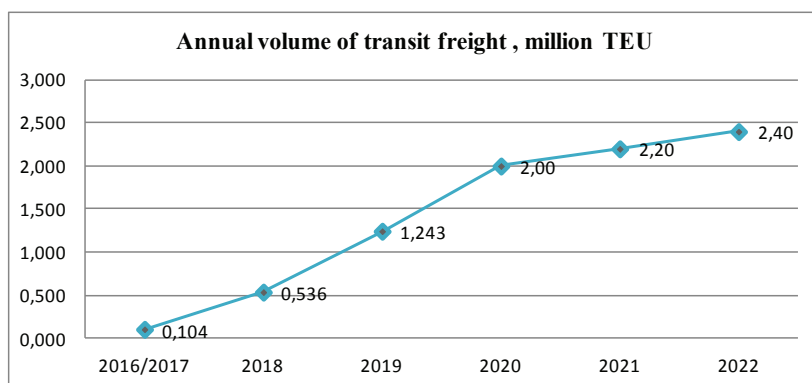

Figure 2 – Expected annual volume of transit freight, million TEU

Note – Compiled by the author on the basis of source [2].

In the direction of intelligent transport system. The project “multimodal transport management System” is being implemented in stages, which provides comprehensive automation of transport management processes, management of customer and contractor base, calculations of services and vehicles (figure 3).

8 complexes of “Special automated measuring tools” were launched in 2017, fixing the transportation of goods in excess of the established norms. 12 SAIS complexes were launched in 2018, in 2019 it is planned to launch another 26 systems.

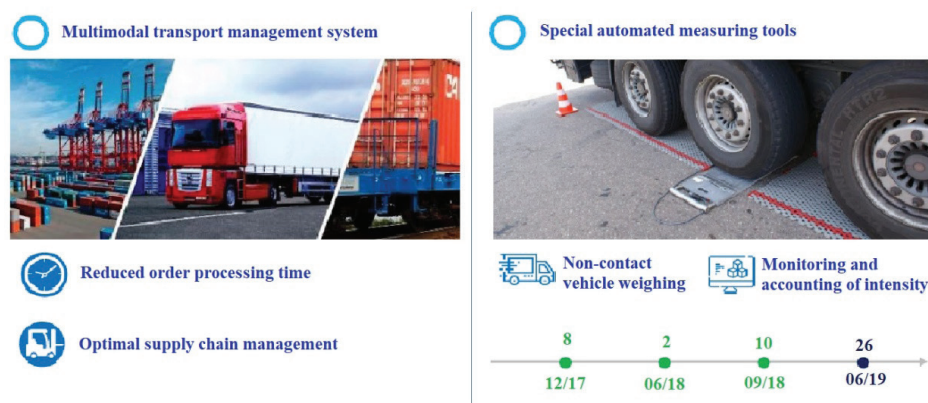

Figure 3 – Digitalization of transport and logistics

Note – Compiled by the author on the basis of source [15].

A road asset management system is also being implemented, within which 16 mobile laboratories have been launched. The system will provide transparency and quality monitoring of road works, both during repair and during the warranty period [9].

Results

As a result of the implementation of the project “intelligent transport system” in 2018, 279 jobs were created. By 2025, it is planned to create an additional 1.5 thousand jobs.

The government approved the “Road map for the formation of the food belt of Astana for 2017–2018”.

The roadmap for the formation of the food belt of Astana for 2017-2018 was approved in October 2017. The food belt zone includes 17 districts of Akmola region and 4 districts of Karaganda region [10].

In Akmola region in 2017, 36 milk collection points, 56 family feedlots and one slaughter point were created. For 9 months of 2018, 19.4 thousand tons of meat and sausages were produced-by 1.5 thousand tons. The volume of production of processed milk amounted to 41.6 thousand tons, butter-601 tons, cheese and cottage cheese-651 tons.

Last year, 38 family feedlots, one slaughter house and 11 killing grounds were established in Karaganda region. For 9 months of 2018, 8 milk collection points were created. Since the beginning of the year, 32.6 thousand tons of raw materials have actually been processed. Produced 10.7 thousand tons of meat, sausages-3.5 thousand tons. The volume of production of processed milk amounted to 9.5 thousand tons, butter-368 tons, cheese and cottage cheese-1243 tons [11].

Within the framework of the preferential financing program of JSC “NC “SEC “Astana”, loans were issued to Kenmart and Astykzhan shopping centers in the amount of 300 million tenge to replenish working capital in exchange for price fixing in Astana last year. As a result, fixed prices were set for 49 products. As part of the implementation of food belt projects around Astana within a radius of 50 km, 92 projects (16 – dairy, 56 – meat and 20 – other projects) have been identified [12].

Discussion

The objectives of the updated Roadmap for the formation of the food belt of Astana for 2018–2021:

Development of production in the zone of the food belt.

- ♦ it is planned in 2018–2019 to build a meat processing complex with a capacity of 5 thousand tons / year for the production of the missing volume of meat products in Astana (Akmola region);
- ♦ in 2020–2021, 16 dairy farms will be built to load milk processing enterprises (5-in Akmola region and 11-in Karaganda region);
- ♦ in 2019–2020, work will be carried out to restore irrigated lands for growing the missing volumes of vegetables [13].

Creation of conditions for ensuring stable supplies of food products from other regions of the Republic, the production of which is impractical in the zone of the food belt. For this purpose, the mechanism for assigning the status of “Participant of the food belt of the capital” will be introduced, which will provide the subjects of the agro-industrial complex with priority access to markets in the city, including municipal markets, etc. [14].

Development of trade and logistics infrastructure. For this purpose, a wholesale distribution center will be created in Astana to provide an opportunity for domestic agricultural producers to enter the market of wholesale buyers [15].

Implementation of additional measures to protect the market from nonconforming products. This is the strengthening of interaction of state bodies to protect the market from inappropriate products by increasing the volume of research, monitoring the safety of imported and manufactured products with media coverage of the facts of violations of the legislation requirements of the Republic of Kazakhstan.

Conclusion

In comparison with Western countries, Japan and the United States the development of IT technologies in many sectors of Kazakhstan’s economy was not efficient. Obviously it is important to carry out digital modernization in industries as soon as possible. Since the competitiveness of the economy of Kazakhstan and, accordingly, the welfare of citizens directly depend on it. According to the state program “Digital Kazakhstan”, the growth of labor productivity in the section “Transport and warehousing” in 2022 should be about 21%.

As you know, logistics costs of domestic producers in the structure of the cost of finished products in the equity ratio is about 40%. Therefore, it will be possible to reduce logistics costs several times due to the construction of infrastructure and the choice of optimal routes for the transportation of goods by manufacturers.

As a result, a number of larger problems arise. The level of automation in industrial production and the use of new technologies remains low. Lack of professional staff with sufficient competence.

REFERENCES

- 1 Послание Главы государства народу Казахстана «Стратегия «Казахстан–2050»: новый политический курс состоявшегося государства». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.akorda.kz/ru>
- 2 Сборник материалов Парламентских слушаний на тему «О ходе реализации Государственной программы «Цифровой Казахстан» в свете послания Президента Республики Казахстан «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» / Комитет по экономической политике, инновационному развитию и предпринимательству Сената Парламента Республики Казахстан. – Астана: Сенат Парламента РК, 2018. – 133 с.
- 3 Калинин В.А., Григорьева А.С. Инновации в транспортной отрасли: эффект от внедрения технологии SAW RFID // Наука и транспорт. Модернизация железнодорожного транспорта. – № 2(6). – 2013. – С. 20–21.

- 4 Панова И.В. Управление операционной логистической деятельностью при взаимодействии железнодорожного и водного транспорта. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Саратов, 2012. – 16 с.
- 5 Дорофеев А. Тренды развития транспортной логистики // Логистика. – № 2. – 2011. – С. 21–23.
- 6 Астафьева Н.В., Пузанова Е.А. Выбор канала распределения готовой продукции как важнейший аспект распределительной логистики / Логистика, инновации, менеджмент в современной бизнес-среде // Сборник научных трудов. Том 2. – Саратов, 2010. – С. 6–10.
- 7 Мазлов И.И., Гаврилов С.И. Современные проблемы транспортной логистики в России и пути их решения // Международный научно-технический журнал «Теория. Практика. Инновации», апрель 2018. – С. 1–7.
- 8 Можарова В.В. Транспорт в Казахстане: современная ситуация, проблемы и перспективы развития. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. – 216 с.
- 9 Ерниязова Ж.Н., Талапбаева Г.Е., Култанова Н.Б. Предпосылки формирования кластера транспортной логистики в Республике Казахстан // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2014. – № 5–1. – С. 132–135.
- 10 Развитие инноваций и прогрессивных технологических укладов в экономике Казахстана в условиях индустриальной модернизации: институты, механизмы и приоритеты / Под ред. Ф. Днишева, Ф. Альжанова. – Вена, Австрия: Ассоциация перспективных исследований и высшего образования «Восток-Запад», 2015. – 532 с.
- 11 Методические основы и практика оценки потенциала инновационного развития регионов Казахстана / Под ред. Н.К. Нурлановой. – Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2014. – 108 с.
- 12 Продовольственный пояс Астаны: результаты, планы и поручения. Капитал. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://kapital.kz/economic/73480/prodovol-stvennyy-poyas-astany-rezul-taty-planu-i-porucheniya.html>
- 13 Изтелеуова М.С. Транспортная логистика: учебное пособие. – Алматы, 2011. – 293 с.
- 14 Сатова Р.К., Сухова Л.К., Гусева Л.Ю. Транспорт – стратегический ресурс обеспечения безопасности и повышения конкурентоспособности Казахстана // Межд. науч. – практ. конф. «Транспорт Евразии XXI века». – Алматы, 2006. – С. 17–21.
- 15 Қалдыбаев С.У., Бижанова А.С., Ахмедиярова А.Т., Қасымова Д.Т. Автоматизированные системы управления (транспорт). – Алматы. – 2011. – 232 с.

REFERENCES

- 1 Poslanie Glavy gosudarstva narodu Kazahstana «Strategija «Kazahstan–2050»: novyj politicheskij kurs sostojavshegosja gosudarstva». [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <http://www.akorda.kz/ru>
- 2 Sbornik materialov Parlamentskih slushanij na temu «O hode realizacii Gosudarstvennoj programmy «Cifrovoy Kazahstan» v svete poslanija Prezidenta Respubliki Kazahstan «Novye vozmozhnosti razvitija v uslovijah chetvertoj promyshlennoj revoljucii» / Komitet po jekonomicheskoj politike, innovacionnomu razvitiju i predprinimatel'stvu Senata Parlamenta Respubliki Kazahstan. Astana: Senat Parlamenta RK, 2018, 133 p.
- 3 Kalinin V.A., Grigor'eva A.S. (2013) Innovacii v transportnoj otrasli: jeffekt ot vnedrenija tehnologii SAW RFID // Nauka i transport. Modernizacija zheleznodorozhnogo transporta. No. 2(6), pp. 20–21.
- 4 Panova I.V. (2012) Upravlenie operacionnoj logisticheskoy dejatel'nost'ju pri vzaimodejstvii zheleznodorozhnogo i vodnogo transporta. Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata jekonomicheskikh nauk. Saratov. 16 p.
- 5 Dorofeev A. (2011) Trendy razvitija transportnoj logistiki // Logistika. No.2, pp. 21–23.
- 6 Astaf'eva N.V., Puzanova E.A. (2010) Vybora kanala raspredelenija gotovoj produkcii kak vazhnejshij aspekt raspredelitel'noj logistiki / Logistika, innovacii, menedzhment v sovremennoj biznes-srede // Sbornik nauchnyh trudov. Tom 2. Saratov. pp. 6–10.
- 7 Mazlov I.I., Gavrilov S.I. (2018) Sovremennye problemy transportnoj logistiki v Rossii i puti ih reshenija // Mezhdunarodnyj nauchno-tehnicheskij zhurnal «Teorija. Praktika. Innovacii», aprel'. pp. 1–7.
- 8 Mozharova V.V. (2011) Transport v Kazahstane: sovremennaja situacija, problemy i perspektivy razvitija. – Almaty: KISI pri Prezidente RK, 216 p.
- 9 Ernijazova Zh.N., Talapbaeva G.E., Kultanova N.B. (2014) Predposylki formirovanija klastera transportnoj logistiki v Respublike Kazahstan // Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovanij. No. 5–1, pp. 132–135.

10 Razvitie innovacij i progressivnyh tehnologicheskikh ukladov v jekonomike Kazahstana v uslovijah industrial'noj modernizacii: instituty, mehanizmy i priority / Pod red. F. Dnisheva, F. Al'zhanova. Vena, Avstrija: Associacija perspektivnyh issledovanij i vysshego obrazovanija «Vostok-Zapad», 2015, 532 p.

11 Metodicheskie osnovy i praktika ocenki potenciala innovacionnogo razvitija regionov Kazahstana / Pod red. N.K. Nurlanovoj. – Almaty: Institut jekonomiki KN MON RK, 2014, 108 p.

12 Prodovol'stvennyj pojas Astany: rezul'taty, plany i poruchenija. Kapital. [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <https://kapital.kz/economic/73480/prodovol-stvennyy-poyas-astany-rezul-taty-plany-i-poruchenija.html>

13 Izteleuova M.S. (2011) Transportnaja logistika: uchebnoe posobie. Almaty, 293 p.

14 Satova R.K., Suhova L.K., Guseva L.Ju. (2006) Transport – strategicheskij resurs obespechenija bezopasnosti i povyshenija konkurentosposobnosti Kazahstana // Mezhd. nauch. – prakt. konf. «Transport Evrazii XXI veka». Almaty, pp. 17–21.

15 Qaldybaev S.U., Bizhanova A.S., Ahmedijarova A.T., Qasymova D.T. (2011) Avtomatizirovannye sistemy upravlenija (transport). Almaty, 232 p.

Ж.Б. ДЖУМАДИЛДАЕВА,^{1*}

PhD, доцент м.а.

*e-mail: z.jumadildayeva@turan-edu.kz

Д.М. МУХИЯЕВА,²

PhD, доцент м.а.

e-mail: D.mukhiyayeva@iitu.kz

Б.М. БЕККУЛИЕВА,¹

т.ғ.к.

e-mail: bekkulieva_b@mail.ru

А.Ю. КОНОВАЛОВА,³

аға оқытушы.

e-mail: angelane4ka@mail.ru

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Қазақстан, Алматы қ.

³Красноярск мемлекеттік аграрлық университеті
ЖББ ФМББМ, Ресей, Красноярск қ.

ЛОГИСТИКАЛЫҚ КЕШЕНДІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ЦИФРЛАНДЫРУДЫ ДАМУ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – логистикалық кешенді басқару жүйесінде цифрландыруды дамыту ерекшеліктерін зерттеу. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулыларында және басқа да мемлекеттік құжаттарда Қазақстан Республикасының бірыңғай көлік жүйесін дамытуға, оның барлық элементтерін жаңғыртуға, экономиканың негізгі салаларына қызмет көрсетуді қамтамасыз ететін көлік кешені жұмысының тиімділігін арттыруға ерекше көңіл бөлінеді. Сондай-ақ, Қазақстан экономикасының одан әрі серпінді және тұрақты дамуының мемлекеттік стратегиясын іске асыруды, оның әлемдік экономикаға кірігуін қамтамасыз етуде Республиканың көлік кешені ерекше орыналады. Көлік кешенін дамыту кезінде экономиканың жай-күйі мен даму перспективаларын, сондай-ақ көлік-логистикалық жүйелерді дамытудың үздік әлемдік тәжірибесін ескеру қажет. Осы жерден көлік-логистикалық құрылымды дамытуға бағытталған міндеттерді шешудің жоғары өзектілігі туындайды, бұл Қазақстан экономикасының нақты секторы ретінде осы саланы зерттеу мен авторлық зерттеуді таңдаудың маңыздылығына себепші болды. Бұл мақалада авторлар базалық қағидаттар негізінде «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын енгізу кезеңдерін қарастырды, мақсаттары мен міндеттері анықталды. Зияткерлік көлік жүйесінің жұмыс істеу жобасының жүйелілігі көрсетілген. «2017–2018 жылдарға арналған Астана қаласының азық-түлік белдеуін қалыптастыру жөніндегі жол картасы» бағдарламасын іске асыру бойынша міндеттерді шешу негізделген. Көлік саласын зерттеу қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасы экономикасының қазіргі дамуы шеңберінде мақала авторлары проблемалық мәселелерді анықтады және тиісті қорытындылар анықталды.

Тірек сөздер: көлік, сала, мемлекеттік бағдарлама, цифрлық Қазақстан, экономика, жүйе, сектор, даму.

Ж.Б. ДЖУМАДИЛДАЕВА,^{1*}

PhD, и.о. доцента.

*e-mail: z.jumadildayeveva@turan-edu.kz

Д.М. МУХИЯЕВА,²

PhD, и.о. доцента.

e-mail: D.mukhiyayeva@iitu.kz

Б.М. БЕККУЛИЕВА,¹

к.т.н.

e-mail: bekkulieva_b@mail.ru

А.Ю. КОНОВАЛОВА,³

ст. преподаватель.

e-mail: angelane4ka@mail.ru

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

²Международный университет информационных технологий, Казахстан, г. Алматы

³ФГБОУ ВО Красноярский государственный аграрный университет, Россия, г. Красноярск

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИМ КОМПЛЕКСОМ

Аннотация

Цель статьи – исследование особенностей развития цифровизации в системе управления логистическим комплексом. Рассматривается транспортный комплекс, обслуживающий важные отрасли экономики, с особым упором на развитие единой транспортной системы Республики Казахстан, модернизацию и повышение эффективности всех ее элементов в постановлениях Правительства Республики Казахстан и других государственных документах. Также отмечено, что транспортный сектор республики играет особую роль в обеспечении дальнейшего динамичного и устойчивого развития экономики Казахстана, реализации государственной стратегии ее интеграции в мировую экономику. Развитие транспортного сектора должно учитывать текущее состояние и перспективы экономического развития, а также лучшие мировые практики в развитии транспортно-логистических систем. Отсюда высокая актуальность решения вопросов, направленных на развитие транспорта и логистики, что обусловило важность выбора авторских исследований и исследований в этой сфере как реальном секторе экономики Казахстана. В данной статье авторы рассмотрели этапы реализации государственной программы «Цифровой Казахстан» на основе ключевых принципов, обозначили цели и задачи. Показана системность интеллектуальной транспортной системы. Обосновано решение задач по реализации программы «Дорожная карта по формированию продовольственного пояса Астаны на 2017–2018 годы». По результатам исследования транспортного сектора в контексте современного развития экономики Республики Казахстан авторы выявили проблемные вопросы и сделали соответствующие выводы.

Ключевые слова: транспорт, отрасль, государственная программа, цифровой Казахстан, экономика, система, сектор, развитие.

IRSTI 06.52.13

UDC 334

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-30-36>

S.S. SHAKEYEV,^{1*}

c.e.s., associate professor.

*e-mail: sayan.79@mail.ru

K.A. NEVMATULINA,²

PhD.

e-mail: carisha_07@mail.ru

S.B. BAIBOSSYNOV,³

PhD.

e-mail: ser_08031942@mail.ru

¹Y.A. Buketov Karaganda University, Kazakhstan, Karaganda

²Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz,
Kazakhstan, Karaganda

³Branch of the Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Kazakhstan
in the Karaganda region, Kazakhstan, Karaganda

DEVELOPMENT TENDENCIES OF SPECIAL ECONOMIC ZONES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

At present, all countries of the world, including Kazakhstan, in the sphere of the global economy are solving the problem of increasing the rates of economic growth. Experience shows that special economic zones can be such “points of economic growth”. The level of economic development, geographic location, natural and climatic factors and a number of other factors, of course, distinguish Kazakhstan in terms of the existing potential for the development of special economic zones. The zones created in Kazakhstan have different specializations and, accordingly, different goals, which are solved with varying degrees of success. The real results of the functioning of SEZ in Kazakhstan are still difficult to be attributed to absolutely positive. Taking into account the ambiguous results of the activities of special economic zones, the state has been taking measures for a number of years to increase their efficiency and transform the institutional framework of their activities. The existing and new promising special economic zones are intended to contribute to the achievement of these goals. Therefore, it is necessary to expand the use of such a tool as SEZ in every possible way, to study methods to improve the efficiency of their functioning. This will make it possible to objectively assess the possible prospects for the creation and development of SEZ in the Kazakhstan’s economy.

Key words: special economic zone, investments, performance indicators, taxes, preferences, economy.

Main provisions

The article discusses a methodology for quantitatively assessing the economic efficiency of special economic zones, which makes it possible to calculate as quantitative indicators of their contribution to the functioning of the country’s economy. The use of this methodology for calculating economic efficiency indicators in practice will allow for a more detailed analysis and assessment of the degree of influence of the existing Kazakhstani SEZ on the country’s economy as a whole and on the development of individual regions.

Introduction

Special economic zones are a part of the national economic space, where a special system of benefits and incentives is used, which is not applied in the rest of the country. Thus, SEZ are, to one degree or another, a separate geographic territory. The territories most favorable for the location of SEZ, as a rule, have a border position and have a developed transport, industrial and social infrastructure. And sometimes the creation of a SEZ turns out to be expedient in areas of new economic development that do not have these advantages, but have natural resources that allow solving important national tasks.

Literature review

Over the past decades, a large number of scientific publications by leading scientists have been devoted to the development of special economic zones. Among the works of Russian authors who investigated the problems of the formation and development of special economic zones, the works of Andrianov V.D., Avdokushin E.F., V.N., Butov V.I., Danko T.P., Okrug Z.M should be noted., Savina V.A. etc. The concepts of formation and development of special economic zones are laid down in the works of Russian scientists. Various aspects of this problem are reflected in the works of Kazakh scientists A.E. Esentugelov, D.M. Madiyarova, G.T. Kainarbekov, G.K. Rau, A.P. Turabaeva, G.K. Dalabaeva and others, who considered mainly the country aspects of the creation and functioning of special economic zones.

Materials and methods

The article used research of national experts and organizations, materials of state statistics, legislative and regulatory acts of the Republic of Kazakhstan, data from regional authorities.

For the analysis, the authors applied the methods of statistical analysis, analysis and synthesis, comparative analysis, system analysis, and financial analysis.

Results and discussion

Currently, there are already 13 special economic zones in Kazakhstan [1–5]. The overwhelming majority of them belong to the type of industrial – production zones (Figure 1). However, only 6 SEZ have successful development: “Ontustik”, “Astana – new city”, Chemical Park “Taraz”, “Information Technologies Park”, “Aktau “Seaport”, “National Industrial Petrochemical Technopark”.

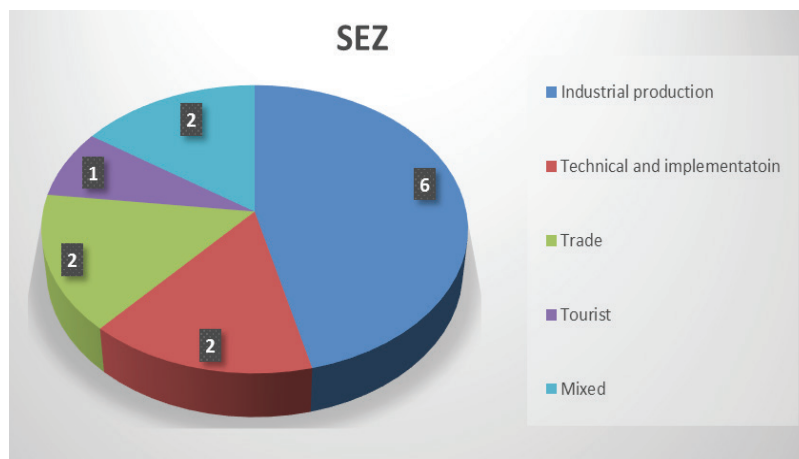

Figure 1 – Distribution of special economic zones of Kazakhstan into groups, depending on their economic focus

The reform of the legislation governing the creation and operation of SEZ, implemented three times in Kazakhstan, had a stimulating effect on production, made it possible to integrate goods into the domestic market, and also provided additional jobs [6]. Kazakhstan has a number of undeniable advantages for investors over other member countries of the Eurasian Economic Union (EAEU). So, comparing the tax systems of the three countries, we can say that taxation in Kazakhstan is much more liberal than in the other two countries and, of course, the conditions for carrying out activities and the existing legal regime in the Kazakhstan’s and Armenian’s SEZ are more favorable than in the economic zones of other EAEU members (Table 1, p. 32).

SEZ participants in Kazakhstan are exempt from corporate, land and property taxes, while Russia levies profit tax, the minimum amount of which is 13.5%, Belarus levies income tax and VAT – 12% and 10%, respectively, Kyrgyzstan has KIT – 2% during all period. Moreover, changes in the Tax Code of the Republic of Kazakhstan provide for exemption from VAT on goods consumed by SEZ participants to carry out activities that comply with the EAEU agreement and for goods determined by the Republic of Kazakhstan [7].

Table 1 – State benefits within the SEZ in the EAEU member countries

Privileges	Belarus	Kazakhstan	Russia	Armenia	Kyrgyzstan
VAT	10% – upto 5 years	0% – upto 10 years	0% – upto 20 years	0% during all period	0% – up to 10 years
KIT	12% – upto 5 years	0% – upto 10 years	min. 13,5%	0% during all period	2% during all period
Land tax	0% – up to 5 years	0% – upto 10 years	0% – upto 5 years	0% during all period	0% – upto 10 years
Property tax	0% – upto 5 years	0% – upto 10 years	0% – upto 5 years	0% during all period	0% – upto 10 years
Customs duties	Full term exemption				

Currently, only 252 resident enterprises are actually working. If we consider this process for each zone, we can note the following: in the SEZ “Astana – a new city” there are 65 enterprises or 25.7% of total working residents, in SEZ “Seaport Aktau” 36 enterprises – 14%, in SEZ “Pavlodar” – 35 or 13.8%, SEZ “Ontustik” – 31 or 12%, in the SEZ “Khorgos – New Gate” – 19, in SEZ “SaryArka” – 18 enterprise or 7.5 and 7.1 respectively, 11 enterprises operate in the SEZ “ITP”, which is 4.3% of the total number of operating enterprises, in the SEZ “National Industrial Petrochemical Technopark” (NIPT) – 10 or 3.9%, in SEZ “Astana Technopolis” and in SEZ “ICCBC “Khorgos” – 8 or 3.1%, in the SEZ “Chemical Park” Taraz” – 6 enterprise or 2.4%, in SEZ “Turkestan” – 3 or 1.1%, in SEZ “Qyzyljar” – 2 or 0.8%. Thus, the largest number of resident enterprises operate in the SEZ “Astana – a new city” (Figure 3) [8].

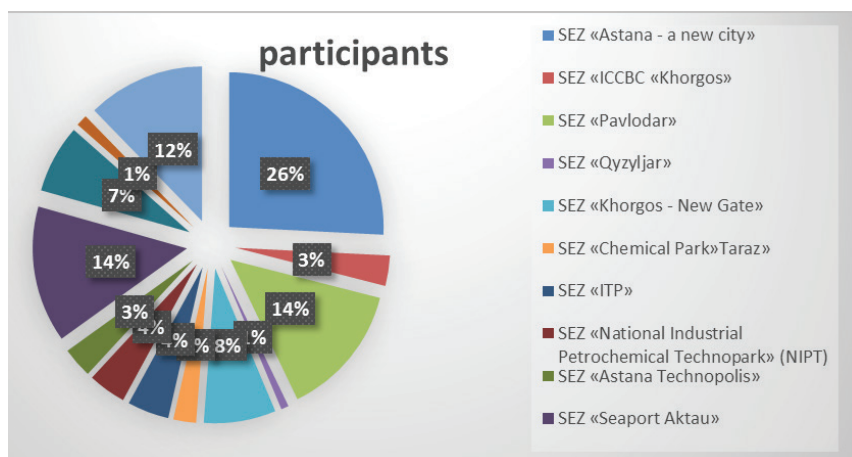

Figure 3 – The number of active residents in the FEZ of the Republic of Kazakhstan

Over the entire period of existence on the territories of the SEZ, more than 22 thousand new jobs have been created. Of these, 5300 – in the SEZ “ITP”, 4800 – in the SEZ “Astana – new city”, 1900 – in the SEZ “Seaport Aktau” and 1600 – in the SEZ “Ontustik”, 270 – in the SEZ “Khorgos – east gates”, 1744 – in the SEZ “Pavlodar”, 69 – in the SEZ “Taraz”, 46 – in SEZ “Astana Technopolis”

3764 – in the SEZ “National Industrial Petrochemical Technopark”, 645 – in the SEZ “Saryarka”, 570 – in the SEZ “ICCBC “Khorgos”, 1582 – in SEZ “Turkistan”, 17 – in SEZ “Qyzyljar” – 2 [8].

The total cost of projects implemented in the SEZ amounted to about 3.8 trilliontenge (Table 2).

Table 2 – Quality of realized and implementation SEZ’s projects

№	Name	Realized projects	Projects under implementation
1	SEZ “Astana – a new city”	53	31
2	SEZ “Seaport Aktau”	18	18
3	SEZ “ITP”	171	15
4	SEZ “Pavlodar”	10	15
5	SEZ “Saryarka”	9	10
6	SEZ “Ontustik”	20	21
7	SEZ “National Industrial Petrochemical Park”	1	9
8	SEZ “ChimparkTaraz”	1	8
9	SEZ “Khorgos – east gates	6	12
10	SEZ “Astana – Technopolis”	2	9
11	SEZ “Turkistan”	3	15
12	SEZ “ICCBC “Khorgos”	1	27
13	SEZ “Qyzyljar”	0	2
Compiled by the authors based on data “KazakhInvest” [9].			

In general, investments in the amount of more than 4.3 trillion tenge were attracted on the territory of the SEZ. As a result, 3.9 tenge of private investment was attracted for 1 tenge of the invested budget funds.

The leader in terms of the volume of attracted investments is the SEZ “Astana – a new city” where 2.98 trilliontenge of investments were attracted.

The second place is the SEZ “National Industrial Petrochemical Park” were attracted 758 billion tenge of investments.

The third place is the SEZ “Seaport Aktau” 192.1 billion tenge of investments was attracted.

In total, enterprises on the territory of the SEZ produced products worth about 3 866 billion tenge (Figure 4).

The leaders in terms of the volume of manufactured products are (Figure 4, p. 34):

1. SEZ “Astana – a new city” – 2 800 billion tenge;
2. SEZ “Seaport Aktau” – 381.4 billion tenge;
3. SEZ “ITP” – 306.8 billion tenge;
4. SEZ “Pavlodar” – 166 billion tenge;
5. SEZ “Saryarka” – 110.7 billion tenge;
6. SEZ “Ontustik” – 73.1 billion tenge;
7. SEZ “National Industrial Petrochemical Park” – 20.8 billion tenge;
8. SEZ “ChimparkTaraz” – 4.15 billion tenge;
9. SEZ “Khorgos – New Gate” – 2.1 billion tenge.
10. SEZ “Astana – Technopolis” – 1 billion tenge;
11. SEZ “Turkistan” – 0.281 tenge;
12. SEZ “ICCBC “Khorgos” – 0 tenge;
13. SEZ “Qyzyljar” – 0 tenge.

The total amount of tax deductions by SEZ participants amounted to about 219 billion tenge, including [10]:

1. SEZ “Astana – a new city” – 97.2 billion tenge;
2. SEZ “Seaport Aktau” – 42.3 billion tenge;
3. SEZ “PIT” – 28.5 billion tenge;
4. SEZ “National Petrochemical Park” – 22.8 billion tenge;
5. SEZ “Ontustik” – 5.1 billion tenge;
6. SEZ “Pavlodar” – 9.6 billion tenge;

7. SEZ “Korgos – New Gate” – 1.7 billion tenge;
8. SEZ “Saryarka” – 9.7 billion tenge;
9. SEZ “KhimparkTaraz” – 1.6 billion tenge;
10. SEZ “Astana – Technopolis” – 0.2 tenge;
11. SEZ “Turkistan” – 0.281 tenge;
12. SEZ “ICCBC “Korgos” – 0 tenge;
13. SEZ “Qyzyljar” – 0 tenge.

The main quantitative indicators of the effectiveness of the SEZ are presented as a cumulative total for the entire period of creation and functioning of the corresponding SEZ and are determined as of the last day of the reporting month.

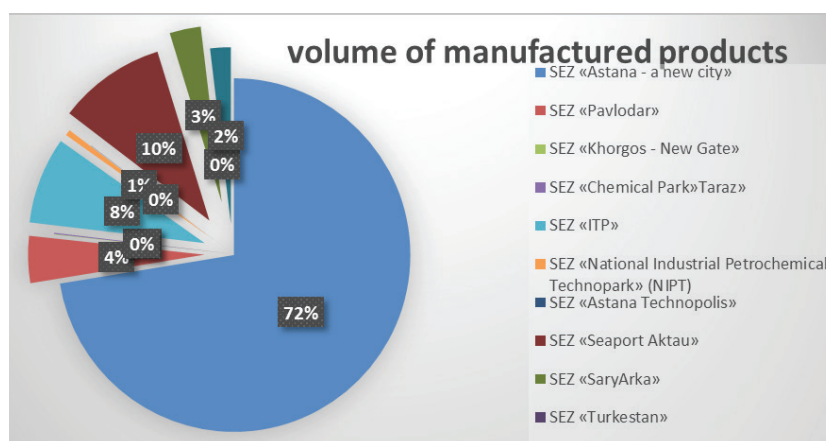

Figure 4 – Total volume of manufactured products, billion tenge

Conclusion

Based on the above, it can be concluded that the following features are characteristic of Kazakhstani SEZ, which negatively affect the efficiency of their functioning:

- ♦ there are only 6 SEZ have successful development;
- ♦ the conditions for carrying out activities and the existing legal regime in the Kazakhstan's and Armenian's SEZ are more favorable than in the economic zones of other EAEU members;
- ♦ insignificant number of jobs created;
- ♦ the number of projects in the stage of implementation prevails over the implemented projects;
- ♦ the declared production volumes do not correspond to the investments spent;
- ♦ an insignificant share of tax revenues of SEZ residents to the state budget of the country (4 of its less than 1%).

Consequently, it remains to state the fact that at the present stage of development, Kazakhstani SEZ do not have a tangible positive effect on the country's economy.

REFERENCES

- 1 The state program of industrial and innovative development of the Republic of Kazakhstan for 2020 – 2025 was approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2019 No. 1050.
- 2 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan “On the creation of a special economic zone “Information Technology Park”: approved. August 18, 2003, No. 1166.
- 3 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan “On the creation of a special economic zone “Ontustik”: approved. July 6, 2005, No. 1605.
- 4 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan “On the creation of a special economic zone “Pavlodar”: approved. November 29, 2011, No. 186.

5 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan “On the creation of a special economic zone “Chemical Park “Taraz”: approved. November 13, 2012.

6 Message of the President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan “Strategy “Kazakhstan–2050. – A new political course of the established state” dated December 14, 2012.

7 Official site of the State Revenue Committee of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. URL: <https://www.kgd.gov.kz/ru/content/nalogovyy-kodeks-rk> (date accessed: 15.04.2021).

8 Nevmatulina K.A. Ways to improve the activities of special economic zones in the Republic of Kazakhstan: Dis. ...Doctor of Philosophy (PhD). – Karaganda, 2014. – 154 p.

9 The official website of the national company KazakhInvest. URL: <https://www.invest.gov.kz/ru/doing-business-here/fez-and/the-list-of-sez-and/> (date accessed: 19.04.2021).

10 Official website of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. URL: www.minfin.gov.kzhttps://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/documents/details/2707?lang=ru (date accessed: 15.04.2021).

С.С. ШАКЕЕВ,^{1*}

Э.Ф.К., доцент.

*e-mail: sayan.79@mail.ru

К.А. НЕВМАТУЛИНА,²

PhD.

e-mail: carisha_07@mail.ru

С.Б. БАЙБОСЫНОВ,³

PhD.

e-mail: ser_08031942@mail.ru

¹Академик Е.А. Бөкетов атындағы

Қарағанды университеті, Қазақстан, Қарағанды қ.

²Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан, Қарағанды қ.

³Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Қарағанды облысы бойынша филиалы, Қазақстан, Қарағанды қ.

ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АРНАЙЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЗОНАЛАРЫ

Андатпа

Қазіргі кезде әлемнің барлық елдері, оның ішінде Қазақстан, жаһандық экономика саласында экономикалық өсу қарқынын арттыру мәселесін шешуде. Тәжірибе көрсеткендей, арнайы экономикалық аймақтар осындай «экономикалық өсудің нүктелері» бола алады. Экономикалық даму деңгейі, географиялық орналасуы, табиғи-климаттық факторлар және басқа бірқатар факторлар, әрине, Қазақстанды арнайы экономикалық аймақтарды дамытудың бар әлеуеті тұрғысынан ажыратады. Қазақстанда құрылған аймақтар әр түрлі мамандандырылған және сәйкесінше әр түрлі жетістік деңгейлерімен шешілетін әр түрлі мақсаттарға ие. Қазақстандағы АЭА жұмысының нақты нәтижелерін әлі де болса оңды деп айту қиын, арнайы экономикалық аймақтар қызметінің екіұшты нәтижелерін ескере отырып, мемлекет бірнеше жылдар бойы олардың тиімділігін арттыру және олардың қызметінің институционалдық негіздерін өзгерту бойынша шаралар қолданып келеді. Қолданыстағы және жаңа перспективалы арнайы экономикалық аймақтар осы мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етеді. Сондықтан АЭА сияқты құралды қолдануды жан-жақты кеңейту, олардың жұмысының тиімділігін арттыру әдістерін зерттеу қажет. Бұл қазақстандық экономикада АЭА құру мен дамытудың ықтимал перспективаларын объективті бағалауға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: арнайы экономикалық аймақ, инвестициялар, тиімділік көрсеткіштері, салықтар, артықшылықтар, экономика.

С.С. ШАКЕЕВ,^{1*}

к.э.н., доцент.

*e-mail: sayan.79@mail.ru

К.А. НЕВМАТУЛИНА,²

PhD.

e-mail: carisha_07@mail.ru

С.Б. БАЙБОСЫНОВ,³

PhD.

e-mail: ser_08031942@mail.ru

¹Карагандинский университет

им. Академика Е.А. Букетова, Казахстан, г. Караганда

²Карагандинский экономический университет

Казпотребсоюза, Казахстан, г. Караганда

³Филиал Академии государственного управления

при Президенте Республики Казахстан

по Карагандинской области, Казахстан, г. Караганда

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОСОБЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В настоящее время все страны мира, включая Казахстан, в сфере глобальной экономики решают задачу увеличения темпов экономического роста. Опыт показывает, что такими «точками экономического роста» могут являться специальные экономические зоны. Уровень развития экономики, географическое положение, природно-климатические факторы и ряд прочих факторов, безусловно, выделяют Казахстан с точки зрения имеющегося потенциала развития специальных экономических зон. Созданные в Казахстане зоны имеют разную специализацию и соответственно различные цели, которые решаются с той или иной степенью успешности. Реальные результаты функционирования СЭЗ в Казахстане до сих пор трудно отнести к абсолютно положительным. Учитывая неоднозначные результаты деятельности специальных экономических зон, государством на протяжении ряда лет предпринимаются меры по повышению их эффективности и трансформации институциональных основ их деятельности. Достижению этих целей призваны способствовать существующие и новые перспективные специальные экономические зоны. Поэтому следует всемерно расширять применение такого инструмента как СЭЗ, изучать методы повышения эффективности их функционирования. Это позволит объективно оценить возможные перспективы создания и развития СЭЗ в казахстанской экономике.

Ключевые слова: специальная экономическая зона, инвестиции, показатели эффективности, налоги, предпочтения, экономика.

IRSTI 06.39.31
UDC 303.722.4:677

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-37-44>

S.E. YEPANCHINTSEVA,^{1*}

PhD.

*e-mail: kizza.08@mail.ru

Z.R. ASHIMOVA,¹

c.e.s.

e-mail: zhanna_15@bk.ru

S.M. JUMASHEVA,¹

MBA.

e-mail: sulu.dzhuma@gmail.com

¹Almaty Technological University,
Kazakhstan, Almaty

ORGANIZATION AND ECONOMIC MECHANISM OF THE TEXTILE CLUSTER DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of the article is to study the organizational and economic mechanism of the textile cluster development in the Republic of Kazakhstan. The article discusses development of the Kazakhstani textile cluster. The textile industry is one of the priority sectors of the industry of the Republic of Kazakhstan, designated to ensure a qualitative transformation of the country's economy. In order to develop the industry in Kazakhstan, back in 2005 a cotton-textile cluster which unites about 50% of Kazakhstan's textile production was organized. To support the development of textile and light industry, special programmes have been developed in Kazakhstan to support the sector and, in particular, the textile cluster. Based on analysis of problems impeding its effective functioning, authors of the article substantiated the need to introduce a new organizational and economic mechanism for cluster management. The main problem of low efficiency and slow development of the cluster consisting in weak intersectoral interaction within the cluster and in the textile industry of Kazakhstan as a whole was identified. The model of cluster's operation, organized on the "top-down" principle of mainly by the initiative of the government, was analyzed and a new organizational and economic mechanism of cluster functioning was developed based on increased interest of cluster's entities in joint results. This mechanism is based on the consolidation of the efforts of state and non-state actors of the cluster which will ensure the greatest effectiveness of its functioning and create a synergistic effect. The purpose of the proposed mechanism is to activate the cluster's operations, strengthen the intra-industry and cross-industry interaction of subjects and create a single technological chain within the textile industry.

Key words: cluster, textile industry, mechanism, partnership, intersectoral interaction, activation, Kazakhstan.

Introduction

Development of Kazakhstani cotton and textile cluster is strategically important for the country's economy and is designed to provide conditions for positive socio-economic changes. The socio-economic role of the textile industry is significant for any country and organization of the cluster is the most optimal tool for its development. The industry has impact on the economic security of the state, makes a serious contribution to the employment of the population and forms an economic change in light industry. In this regard, the textile industry is designated as a priority sector of the economy in Kazakhstan and in 2005 a cotton-textile cluster was created to ensure its maximum efficiency as well as accelerated development. However, our study [1] showed that the cluster is currently not functioning efficiently, developing quite slowly and does not achieve the main goals of its creation. At the same time, the main reasons for the current situation are: the problem of intersectoral interaction, insufficient effectiveness of vertical and horizontal connections within the cluster, narrow range of enterprises involved in the functioning of the cluster. Thus, the current situation does not allow to implement the advantages of the cluster model in the textile industry of Kazakhstan. However, with

the successful functioning of the cluster, the textile sector can become a significant source of state budget revenues and an industry compelling for foreign investors.

Basic provisions

The authors substantiated the reasons for an ineffective work of the Kazakhstani textile cluster and developed an organizational and economic mechanism for its activation by strengthening intersectoral interaction on the basis of combination of public and private interests.

Materials and methods

In the course of the study, the authors used modern methods of cause-and-effect analysis, a dialectical-logical approach, analysis and synthesis of thematic literature.

Literature review

The rationale for the need for clustering of the textile industry is found in the works of many economists. Researchers note the need for state support for clusters [1–4]. Many authors point to an innovative approach as a priority direction in the formation of textile clusters [2, 3]. Some authors argue that clusters are created independently, solely on the basis of the interests of its members [5]. Researches in this area deal mainly with general theoretical aspects of clustering in the textile industry. At the same time, reasons for low efficiency of the Kazakhstani textile cluster and determination of ways for its activation remain unexplored.

Results and discussion

Activation of the cluster is possible through the introduction of new management approaches. Efforts in this direction are justified by the socio-economic impact of the successful functioning of the textile industry, the synergy and multiplication effects of the cluster approach, as well as the availability of productive capacity and the steady increase in demand for textiles.

The main reason for the weak efficiency and slow development of the Kazakhstan textile cluster, in our opinion, is the lack of interest of the cluster entities, that is, the problem of intersectoral interaction which was already mentioned. The lack of intersectoral interaction is expressed in the desire of the cluster entities to get a quick benefit from their activities “right here and right now” without counting on the long perspective. As a result of the isolated functioning of subjects, the benefits of the cluster approach are not put into effect.

There are three main ways to organize a cluster model [2]:

- 1) “top-down”, when the cluster management initiative comes from the government;
- 2) “bottom-up”, when the cluster initiative belongs to private companies that have decided to unite in a cluster to receive a number of advantages;
- 3) a “mixed model” combining both management methods.

As international experience shows, the third option of organizing a cluster is the most effective for the textile industry when textile cluster enterprises develop on their own initiative obtaining a state support. In Kazakhstan the first method of clustering the textile industry is being implemented since the cluster initiative comes exclusively from the government.

The experts note that the probability of artificial cluster construction is minimal. “Clusters function as a kind of living organism, they are based on the interest of the parties. Artificial creation is almost impossible: the cluster is either there or it is not” [3]. Therefore, it is necessary to encourage the parties to have mutually beneficial partnerships for cluster to function successfully. As a priority the government should contribute to the development of the cluster system. At the same time as international experience shows it takes a long time to form a fully functioning cluster.

Thus, in order to pull out the Kazakhstan textile industry from the prolonged crisis and for the sake of effective functioning of the textile cluster, it is necessary to systematically develop a strategic

partnership between its elements. Within the textile cluster, strategic partnerships can take several forms (Figure 1).

Partnerships between actors involve commitments on a range of issues. Participants in such cooperation based on their own interests and taking into account the interests of partners work together to achieve common goals. Strategic partnerships can be implemented as follows:

- ♦ implementation of joint projects;
- ♦ joining efforts and resources to find new opportunities;
- ♦ exchange of experience;
- ♦ exchange of information on suppliers, markets, technologies, etc.

Textile industry has close interrelations with other industries. One of the forms of strategic cooperation are technopoles, within the framework of which the interaction of production, science and vocational education is carried out. Such interaction contributes to the creation of competitive advantages of textile cluster enterprises.

Creation of favorable investment climate, as well as joint ventures with foreign partners should become an important direction in increasing the competitiveness of industry enterprises. The experience of Uzbekistan where enterprises with foreign capital are provided with a number of tax benefits can be used. Investors should be solicited by providing information on opportunities for partnership, benefits, guarantees and benefits in light industry.

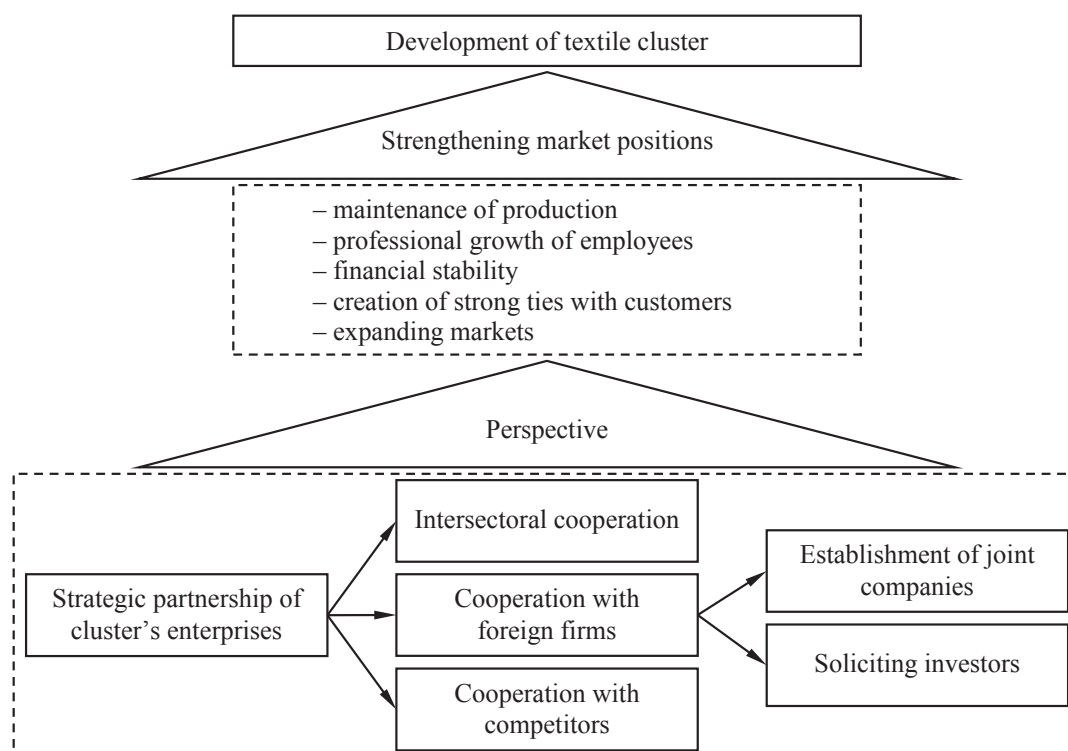

Figure 1 – Opportunities of strategic partnership of textile cluster enterprises

Note – Developed by authors.

Establishment of strategic partnership with foreign representatives of light industry is advisable for the following reasons:

- ♦ assistance of foreign partners in modernization of production;
- ♦ access to external markets;
- ♦ this will contribute to the enhancement of human capacity.

Cooperation with competitors is one of the ways to increase the competitiveness of the enterprise. Instead of competing, it is possible to join forces, take advantage of an integrated approach to solving problems and jointly strengthen their positions on international market.

Tools for mutually beneficial cooperation:

- ♦ creating common goals;
- ♦ developing an informational base that facilitates the search for partners through media, Internet and social networks;
- ♦ organization of events that contribute to the establishment of useful contacts: conferences, exhibitions, forums, round tables, fashion shows, etc.;
- ♦ motivation, interest, transparency of growth prospects;
- ♦ formation of trust relations between possible partners.

The listed instruments should be implemented both by the enterprises themselves and with the support of the government.

The risks of strategic cooperation should be taken into account:

- ♦ potential weakening of interaction between firms due to conflicts;
- ♦ leakage of information;
- ♦ rapprochement with some partners can create distancing from others;
- ♦ there is a risk of being suppressed by the partner;
- ♦ joint decision-making can be time-consuming and require compromises;
- ♦ legislative uncertainty: partnership agreements may not be legally binding but supported in reality;
- ♦ wrong selection of partners can have negative consequences.

At the same time, the benefits of partnership exceed the disadvantages and risks, provided that cooperation tactics are properly applied.

The main question arises then: how to join the efforts for mutually beneficial cooperation?

Lack of information on potential partnerships may prevent the conclusion of mutually beneficial contracts. Therefore, the first step in this direction should be the creation of high-quality information base containing data on textile and garment producers ready for cooperation. The creation of such database can be entrusted to interested parties – the Association of Light Industry Enterprises (ALIE of RK), cluster enterprises and governmental structures.

Thus, we have come to a conclusion that the successful development of the Kazakhstan textile cluster requires a new organizational mechanism based primarily on strengthening mutually beneficial partnership between the cluster elements (Figure 2, p. 41).

Any cluster model is based on the interests of the parties, therefore, strengthening the interest of the participants of the Kazakhstan textile cluster should become an impulse for the functioning of the organizational and economic mechanism. The mechanism involves improving cluster policy coordination aimed at strengthening the interest of cluster enterprises in deepening and expanding strategic interaction.

The regulators of this mechanism are:

- ♦ cluster coordination center represented by the “Ontustik” free economic zone (FEZ) Directorate;
- ♦ State and local government bodies entrusted with direct and indirect regulation of cluster development;
- ♦ non-state actors – JSC “Kazakhstan Institute for Industry Development” (JSC KIID) and ALIE of RK, which will provide informational and consulting support to the management’s object, that is, cluster.

Activities of government bodies will be carried out in the following areas:

- ♦ financing of projects, including the creation of new cluster enterprises and the placement of government orders;
- ♦ creating a favourable investment climate and soliciting investors, including foreign investors;
- ♦ promotion of exports of high value added products;

- ♦ assistance in the conclusion of contracts for the supply of raw materials from abroad and the sale of finished goods abroad;
- ♦ assistance in the implementation of modernization of production, leasing;
- ♦ organization of training and retraining of specialists for cluster enterprises.

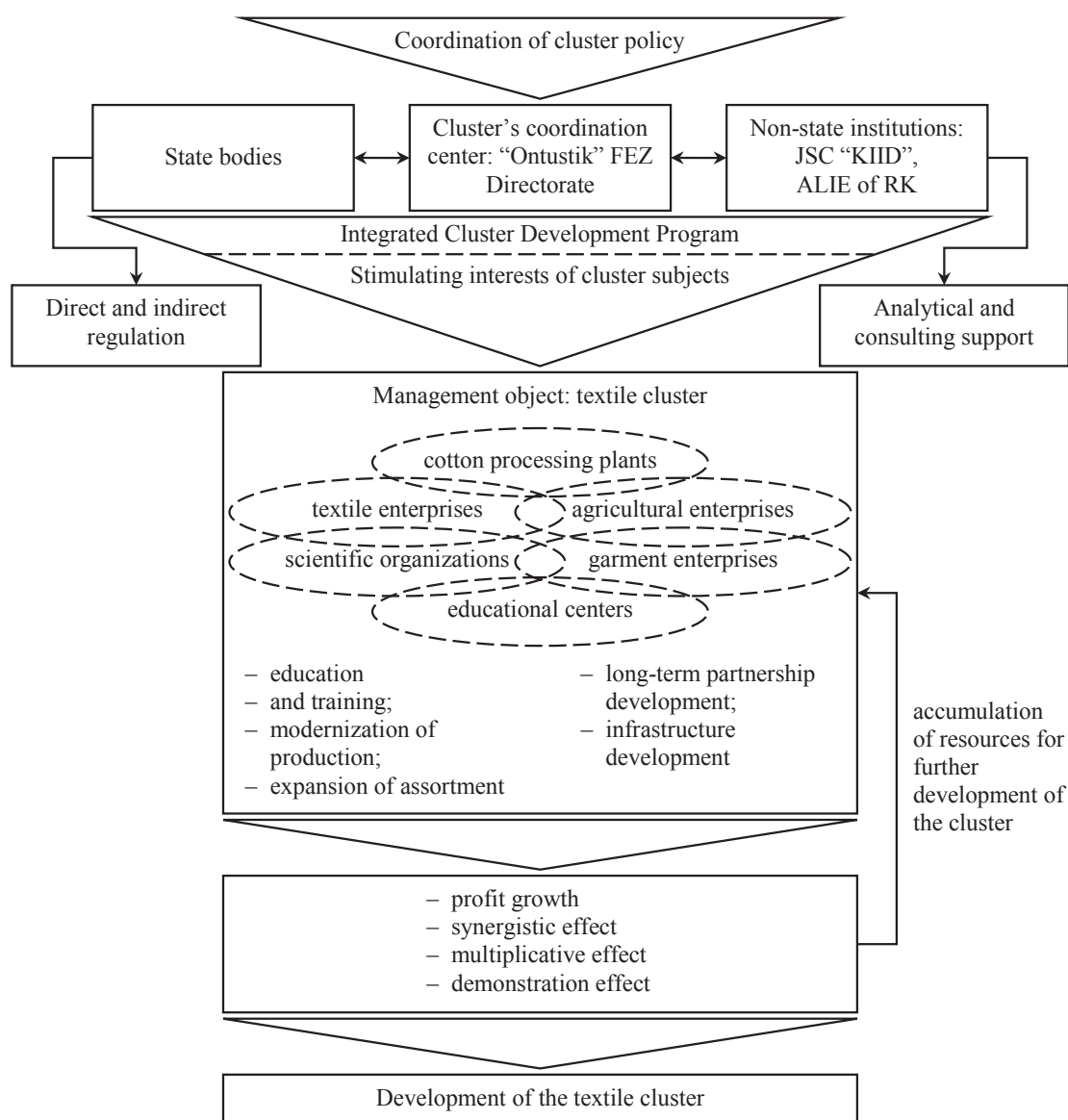

Figure 2 – Organizational and economic mechanism of textile cluster development in Kazakhstan

Note – Developed by the authors.

Organizational and economic mechanism of development of Kazakhstan textile cluster will include two blocks:

1) Organizational: normative and legal regulation, coordination of cluster functioning, personnel and scientific support, monitoring and information support.

2) Economical: assessment of economic potential, measures of state support, credit policy, solicitation of investments, market regulation, foreign economic relations.

It is impossible to ensure the stable operation of the cluster with the help of governmental tools alone. The desired result will not be achieved and all efforts will lose their meaning without strategic management at the enterprise level. The limited role of the state in the market economy must also be taken into account. Therefore, the development of the Kazakhstan textile cluster primarily depends on the efforts of enterprises themselves.

In this case the priority must be given to indirect control methods. It is impossible to use such methods as tax and customs policy in the conditions of Kazakhstan's participation in the WTO and the EAEU, since all tariff changes should be agreed with all participants in integration groups.

The main task of ALIE of Kazakhstan is to protect the economic interests of enterprises of light industry of Kazakhstan. JSC "KIID" carries out research and analytical work in the field of industrial policy, diversification, modernization, as well as increasing the competitiveness of manufacturing industries, including light industry. ALIE RK and JSC "KIID" interact with each other exchanging analytical information and proposals for the development of the industry.

In order to expand the cluster, a large number of garment enterprises should be included. In addition to existing enterprises specializing in production of bed clothes, it is necessary to expand significantly the range of products and organize the production of outerwear for children and adults within the cluster. Wool textile industries should also be included in the cluster.

To link the textile sector to clothing production, the following activities are required:

- ♦ revision of the textile product range of the cluster so that it best meets the needs of domestic garment enterprises;
- ♦ a significant improvement in product quality as textile products are currently unable to compete with foreign supplies;
- ♦ establishment of partnership between textiles and garments that benefits enterprises in each sector.

It should be noted that it is not possible to replace imports of textiles within a short period of time since the rehabilitation of the textile sector requires a long time and the soliciting of large investments.

Conclusion

The activation of the Kazakh textile cluster is a difficult and, at the same time, important task. However, actions in this direction are economically justified and of great social importance to the country. The effectiveness of proposed organizational and economic mechanism depends largely on the coordinated and focused work of all its elements. The successful implementation of this mechanism will contribute to the development of the Kazakhstan textile cluster and the light industry in general, implementation of the advantages of the cluster model, as well as the rise and growth of related sectors of the economy.

REFERENCES

- 1 Yepanchintseva S.E. Development of the textile cluster in the Republic of Kazakhstan: assessment of the current state and main trends // Bulletin of Turan University. – 2020. – No. 2 (86). – P. 118–121.
- 2 Ibragimova R.S., Tokunov A.A. Evaluation of the efficiency of textile clusters: methodological aspect // Modern knowledge-intensive technologies. Regional supplement. – 2016. – No. 3. – P. 75–83.
- 3 Soldatov V.V., Nekrasova I.V. Innovative textile cluster as the main direction of the development of the textile industry // Modern knowledge-intensive technologies. Regional supplement. – 2016. – No. 3. – P. 154–157.
- 4 Yepanchintseva S.E., Soltybay J.D. State mechanism for the development of textile cluster in Kazakhstan // Materials of the XXI International scientific and practical conference "Russian Science in the Modern World", Moscow, April 15, 2019. – P. 97–100.
- 5 Gunesh V.V. Light industry of Turkey: success strategy. [Electronic resource]. – Access mode: <http://rustm.net/catalog/article/1850.html>. 05.08.2020.

С.Э. ЕПАНЧИНЦЕВА,^{1*}

PhD.

*e-mail: kizza.08@mail.ru

Ж.Р. АШИМОВА,¹

Э.Ф.К.

e-mail: zhanna_15@bk.ru

С.М. ДЖУМАШЕВА,¹

MBA.

e-mail: sulu.dzhuma@gmail.com

¹Алматы технологиялық университеті,

Қазақстан, Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТОҚЫМА КЛАСТЕРДІ ДАМУЫНҒА ҰЙЫМДАСТЫРУ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕТІГІ

Аннотация

Мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасында тоқыма кластерді дамытудың ұйымдастыру-экономикалық тетігін зерттеу. Қазақстандық тоқыма кластерін дамыту мәселелері қарастырылады. Тоқыма саласы ел экономикасының сапалы қайта құрылуын қамтамасыз етуге арналған Қазақстан Республикасы өнеркәсібінің басым секторларының бірі болып табылады. Осы саланы дамыту мақсатында Қазақстанда 2005 жылы қазақстандық тоқыма өндірісінің 50%-ға жуығын біріктіретін мақта-тоқыма кластері ұйымдастырылды. Елімізде тоқыма және барлық жеңіл өнеркәсіптің дамуын қолдау үшін осы секторды, атап айтқанда, тоқыма кластерін қолдайтын арнайы бағдарламалар әзірленді. Оның тиімді жұмыс істеуіне кедергі келтіретін проблемаларды талдау негізінде мақала авторлары кластерді басқарудың жаңа ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін енгізу қажеттілігін негіздеді. Кластер шеңберінде және тұтастай алғанда Қазақстанның тоқыма өнеркәсібінде салааралық әлсіз өзара іс-қимылдан тұратын кластердің төмен тиімділігі мен баяу дамуының негізгі проблемасы анықталды. «Жоғарыдан төмен» қағидаты бойынша, негізінен мемлекеттің бастамасы бойынша ұйымдастырылған кластер жұмысының моделі талданып, кластер субъектілерінің жалпы нәтижелерге мүдделілігін күшейтуге негізделген кластердің жұмыс істеуінің жаңа ұйымдық-экономикалық тетігі әзірленді. Бұл тетік кластердің мемлекеттік және мемлекеттік емес субъектілерінің күш-жігерін шоғырландыруға негізделген, бұл оның жұмыс істеуінің барынша нәтижелілігін қамтамасыз етеді және синергетикалық әсер жасайды. Ұсынылған тетіктің мақсаты кластерді жандандыру, субъектілердің салаішіндегі және салааралық өзара іс-қимылын нығайту және тоқыма саласы шеңберінде бірыңғай технологиялық тізбекті құру болып табылады.

Тірек сөздер: кластер, тоқыма өнеркәсібі, тетік, серіктестік, салааралық өзара іс-қимыл, жандандыру, Қазақстан.

С.Э. ЕПАНЧИНЦЕВА,^{1*}

PhD.

*e-mail: kizza.08@mail.ru

Ж.Р. АШИМОВА,¹

К.Э.Н.

e-mail: zhanna_15@bk.ru

С.М. ДЖУМАШЕВА,¹

MBA.

e-mail: sulu.dzhuma@gmail.com

¹Алматинский технологический университет,

Казахстан, г. Алматы

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ ТЕКСТИЛЬНОГО КЛАСТЕРА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Цель статьи – исследование организационно-экономического механизма развития текстильного кластера в Республике Казахстан. Рассматриваются вопросы развития казахстанского текстильного кластера. Текстильная отрасль является одним из приоритетных секторов промышленности Республики Казахстан,

призванных обеспечить качественное преобразование экономики страны. С целью развития данной отрасли в Казахстане еще в 2005 г. был организован хлопково-текстильный кластер, объединяющий около 50% казахстанского текстильного производства. Для поддержки развития текстильной и всей легкой промышленности в стране были разработаны специальные программы, поддерживающие данный сектор и, в частности, текстильный кластер. На основе анализа проблем, препятствующих его эффективному функционированию, авторами статьи обоснована необходимость внедрения нового организационно-экономического механизма управления кластером. Выявлена основная проблема низкой эффективности и медленного развития кластера, состоящая в слабом межотраслевом взаимодействии в рамках кластера и в целом в текстильной промышленности Казахстана. Проанализирована модель работы кластера, организованная по принципу «сверху вниз», преимущественно по инициативе государства и разработан новый организационно-экономический механизм функционирования кластера, основанный на усилении заинтересованности субъектов кластера в общих результатах. Данный механизм основан на консолидации усилий государственных и негосударственных субъектов кластера, что обеспечит наибольшую результативность его функционирования и создаст синергетический эффект. Целью предложенного механизма выступает активизация кластера, укрепление внутриотраслевого и межотраслевого взаимодействия субъектов и создание единой технологической цепи в рамках текстильной отрасли.

Ключевые слова: кластер, текстильная промышленность, механизм, партнерство, межотраслевое взаимодействие, активизация, Казахстан.

FTAXP 06.81.12
ӘОЖ 338.2

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-45-53>

Г.Ш. ҚАЛИАҚПАРОВА,^{1*}

PhD.

*e-mail: GK_2003@rambler.ru

Е.Е. ГРИДНЕВА,¹

Э.Ф.К., доцент.

e-mail: elengred@mail.ru

Н.М. КАЛМАНОВА,¹

экономика және бизнес магистрі.

e-mail: nabi241174@mail.ru

¹«Қайнар» академиясы,

Қазақстан, Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ӨНЕРКӘСІПТІК КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІ

Андатпа

Жұмыстың мақсаты дағдарыс жағдайында қазақстандық кәсіпорындардың даму тиімділігін арттыруға бағытталған нұсқауларды дайындау және кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігінің тұрақсыздандырушы факторларын анықтау болып табылады. Мақалада бақылау және салыстыру әдістері, нақтылау және аналогия әдістері қолданылды. Мақаланың негізін мақала авторларының қатысуымен жүргізген сараптамалық сауалнама құрайды. Жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстан Республикасының өнеркәсіп өндірісінде салыстырмалы түрде қолайсыз экономикалық конъюнктура қалыптасқанын көрсетті. Барлық адамдар мен кәсіпорындардың жоспарларына үлкен өзгерістер енгізген COVID-19 пандемиясы әлемдік дағдарыс құбылысын тудырды. Жағдайды талдау көрсеткендей, бүкіл әлем халқы әлі есеңіреп қалпына келе алмай отырғанымен, экономиканың әрекет етіп отырған үлгісі өткенге кетуі керек. Дегенмен, бірте-бірте адамдар мен кәсіпорындар қазіргі жағдайды қайта қарастырып, одан шығудың жолын іздей бастайды. Сараптамалық сауалнама нәтижелері бойынша көптеген өнеркәсіптік кәсіпорындарда пандемия жағдайында іскерлік белсенділік деңгейінің, өтімділік көрсеткіштерінің, рентабельділік пен пайдасының төмендеуі байқалады. Тұрақсыздандыратын негізгі факторлар – өндірілетін өнімге деген сұраныстың төмен болуы, қаржылық ресурстардың тапшылығы, нарықтық бәсекелестіктің күшеюі, және макроэкономикалық жағдайдың белгісіздігі. Бұл зерттеу негізінен Қазақстан Республикасына қатысты бірқатар мәселелерді қамтығанына қарамастан, алынған мәліметтер басқа дамушы елдердің кәсіпорындарында экономикалық стратегияны әзірлеу кезінде белгілі қызығушылықты тудырады.

Тірек сөздер: COVID-19, пандемия, дағдарыс, экономикалық мәселелер, бәсекеге қабілеттілік, өнеркәсіптік кәсіпорындар, экономика.

Негізгі ережелер

Бәсекеге қабілеттілік ұғымы салыстырмалы түрде жас. Бастапқы ұғым-кәсіпорынның белгілі бір салалық нарықта бәсекеге түсу мүмкіндігі болып табылады, өнім және нәтижеге қол жеткізуге бағытталған функциялардың жиынтығы сияқты факторлар бәсекеге қабілеттіліктің негізі болып табылады. Кәсіпорын бәсекеге қабілетті өнім шығара алады, бірақ бәсекеге қабілетті бола алмайды.

Авторлардың пікірінше, өнеркәсіптік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі – бұл ресурстарды (капитал, персонал, технологиялар, ақпарат, инновациялар және т.б.) әрекет етіп жатқан нарықтық мүмкіндіктерді неғұрлым тиімді пайдалану мақсатында макро- және микро орта факторларының тұрақсыздандыратын әсеріне өндірістік жүйенің қарсы тұру қабілетін (бәсекеге қабілеттілік), сондай-ақ ағымдағы және болашақ кезеңдерде басқа да жарғылық міндеттерді орындауды көрсететін кешенді санат.

Коронавирустық пандемия жағдайында өнеркәсіптік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі кәсіпорындағы қолда бар ресурстардың және стратегияны іске асыру жөніндегі іс-шаралардың айналым қаражатының жеткіліктілігін қамтамасыз етудің тиісті стратегиясын іске асырудың есебінен сыртқы ортаның өзгеруіне байланысты болады.

Кіріспе

Әлемдік экономиканың өсуінің баяулауы экономикаға едәуір зиян келтіретін және болашағын едәуір нашарлататын және тұрақты даму мәселелерін шешуді күрделендіретін бірқатар қысқа және ұзақ мерзімді тәуекелдердің пайда болуына алып әкеледі. Импортқа тәуелділіктің жоғарылауын, сыртқы қарыздың жоғары деңгейін, айтарлықтай және ұзаққа созылған мемлекеттік бюджеттің тапшылығын сезінетін елдер теріс тәуекелді оқиғалар басталғанда әлсіз болып келеді.

Дүниежүзілік қаржылық дағдарыстардың салдарынан шиеленіскен тұрақсыз экономикалық жағдайлар, қатаң бәсекелестік шарттар ұлттық валютаның АҚШ долларына қатысты әлсіреуіне, сыртқы қарыздың өсуіне және Қазақстан Республикасына келетін шетелдік тікелей инвестициялардың таза ағынының қысқаруына алып келді. Осылайша, қазақстандық кәсіпорындардың қызметі жоғары белгісіздік деңгейімен сипатталады. Бұл кәсіпорындардың қауіпсіздігіне экономикалық қатерлер тудыратын сыртқы және ішкі ортаның көптеген факторларының болуымен байланысты [1].

Кәсіпорындардың қызметті басқаруды жетілдіруге және қаржылық әл-ауқаттың өсуіне үнемі қызығушылық білдіруі басқарудың және оның бәсекеге қабілеттілігінің жаңа әдістерін өзекті етеді. Кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігінің факторларын зерттеу кәсіпорынды басқаруды қолдау және жетілдіру үдерісіндегі өнімді қадам бола алады.

Қазіргі жағдайда кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін және өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, бәсекеге қабілетті нарықта өз позициясын сақтау қабілеті, дамуы анықталады, сонымен қатар кәсіпорындардың сыртқы және ішкі ортаның жағымсыз әсеріне қарсы тұру күші мен экономикалық әлеуеті сипатталады.

Бұл зерттеудің өзектілігі микро деңгейде басқарудың заманауи әдістері мен модельдерін енгізу қажеттілігімен байланысты.

Әдебиеттерді шолу

«Advanced Research in Law and Economics» журналында [1] жарияланған Қазақстан және Ресей авторларының (Кубаев К.Е., Байшоланова К.С., Сеитова Г.Т., Тарасова А. – Қазақстан және Мищенко О.А – Ресей), бірлесіп жазған мақаласы біздің республикамызда ауылшаруашылық өндірісінің тиімділігін арттыру мақсатында шағын және орта кәсіпорындарды мемлекеттік қолдау бойынша шаралар кешенін көрсетеді.

Мақалада «OECD Reviews of Risk Management Policies. Future Global Shocks» мақаласында ЭЫДҰ тәуекелдерді басқару саясатын қарастырады [2].

Қазіргі уақытта «өнеркәсіптік кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі» деген негізгі ұғымды анықтауға қатысты бірыңғай көзқарас болмағандықтан өнеркәсіптік кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі жүйесін түсінудің түрлі ыңғайлары әрекет етеді.

«Өнеркәсіптік кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі» ұғымын түсіндірудің әртүрлі тәсілдерін зерттеу [3–6] авторларға жоғарыда негізгі ережелерде жазылған осы ұғымның өзіндік анықтамасын беруге мүмкіндік берді. Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін басқару жүйесінің маңызды элементі бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етудің мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізуді қамтамасыз ететін басқару тетігі болып табылады.

Өнеркәсіптік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін басқару тетігінің негізгі мақсаты сыртқы орта өзгерген кезде әлеуеттің пайда болу деңгейін арттыру болып табылады, бұған стратегиялық іс-шаралардың айналым қаражатының жеткіліктілігін қамтамасыз етудің тиісті стратегиясын әзірлеу және іске асыру кезінде қолда бар ресурстарды (материалдық, қаржылық, зияткерлік) барынша пайдалану арқылы қол жеткізіледі.

Коронавирустың өнеркәсіптік кәсіпорындардың дамуына әсері туралы мәліметтер арнайы ақпарат көздерінен алынған [7–8].

Бұл зерттеудің гипотезасы қазіргі жағдайды дұрыс диагностикалау, тұрақсыздандыратын факторлар мен ықтимал қауіптерді анықтау кәсіпорындардың экономикалық қауіпсіздігін нығайтуға ықпал етеді.

Материалдар мен әдістер

Мақаланы жазу кезінде эмпирикалық әдістер қолданылды: бақылау, сауалнама жүргізу, өлшеу, салыстыру, сонымен қатар сараптамалық-теориялық әдістер қолданылды. Зерттеу жүр-

гізу мақсатында химия, машина жасау, электр энергетикасы, металл өңдеу, тоқыма және тамақ салаларының орта және ірі өнеркәсіптік кәсіпорындарының жоғары буын менеджерлерінің қатарынан 30 тәуелсіз сарапшыға сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға кәсіпорын басшылары қатысты. Сараптамалық топтың барлық қатысушылары бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету жүйесінде кәсіби білімге ие және басқару қызметінде кемінде 3 жыл тәжірибесі бар. Сауалнама 2020 жылдың қазан-қараша айларында жүргізілді. Сұхбат үшін барлығы 174 сауалнама жіберіліп, сарапшылардан 157 жауап алынды.

Нәтижелер

ЭЫДҰ қазіргі әлемнің дамуын тұрақсыздандыратын төрт «жаһандық дүмпуді» анықтады, бұл әлем халқының денсаулық көрсеткіштеріне және өнеркәсіптік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігіне тікелей ықпал етеді. Оларға келесілер жатады: 1) вирустық эпидемиялар; 2) кибернетикалық қауіптер; 3) қаржылық дағдарыстар; 4) әлеуметтік-экономикалық толқулар [2].

Ірі көлемдегі эпидемиялардың ерекше қауіптілігі – COVID–19 коронавирустық инфекциясының таралуы, Қазақстанда алғашқы жағдай 2020 жылы 13 наурызда тіркелді [3]. 17 сәуірдегі жағдай бойынша расталған жағдайлардың саны 1480-ге жетті, оның 17-сі өліммен аяқталды [4]. Расталған жағдайлар зертханалық зерттеулердің санымен байланысты екенін ескеру керек, демек, аурудың нақты санының жоғары болуы алаңдаушылық туғызды. Қазақстанда төтенше жағдай жарияланды. Шағын және орта бизнесті (ШОБ) қолдау бойынша шаралар қабылдануда:

- ♦ негізгі қарыз сомаларын және Қазақстан Республикасының нарығында қалыптасқан қиын жағдайдың салдарынан қиыншылыққа тап болған ШОБ-қа берілген барлық несиелер бойынша сыйақы төлеуді тоқтата тұру;

- ♦ ШОБ-тің айналым қаражатын 1 жыл мерзімге 8% мөлшерлемен 600 миллиард теңгеге жеңілдікпен несиелеу;

- ♦ салықтарды және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді айыппұлдар мен өсімақыларсыз 3 ай мерзімге кейінге қалдыру;

- ♦ жергілікті атқарушы органдарға және квазимемлекеттік сектор субъектілеріне тиесілі жылжымайтын мүлік нысандарын пайдаланатын ШОБ субъектілері үшін жалдау төлемдерін есептеуді 3 ай мерзімге тоқтата тұру.

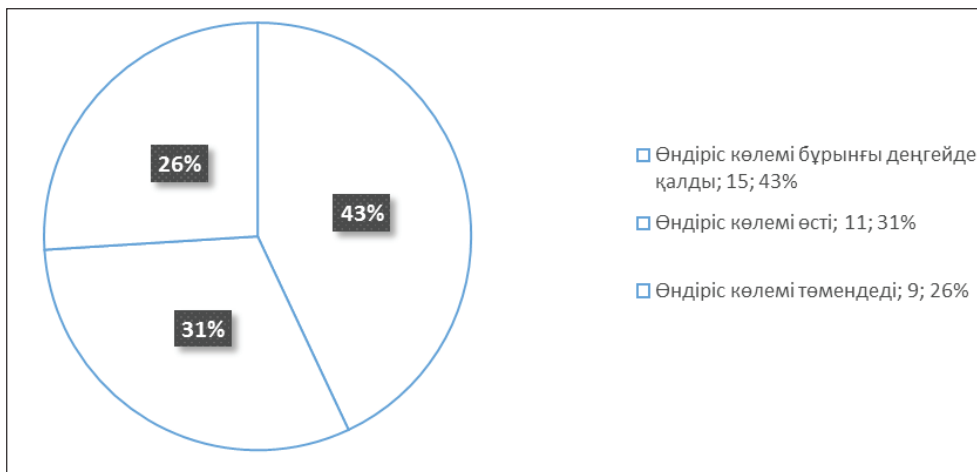
Коронавирустық инфекция пандемиясының Қазақстан экономикасы үшін негізгі теріс салдарларын алдын ала талдау негізінде сарапшылар келесілерді көрсетеді (1-кесте):

1 кесте – Коронавирустық инфекцияның макроэкономикалық ықпалы

№	Коронавирустық инфекцияның макроэкономикалық ықпалы	%*	Дәреже
1	Тікелей шетелдік инвестициялардың кетуі, экономикалық өсім мен жұмыс орындарының азаюына алып келеді	90%	1
2	Бизнесте орын алған шығындар, салық түсімдерінің және кірістердің төмендеуіне алып келеді	85%	2–3
3	Өзін-өзі жұмыспен қамтыған жұмыскерлер үшін табыс және қаржы көзі болып табылатын қызмет көрсету секторы мен бөлшек сауда нарықтарында жұмыс істейтін микро және шағын кәсіпорындардың өндіріс көлемі азайды	85%	2–3
4	Ішкі сұраныс пен сыртқы сауданың қысқаруы, тауар импорты мен экспортынан түсетін түсімдердің азаюы	80%	4
5	Халықтың инфляциялық күтулерінің өсімі, шетел валютасына сұраныстың артуы және ұзақ мерзімді болашақта ұлттық валютаның девальвациясы, алтын-валюта резервтерінің азаюы	75%	5
Ескертпе – Сараптамалық сауалнама негізінде құрылған. * – сарапшылардың ескертулерінің пайызы			

Сарапшылар (сауалнамаға қатысқандардың 75%-ы) COVID–19 таралуына байланысты жағдайдың дамуын болжау күрделі деп есептейді, сондай-ақ Үкімет пен іс-жүзінде мекемелер енгізген карантиндік төтенше шаралар вирустың таралуын баяулатады.

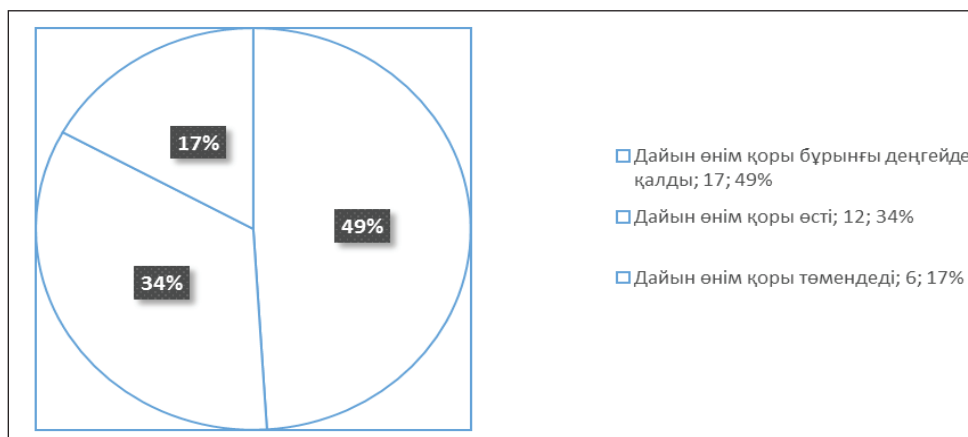
2020 жылдың тоғыз айының қорытындысы бойынша өнеркәсіп өнімі өндірісінің артқандығын атап өткен сарапшылар үлесі 31%-ды құрады (сауалнамаға қатысқан 11 адам). Респонденттердің 26%-ға жуығы (9 адам) кәсіпорында өндіріс көлемі 2019 жылмен салыстырғанда төмендегенін атап өтті. Сауалнамаға қатысқандардың шамамен 43%-ы 2019 жылдың осы кезеңімен салыстырғанда өнеркәсіптік өндіріс көлемінің өзгермегендігін атап өтті (1-сурет).

1 сурет – Қазақстан Республикасы кәсіпорындарындағы өндіріс көлемінің өзгерісін сараптамалық бағалау

Ескертпе – Сараптамалық сауалнаманың негізінде авторлармен құрастырылған.

Сараптамалық сауалнамаға сәйкес, Қазақстан Республикасының өнеркәсіптік кәсіпорындарында қоймалардағы дайын өнім қорының тұрақты жағдайы қалыптасқан. Респонденттердің 34%-дан астамы 2019 жылдың 1 қарашасындағы жағдай бойынша дайын өнім қорының өскендігін атап көрсетті және 17 сарапшы дайын өнім қорларының көлемі өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда өзгеріссіз қалды деп есептейді (2-сурет).

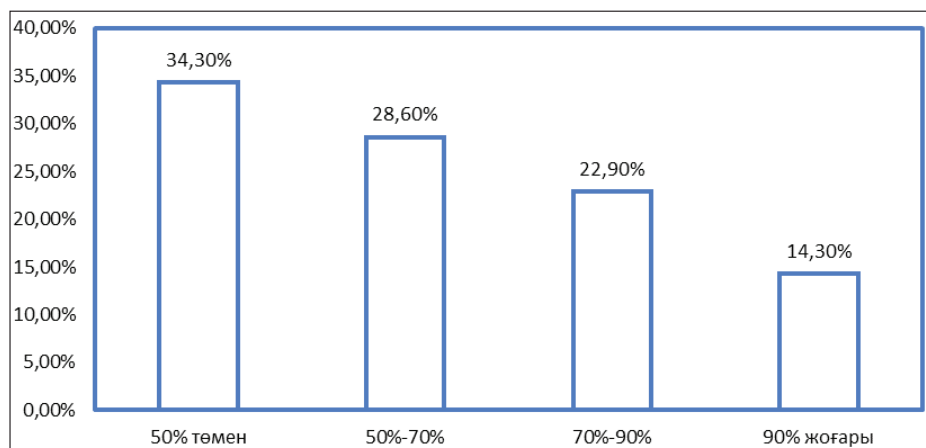

2 сурет – Дайын өнім қорының өзгерісін сараптамалық бағалау

Ескертпе – Сараптамалық сауалнаманың негізінде авторлармен құрастырылған.

Сарапшылардың басым бөлігі (83%) қорлар «қалыпты» деңгейде екендігін айтады, 2 сарапшы (5,7%) қорларды «стандартты деңгейден жоғары» деп бағалады және 4 сарапшы (11,4%) – «нормадан төмен» деңгейде деп бағалады. Жауаптардың бұлайша бөлінуін салыстырмалы түрде қолайлы деп сипаттауға болады.

Сауалнамаға қатысқандардың шамамен 37,1%-ы өз кәсіпорындарында өндірістік қуаттарды пайдалану деңгейі 70%-дан жоғары екендігін атап көрсетті. Сонымен қатар, сарапшылардың пікірі бойынша, 2020 жылдың 1 қарашасындағы жағдай бойынша бұл көрсеткіштің өсуі байқалады. Өндірістік қуатты пайдалану деңгейі бойынша сараптамалық бағалаудың бөлінуі 3-суретте көрсетілген.

3 сурет – Өндірістік қуаттың жүктелу деңгейі бойынша сараптамалық бағалаудың бөлінуі

Ескертпе – Сараптамалық сауалнаманың негізінде авторлармен құрастырылған.

Сараптамалық сауалнаманың нәтижелері көрсетіп отырғандай, сату рентабелділігі төмен (5%-дан төмен) өнеркәсіптік кәсіпорындардың үлесі төмендеуде, 2020 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша 20,7% құрайды. Сонымен қатар, жоғары рентабелді кәсіпорындардың үлесі артты және сауалнамаға қатысушылардың жалпы санының 39,6% құрайды. Сондай-ақ негізгі капиталды қалыптастыру және айналым қорларын толықтыру үшін банктік қаржыландыруды қолданатын кәсіпорындардың үлесі өсті (сәйкесінше респонденттердің 5,9% және 15,3%).

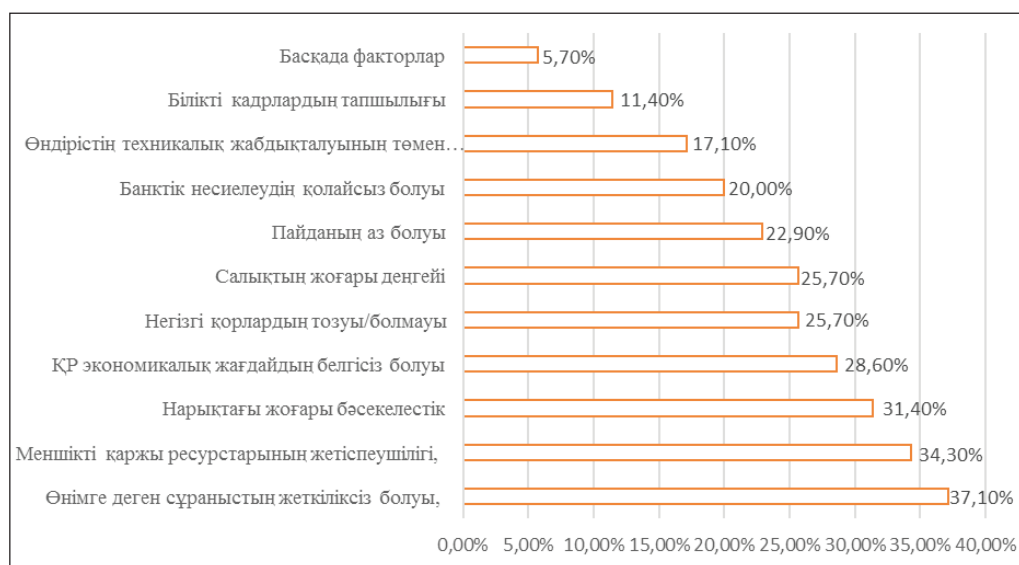
Сарапшылардың 81%-ы өз кәсіпорындарының экономикалық жағдайын «жақсы» және «қанағаттанарлық» деп бағалайды. Сонымен қатар, сарапшылардың 7%-ы ғана өз кәсіпорнының тұрақты дамуына қауіптің болмайтындығын атап өтті. Сарапшылардың жартысынан көбі олардың кәсіпорындарының экономикалық қауіпсіздігіне елеулі қауіп бар деп есептейді.

Өнеркәсіптік кәсіпорындардың экономикалық қауіпсіздігіне теріс ықпал ететін факторлар арасында басымдылықты көрсететін жағдайлар болып табылатындар: өндірілетін өнімге деген сұраныстың жеткіліксіз болуы, меншікті қаржы ресурстарының жетіспеушілігі, нарықтағы жоғары бәсекелестік. Өнеркәсіптік кәсіпорындардың экономикалық қауіпсіздігіне теріс әсер ететін факторларды сараптамалық бағалау нәтижелері 4-суретте келтірілген.

Сарапшылардың пікірі бойынша, кәсіпорындардың дамуын тұрақсыздандыратын факторлардың бірі – өндірілген өнімге деген сұраныстың төмен болуы.

Қаржы қорларының тапшылық мәселесін сарапшылардың 28,6%-ы кәсіпкерлікті дамыту жолындағы елеулі кедергі деп есептейді. Көптеген сарапшылар қаржылық мәселелер өндірілген тауарларға деген сұраныстың әлсіздігінен туындап отырғандығын айтады, бұл өз кезегінде Қазақстан халқының тұтынушылық белсенділігінің төмендеуімен анықталады.

Негізгі өндірістік қорлардың тозуының жоғары деңгейі және моральді ескіру мәселесі Қазақстанның өнеркәсіптік кәсіпорындары үшін өзекті болып қала береді. Бұл факторды сарапшылардың 25,7%-ы атап өтті.

4 сурет – Қазақстанның өнеркәсіптік кәсіпорындарының экономикалық қауіпсіздігіне теріс ықпал ететін факторларды сараптамалық бағалау нәтижелері

Ескертпе – Сараптамалық сауалнаманың негізінде авторлармен құрастырылған.

Талқылау

Кез келген кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі экономикалық қауіпсіздіктің міндетті екендігін қарастырады. Бұл мәселеде қолдауды мемлекет көрсетеді. Жүргізілген зерттеулер барысында сарапшылар өнеркәсіптік кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігін нығайту мақсатында мемлекеттік қолдау іс-шараларының кешенін бөліп көрсетті:

♦ шағын және орта өнеркәсіптік кәсіпорындар үшін қаржыландыру мүмкіндіктерін жақсарту.

Өнеркәсіптік кәсіпорындардың өз бизнесін жақсарту үшін мүмкіндіктері аз.

ШОБ жоғары болжамды тәуекеліне және осы тәуекелді жабу үшін кепілінің болмауына байланысты банктер несиелерін беруге құлықсыз болып келеді.

Микроқаржы және несиелік одақтар ШОК-ті қаржыландырудың неғұрлым танымал көздерінің бірі болып табылады, бұл ретте облигациялық және үлестік қаржыландыру сияқты банктік емес қаржы құралдарының нарығы жеткілікті дамымаған.

Қазіргі уақытта ҚР Үкіметі шағын және орта кәсіпорындардың пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау, тікелей несиелеу, сондай-ақ салық жеңілдіктері арқылы қаржыландыруға қол жеткізуін қолдайды. Дегенмен, сарапшылардың пікірінше, бұл шаралар қаржыландыруға қол жетімділікті жақсарту мақсатында экономиканың шектеулі секторларына бағытталған:

1. Кешенді несиелік есептілікті енгізу және ашық банк қызметі. Кешенді несиелік есеп беру әрекет ететін ашық қол жетімділіктегі теріс несиелік ақпаратты беру стандартымен салыстырғанда несие берушілерге әлеуетті қарыз алушылардың несиелік тарихы туралы көбірек ақпарат береді. Бұл тәуекелдерді дәлірек бағалау арқылы несие қабілеттілігін бағалау үдерісінің құнын төмендетеді. Екінші жағынан, несие берушілердің қосымша кепілдік пен жеке кепілдіктерді табу қажеттілігін азайтады.

2. Ірі технологиялық компаниялар банктермен бәсекелестікте мерзімді несиелер және сауданы қаржыландыру сияқты қаржылық қызметтерді ұсыну үшін өз клиенттері туралы деректерді пайдалана алады. Ірі компаниялар жақсы сату тарихы бар компанияларды анықтау үшін алгоритмдерді қолданады және оларға өздерінің меншікті теңгерімін қаржыландыруды ұсынады.

3. Нарықтық несиелеуді және краудфандингтік платформаларды қоса алғанда, балама қаржы платформаларының мақсаты дәстүрлі делдалдық қаржыландырумен байланысты шығындар мен кідірістерді болдырмай, фандрайзерлерді қаржыландыру көздеріне тікелей қосу үшін жаңа технологияларды пайдалану болып табылады.

Нарықтық несие платформалары жеке тұлғаларды немесе несие берушілер тобын қарыз алушылармен салыстыру арқылы қарыздық қаржыландыруды қамтамасыз етеді. Бұл платформалар, әдетте, дәстүрлі несие берушілерге қарағанда арзан несие өнімдерін және икемді шарттарды ұсына отырып, жеке қарыз алушылар мен төмен несиелік тәуекелі бар шағын бизнес қарыз алушыларына бағытталған.

Мемлекеттік сатып алу саясаты ішкі өндіріс пен тұтынуды ынталандырудың заңды құралы болып табылады.

ҚР Үкіметі ШОК-тың Мемлекеттік сатып алуға қолжетімділігін жеңілдету бойынша арнайы шараларды қолдану мүмкіндігін қарастыруы қажет, атап айтқанда:

1. Әкімшілік ауыртпалықты төмендету – сатып алу рәсімдеріне қатысу үшін қажетті құжаттық дәлелдемелер көлемін қысқарту директиваның негізгі өзгерістерінің бірі болып табылады, ол әсіресе ШОК үшін тиімді болып келеді.

2. Еуропалық бірыңғай сатып алу құжатын (ESPD) пайдалану. ESPD – бұл өзін-өзі жариялаудың стандартты түрі, оны экономикалық оператор толтырады және тапсырыс беруші ұйымға ұсынады. Тапсырыс беруші ұйым ESPD-ді мемлекеттік органдар немесе үшінші тараптар берген сертификаттарды алмастыратын дәлел ретінде қабылдайды. Қазіргі уақытта ЕО ESPD жұмысын электронды түрде аяқтауға көмектесетін тапсырыс беруші органдар, экономикалық операторлар және басқа тараптар үшін тегін веб-сервис әзірледі.

Қорытынды

Ағымдағы макроэкономикалық жағдайдың белгісіздігін және оның Қазақстандағы өнеркәсіптік кәсіпорындардың қызметіне әсерін сараптамалық бағалау елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын жеткілікті деңгейде адекватты екендігін көрсетеді. Бұл фактордың өнеркәсіптік кәсіпорынның экономикалық қауіпсіздігіне әсерін сарапшылардың 28,6%-ы атап көрсетті. Олардың көпшілігі ұзақ инвестициялары мен өндірістік циклдары бар кәсіпорындардың менеджерлері болып табылады.

Қазақстандық кәсіпорындардың қаржылық жағдайын тұрақтандыру және жұмысының тиімділігін арттыру үшін жағдайларды жақсарту қажет болып табылады. Сарапшылардың пікірі бойынша, қазақстандық кәсіпорындардың экономикалық тұрақтылығын арттырудың бірінші кезектегі міндеттер шағын және орта өнеркәсіптік кәсіпорындарды қаржыландырудың баламалы көздерін дамыту бойынша шаралар, сондай-ақ бұл кәсіпорындардың мемлекеттік тапсырыстарға қол жетімділігін кеңейту болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Kubayev K.E., Baisholanova K.S., Seitova G.T., Tarasova A., Mishchenko O.A. Financial-Lending Stimulation of the Development of the Agro-Industrial Complex in Kazakhstan and in the Russian Federation. Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2018. – 9(6). URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/3969> (дата обращения: 05.01.2021).

2 OECD Reviews of Risk Management Policies. Future Global Shocks. <https://www.oecd.org/governance/48256382.pdf> (дата обращения: 25.01.2021).

3 Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. Учебник. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Изд-во Эксмо, 2005. — 544 с.

4 Ивахник Д.Е. Повышение конкурентоспособности промышленного предприятия на основе гибкой ассортиментной политики: дис. канд. экон. наук. — Благовещенск, 2011. — 215 с.

5 Калашникова Л.М. Конкурентоспособность предприятия и их продукции / Л.М. Калашникова // Машиностроитель. — 2013. — № 11. — С. 15–18.

6 Джумаева Я. М-Х. Повышение конкурентоспособности предприятия. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/povyshenie-konkurentosposobnosti-predpriyatiya-1/viewer> (дата обращения: 25.02.2021).

7 7 случаев заражения коронавирусом зарегистрировано в Алматы. URL: http://vteme.kz/news/7_sluchaev_zarazheniya_koronavirusom_zaregistrirovano_v_almaty/2020-03-16-668 (дата обращения: 29.01.2021).

8 Коронавирус в Казахстане, последние новости на 17 апреля 2020: за сутки в стране 78 новых случаев заболевания. URL: <https://www.kp.ru/daily/27119/4200231/> (дата обращения: 29.01.2021).

REFERENCES

- 1 Kubayev K.E., Baisholanova K.S., Seitova G.T., Tarasova A., Mishchenko O.A. (2018). Financial-Lending Stimulation of the Development of the Agro-Industrial Complex in Kazakhstan and in the Russian Federation. Journal of Advanced Research in Law and Economics, 9(6). URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/3969> (data obrashheniya: 05.01.2021).
- 2 OECD Reviews of Risk Management Policies. Future Global Shocks. URL: <https://www.oecd.org/governance/48256382.pdf> (data obrashheniya: 25.01.2021).
- 3 Fathutdinov R.A. (2005) Upravlenie konkurentosposobnost'ju organizacii. Uchebnik. – 2-e izd., ispr. i dop. M.: Izd-vo Jeksmo, 544 p.
- 4 Ivahnik D.E. (2011) Povyshenie konkurentosposobnosti promyshlennogo predpriyatiya na osnove gibkoj assortimentnoj politiki: dis. kand. jekon. nauk. Blagoveshensk, 215 p.
- 5 Kalashnikova L.M. (2013) Konkurentosposobnost' predpriyatiya i ih produkciy / L.M. Kalashnikova // Mashinostroitel'. No. 11, pp. 15–18.
- 6 Dzhumaeva Ja. M-H. Povyshenie konkurentosposobnosti predpriyatiya. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/povyshenie-konkurentosposobnosti-predpriyatiya-1/viewer> (data obrashheniya: 25.02.2021).
- 7 7 sluchayev zarazheniya koronavirusom zaregistrirovano v Almaty. URL: http://vteme.kz/news/7_sluchayev_zarazheniya_koronavirusom_zaregistrirovano_v_almaty/2020-03-16-668 (data obrashheniya: 29.01.2021).
- 8 Koronavirus v Kazahstane, poslednie novosti na 17 aprelja 2020: za sutki v strane 78 novyh sluchayev zabolevaniya: URL: <https://www.kp.ru/daily/27119/4200231/> (data obrashheniya: 29.01.2021).

Г.Ш. КАЛИАКПАРОВА,^{1*}

PhD.

*e-mail: GK_2003@rambler.ru

Е.Е. ГРИДНЕВА,¹

к.э.н., доцент.

e-mail: elengred@mail.ru

Н.М. КАЛМАНОВА,¹

магистр экономики и бизнеса.

e-mail: nabi241174@mail.ru

¹Академия «Кайнар», Казахстан, г. Алматы

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Аннотация

Цель статьи – выявление дестабилизирующих факторов конкурентоспособности предприятий и разработки рекомендаций, направленных на повышение эффективности развития казахстанских предприятий в условиях кризиса. В работе использовались методы наблюдения и сравнения, методы конкретизации, аналогий. В основу статьи легли материалы экспертного опроса, проведенного авторами. Результаты проведенного исследования показали, что в промышленном производстве Республики Казахстан сложилась относительно неблагоприятная экономическая конъюнктура. Пандемия COVID–19, внесшая большие перемены в планы людей и предприятий, создала такое явление как мировой кризис. Анализ ситуации показал, что существующая модель экономики уже должна уйти в прошлое, хотя население всего мира еще не успело перестроиться и находится в шоке. Тем не менее постепенно люди и предприятия начинают переосмысливать сложившуюся ситуацию и искать выходы из нее. По результатам экспертного опроса на многих промышленных предприятиях отмечается снижение уровня деловой активности, показателей ликвидности, рентабельности и прибыльности в условиях пандемии. Доминирующее положение среди дестабилизирующих факторов, ограничивающих деятельность промышленных предприятий, занимают факторы недостаточного спроса на выпускаемую продукцию, дефицит собственных финансовых средств, ужесточение рыночной конкуренции, а также неопределенность макроэкономической ситуации. Несмотря на то что данное исследование охватывает в основном круг вопросов, связанных с Республикой Казахстан, полученные выводы представляют определенный интерес при разработке экономической стратегии на предприятиях других стран с развивающейся экономикой.

Ключевые слова: COVID–19, пандемия, кризис, экономические проблемы, конкурентоспособность, промышленные предприятия, экономика.

G.SH. KALIAKPAROVA,^{1*}

PhD.

*e-mail: GK_2003@rambler.ru

Y.E. GRIDNEVA,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: elengred@mail.ru

N.M. KALMANOVA,¹

Master of Economics and Business.

e-mail: nabi241174@mail.ru

“Kainar” Academy, Kazakhstan, Almaty

COMPETITIVENESS OF PLANT FACILITIES OF REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AMIDST PANDEMIC

Abstract

The aim of the work is to identify the destabilizing factors of the competitiveness of enterprises and to develop recommendations aimed to increase the development efficiency of Kazakhstani enterprises in a crisis. In the work methods of observation and comparison, methods of concretization, analogies were used. The article is based on the materials of an expert survey conducted with the direct participation of the authors of the article and it was a great help in writing the article. The results of the study showed that in the industrial production of the Republic of Kazakhstan a relatively unfavorable economic situation has developed. The COVID–19 pandemic, which made big changes in the plans of all people and businesses, initially put everyone into a stupor, creating such a phenomenon as a global crisis. The analysis of the situation showed that the existing economic model should become a thing of the past, although the population of the whole world has not yet had time to restructure and still is in shock. Nevertheless, people and enterprises are gradually beginning to rethink the current situation and looking for ways out of the current situation. According to the results of the expert survey, at many industrial enterprises there is a decrease in the level of business activity, liquidity indicators, profit margin and profitability in a pandemic. The proceeds from the sale of goods, works of services have decreased the working hours of many industries, shops, beauty salons, etc. were stopped or reduced. Supplies and transportation have decreased. The dominant position among the destabilizing factors limiting the activities of industrial enterprises is occupied by factors of insufficient demand for manufactured products, a shortage of owner's financial resources, tougher market competition, and the uncertainty of the macroeconomic situation. Despite the fact that this study mainly covers a range of issues related to the Republic of Kazakhstan, the findings born the certain interest when developing an economic strategy at enterprises of other countries with developing economics.

Key words: COVID–19, pandemic, crisis, economic problems, competitiveness, industrial enterprises, economy

МРНТИ 06.71.03
УДК 338.4:67:339.562(574)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-54-63>

Р.Е. ЖАПАРОВА,^{1*}

PhD, доцент.

*e-mail: rabikal@mail.ru

А.А. ЖУНУСОВА,²

ст. преподаватель.

e-mail: aliya.zhunusova1983@mail.ru

Н.Ж. КУРМАНКУЛОВА,³

к.э.н.

e-mail: nurgik-7@mail.ru

А.Ю. КОНОВАЛОВА,⁴

ст. преподаватель.

e-mail: angelane4ka@mail.ru

¹Карагандинский государственный университет
им. Е.А. Букетова, Казахстан, г. Караганда

²Университет «Туран-Астана», Казахстан, г. Нур-Султан

³Казахский университет экономики, финансов
и международной торговли, Казахстан, г. Нур-Султан

⁴ФГБОУ ВО Красноярский государственный
аграрный университет, Россия, г. Красноярск

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Аннотация

Цель статьи – рассмотрение зарубежной практики развития легкой промышленности и выявление ее особенностей. Проблему обеспечения конкурентоспособности отечественных предприятий глава государства определил в качестве важнейшего направления политической стратегии. Современная международная политика Казахстана направлена на интеграцию страны в мировое экономическое сообщество. В условиях глобализации экономики обеспечение конкурентоспособности предприятий выступает определяющим фактором их безопасности и экономической безопасности государства в целом. Вступление республики в ближайшем будущем в ВТО диктует необходимость развития конкурентоспособного промышленного производства, включая легкую промышленность. Легкая промышленность играет серьезную роль в экономике каждой страны, поскольку является серьезным источником бюджетных средств и обладает значительным экспортным потенциалом. Состояние легкой промышленности влияет на экономическую и стратегическую безопасность страны. Социально-экономическая значимость данной отрасли определяется тем, что она имеет большое значение в обеспечении занятости трудоспособного населения, особенно женского, и оказывает влияние на здоровье людей. Продукция легкой промышленности используется во всех сферах человеческой деятельности и по уровню потребления занимает второе место после продуктов питания. В силу этого легкая промышленность обозначена в Казахстане в качестве приоритетной отрасли.

Ключевые слова: легкая промышленность, развитие, зарубежная практика, производство, экономика, средства, отрасль.

Введение

Современный этап развития Республики Казахстан характеризуется принятием нового политического курса, направленного на формирование конкурентоспособной экономики в быстро меняющихся рыночных условиях. Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев неоднократно отмечал, что будущее нашей страны видится в ускоренной социально-экономической модернизации, индустриально-инновационном развитии и интеграции в мировую экономику.

Проблему обеспечения конкурентоспособности отечественных предприятий глава государства определил в качестве важнейшего направления политической стратегии [1].

Современная международная политика Казахстана направлена на интеграцию страны в мировое экономическое сообщество. В условиях глобализации экономики обеспечение конкурентоспособности предприятий выступает определяющим фактором их безопасности и экономической безопасности государства в целом. Вступление республики в ближайшем будущем в ВТО диктует необходимость развития конкурентоспособного промышленного производства, включая легкую промышленность.

Легкая промышленность играет серьезную роль в экономике каждой страны, поскольку является серьезным источником бюджетных средств и обладает значительным экспортным потенциалом. Состояние легкой промышленности влияет на экономическую и стратегическую безопасность страны. Социально-экономическая значимость данной отрасли определяется тем, что она играет большую роль в обеспечении занятости трудоспособного населения, особенно женского, и оказывает влияние на здоровье людей. Продукция легкой промышленности используется во всех сферах человеческой деятельности и по уровню потребления занимает второе место после продуктов питания. В силу этого легкая промышленность обозначена в Казахстане в качестве приоритетной отрасли [2].

Основные положения

Легкая промышленность – одна из ведущих отраслей мировой экономики. Ее особенность – постоянный рост за счет неуклонного повышения спроса на ее продукцию. Поэтому в развитых странах легкая промышленность стала сырьевым сектором экономики, а в развивающихся странах – приоритетным. Эта отрасль составляет значительную часть государственного бюджета во многих странах, способствует занятости, повышению уровня жизни и снижению социальной напряженности [3].

Материалы и методы

При исследовании мировых тенденций в легкой промышленности автор выделил следующие особенности отрасли:

- ♦ за последние два десятилетия центр производства переместился в Азию и Южную Америку, постепенно вытесняя США и Западную Европу;
- ♦ во многих странах развитие легкой промышленности на начальном этапе связано с активной государственной поддержкой;
- ♦ легкую промышленность традиционно называют трудоемким производством, но в последнее время она требует больше знаний.

Во многих странах разработанные программы предполагают прямую государственную поддержку отрасли, льготную налоговую политику, таможенное регулирование, поддержку предприятий, работающих на экспорт, создание и совершенствование производственной инфраструктуры, стимулирование технологической модернизации, создание целостной отраслевой цепочки с замкнутым производственным циклом от получения сырья до производства и продажи готовых изделий.

Зарубежный опыт показал, что достижение конкурентоспособности в легкой промышленности является результатом комплексной стратегии развития, которая реализуется на трех уровнях: макро-, отраслевом и микроуровне.

Результаты

Роль государства в формировании конкурентоспособности предприятий в разных странах неодинакова. Это воздействие различается масштабами, формами и методами. Наше исследование показало, что существует два основных направления государственного обеспечения конкурентоспособности предприятий [4]:

1) Политика импортозамещения. В рамках этого направления государство создает благоприятные условия для функционирования отечественных предприятий, усиливает контроль над недобросовестной конкуренцией, усиливает таможенный контроль для предотвращения импорта контрафактной продукции и т.д.

2) Стимулирование экспорта. Государство создает заинтересованность отечественных производителей осуществлять экспорт товаров с высокой степенью обработки. Это главным образом соответствующая таможенно-тарифная политика. Также государство может оказать содействие при заключении договоров с иностранными партнерами, организовывать участие в зарубежных выставках отечественных предприятий и т.д.

Текстильное производство выступает крупнейшей подотраслью легкой индустрии по объему производства промышленной продукции и по численности занятого в ней персонала. Быстрыми темпами текстильная промышленность растет в развивающихся странах. Около 70% производства тканей приходится на страны Азии. Лидером в мировом текстильном производстве выступает Китай, за ним следуют Турция, Индия, Корея. В течение длительного времени в структуре мировой текстильной индустрии преобладало производство натуральных тканей из хлопка, шерсти, льна. В настоящее время значительно возросла доля производства химических волокон, а также смесовых тканей из химического и натурального сырья. Изготовление льняных тканей в последние годы резко сократилось. Лидерами в создании натурального меха на сегодняшний день выступают такие страны, как Китай, Германия, США и Россия. Искусственный мех и недорогие изделия из него изготавливаются во многих странах мира.

Центр производства швейных изделий также постепенно переместился в азиатские страны. Китаю и Турции в настоящее время принадлежит первенство в выпуске одежды и готовых швейных изделий массового спроса. Развитые страны (особенно Франция, Италия, США) по-прежнему специализируются на создании модных, дизайнерских, элитных, индивидуальных изделий.

В мировом экспорте обуви на сегодняшний день преобладают Китай и Тайвань, являясь производителями недорогой и относительно качественной обуви. А производство дорогих коженно-обувных изделий по-прежнему сосредоточено в развитых странах – США и Италии [5].

Китайская экономика является ярким примером развития текстильной и швейной промышленности, которая может стать эффективной основой для построения индустриального общества. В Китае достижение конкурентоспособности в этой области стало платформой для развития других отраслей, включая производство промышленного оборудования, машин и оборудования. Сегодня легкая промышленность Китая находится на переднем крае и составляет 21% от общего объема производства. В условиях конкуренции Китай постепенно обогнал своих главных соперников – Турцию и Мексику, которые являются важнейшими поставщиками текстиля в Соединенные Штаты. В настоящее время Китай занимает 26% мирового текстильного рынка и 34% рынка одежды.

Ведущим фактором достижения конкурентного преимущества китайской продукции является ее низкая стоимость. Экспорт китайского текстиля увеличивается в среднем на 6% ежегодно. Только в 2008 г. из-за мирового финансового кризиса экспорт текстиля из Китая упал на 9% (в других странах падение достигло 16%). По мере восстановления экономики экспорт китайских текстильных изделий увеличился на 23,6%, одежды – на 21% [5]. Успеху китайской легкой индустрии способствовало создание множества региональных кластеров, которые сконцентрировались на конкретных сегментах рынка. Синергия от деятельности этих кластеров сделала их чрезвычайно конкурентоспособными, а высокая эффективность и низкие затраты позволили выполнять заказы от растущего числа отечественных и зарубежных фирм [6]. Благодаря полученным конкурентным преимуществам легкая промышленность Китая уже много лет доминирует на мировом рынке. Однако отрасль сталкивается с определенными рисками:

- ♦ рост материальных затрат, увеличение мировых цен на хлопковое волокно и синтетические ткани, вследствие чего китайские товары могут утратить свой главный козырь – дешевизну;

- ♦ недостаточная квалификация кадров, низкое качество сырья, которые влекут за собой низкое качество производимой продукции;
- ♦ высокая трудоемкость производства и низкий уровень автоматизации и компьютеризации;
- ♦ рост стоимости оплаты труда, связанный с введением нового трудового законодательства в 2008 г.;
- ♦ слабый механизм сотрудничества между предприятиями различных регионов;
- ♦ устаревшие методы маркетинга, слабый менеджмент и дизайнерский талант;
- ♦ слабая защита интеллектуальной собственности;
- ♦ низкая рентабельность продукции и высокие финансовые риски.

Кроме того, стабильность китайской легкой промышленности во многом зависит от активности экспортеров. Легкая промышленность Турции активно развивается благодаря комплексным стратегиям. Сегодня страна является крупнейшим поставщиком текстиля и одежды на мировой рынок и среди экспортеров в ЕС. В настоящее время легкая индустрия этой страны обеспечивает 10% ВВП и 40 % государственного бюджета, уступая лишь туристской отрасли. Успех развития текстильной и швейной промышленности Турции был достигнут благодаря продуманной стратегии, которая осуществлялась поэтапно: 1) восстановление производства; 2) насыщение внутреннего рынка; 3) выход на мировой рынок; 4) техническая и технологическая модернизация. Начиная с 1933 г. и до 1990-х годов развитие этих отраслей полностью регулировалось государством в лице государственного холдинга «Сюмербанк». Благодаря этому легкая промышленность Турции покрывает внутренний спрос более чем на 85% [7]. Турция – одна из ведущих стран мира по уровню технологического оснащения. Использование качественного сырья позволяет производить конкурентоспособную продукцию. В настоящее время в Турции отсутствуют специальные государственные программы поддержки легкой промышленности.

Легкая промышленность является одной из наиболее динамично развивающихся отраслей Узбекистана. В настоящее время текстильная и швейная промышленность этой страны создает 20% ВВП, в них занята третья часть трудоспособного населения. Существенная часть предприятий легкой индустрии республики входит в состав государственной акционерной компании «Узбеклегпром», которая объединяет предприятия хлопчатобумажной, трикотажной, шелкопрядильной, швейной и других подотраслей [8]. В стране созданы выгодные условия для иностранных компаний, чтобы вести совместную работу с предприятиями Узбекистана. Вместе с тем многие швейные и текстильные предприятия выполняют заказы европейских фирм. Порядка 75% производимой в стране текстильной продукции приходится на совместные и иностранные предприятия. Стабильный приток иностранных инвестиций является важным индикатором энергичного развития легкой промышленности. В Узбекистане функционирует более 100 предприятий с участием иностранных инвесторов из Европы, Японии, Южной Кореи, Турции, Индии, США. Вместе с тем легкая индустрия республики работает главным образом на экспорт, при этом на внутреннем рынке большей частью реализуется недорогая импортная продукция. Для стимулирования экспорта в стране предоставляется ряд льгот предприятиям, экспортирующим более 80% своей продукции, при условии, что стоимость готовой продукции превышает материальные затраты не менее чем в 4 раза. Благодаря активному сотрудничеству с иностранными компаниями предприятия Узбекистана были оснащены самым современным оборудованием от ведущих мировых производителей текстильного машиностроения. На предприятиях легкой промышленности страны производится продукция в широком ассортименте, соответствующая мировым стандартам.

Легкая промышленность Кыргызстана быстро росла в последние полтора десятилетия. На промышленность приходится более 10% ВВП страны, ее доля в общем объеме промышленного производства составляет более 16%, в котором занято 30% трудоспособного населения [9]. Наиболее успешно развивается швейная промышленность. Остальные мелкие отрасли – текстильная и обувная – отстают. Готовая одежда, произведенная в Кыргызстане, успешно продается в странах СНГ, особенно в России и Казахстане, которые могут составить конкуренцию аналогичным товарам китайского и турецкого происхождения благодаря невысокой цене и высокому качеству.

Развитие швейной промышленности в Киргизии – это вынужденная реакция населения на сложившуюся после распада Советского Союза социально-экономическую ситуацию: развал промышленности, массовое увольнение работников с государственных предприятий, появление частного сектора. Повышенный спрос на рабочую силу вызвал конкуренцию среди производителей за квалифицированных работников. В результате сформировалась оплата труда в швейной промышленности, значительно превышающая среднюю заработную плату по стране.

Успеху киргизской легкой промышленности способствовали:

- ♦ духовная близость с потребителями;
- ♦ низкая стоимость рабочей силы;
- ♦ оптимальное соответствие качества и цены;
- ♦ минимум формальностей при регистрации предприятий;
- ♦ благоприятные условия для экспорта продукции (безвизовый режим, прозрачность границ с Россией и Казахстаном);
- ♦ предоставление существенных налоговых льгот предприятиям отрасли.

Вместе с тем в настоящее время отрасль сталкивается с рядом трудностей. В первую очередь это недостаток собственных сырьевых ресурсов, депрессивное состояние текстильной промышленности, обеспечивающей ресурсами швейный сектор. В стране отсутствует эффективная связь между звеньями технологической цепочки. Вступление Киргизии в ЕАЭС усугубит сырьевую проблему, так как возрастут пошлины на ввоз сырья и произведенная продукция утратит свою дешевизну.

Риски киргизской легкой промышленности также состоят в следующем:

- ♦ дефицит квалифицированных рабочих и специалистов среднего уровня;
- ♦ устаревшие технологии и оборудование на большинстве предприятий;
- ♦ слабый маркетинг и недостаточные знания о рынках сбыта;
- ♦ отставание от мировых модных тенденций;
- ♦ трудности в получении кредитов.

Особую проблему представляют китайские производители, которые осуществляют подделку киргизской одежды. Это повлекло спад киргизского швейного производства на 16,5% в 2012 г. Для решения этих проблем в стране будут предприниматься меры на государственном уровне [10]. В частности, прорабатывается вопрос об объединении швейных предприятий в одну производственную базу и создании технополиса.

Текстильная промышленность Туркменистана создает 12% ВВП страны и занимает вторую позицию по объемам производства после нефтегазового сектора. Хлопководство выступает ведущей сферой сельского хозяйства страны. Выращенный хлопок отличается высоким качеством и экспортируется в Китай, Иран, Индонезию, Сингапур, Южную Корею, на Украину, в Турцию, Великобританию. Государство предоставляет существенные льготы частным производителям хлопка, осуществляет контроль его качества и реализации на внутреннем и внешнем рынке.

Для Южной Кореи легкая промышленность выступает традиционной отраслью экономики. Наибольшая роль принадлежит текстильной подотрасли. Однако в последние годы отмечается снижение таких показателей деятельности отрасли, как объем производства продукции, объем экспорта, численность промышленного персонала. Основным направлением регулирования легкой промышленности страны является разработка нового плана развития национальных человеческих ресурсов Корейской текстильной федерации. В его основе – изменение парадигмы конкурентоспособности: если раньше важнейшим фактором были материальные ресурсы, то сейчас и в будущем – человеческие ресурсы и образование. Образование ценится как важный производственный ресурс, вытесняющий капитал и рабочую силу [11].

Развитие легкой промышленности Литовской Республики связано с вступлением страны в ЕС. Европейские организации стали активно размещать свои заказы на швейных предприятиях Литвы из-за более низких трудовых затрат. Однако многие граждане Литвы стали стремиться искать более высокооплачиваемую работу в странах Западной Европы. Это повлекло за собой дефицит рабочей силы и увеличение среднего возраста персонала предприятий. В легкой индустрии Литвы доминирует швейное производство, основу которого составляют малые пред-

приятия и цеха, а также семейные предприятия. Легкая промышленность Литвы работает на экспорт: 75% произведенной продукции вывозится в Западную Европу [12].

В течение длительного времени легкая индустрия США выступала наиболее крупным и диверсифицированным сегментом производства. Однако за последние десятилетия отрасль теряет свою конкурентоспособность из-за значительного притока недорогой импортной продукции из азиатских стран и Латинской Америки [13]. Идея Североамериканского соглашения о свободной торговле (НАФТА) основывалась на предпосылке, что ликвидация таможенных барьеров между США, Канадой и Мексикой создаст экономические условия, при которых каждая страна будет использовать свои конкурентные преимущества. Ожидалось, что данное соглашение интегрирует текстильное производство США и швейное производство Мексики для борьбы с азиатскими конкурентами. Вопреки этому прогнозу рост производства одежды в Мексике не привел к усилению американской текстильной промышленности. Напротив, легкая промышленность США стала терять свои конкурентные позиции. Производители текстильных изделий перенесли свои производственные мощности в Мексику, где из-за низкой стоимости рабочей силы производство более выгодно. Правительственные меры, направленные на поддержку легкой промышленности США, предполагают инвестирование капитала в научно-исследовательские разработки, применение в производстве новых технологий, позволяющих производить продукцию высокого качества.

Легкая промышленность – это традиционная отрасль для многих стран Европейского континента, ее история берет свое начало в Средневековье. Однако в наши дни эти страны все больше импортируют продукцию массового спроса из стран с низкой стоимостью трудовых ресурсов. За последние два десятилетия отмечается сокращение объемов производства в легкой индустрии в среднем на 10%. Наблюдается тенденция переноса производств европейскими компаниями в азиатские страны с целью использования дешевой рабочей силы. Вместе с тем развитые страны сохраняют за собой создание моделей, разработку товаров специфического спроса, дорогой и качественной продукции.

Легкая промышленность Италии занимает вторую позицию после машиностроения по численности занятых в отрасли. Наибольшее значение принадлежит производству трикотажа, пряжи, шелковых тканей, шерсти, химических волокон. Большинство предприятий текстильной промышленности сосредоточены на севере страны, где они обеспечиваются недорогой электроэнергией альпийских гидроэлектростанций. Эта страна остается признанным лидером в мире по производству качественной и очень дорогой обуви. Также итальянский шелк известен своим высоким качеством.

Франция по-прежнему остается центром высокой моды. Эта та признанная ниша, которая остается за Францией. Французские изделия отличаются качеством, изысканностью, элегантностью, оригинальностью. Во Франции производится 24% всего европейского текстиля (больше только в Германии). Однако с 2005 г. вместе с отменой импортных квот отмечается снижение объемов производства. Это вызвано мощным притоком китайского импорта.

Германия традиционно считается европейским лидером в производстве текстиля и одежды. Развитию текстильной и швейной промышленности Германии содействуют различные общественные и государственные структуры. Успеху легкой промышленности этой страны способствует активное сотрудничество участников рынка, обмен информацией и консолидация усилий в конкурентном соревновании [14]. Легкая промышленность Германии одной из первых начала вступать в процессы производственной интернационализации – перемещения производств в страны с недорогой рабочей силой. Переориентация на более капиталоемкий и инновационный сектор данной отрасли позволила ей противостоять конкуренции азиатских производителей.

В последнее десятилетие для европейских стран стала характерна тенденция: работа дизайнеров направлена в масс-маркет. Модели, созданные представителями моды, продаются в массовое производство, зачастую в страны с более дешевой рабочей силой. Это позволяет производить более дешевую продукцию, а ценообразование в легкой промышленности очень важно.

Легкая промышленность Беларуси и России, стран – участниц Таможенного союза, в настоящее время проходит этап восстановления. Проблемы легкой промышленности в этих стра-

нах во многом схожи с проблемами казахстанской легкой промышленности. Для поддержки этой отрасли в обеих странах были приняты специальные стратегии развития до 2020 г. В Беларуси отсутствует производство натуральной шерсти и хлопка. Поэтому предприятия пересматривают ассортиментную политику и переходят на использование местных ресурсов – химических волокон и льна. В стране производится большое количество натуральной кожи. Однако существует проблема массового экспорта кожевенного сырья.

В России в качестве главного направления стабилизации легкой промышленности выбрана кластеризация отрасли. В этой стране уже существуют исторически сформировавшиеся кластеры (например, в Ивановской области). В настоящее время внедряется проект создания совместного российско-белорусского льняного кластера. Эта идея основана на прогнозах возрождения в ближайшее время спроса на льняные ткани, что, в свою очередь, вызвано удорожанием хлопка в мире. Данный проект предполагает значительное расширение посевов льна, повышение его урожайности, технологическое обеспечение всей производственной цепочки.

Обсуждение

Исследование зарубежного опыта повышения конкурентоспособности легкой промышленности позволяет сделать следующие выводы:

- ♦ легкая промышленность может стать основой для развития экономики в целом и толчком для роста других отраслей – например, машиностроения;
- ♦ на начальном этапе становления и развития легкой промышленности необходима государственная поддержка. По мере развития легкой промышленности возникает необходимость систематического государственного воздействия для ее поддержки;
- ♦ в современном мире легкая промышленность становится все более автоматизированной, все большее значение приобретает связь науки и производства. Поэтому модернизация производства, внедрение научных разработок являются необходимым шагом в обеспечении успеха отрасли;
- ♦ для легкой промышленности характерна тесная взаимосвязь отраслевой конкурентоспособности и конкурентоспособности отдельных предприятий, так как подотрасли легкой промышленности технологически взаимосвязаны. Межотраслевое сотрудничество выступает фактором конкурентоспособности предприятий отрасли;
- ♦ необходимым условием для развития легкой промышленности является наличие в стране единой технологической цепочки от получения сырья до создания готовой продукции. При этом наличие в стране собственных сырьевых ресурсов – один из важнейших факторов, обуславливающих успех отрасли;
- ♦ в конкурентной борьбе выигрывают те страны, в которых внутренний спрос ориентирован на отечественные товары;
- ♦ во многих странах кластеры играют ключевую роль в повышении эффективности и конкурентоспособности легкой промышленности. При этом правительство страны должно способствовать кластерной инициативе, осуществляя ее прямую и косвенную поддержку.

Заключение

В качестве позитивного урока для Казахстана следует отметить такие инструменты, как активное сотрудничество субъектов легкой промышленности (по примеру европейских стран, Турции), объединение усилий государства и предпринимателей по созданию условий для успешного функционирования отрасли (опыт Турции, Киргизии, Литвы), освобождение от уплаты таможенных сборов, льготное налогообложение, субсидирование, система льготного кредитования (опыт Китая, Киргизии, Узбекистана), совершенствование кадровой политики (по примеру Кореи). Казахстан не должен прямо копировать международный опыт развития легкой промышленности, его необходимо адаптировать к отечественным условиям.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Выступление главы государства Н.А. Назарбаева на заседании совета предпринимателей. – Астана, 2013 г. [Электронный ресурс]: http://www.akorda.kz/ru/page/page_213576_segodnya-pod-predsedatelstvom-glavy-gosudarstva-nursultana-nazarbaeva-proshlo-zasedanie-soveta-pre. (дата обращения: 05.02.2014 г.).
- 2 Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010–2014 годы. – Астана, 2010.
- 3 Епанчинцева С.Э. Развитие легкой промышленности: опыт зарубежных стран // Вестник КазЭУ. – 2012. – № 3. – С. 107–114.
- 4 Yepanchintseva S.E. State mechanism to ensure enterprise competitiveness in textile and clothing industries: Use of international experience for Kazakhstan // *Interdisciplinary Perspectives on Social Sciences*. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publ., 2014. – P. 129–136.
- 5 Епанчинцева С.Э. Повышение конкурентоспособности предприятий легкой промышленности: опыт зарубежных стран // *Dny vědy – 2012: Materiály VIII Mezinár. věd.-prakt. konf.* – Praha, 2012. – Díl 13: *Ekonomické vědy*. – P. 50–54.
- 6 Интернет-альманах. Все о Китае // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.china-voyage.com/> 27.10.2013 г.
- 7 Chien-Hsun Chen, Hui-Tzu Shih. The impact of WTO accession on the Chinese garment industry // *Journal of Fashion Marketing and Management*. – 2004. – Vol. 8, Iss. 2. – P. 221–229.
- 8 Гюнеш В.В. Легкая промышленность Турции: стратегия успеха // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rustm.net/catalog/article/1850.html>. 05.11.2013 г.
- 9 Ключевые проблемы в развитии легкой промышленности в России и способы их преодоления: аналитический отчет. – М.: Высшая школа экономики, 2013. – 344 с.
- 10 Болтабаев М. Легкая промышленность Узбекистана // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://institutiones.com/agroindustrial/126-2008-06-12-18-02-01.html>. (дата обращения: 30.10.2013 г.).
- 11 Ережепов Б., Бощина А. Обзор рынка текстильных изделий и одежды Казахстана / Департамент проектного и отраслевого анализа. – Алматы, 2012. – 25 с.
- 12 Стратегия развития текстильной и швейной промышленности Кыргызской Республики на 2010–2011 годы / М-во экон. регулирования Кыргызской Республики. – Бишкек, 2010. – 63 с.
- 13 Официальный сайт Ассоциации предприятий легкой промышленности Кыргызской Республики. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legprom.kg/home.html>. (дата обращения: 30.10.2013 г.).
- 14 Textile Technology Seminar 2011 / Kazakhstan–Korea Textile Technology Cooperation Project. – Almaty, 2011. – 126 p.

REFERENCES

- 1 Vystuplenie glavy gosudarstva N.A. Nazarbaeva na zasedanii soveta predprinimatelej. Astana, 2013 g. [Elektronnyj resurs]: http://www.akorda.kz/ru/page/page_213576_segodnya-pod-predsedatelstvom-glavy-gosudarstva-nursultana-nazarbaeva-proshlo-zasedanie-soveta-pre. (data obrashhenija: 05.02.2014 g.).
- 2 Gosudarstvennaja programma po forsirovannomu industrial'no-innovacionnomu razvitiju Respubliki Kazahstan na 2010–2014 gody. Astana, 2010.
- 3 Epanchineva S.Je. (2012) Razvitie legkoj promyshlennosti: opyt zarubezhnyh stran // *Vestnik KazJeU*. No. 3. pp. 107–114.
- 4 Yepanchintseva S.E. (2014) State mechanism to ensure enterprise competitiveness in textile and clothing industries: Use of international experience for Kazakhstan // *Interdisciplinary Perspectives on Social Sciences*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publ, pp. 129–136.
- 5 Epanchineva S.Je. Povyshenie konkurentosposobnosti predpriyatij legkoj promyshlennosti: opyt zarubezhnyh stran // *Dny vědy – 2012: Materiály VIII Mezinár. věd.-prakt. konf.* Praha, 2012. – Díl 13: *Ekonomické vědy*. pp. 50–54.
- 6 Internet-al'manah. Vse o Kitae // [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.china-voyage.com/> 27.10.2013 g.
- 7 Chien-Hsun Chen, Hui-Tzu Shih. (2004) The impact of WTO accession on the Chinese garment industry // *Journal of Fashion Marketing and Management*. Vol. 8, Iss. 2. pp. 221–229.

8 Gjunes V.V. Legkaja promyshlennost' Turcii: strategija uspeha // [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <http://rustm.net/catalog/article/1850.html>. 05.11.2013 g.

9 Kljuchevye problemy v razvitii legkoj promyshlennosti v Rossii i sposoby ih preodolenija: analiticheskij otchet. M.: Vysshaja shkola jekonomiki, 2013. 344 p.

10 Boltabaev M. Legkaja promyshlennost' Uzbekistana // [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <http://institutiones.com/agroindustrial/126-2008-06-12-18-02-01.html>. (data obrashhenija: 30.10.2013 g.).

11 Erezhepov B., Boshhina A. (2012) Obzor rynka tekstil'nyh izdelij i odezhdy Kazahstana / Departament proektnogo i otraslevogo analiza. Almaty, 25 p.

12 Strategija razvitija tekstil'noj i shvejnoj promyshlennosti Kyrgyzskoj Respubliki na 2010–2011 gody / M-vo jekon. regulirovanija Kyrgyzskoj Respubliki. Bishkek, 2010. 63 p.

13 Oficial'nyj sajt Associacii predpriyatij legkoj promyshlennosti Kyrgyzskoj Respubliki. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.legprom.kg/home.html>. (data obrashhenija: 30.10.2013 g.)

14 Textile Technology Seminar 2011 / Kazakhstan–Korea Textile Technology Cooperation Project. Almaty, 2011. 126 p.

Р.Е. ЖАПАРОВА,^{1*}

PhD, доцент.

*e-mail: rabikal@mail.ru

А.А. ЖҮНІСОВА,²

аға оқытушы.

e-mail: aliya.zhunusova1983@mail.ru

Н.Ж. ҚҰРМАНҚҰЛОВА,³

Э.Ғ.К.

e-mail: nurgik-7@mail.ru

А.Ю. КОНОВАЛОВА,⁴

аға оқытушы.

e-mail: angelane4ka@mail.ru

¹Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан, Қарағанды қ.

²«Тұран-Астана» университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

³Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

⁴Красноярск мемлекеттік аграрлық университеті
ЖББ ФМББМ, Ресей, Красноярск қ.

ШЕТ ЕЛДЕРДЕ ЖЕҢІЛ ӨНЕРКӘСІПТІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – жеңіл өнеркәсіпті дамытудың шетелдік тәжірибесін қарастыру және оның ерекшеліктері анықтау. Мемлекет басшысы отандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету проблемасын саяси стратегияның маңызды бағыты ретінде анықтады. Қазақстанның заманауи халықаралық саясаты елді әлемдік экономикалық қауымдастыққа интеграциялауға бағытталған. Экономикалық жаһандану жағдайында кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету олардың қауіпсіздігін және жалпы мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін анықтайтын фактор болып табылады. Жакын арада республиканың ДСҰ-ға кіруі бәсекеге қабілетті өнеркәсіп өндірісін, оның ішінде жеңіл өнеркәсіпті дамыту қажеттілігін талап етеді. Жеңіл өнеркәсіп әр елдің экономикасында маңызды рөл атқарады, өйткені ол бюджеттік қаражаттың қайнар көзі болып табылады және айтарлықтай экспорттық әлеуетке ие. Жеңіл өнеркәсіптің жағдайы елдің экономикалық және стратегиялық қауіпсіздігіне әсер етеді. Бұл саланың әлеуметтік-экономикалық маңыздылығы оның еңбекке қабілетті халықтың, әсіресе әйелдердің жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратындығымен және адамдардың денсаулығына әсер етуімен анықталады. Жеңіл өнеркәсіп өнімдері адам қызметінің барлық саласында қолданылады және тұтыну деңгейі бойынша тамақ өнімдерінен кейінгі орында. Осыған байланысты Қазақстанда жеңіл өнеркәсіп басымдықты сала ретінде белгіленді.

Тірек сөздер: жеңіл өнеркәсіп, даму, шетелдік тәжірибе, өндіріс, экономика, қаражат, сала.

R.E. ZHAPAROVA,^{1*}

PhD, associate professor.

*e-mail: rabikal@mail.ru

A.A. ZHUNUSOVA,²

senior lecturer.

e-mail: aliya.zhunusova1983@mail.ru

N.ZH. KURMANKULOVA,³

c.e.s.

e-mail: nurgik-7@mail.ru

A.YU. KONOVALOVA,⁴

senior lecturer.

e-mail: angelane4ka@mail.ru

¹Buketov Karaganda State University,
Kazakhstan, Karaganda

²University Turan-Astana, Kazakhstan, Nur-Sultan

³Kazakh University of Economics, Finance
and International Trade, Kazakhstan, Nur-Sultan

⁴FSOPFI HE Krasnoyarsk State Agrarian University,
Russia, Krasnoyarsk

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF LIGHT INDUSTRY IN FOREIGN COUNTRIES

Abstract

The purpose of the article is to review the foreign practice of the development of light industry and identify its features. The head of state identified the problem of ensuring the competitiveness of domestic enterprises as the most important direction of the political strategy. The modern international policy of Kazakhstan is aimed at integrating the country into the world economic community. In the context of economic globalization, ensuring the competitiveness of enterprises is a determining factor in their security and the economic security of the state as a whole. The accession of the republic to the WTO in the near future dictates the need to develop competitive industrial production, including light industry. Light industry plays an important role in the economy of each country, since it is a serious source of budgetary funds and has significant export potential. The state of the light industry affects the economic and strategic security of the country. The socio-economic significance of this industry is determined by the fact that it plays an important role in ensuring the employment of the working-age population, especially women, and has an impact on people's health. Light industry products are used in all spheres of human activity and are second only to food products in terms of consumption. Due to this, light industry is designated in Kazakhstan as a priority industry.

Key words: light industry, development, foreign practice, production, economy, means, industry.

FTAXP 72.75.39
ӘОЖ 378

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-64-72>

М.Ж. ҚОҢЫРБЕКОВ,^{1*}

PhD, доцент.

*e-mail: konyrbekov.m@gmail.com

И. КЕТЕБАЕВ,²

экономика ғылымдарының магистрі.

e-mail: jemeney@sina.com

А.Б. ИМАСHEВ,³

PhD.

e-mail: a_imashev@mail.ru

Г.И. АБАЕВА,⁴

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: a_g_i@mail.ru

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Халықаралық бизнес және экономика
университеті, Қытай, Пекин қ.

³Қазақ экономика, қаржы
және халықаралық сауда университеті,
Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

⁴А. Байтұрсынов атындағы Қостанай
аймақтық университеті, Қазақстан, Қостанай қ.

МАРКЕТИНГТІК СТРАТЕГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – маркетингтік стратегияны қалыптастыру және оны дамытудың әлемдік тәжірибесін талқылау. Стратегия компанияның ішкі ресурстарын да, сыртқы маркетингтік орта мүмкіндіктерін де барынша толық және тиімді пайдалануды қамтамасыз етуге арналған. Сонымен қатар, кез-келген табысты стратегия өзгермелі жағдайларға жедел жауап беру үшін нарықты үнемі бақылауға негізделген. Осылайша, компанияның нарықтағы үлесін сақтау және арттыру үшін сауатты маркетингтік стратегияға ие болу ғана емес, сонымен қатар оны экономикалық жағдайлар өзгерген кезде дереу әртараптандыру маңызды. Кәсіпорын үшін стратегияларды таңдаудың негізгі критерийі – пайда болатын сыртқы жағдайларға байланысты ішкі мүмкіндіктерді пайдалану. Ұйымның стратегиялық міндеттерін шешуде маңызды рөлді стратегиялық жоспарлау алады, ол өзгеріп отыратын нарықтық жағдайда ұйымның мақсаттары мен мүмкіндіктері арасындағы стратегиялық тепе-теңдікті әзірлеу және қолдау процесіне жатады. Стратегиялық жоспарлаудың мақсаты – ең төменгі шығындармен ең көп кірісті қамтамасыз ететін ұйым қызметінің перспективалы бағыттарын анықтау. «Стратегиялық жоспарлау – бұл «стратегиялық менеджмент» кеңірек тұжырымдамасының ажырамас бөлігі. Менеджмент жүйесінде оның төрт жалпы бірдей функциясы әдетте бөлінеді – жоспарлау, ұйымдастыру, уәждеме және бақылау».

Тірек сөздер: маркетинг, маркетингтік стратегия, санаторлық қызметтер, тиімділік, бақылау, кіріс, шығындар.

Кіріспе

Нарықтық экономика жолына нық қадам басқан қазіргі Қазақстанда сәтті, табысты бизнес құруға даму векторын алған компаниялар үшін маркетингтің рөлі бірнеше есе өсті. Бұл тұрғыда маркетингтік стратегия – бұл компанияның нарықтағы жағдайын нығайтуға, тұтынушыларды тарту мен қанағаттандыруды, сәтті бәсекелестікті қамтамасыз етуге және саланың көшбасшылығын қамтамасыз етуге көмектесетін кешенді жылжыту жоспары. Көптеген компаниялардың жетістіктері маркетингтік принциптер мен стратегияларды сауатты қолда-

нумен байланысты. Бәсекелестік жағдайында кәсіпорындардың өмір сүруінің қажетті шарты ретінде тиімді маркетингтік стратегия туралы жаңа түсінік пайда болды.

Негізгі ережелер

Стратегия компанияның ішкі ресурстарын да, сыртқы маркетингтік ортаның мүмкіндіктерін де толық және тиімді пайдалануды қамтамасыз етуге арналған. Бұл ретте кез келген табысты стратегия өзгермелі жағдайларға жедел ден қою мақсатында нарықтың үздіксіз мониторингіне негізделеді. Осылайша, компанияның нарықтағы үлесін сақтау және арттыру үшін сауатты маркетингтік стратегияның болуы ғана емес, сонымен қатар экономикалық жағдайлар өзгерген кезде оны дереу әртараптандыру маңызды. Кәсіпорын қызметінің стратегиясын таңдаудың негізгі критерийі қалыптасқан сыртқы жағдайларға байланысты ішкі мүмкіндіктерді пайдалану болып табылады.

Зерттеудің әдіснамалық базасы шетелдік зерттеушілердің ғылыми еңбектері, сондай-ақ трансконтинентальдық корпорациялар мен компанияларда маркетингтік стратегияларды қолданудың практикалық мысалдары болды.

Көп жағдайда таңдалған маркетингтік стратегия компанияның нарықтағы позициясымен анықталады, ол көшбасшы, үміткер, ізбасар немесе белгілі бір тауашаның нарығын алады. Көшбасшы белгілі бір өнім нарығының ең үлкен үлесіне ие болады. Үстем жағдайды нығайту үшін ол жалпы нарықты кеңейтуге, жаңа тұтынушыларды тартуға, өнімді тұтыну мен қолданудың жаңа тәсілдерін табуға тырысуы керек. Нарықтың өз үлесін қорғау үшін көшбасшы позициялық, қапталдық және мобильді қорғаныс, алдын ала соққы беру және шабуылды тойтару, мәжбүрлі қысқарту стратегияларын пайдаланады [1].

Үміткер көшбасшыға және нарықтағы басқа бәсекелестерге агрессивті түрде шабуыл жасайды, қапталдан, жауды қоршап, айналып өтіп, партизандық әрекеттер жасайды, нарықтағы үлесін кеңейтуге тырысады. Арнайы стратегиялардың аясында үміткер баға соғысын жүргізе алады, өндіріс шығындарын азайтады, беделді тауарлар шығарады, өнім түрлерін кеңейтеді, жаңа өнімдер әзірлейді, тарату арналарын жақсартады, қызмет көрсету деңгейін жоғарылатады немесе кең жарнамалық науқан ашады. Ізбасар – бұл нарықтағы үлесін сақтап қалуға және барлық қиындықтарды жеңуге тырысатын компания. Алайда, тіпті ізбасарлар нарықтың үлесін сақтауға және арттыруға бағытталған стратегияларды ұстануы керек. Ізбасар көшіруші, қосарланған, еліктегіш немесе бейімделгіш рөлін атқара алады. Тауашада жұмыс істейтін компания ірі фирмаларға қатысы жоқ нарықтың шағын сегменттеріне қызмет көрсетеді. Дәстүр бойынша бұл рөлді шағын бизнес атқарды, бүгінде тауашалар стратегиясын ірі компаниялар да қолданады. Тауашалардың кілті – мамандандыру. Тауашаларда жұмыс істейтін компаниялар маманданудың бір немесе бірнеше саласын таңдайды: түпкілікті пайдаланушылар үшін, тігінен, клиенттердің мөлшеріне байланысты, арнайы клиенттерде, географиялық принцип бойынша, өнім бойынша, клиенттерге жеке қызмет көрсету, белгілі бір сапа/баға қатынасында, қызмет көрсету, тарату арналарында. Бірнеше тауашалар біреуіне қарағанда әлдеқайда қолайлы және қауіпсіз.

Материалдар мен әдістер

Нарықтың ең танымал көшбасшылары – General Motors (автомобильдер), Kodak (фотоаппараттар), IBM (компьютерлер), Xerox (фотокөшірме техникасы), Procter & Gamble (орамдағы тұтыну тауарлары), Caterpillar (жер қазу техникасы), Coca-Cola (алкогольсіз сусындар), McDonald's (қоғамдық тамақтану) және Gillette (ұстара).

Алайда, егер үстем компанияның абсолютті монополиясы болмаса, онда ол үнемі жетілдіріліп отыруы керек, өйткені бәсекелестер оның жетекші рөліне күмән келтіруге, әлсіздіктерін пайдалануға тырысады. Себебі бәсекелестердің жаңалықтары болуы мүмкін (мысалы, Tylenol компаниясының ацетилсалицил қышқылы жоқ ауырсынуды басу құралы Bayer компаниясының Aspirin-ді жеңді). Көшбасшы қиын кезеңдердің туындау ықтималдығын ес-

кере отырып, шығыстарда консерватизмді көрсетуі керек, ал чемпионатқа үміткер қолда бар ресурстарды еркін пайдаланады. Нарықтағы кез-келген үстем компания бірінші орынды мәңгі қалдырғысы келеді, сондықтан ол жалпы сұранысты кеңейту жолдарын табуы керек, жақсы жоспарланған шабуыл және қорғаныс әрекеттері арқылы өзінің нарық сегментін қорғап, нарықтағы үлесін үнемі және жүйелі түрде кеңейтуі керек. Жалпы нарықтың табиғи өсуімен, әдетте, басым компания бірінші кезекте жеңіске жетеді. Нарық көшбасшысы жаңа тұтынушыларды, тұтынудың жаңа тәсілдерін тынымсыз ізденуге және өз өнімдерін қарқынды пайдалануға ұмтылуға міндетті.

Өнімдердің әр класы жаңа сатып алушыларды, тұтынушыларды тарту мүмкіндігіне ие: тауарлардың қасиеттері туралы ақпараты жоқ, жоғары бағаға байланысты оларды сатып алуға мүмкіндігі жоқ адамдар, сипаттамалары бар қажеттіліктерді қанағаттандырмайтын өнімді сатып алғысы келмейді. Мысалы, парфюмерия өндірушісі парфюмерияны пайдаланбайтын әйелдерді, кем дегенде, жаңа хош иістерді (нарыққа ену стратегиясы) сынап көруге, ерлерге парфюмерияны қолдану қажеттілігін ұтымды негіздеуге (жаңа нарық құру стратегиясы) немесе өз өнімдерін экспорттауды бастауға көндіруге тырысады (географиялық кеңейту стратегиясы).

Johnson & Johnson бір кездері балалар сусабыны тұтынушыларының жаңа класын құруда үлкен жетістіктерге жетті. Статистика мен демографиялық болжамдар туу деңгейінің төмендеуіне байланысты оны сату көлемінің төмендеу қаупінің шындығы туралы айтты. Компанияның маркетингтік балаларға арналған сусабын отбасының басқа мүшелері жиі қолданатынын байқады және ересек тұтынушыларға бағытталған жарнамалық науқанды ұсынды. Біраз уақыттан кейін Johnson & Johnson балалар сусабыны сусабындар нарығындағы жетекші брендке айналды.

Өнімдерді пайдаланудың жаңа тәсілдерін ашу және жылжыту нарықтардың кеңеюіне ықпал етеді. Мысалы, тұтынушы таңғы асқа аптасына үш күн ботқаны жейді. Егер олар тұтынушыларға өз өнімдерін таңертең ғана емес, күндіз де, кешке де жеген жақсы деп сендіре алса, дәмді дақылдар өндірушілер жеңіске жетер еді, дұрыс тамақтану үшін жарма өндірушілері жарнамасы сияқты, айталық, «Здоровяк» бренді. Өнімді тұтынудың жаңа тәсілдері арқылы нарықты кеңейтудің классикалық мысалы – DuPont ойлап тапқан нейлонның тарихы. Нейлон шарықтау шегіне жеткен сайын, DuPont оны қолданудың жаңа әдісін ашты. Нейлон парашют жасау, әйелдер шұлықтарын жасау үшін қолданылды; кейінірек әйелдер блузкалары мен ерлердің нейлон көйлектері танымал болды. Содан кейін ол автомобиль шиналарын, орындықтар мен кілемдерді өндіруде қолданылды. Оны қолданудың әр жаңа әдісі өнімнің жаңа өмірлік циклін ашты. Алайда, нейлонның өнімді пайдаланудың жаңа тәсілдерін іздеуге бағытталған зерттеу бағдарламасынсыз тағдыры соншалықты керемет болуы екіталай еді. Көптеген жағдайларда өнімді пайдаланудың жаңа тәсілдерін ашудың басымдығы тұтынушыларға тиесілі. Бастапқыда вазелин кремі әртүрлі механизмдерге арналған май ретінде сатылды, бірақ уақыт өте келе сатып алушылар оны қолданудың көптеген басқа бағыттарын – тері кремінен бастап шашты сәндеуге арналған өнімге дейін тапты. Arm & Hammer – ас содасын өндіруші – соңғы 125 жыл ішінде тұрақты түрде қысқарған өнімді шығарды. Ас содасын қолданудың әртүрлі тәсілдері бар болғанымен, олардың ешқайсысы жарнамаланбаған. Компания кейбір тұтынушылар сода тоңазытқышты тазартқыш ретінде қолданатыны белгілі болған кезде, ол кең жарнамалық науқанды бастады, бұл үй шаруасындағы әйелдердің жартысына тоңазытқыштарда ашық сода пакетін сақтауға әкелді. Бірнеше жылдан кейін Arm & Hammer өз өнімін майлы дақтарды кетіретін тамаша құрал ретінде насихаттады.

Нарықты кеңейтудің үшінші стратегиясы – тұтынушыларды компанияның өнімдерін пайдалану қарқындылығын арттыруға сендіру. Мысалы, Procter & Gamble тұтынушыларға Head & Shoulders сусабынының тиімділігі бір порция екі еселенген кезде күрт артады деп сендіреді. Сондай-ақ, маркетингтік зерттеулерден кейін сусабын қақпағындағы тесік мөлшері ұлғайтылды, бұл оның қарқынды тұтынушына әкелді. Өнімді пайдалану қарқындылығын ынталандыруға шығармашылық тәсілдің мысалын француздық Michelin Tire компаниясы көрсетті, ол автокөлік жүргізушілерін ұзақ сапарларға итермелеуді мақсат етті, бұл шиналарды жиі ауыстыру қажеттілігіне әкелуі керек еді. Компания тривиалды емес қадам жасады – ол ең

жақсы Француз мейрамханаларының классификациясын жасауға қатысты, оның барысында Францияның ең жақсы аспаздық күштері елдің оңтүстігінде шоғырланғаны белгілі болды. Нәтижесінде, кедей париждік гурмандар Michelin шығарған нұсқаулыққа сәйкес өз жолдарын тексеріп, бірнеше сағат бойы рульді Прованс немесе Ривьера бағытына бұруға мәжбүр болды. Компанияның нарық көлемін ұлғайту үшін жасаған күш-жігері оған тиесілі нарық үлесін бәсекелестердің шабуылынан қорғау шараларымен бірге жүреді. Coca-Cola үнемі Pepsi-Cola әрекеттерін қадағалап отыруы керек, Gillette – Bic шабуылдарымен күресу, Kodak болса – Fuji техникалық жаңалықтарын бақылау. Бәсекелес компаниялар шетелдік, трансұлттық және жергілікті болуыда мүмкін.

Нарық көшбасшысы өз аумағын қорғау үшін не істей алады? Осыдан жиырма ғасыр бұрын Сан Цзу қытай жауынгерлеріне: «Қарсыластың шабуыл жасауға батылы жетпейтініне сенбеңіз – сіздің бекіністеріңіз алынбайтын болып саналуы үшін бәрін жасаңыз», – деп үйретті [2]. Бұл жағдайда ең сындарлы жауап – бұл көшбасшы заттардың қазіргі тәртібін қанағаттандырмайтын және жаңа өнімдер мен қызметтерді дамытатын, жаңа тарату арналарын құратын, өндіріс тиімділігін арттыратын, шығындарды азайтатын және тұтынушыға көбірек құнды тауарлар ұсынатын саланың прогрессивті қозғалысын басқаратын инновациялар. Бұл жағдайда көшбасшы ғасырлар бойы дәлелденген армия қағидасына сәйкес әрекет етеді: «шабуылдаушы тараптың бастамасы бар, ереуіл бағытын анықтайды және жаудың әлсіз жақтарын ашады». Шабуыл – ең жақсы қорғаныс.

Нарық жетекшісінің шабуыл жасау мүмкіндігі болмаған жағдайда, ол қапталдарға назар аудара отырып, қарсыластың негізгі майдандардағы әрекеттерін мұқият қадағалап отыруы керек. Ол шығындарды азайту үшін үнемі жұмыс істеуі керек, оның өнімінің бағасы тұтынушылардың өз маркасын бағалауына сәйкес келуі керек. Көшбасшы бірде-бір шабуылдаушы олар арқылы ағып кетпеуі үшін шекараларда «тесіктерді» жаба білуі керек. Сонымен, қаптамадағы тұтыну тауарларын өндіру саласындағы көшбасшы бренд тұтынушылардың кең тобының қалауына сәйкес келуі және дүкен сөрелерінде максималды орын алуы үшін өз өнімін әр түрлі формада ұсынуы керек. «Тесіктердің жабылуына» байланысты шығындар өте жоғары болуы мүмкін, бірақ тиімсіз тауарларды немесе нарық сегментін елемей бағасы әлдеқайда жоғары. General Motors ықшам автомобильдер өндіруден бас тарту арқылы шығындарды азайтады деп санайды. Бірақ АҚШ нарығы жапондық автомобиль компанияларының өнімдерін толтырған кезде оның шығындарын кім бағалайды? Хегох компаниясы кішкентай көшіру машиналарын жасау тиімсіз деп санайды, бірақ оны осы нарықта жапондықтар жіберіп алған және таңдаған пайдасын кім есептеді?

Нарық көшбасшысы нарықтың негізгі сегменттеріндегі «қорғаныс аймақтары» жүйесін мұқият ойластырып, бере салуға дайын жерлерді таңдауы керек екені анық. Оның қорғаныс стратегиясының мақсаты – ең осал бағыттарға шабуыл жасау ықтималдығын азайту және ықтимал шабуылдың қарқындылығын төмендету. Бәсекелестің шабуылы көшбасшының ағымдағы кірістеріне айтарлықтай әсер етуі екіталай, бірақ агрессия құрбанының қорғаныс формасы мен реакция жылдамдығы пайда табу перспективаларына айтарлықтай әсер етеді. Бұл тақырып, өзін-өзі қорғаудың әртүрлі формалары мен әдістерін таңдау – маркетингтердің назарында.

Бәсекелестіктің күшеюі менеджерлердің нақты соғыс қимылдарының модельдеріне, ең алдымен Сан Тзу, М. Мушаши, К. фон Клаусевиц және Б. Лиддел-Харттың еңбектерінде сипатталған мүдделердің бұрын-соңды болмаған өсуіне әкелді [3].

Компания алдын-ала қорғауды бірнеше жолмен ұйымдастыра алады. Майданда барлау жұмыстарын жүргізу ұсынылады: бір бәсекелесті «ұстап алу», екіншісіне шабуыл жасау, үшіншісін қорқыту, осылайша олардың әрқайсысының жұмысын бұзу. Кейіннен бүкіл әлем бойынша дистрибьюторларға 2300 сағат моделін ұсынған Seiko компаниясы сияқты бүкіл майданда шабуылға көшу немесе Texas Instruments мысалы бойынша баға шабуылдарын жасау мүмкін болады.

Ресурстарға бай нарық жетекшісі бәсекелестердің әрекеттерін елемей, олардың нәтижесіз шабуылдарда «қан кетуін» күтуге қабілетті. Осылайша, Heinz компаниясы Hunts кетчуп на-

рығына жаппай шабуыл жасауға рұқсат берді, соңғысы тұздықтың екі жаңа түрін ұсынып, бағаны 70%-ға дейін түсірді; Heinz әртүрлі жеңілдіктер жасады; Hunts жарнама бюджеті нарық көшбасшысымен салыстырғанда екі есе көп болды. Алайда Hunts стратегиясы сәтсіздікке ұшырады, ал Heinz тағы да өзінің жетекші брендінің артықшылығын көрсетті. Ең тиімді стратегия – бұл қорғаныс, қатардағы пайда болған олқылықтарды барлау, күштерді шоғырландыру және шешуші шабуыл жасау. Қарсы шабуылдың тағы бір әдісі – жаудың негізгі территориясына басып кіру, оны ата-баба жерлерін қорғау үшін әскерлерін қайтаруға мәжбүрлеу. Northwest Airlines авиакомпаниясының ең тиімді рейстерінің бірі – Миннеаполис – Атланта бағыты. Оның бәсекелесі – жергілікті әуе компаниясы айтарлықтай жеңілдіктермен және жарнамалық науқанмен шабуыл жасады. Солтүстік-батыс өзінің бәсекелесі үшін ең тиімді болып табылатын Миннеаполис – Чикаго рейсінде бағаны төмендетумен жауап берді. Негізгі пайда көзін жоғалту қаупі шабуылдаушы компанияны бағаны бұрынғы деңгейіне қайтаруға мәжбүр етті.

Қарсы шабуылдың тағы бір кең таралған түрі – бәсекелестің экономикалық немесе саяси блокадасы. Көшбасшы басқа тауарлар есебінен өнімнің кейбір түрлеріне (әдетте бәсекелестер үшін ең тиімді) бағаның төмендеуін субсидиялауға немесе тұтынушылар бәсекелестен сатып алуды тоқтатуы үшін жаңа өнімді шығаруға дайындық туралы мәлімдеуге мүмкіндігі бар болуы. Тағы бір қадам – атқарушы немесе заң шығарушы биліктің бәсекелеске тиімсіз акцияларды өткізуіне қолдау көрсету.

Мобильді қорғаныс аумақтық шекараларды қорғаумен шектелмейді. Бұл стратегия көшбасшы болашақ шабуылдарға немесе қорғанысты ұйымдастыруға негіз жасай отырып, өзінің әсерін жаңа аумақтарға таратады деп болжайды. Компания сауда маркасының әдеттегі таралуы арқылы емес, нарықтарды кеңейту және әртараптандыру арқылы өз шекараларын кеңейтеді, бұл оған стратегиялық тереңдікті арттыруға және төтеп беруге мүмкіндік береді.

Нарықты кеңейту компанияның белгілі бір тауардан тауарлардың осы класын тұтастай қанағаттандыратын қажеттіліктерге ауысуын, бүкіл технологиялық тізбек бойынша ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар жүргізетіндігін білдіреді. Осылайша, бензин өндіруші компаниялар өздерін «энергетикалық» деп атай бастады, бұл олардың ғылыми-зерттеу жұмыстарын байланысты салаларға – мұнай, көмір, гидроэнергетика, атом және химия салаларына салуды талап етті.

Нарықты кеңейтудің белсенді стратегиясы әскери ғылымның екі негізгі принципін – міндеттерді қою принципін (нақты және шынайы мақсаттарды анықтау қажет) және шоғырлану принципін (күштерді қарсыластың ең осал бағыттарына шоғырландыру) ұстануды көздейді. Мәселені тұжырымдау – компания өте кең ауқымда энергетикалық бизнеспен айналысады. Энергетикалық бизнеспен айналысу бір емес, бүкіл қажеттіліктерді (жылыту, жарықтандыру және т.б.) қанағаттандыру үшін жұмыс істеуді қамтиды. Бизнесі кеңінен түсіндіруден туындайтын мақсаттардың көптігі компанияның алдағы шайқастарға дайындалып, бәсекелестердің әрекеттеріне назар аудармайтындығына әкеледі. Байланысты емес салаларға шабуыл жасау арқылы нарықты әртараптандыру – қорғаныстың стратегиялық тереңдігін құрудың тағы бір нұсқасы. Американдық темекі шығаратын Reynolds пен Philip Morris компаниялары АҚШ-та темекі шегуге әр түрлі шектеулерге тап болған кезде, олар тіпті қорғанысқа баруға тырыспады. Оның орнына олар сыра, алкогольсіз сусындар және мұздатылған тамақ өндірушілер сияқты тамақ өнімдерін өндейтін кәсіпорындарды сатып ала бастады. Кейде ірі компаниялар қолда бар ресурстардың өз аумағының тұтастығын тиімді қорғай алмайтындығын түсінеді, ал қарсыластар бірден бірнеше майданда белсенді алға жылжуда. Бұл жағдайдан шығудың ең жақсы жолы – жоспарланған қысқарту (стратегиялық шығу). Жоспарланған қысқарту ешбір жағдайда тығырыққа тірелмейді, бірақ оларды қорғау мүмкін емес және мақсатқа сай емес аумақтармен қоштасу және перспективалы аудандардағы ресурстардың шоғырлануы. Жоспарланған қысқарту – бұл бәсекеге қабілетті өндірістерді шоғырландыруға және нақты қойылған міндеттерді орындауға бағытталған қадам. Соңғы бірнеше жылда бұл әдісті Heinz, General Mills, Del Monte, General Electric сияқты компаниялар сәтті қолданып келеді. Бірнеше жыл бұрын Стратегиялық жоспарлау институты ең маңызды

өзгерістер компанияның пайда деңгейіне әсерін зерттейтін «Маркетингтік стратегия және табыс деңгейі» (МСТД) атты зерттеу жүргізді. Әр түрлі саладағы бірнеше жүздеген компаниялар қажетті ақпаратты ұсынды. Зерттеушілер компанияның нарықтағы үлесін, өнімнің сапасы мен басқа да бірқатар көрсеткіштерді маңызды өзгеістерді жатқызды. Зерттеу нәтижесінде компанияның салық салу алдындағы қайтарымы ставкасы ретінде есептелген компанияның кірістілігі компанияның нарықтағы үлесінің салыстырмалы өсуіне сәйкес өсетіні анықталды.

МСТД – не сәйкес нарық үлесі 10%-дан кем компаниялар үшін ИҚН-ның орташа мәні 11%-ды құрады. Орташа алғанда, нарық үлесінің әр 10%-ы салық төлегенге дейін ИҚН-ның 5%-ына сәйкес келді. МСТД зерттеу нәтижесі нарық үлесі 40%-ды құрайтын компаниялардың 38,5%-ға тең ИҚН бар екенін көрсетті, бұл нарықтың 10%-дық үлесіне ие компаниялардың тиісті көрсеткіштерінен үш есе артық болды [4].

Нәтижелер

Алынған нәтижелерді насихаттау көптеген компаниялардың нарықтық үлесті және көшбасшылықты кеңейтуді мақсат ететіндігінің салдары болды. Мысалы, General Electric, егер ол кез-келген нарықта бірінші немесе екінші орынға ие бола алмаса, оны мәңгіге кетеді деп шешті. Жағдайды мұқият талдағаннан кейін, GE компьютерлік бизнесті және кондиционерлерді өндіруді тоқтатты, өйткені ол осы салаларда жетекші орынға ие бола алмады. Кейбір сыншылар Стратегиялық жоспарлау институтының зерттеуін әлсіз және ойдан құрастырылған деп санайды, Р. Хамермеш нарықтағы үлесі аз компаниялардың жоғары кірістілігінің көптеген мысалдарын келтірді. К. Ву және А. Купер нарықтық үлесі төмен, бірақ салық төлегенге дейін 20%-дан асатын 40 коммерциялық ұйымға зерттеу жүргізді; олар зерттелген кәсіпорындарды орташа немесе төмен бағамен сатылатын және жалпы құны төмен жоғары сапалы өнімдерге қатысты мамандандырылған өндірушілер ретінде сипаттады.

Компаниялардың көпшілігі өнеркәсіптік жабдықтар шығарды.

Қызмет көрсетілетін нарық үлесінің кеңеюі табыстың автоматты өсуін білдірмейді. Көп нәрсе компанияның нарықты кеңейту стратегиясына байланысты. Нарықты кеңейту шығындары алынған кірістен едәуір асып кетуі мүмкін болғандықтан, компания келесі маңызды факторлардың әсерін мұқият талдауы керек.

Бірінші фактор – монополияға қарсы заңнамамен ықтимал қақтығыс. Тәуекелдің жоғарылауы нарық үлесінің кеңеюінің тартымдылығын төмендетеді. Сондықтан 1995 жылы Microsoft ықтимал көлемі \$2 млрд құрайтын нарық шабуылын тоқтату туралы шешім қабылдады. АҚШ әділет министрлігі монополияға қарсы іс ашамын деп қорқытқанда, Майкрософт өзінің агрессивті жоспарларынан бас тартты.

Екінші фактор – экономикалық шығындар. Компанияның кірісі белгілі бір нарық үлесіне жеткен кезде төмендеуі мүмкін. Нарықтың 60%-ына иелік ететін компания, кейбір тұтынушылар кез-келген монополияға теріс, ал басқалары бәсекелес жеткізушілерге адал, үшіншілері нақты қажеттіліктерге ие, төртіншісі шағын компаниялармен жұмыс істеуді жөн көретінін білуі керек. Компания заңгерлердің қызметтеріне ақы төлеуге, баспасөзбен қарым-қатынасты сақтауға және нарықтың кеңеюіне қолдау көрсетуге айтарлықтай шығындар алады. Тұтастай алғанда, компанияның өндіріс ауқымында немесе тәжірибесінде үнемдеуді жүзеге асыру мүмкіндігі болмаған жағдайда, нарықтың тартымсыз сегменттері болған кезде, тұтынушылардың жеткізудің әртүрлі көздерін және шығудағы жоғары кедергілерді пайдаланғысы келген жағдайда нарық үлесін кеңейту орынсыз. Сала көшбасшысы нарық үлесін арттыру үшін күреске емес, жалпы нарықты кеңейтуге көбірек көңіл бөлуі керек. Кейбір нарық жетекшілері әлсіз аудандардағы нарықтағы үлесін іріктеп төмендету арқылы кірісті арттыра алды.

Үшінші фактор – дұрыс емес маркетингтік стратегия мүмкіндігі – нарық үлесін кеңейтуге және кірісті азайтуға бағытталған микс. Маркетингтің кейбір элементтері – нарық үлесін кеңейтуде өте тиімді қоспалар пайда деңгейінің төмендеуіне әкеледі. Нарықтың жоғары үлесі компанияның өнім бірлігіне шығындары төмендеген жағдайда, ол бағаға тиісті үстеме белгілей отырып, өте жоғары сапалы өнімді ұсынған кезде табыстың өсуіне әкеледі.

Р. Базель мен Ф. Виерсема нарықтың жоғары үлесі бар компаниялар әдетте үш салада бәсекелестерден асып түсетінін анықтады, олар: жаңа өнімді әзірлеу, тауарлардың салыстырмалы сапасы және маркетингтік шығындар [5].

Талқылаулар

1. Нарықтың едәуір үлесі бар компаниялар едәуір жаңа өнімдерді әзірлеп, өндіріске енгізеді.

2. Бәсекелестердің өнімдеріне қатысты өз өнімдерінің сапасын жақсартуға қол жеткізген компаниялар өнімнің сапасы тұрақты өсіп келе жатқан немесе төмендемейтін компаниялармен салыстырғанда нарықтағы үлесін кеңейтуге көбірек мүмкіндік алады.

3. Маркетингтік шығындардың өсу қарқыны нарықтың өсу қарқынынан асатын компаниялар, әдетте, нарықтағы үлесін арттырады.

Өнімнің маркетингін ұйымдастыру шығындарының өсуі тұтыну тауарларының да, өнеркәсіптік өнімдердің де нарығының кеңеюіне оң әсер етеді. Жарнамалық шығындардың көбеюі негізінен тұтынушылық тауарлардың нарықтағы үлесінің кеңеюіне оң әсер етеді. Жарнамалық шығындарды арттыру өнімнің барлық түрлері үшін тиімді.

4. Өнім бағасының айтарлықтай төмендеуі (бәсекелестермен салыстырғанда) компанияға нарық үлесін едәуір арттыруға мүмкіндік бермейді, өйткені кейбір бәсекелестер бағаның едәуір төмендеуіне жауап береді, ал басқалары тұтынушыларға сол бағаға қосымша артықшылықтар ұсынады. Сала рейтингінде екінші немесе үшінші орындарды иеленетін компанияларды көбінесе вице-чемпиондар деп атайды, дегенмен олардың кейбіреулері – өте үлкен өндірушілер. Олар: Colgate, Ford, Avis, Westinghouse, Pepsi-Cola. Вице-чемпиондар екі стратегияның бірін таңдай алады: не нарықтағы үлестерін кеңейту үшін күресте көшбасшыға және басқа бәсекелестерге шабуыл жасау (нарықтық көшбасшылыққа үміткер болу) немесе сабырлы түрде доп ойнау және «қайықты шайқамау» (ізбасарлар).

Көшбасшылыққа үміткер компания фаворит компанияны сан соқтырып, айналып кететін көптеген мысалдар бар. Мысалы 1970-ші жылдардың ортасында өлшемдері Хегох компаниясының оннан бір бөлігін ғана құрайтын Canon компаниясы бүгінде көшіру аппараттарының бұрынғы көшбасшысынан асып түсті. Toyota компаниясы бүгінде General Motors-қа қарағанда көбірек автомобильдер шығарады, Nikon Leica-ға қарағанда көбірек фотокамералар шығарады, ал British Airways халықаралық рейстерде бұрын-соңды жетекші Pan Am-ге қарағанда көбірек жолаушылар тасымалдайды [6]. Үміткердің артықшылығы – ол жоғары мақсатты басшылыққа алады және нарық көшбасшысы күнделікті жұмыстармен айналысып жатқанда шектеулі ресурстарын оған қол жеткізуге талпынады. Р. Долан бәсекелестік пен баға соғыстарының ең жоғары қарқындылығымен ерекшеленеді, бұл салада ең жоғары белгіленген шығындар, ҒЗТҚЖ-ға үлкен шығындар қажет, ал бастапқы сұраныс тұрақты: металлургия, автомобиль, қағаз және химия салалары [7].

Қорытынды

Осылайша, әртүрлі стратегияларды қолдану бойынша әлемдік тәжірибенің алуан түрлілігін зерделей отырып, компания неғұрлым қолайлы іс-қимыл нұсқасын айқындап, таңдалған стратегия мен тактиканы берік ұстануы тиіс. Сондықтан стратегиялық мақсатты дұрыс анықтау және оны нақты тактикалық қадамдарда жүзеге асыру өте маңызды болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Райс Эл, Траут Джек. Маркетинговые войны. – СПб: ЗАО Издательство «Питер», 2000. – 256 с.
- 2 Провоторова Е. Приказ на снижение // Маркетинг в России и за рубежом. – 2004. – № 3.
- 3 Бойетт Дж., Бойетт Д. Путеводитель по царству мудрости: лучшие идеи мастеров управления / пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-бизнес», 2001. – 416 с.
- 4 Капустина Н.Е. Теория и практика маркетинга в США. – М.: Экономика, 1991.
- 5 Провоторова Е. Приказ на снижение // Маркетинг в России и за рубежом. – 2004. – № 3.

- 6 Томпсон-мл. А., Стрикленд А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / пер. с англ. – М.: Вильямс, 2002. – 928 с.
7 Воронов А. Конкуренция в XXI веке // Маркетинг. – 2001. – № 5. – С. 16–24.

REFERENCES

- 1 Rajs Jel, Traut Dzhek. (2000) Marketingovye vojny. – SPb: ZAO Izdatel'stvo "Piter", 256 p.
2 Provotorova E. (2004.) Prikaz na snizhenie // Marketing v Rossii i za rubezhom, No. 3.
3 Bojett Dzh., Bojett D. (2001) Putevoditel' po carstvu mudrosti: luchshie idei masterov upravleniya / per. s angl. M.: ZAO "Olimp-biznes", 416 p.
4 Kapustina N.E. (1991) Teoriya i praktika marketinga v SShA. M.: Jekonomika.
5 Provotorova E. (2004) Prikaz na snizhenie // Marketing v Rossii i za rubezhom, No. 3.
6 Tompson-ml. A., Striklend A. (2002.) Strategicheskij menedzhment: koncepcii i situacii dlja analiza / per. s angl. M.: Vil'jams, 928 p.
7 Voronov A. (2001) Konkurencija v XXI veke // Marketing, No. 5, pp. 16–24.

М.Ж. КОНЫРБЕКОВ,^{1*}

PhD, доцент.

*e-mail: konyrbekov.m@gmail.com

И. КЕТЕБАЕВ,²

магистр экономических наук,

e-mail: jemeney@sina.com

А.Б. ИМАШЕВ,³

PhD.

e-mail: a_imashev@mail.ru

Г.И. АБАЕВА,⁴

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: a_g_i@mail.ru

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

²Университет международного
бизнеса и экономики, Китай, г. Пекин

³Казахский университет экономики,
финансов и международной торговли
Казахстан, г. Нур-Султан

⁴Костанайский региональный университет
имени А. Байтурсынова, Казахстан, г. Костанай

МИРОВОЙ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ МАРКЕТИНГОВЫХ СТРАТЕГИЙ

Аннотация

Цель статьи - рассмотрение мирового опыта формирования и развития маркетинговой стратегии. Стратегия призвана обеспечить наиболее полное и эффективное использование как внутренних ресурсов компании, так и возможности внешней маркетинговой среды. При этом любая успешная стратегия базируется на непрерывном мониторинге рынка с целью оперативного реагирования на изменяющиеся условия. Таким образом, для сохранения и увеличения доли компании на рынке важно не только наличие грамотной маркетинговой стратегии, но и ее немедленная диверсификация при изменении экономических условий. Основным критерием выбора стратегии деятельности предприятия является использование внутренних возможностей в зависимости от складывающихся внешних условий. Наиболее важную роль в решении стратегических задач организации играет стратегическое планирование, под которым понимается процесс разработки и поддержания стратегического равновесия между целями и возможностями организации в изменяющихся рыночных условиях. Цель стратегического планирования – определить наиболее перспективные направления деятельности организации, обеспечивающие наибольший доход при наименьших затратах. «Стратегическое планирование является составной частью более широкого понятия «стратегическое управление». В управлении обычно выделяют четыре его обобщенные функции – планирование, организацию, мотивацию и контроль».

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговая стратегия, санаторные услуги, эффективность, мониторинг, доход, затраты.

M.ZH. KONYRBEKOV,^{1*}

PhD, associate professor.

*e-mail: konyrbekov.m@gmail.com

I. KETEBAYEV,²

Master of economic sciences.

e-mail: jemeney@sina.com

A.B. IMASHEV,³

PhD.

e-mail: a_imashev@mail.ru

G.I. ABAYEVA,⁴

c.e.s, associate professor.

e-mail: a_g_i@mail.ru

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

²University of International Business
and Economics, China, Beijing

³Kazakh University of Economics, Finance
and International Trade, Kazakhstan, Nur-Sultan

⁴Kostanay Regional University named
after A. Baitursynov, Kazakhstan, Kostanay

GLOBAL EXPERIENCE OF APPLYING MARKETING STRATEGIES

Abstract

The article discusses the world experience in the formation and development of a marketing strategy. The strategy is designed to ensure the most complete and efficient use of both the internal resources of the company and the possibilities of the external marketing environment. At the same time, any successful strategy is based on continuous monitoring of the market in order to promptly respond to changing conditions. Thus, in order to maintain and increase the company's share in the market, it is important not only to have a competent marketing strategy, but also to diversify it immediately when economic conditions change. The main criterion for choosing strategies for the enterprise is the use of internal capabilities, depending on the emerging external conditions. The most important role in solving the strategic tasks of the organization is played by strategic planning, which refers to the process of developing and maintaining a strategic balance between the goals and capabilities of the organization in a changing market environment. The purpose of strategic planning is to determine the most promising areas of the organization's activities that provide the highest income at the lowest cost. "Strategic planning is an integral part of the broader concept of "strategic management". In management, four of its generalized functions are usually distinguished – planning, organization, motivation and control".

Key words: marketing, marketing strategy, sanatorium services, efficiency, monitoring, income, costs.

FTAXP 06.71.02
ЭОЖ 338.22.021.1

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-73-80>

Ж.Б. РАХМЕТУЛИНА,^{1*}

э.ғ.к., профессор.

*e-mail: rahmetulina_zh@mail.ru

А.С. КУЛМАГАНБЕТОВА,¹

экономика магистрі.

e-mail: kulalmira@mail.ru

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия

ұлттық университеті,

Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің ақпараттық жүйесін ұйымдастыру мәселесін қарастыру. Елдің инновациялық әлеуетін басқару әр кәсіпорынның инновациялық әлеуетін зерттеу, дамыту және пайдалану бойынша жұмысты білдіреді, ол мемлекеттің инновациялық саясатының мақсаттарына сәйкес оларды дамытудың синергетикалық әсерін барынша арттыруға бағытталған. Мақалада авторлар интернеттегі макро және микро деңгейлердегі инновациялық әлеует деңгейінің негізгі көрсеткіштерін есептеу әдістемесін жүзеге асыратын деректерді өңдеуге қажетті web-қызмет параметрлері жүйесі ретінде елдің инновациялық әлеуеті деңгейін бақылаудың ақпараттық жүйесін жасады. Авторлар жұмыста ел деңгейінде инновациялық әлеуетті мониторингтеудің осы ақпараттық жүйесінің жұмыс істеуі бойынша тәжірибелік ұсыныстар берді. Ақпараттық жүйенің артықшылығы – авторлар әзірлеген кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің деңгейін интегралды бағалау әдісін қолдану және алынған деректерді өзектендіру мүмкіндігі. Кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің мониторингін ақпараттық қамтамасыз ету тетігі Инновациялық даму паспортының деректері негізінде қалыптастырылған. Паспорттың құрылымы, оның мазмұны кәсіпорынның стратегиялық жоспарлау жүйесіндегі инновациялық әлеует мониторингінің ақпараттық базасын қалыптастыру мақсатында әзірленді.

Тірек сөздер: инновация, инновациялық әлеует, ақпараттық жүйе, даму, мониторинг, онлайн-режим, кәсіпорын.

Кіріспе

Кәсіпорынның инновациялық әлеуетін арттыру жөніндегі іс-шараларды әзірлеуде, сондай-ақ оны табысты іске асыруда кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің жай-күйіне мониторинг ұйымдастыру басты рөл атқарады.

Негізгі ережелер

Бұл мәселені шешу үшін біз инновациялық әлеует деңгейін бағалау туралы қорытынды есеп құжаты ретінде алынған мәліметтер негізінде кәсіпорынның инновациялық даму паспортын құруды ұсынамыз.

Әдебиетке шолу

Инновациялық әлеуетті қалыптастыру, сонымен қатар оның дамуына әр түрлі факторлардың әсерін бағалауға Ауелбекова А.К. [1], Бержанова А. [2], Барбоса Н. [3], Буэса А. [4], Дубина И.Н. [5], Исмаилова Р. [6], Кенжебаева З. [7], Козлова Е.М., Кулагина Н.А. [8], Сагиева Р. [9], Сатыбалдин Ә. [10] сияқты ғалымдардың еңбектері арналған. Аталған авторлардың еңбектерінде инновациялық әлеуеттің деңгейін бағалау бойынша теориялық мәселелер келтірілген.

Материалдар мен әдістер

Кәсіпорынның инновациялық даму паспортын ұйым құрылған сәттен бастап жүргізген жөн, бұл кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің әрбір құрылымдық компонентінің (кадрлық, қаржылық, өндірістік, ғылыми-техникалық) зерттелетін көрсеткіштерінің нақты және болжамды мәндерін есептеу үшін қажет. Бірыңғай ақпараттық базаның болуы өткен кезеңдер серпініндегі деректерге талдау жүргізу, ШОБ субъектілерінің инновациялық әлеуетін арттыру резервтерін әзірлеу, фирмааралық талдау жүргізу үшін ерекше өзекті [8].

Нәтижелер

Осылайша, паспорт кәсіпорынның стратегиялық даму жоспарын қалыптастыру және түзету кезінде маңызды құжат болып табылады, өйткені кәсіпорынның инновациялық процесстерінің табысты жұмыс істеуіне жауапты барлық ішкі жүйелердің жай-күйі туралы объективті ақпарат береді. Демек, инновациялық даму паспортын жүргізу инновациялық даму саласында басқару шешімдерін қабылдаудың және кәсіпорынның инновациялық стратегиясын қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады.

Талқылаулар

Кәсіпорынның инновациялық даму паспортының құрылымы келесі элементтерді қамтуы керек:

1. Кәсіпорын туралы жалпы ақпарат.
2. Кәсіпорынның инновациялық әлеуеті жағдайының бағалық сипаттамалары. Бұл бөлімде қажетті тұжырымдар мен түсіндірмелері бар әрбір құрылымдық компонент бойынша кәсіпорынның инновациялық әлеуетін бағалау жөніндегі есептеулердің нәтижелері егжей-тегжейлі сипатталуы тиіс.
3. Инновациялық дамуға, кәсіпорынның инновациялық әлеуетін арттыруға және олардың нәтижелілігіне бағытталған іске асырылған жобалар.
4. Кәсіпорынның инновациялық даму көрсеткіштері. Бөлімде кәсіпорынның инновациялық даму көрсеткіштері бойынша деректер ұсынылған, мысалы: енгізілген инновациялар саны; ҒЗТҚЖ қаржыландыру көлемі; ҒЗТҚЖ-ға күрделі шығындар; іске асырылған инновациялық жобалардың жалпы құны; инновациялық өнімді сатудан түскен түсім; инновациялық өнімді сатудан түскен таза пайда; инновациялық процесспен айналысатын қызметкерлер саны; кәсіпорында тіркелген патенттер саны [1].
5. Елдің экономикалық саясатын ескере отырып, кәсіпорынның инновациялық дамуының стратегиялық мақсаттары. Бөлімде инновациялық даму мақсаттарының құрамын, кәсіпорынның инновациялық дамуының негізгі бағыттарын, кәсіпорынның миссиясы мен оның стратегиялық мақсаттарына, сондай-ақ тұтастай елдің экономикалық саясатына қарай әзірленетін және енгізілетін инновациялардың сипатын айқындау қажет [2].

Инновациялық әлеуетті мониторингтеудің ақпараттық жүйесін ұйымдастыру жөніндегі практикалық ұсынымдар. Кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің деңгейі бизнес иелері, басшылар, жоғары органдар тарапынан реттелетін көрсеткіш болып табылатыны белгілі, сондықтан инновациялық әлеуетті белсенді түрде молайтуға, инновациялық өнімдерді (жұмыстарды, қызметтерді) өндіруде көрсетілген барынша қайтарыммен пайдалану тиімділігін арттыруға бағытталған бейімдік басқару мақсатында көрсеткіштердің уақтылы мониторингін ұйымдастырған жөн [3, 4].

Қазіргі жағдайда басқаруда инновациялық ақпараттық технологияларды қолдану зерттелетін бағыттың сәтті дамуының міндетті шарттарының біріне айналатынын атап өткен жөн [9].

Мониторинг жүйесін құру инновациялық әлеуеттің маңызды аспектілерін (кадрлық, қаржылық, өндірістік, ғылыми-техникалық) егжей-тегжейлі қарастыруға, қоршаған ортаның өзгеретін факторларына байланысты олардың динамикасын зерттеуге, «әлсіз» жерлерді анықтауға, сондай-ақ макро және микродеңгейлерде өтемақы әлеуетін қалыптастыратын стратегиялық резервтерді анықтауға мүмкіндік беретін дедуктивті қағидаға негізделген.

Инновациялық әлеует деңгейінің мониторингі тұрақсыздандыратын факторларды анықтау және жою мақсатында инновациялық әлеует көрсеткіштерінің мәндері туралы жүйеленген экономикалық есептілікті жасауға арналған бірыңғай ақпараттық жүйені білдіреді.

Бастапқы кезеңде инновациялық әлеует деңгейін бақылаудың макро және микродеңгейлерін бөліп көрсету керек [6–7].

Макродеңгей ел ауқымындағы инновациялық әлеует деңгейін бағалауды көздейді. Микродеңгей жеке субъектінің инновациялық әлеуетінің деңгейін бағалауды білдіреді. Макро және микродеңгейлердегі инновациялық әлеует деңгейін мониторингтеудің негізгі нысаналы мақсаттары 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1 – Инновациялық әлеует деңгейі мониторингінің негізгі нысаналы міндеттері

Ескертпе – Авторлармен құрастырылған.

Макро және микродеңгейлердегі инновациялық әлеует деңгейін бақылау жүйесіне келесі талаптар қойылады: сенімділік, тиімділік, жүйелік көзқарас.

Елдің инновациялық дамуын мониторингтік зерттеу мынадай кезеңдерді қамтуға тиіс:

1. Жүргізілетін зерттеудің мақсаттарына сәйкес қажетті ақпаратты алу.
2. Кәсіпорындардың барлық құрылымдық компоненттерін талдауға негізделген инновациялық әлеуетіне бағалау жүргізу, сондай-ақ жоспарланған көрсеткіштерге сәйкестігін анықтау.
3. Кәсіпорындардың инновациялық саласының жағдайын талдау, күшті және әлсіз жақтарын анықтау.
4. Инновациялық дамуға бағытталған іс-шаралардың тиімділігін бағалау.

Осылайша, елдің инновациялық әлеуетін басқару елдің инновациялық саясатының мақсаттарына сәйкес олардың дамуының синергетикалық әсерін барынша арттыруға бағытталған әрбір жеке кәсіпорынның инновациялық әлеуетін зерттеу, дамыту және пайдалану жөніндегі жұмыс болуы тиіс.

Қазақстанда инновациялық кәсіпорындарды дамытуға жауапты негізгі мемлекеттік орган ҚР цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі болып табылады. Аталмыш министрлік инновациялық дамуға талдау жүргізеді және елдің инновациялық даму перспективаларын анықтайды. Алайда кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің жай-күйіне тікелей мониторинг жүргізілмейді, бұл тұтастай алғанда елдің орнықты инновациялық дамуын қамтамасыз ету үшін негізгі алғышарт болып табылуға тиіс.

Осыған байланысты макро және микродеңгейлердегі инновациялық әлеует деңгейінің негізгі көрсеткіштерін есептеу әдістемесін жүзеге асыратын деректерді өңдеуге қажетті ақпараттық веб-сервис параметрлерінің жүйесі ретінде елдің инновациялық әлеуеті деңгейінің мониторингінің ақпараттық жүйесін жасауға, сондай-ақ алынған деректерді өзектендіруге әрекет жасадық.

Елдің инновациялық әлеуеті деңгейін мониторингтеудің ақпараттық жүйесі (МАЖ) ақпаратты енгізудің, инновациялық дамудың негізгі көрсеткіштерін есептеудің және нәтижелерді графикалық және талдамалық нысанда ұсынудың ақпараттық web-сервистерін қамтитын Интернет желісіндегі ашық ресурс болып табылады. Ақпараттық жүйе микро және макродеңгейлердегі инновациялық әлеует деңгейін бақылау және бағалау процесін автоматтандыруға арналған.

Елдің инновациялық дамуын мониторингтік зерттеу құрылымындағы ақпараттық жүйенің орны 2-суретте көрсетілген.

МАЖ ақпараттық базасының негізі кәсіпорынның инновациялық даму паспорты болып табылады.

Жүйеге қажетті ақпаратты түсіру инновациялық әлеуеттің әр ішкі жүйесі үшін коэффициенттерді есептеу үшін қолданылатын индикаторларды енгізу нысанын толтыру арқылы жүзеге асырылады.

Жүктелген деректер негізінде кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің құрылымдық компоненттерінің индексын есептеу жүргізіледі, сондай-ақ инновациялық әлеует деңгейінің кешенді интегралдық көрсеткіші шығарылады.

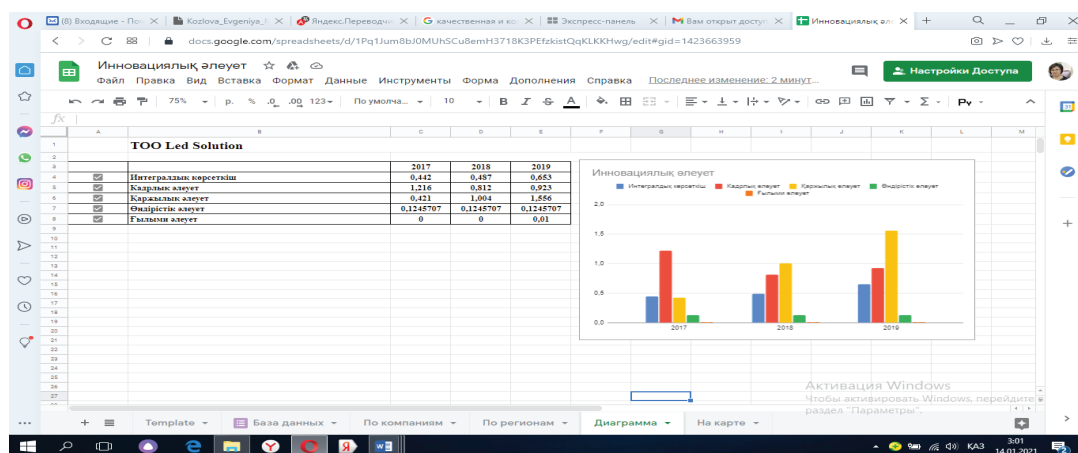
Сұрау бойынша пайдаланушыға талданатын көрсеткіштер бойынша графикалық түрде ақпарат ұсынылуы мүмкін. Гистограмманың мысалы 3-суретте көрсетілген.

Ақпараттық жүйенің деректер базасы елдің кешенді мониторинг жүйесі аясында қалыптастырылатын инновациялық әлеуеттің даму деңгейі туралы ақпаратты сақтауға және тұрақты түрде өзектендіруге арналған. Деректер базасы өңірлер бөлінісінде инновациялық әлеует деңгейін сипаттайтын көрсеткіштерді жинау, сақтау және пайдалану жөніндегі міндеттерді шешуге арналған.

ҚР цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі		Ел деңгейінде инновациялық әлеуетті мониторингтеудің ақпараттық жүйесі
- Елдің инновациялық дамуының басым бағыттарын белгілеу - Инновациялық белсенді кәсіпорындарды мемлекеттік қолдау бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру - Ел экономикасындағы инновациялық процесстерді қаржыландыру - Инновациялық дамудың тиімділігін бақылау - Инновациялық саланың тұрақты дамуына ықпал ететін ұсыныстарды қалыптастыру	←	- Кәсіпорындардың инновациялық саласының жай-күйі және даму басымдықтары туралы ақпарат алу - Кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің сапалық жағдайын бағалау және талдау - Инновациялық дамуға бағытталған өткізілген іс-шаралар туралы есеп - Облыстар бойынша инновациялық саланың жай-күйі туралы есептер беру

Сурет 2 – Елдің инновациялық дамуын мониторингтік зерттеу құрылымындағы МАЖ орны

Ескертпе – Авторлармен құрастырылған.

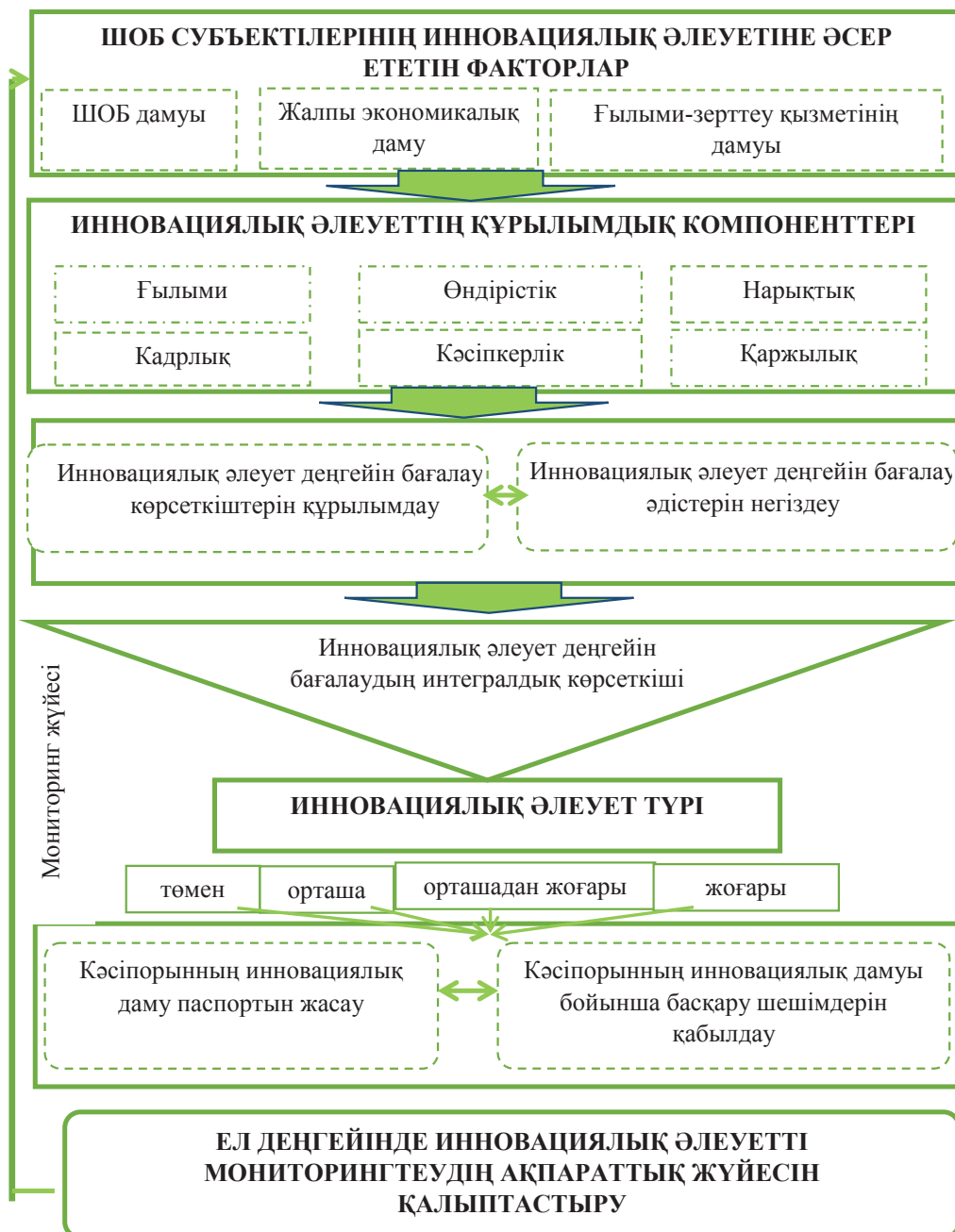

Сурет 3 – Интегралдық көрсеткіш мәнінің гистограммасының мысалы

Ескертпе – Авторлармен құрастырылған.

МАЗ модульдері толығымен қайта конфигурацияланады, бұл жүйені микро және макро-деңгейлердегі мониторингтік зерттеудің нақты мақсаттарына сүйене отырып нақтылауға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, макродеңгейдегі инновациялық әлеует деңгейінің мониторингінің жалпы жүйесін жетілдірудің басым бағыттарының бірі ретінде стратегиялық баламаларды әзірлеу мақсатында даму деңгейі бойынша әкімшілік аудандарды инновациялық әлеует аймақтарына біріктіру процесін автоматтандыруды нақты іске асыру ұсынылады.

Кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің деңгейін басқару алгоритмі. Инновациялық әлеует деңгейін мониторингілеу жүйесі жалпы мониторинг жүйесінің микродеңгейінің негізі болып табылатын ШОБ субъектілерінің инновациялық әлеуетінің деңгейін басқару алгоритмін жетілдіру үшін маңызды болып табылады.

Сурет 4 – Инновациялық әлеует деңгейін басқарудың ұсынылатын жүйелік моделі

Ескертпе – Авторлармен құрастырылған.

Инновациялық әлеуетті басқару арқылы оны пайдалану және дамыту мақсатында кәсіпорынның инновациялық әлеуетіне тікелей әсер ету жүйесін түсіну қажет.

Ұсынылып отырған әдістеме бизнес субъектілерінің инновациялық әлеуетінің түрін сипаттайтын сапалық көрсеткіштерді есептеуге мүмкіндік береді (инновациялық әлеуеттің төмен, орташа, жоғары, өте жоғары деңгейі). Бұл 4-суретте көрсетілген шаруашылық жүйелерін инновациялық дамыту мақсатында инновациялық әлеует деңгейін басқарудың жүйелік моделін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Инновациялық әлеует өзара байланысты құрылымдық компоненттердің (кадрлық, қаржылық, өндірістік, ғылыми-техникалық) күрделі жүйесін білдіретінін ескере отырып, әрбір компоненттің сапалық жай-күйінің өзгеруі инновациялық әлеуеттің барлық жүйесінің жаңа деңгейге өтуіне әкеп соғады. Мониторинг жүйесі кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің деңгейін көтерудің экономикалық әсерін есептеуге мүмкіндік береді.

Нәтижесінде инновациялық әлеует деңгейі бойынша әртүрлі аймақтар пайда болады. Олар әрбір аймақтың инновациялық әлеует ерекшелігіне қарай стратегиялық баламаларды жасау үшін қажетті аймақтың инфрақұрылымына бағытталады.

Нәтижесі инновациялық әлеуетті дамыту деңгейі бойынша жасалған аудандастыру картасы болып табылатын алгоритм сынақтан өткізілді.

Қорытынды

Инновациялық даму паспортын құру мен жүргізудің басты міндеті – кәсіпорынның инновациялық саладағы нақты және ықтимал мүмкіндіктерін анықтау үшін, сондай-ақ тұтастай алғанда елдің инновациялық дамуын бақылаудың қолданыстағы жүйесін құру үшін, кәсіпорынның инновациялық дамуына мониторинг жүргізу үшін бірыңғай ақпараттық база құру екенін атап өту қажет. Кәсіпорындардың инновациялық әлеуеті мониторингінің ақпараттық жүйесін әзірлеу және тәжірибелік іске асырудың мақсаты елдің инновациялық даму мониторингі жүйесінің тиімділігін арттыру үшін ақпаратты және оны пайдалану мүмкіндіктерін жалпылау болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Ауелбекова А.К., Рахметулина Ж.Б. Кәсіпорынның инновациялық әлеуетіне әсер ететін факторларды жіктеу // Вестник университета «Туран». – Алматы, 2019. – № 4(84). – Б. 27–31.
- 2 Бержанова А.М., Кулмаганбетова А.С. Қазақстан Республикасындағы шағын және орта бизнес субъектілерінің инновациялық әлеуетін талдау // Central Asian Economic Review. – 2017. – № 4(117). – Б. 49–56.
- 3 Barbosa N., Faria A. Innovation across Europe: How important are institutional differences? // Research Policy. – 2011. – № 40(9). – P. 1157–1169.
- 4 Buesa A., Heijs J., Baumert T. The determinants of regional innovation in Europe: A combined factorial and regression knowledge production function approach // Research Policy. – 2010. – № 39(6). – P. 722–735.
- 5 Dubina I., Kulmaganbetova A., Rakhmetulina Zh., Tlessova E., Tulegenova C. Innovative potential of small and medium business // Entrepreneurship and Sustainability. – 2020. – Iss. 8(2). – P. 1286–1304. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2\(76\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2(76))
- 6 Ismailova R., Yesmagulova N., Japarova K. Assessment of innovations effectiveness in the manufacturing industry of Kazakhstan // Actual problems of economics. – 2016. – No. 9(183). – P. 54–59.
- 7 Kenzhebayeva Z., Toiganbayeva A., Akhmetova S. Problems of increasing the competitiveness of the national economy of the Republic of Kazakhstan // Actual problems of economics. – 2014. – No. 5(155). – P. 113–118.
- 8 Козлова Е.М., Кулагина Н.А. Система мониторинга инновационного потенциала на мезоуровне. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=39337789&>
- 9 Сагиева Р.К., Жупарова А.С., Рузанов Р.М., Саги Г.Г. Оценка эффективности использования интеллектуального потенциала в регионах Казахстана // Экономика: стратегия и практика. – 2020. – № 3(15). – С. 53–67.
- 10 Сатыбалдин Ә.Ә., Қорғасбеков Д.Р., Джунибекова Т.А. Қазақстан экономикасын инновациялық дамытудың жаңа мүмкіндіктері // Экономика: стратегия және практика. – 2019. – № 3(14). – Б. 9–26.

REFERENCES

- 1 Auelbekova A.K., Rahmetulina Zh.B. (2019) Kәсіпорынның innovacijalyқ әлеуетіне әсер ететін факторларды зhiктеу // Vestnik universiteta «Turan». Almaty, No. 4(84), pp. 27–31.
- 2 Berzhanova A.M., Kulmaganbetova A.S. (2017) Qazakstan Respublikasyndary sharyn zhәne orta biznes sub#ektileriniң innovacijalyқ әлеуетін talдау // Central Asian Ecnomic Review. No. 4(117), pp. 49–56.
- 3 Barbosa N., Faria A. Innovation across Europe: How important are institutional differences? // Research Policy. 2011. No. 40(9), pp. 1157–1169.
- 4 Buesa A., Heijs J., Baumert T. The determinants of regional innovation in Europe: Acombined factorial and regression knowledge production function approach // Research Policy. 2010. No. 39(6), pp. 722–735.
- 5 Dubina I., Kulmaganbetova A., Rakhmetulina Zh., Tlessova E., Tulegenova S. (2020) Innovative potential of small and medium business // Entrepreneurship and Sustainability. Iss. 8(2), pp. 1286–1304. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2\(76\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2(76))
- 6 Ismailova R., Yesmagulova N., Japarova K. (2016) Assessment of innovations effectiveness in the manufacturing industry of Kazakhstan // Actual problems of economics. No. 9(183), pp. 54–59.
- 7 Kenzhebayeva Z., Toiganbayeva A., Akhmetova S. (2014) Problems of increasing the competitiveness of the national economy of the Republic of Kazakhstan // Actual problems of economics. No. 5(155), pp. 113–118.
- 8 Kozlova E.M., Kulagina N.A. Sistema monitoringa innovacionnogo potentsiala na mezourovne. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=39337789&>
- 9 Sagieva R.K., Zhuparova A.S., Ruzanov R.M., Sagi G.G. (2020) Ocenka jeffektivnosti ispol'zovanija intellektual'nogo potentsiala v regionah Kazahstana // Jekonomika: strategija i praktika. No. 3(15), pp. 53–67
- 10 Satybaldin Ә.Ә., Қорғасбеков D.R., Dzhunisbekova T.A. (2019) Qazakstan jekonomikasyн innovacijalyқ damytudyң zhaңa mўmkindikteri // Jekonomika: strategija zhәne praktika. No. 3(14), pp. 9–26

Ж.Б. РАХМЕТУЛИНА,^{1*}

к.э.н., профессор.

*e-mail: rahmetulina_zh@mail.ru

А.С. КУЛМАГАНБЕТОВА,¹

магистр экономики.

e-mail: kulalmira@mail.ru

¹Евразийский национальный
университет им. Л.Н. Гумилева,
Казахстан, г. Нур-Султан

ОРГАНИЗАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация

Цель статьи – рассмотрение вопроса об организации информационной системы инновационного потенциала предприятий. Управление инновационным потенциалом страны представляет собой работу по исследованию, развитию и использованию инновационного потенциала каждого предприятия, которая направлена на максимизацию синергетического эффекта их развития, соответствуя целям инновационной политики государства. В статье авторами разработана информационная система мониторинга уровня инновационного потенциала страны как система параметров web-сервиса, необходимого для обработки данных, реализующих методику расчета основных показателей уровня инновационного потенциала на макро- и микроуровнях в онлайн-режиме. В работе авторами даны практические рекомендации по функционированию данной информационной системы мониторинга инновационного потенциала на уровне страны. Преимуществом информационной системы является возможность использования разработанного авторами метода интегральной оценки уровня инновационного потенциала предприятия и актуализации полученных данных. Механизм информационного обеспечения мониторинга инновационного потенциала предприятий сформирован на основе данных Паспорта инновационного развития. Структура Паспорта, ее содержание разработаны с целью формирования информационной базы мониторинга инновационного потенциала в системе стратегического планирования предприятия.

Ключевые слова: инновации, инновационный потенциал, информационная система, развитие, мониторинг, онлайн-режим, предприятие.

ZH.B. RAKHMETULINA,^{1*}

c.e.s., professor.

*e-mail: rahmetulina_zh@mail.ru

A.S. KULMAGANBETOVA,¹

master of Economic sciences.

e-mail: kulalmira@mail.ru

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Kazakhstan, Nur-Sultan

ORGANIZATION OF THE INFORMATION SYSTEM OF INNOVATIVE POTENTIAL OF ENTERPRISES

Abstract

The purpose of the article is to consider the organization of the information system of the innovative potential of enterprises. The management of innovative potential of the country is a research, development, and use of the innovative potential of each enterprise, which aims to maximize the synergistic effect of their development, meeting the objectives of the state's innovation policy. In the article, the authors have developed an information system for monitoring the level of innovation potential of the country as a system of parameters of a web service necessary for data processing, implementing the methodology for calculating the main indicators of the level of innovation potential at the macro and micro levels in the online mode. In this paper, the authors give practical recommendations for the functioning of this information system for monitoring innovation potential at the country level. The advantage of the information system is the possibility of using the method developed by the authors of the integrated assessment of the level of innovative potential of the enterprise and updating the data obtained. The mechanism of information support for monitoring the innovative potential of enterprises is formed on the basis of the data of the Passport of Innovative Development. The structure of the Passport and its content are designed to form an information base for monitoring the innovation potential in the strategic planning system of the enterprise.

Key words: innovation, innovation potential, information system, development, monitoring, online mode, enterprise.

FTAXP 06.39.31
ЭОЖ 330.3 (035.3)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-81-87>

А.О. СЫЗДЫҚОВА,¹

PhD.

e-mail: azizayesevi@gmail.com

Г.Ж. АЗРЕТБЕРГЕНОВА,^{1*}

Э.Ғ.К., доцент.

*e-mail: gulmira.azretbergenova@ayu.edu.kz

С.С. ЫДЫРЫС,¹

Э.Ғ.Д., профессор.

e-mail: serikbay-s@mail.ru

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы

Халықаралық қазақ-түрік университеті,

Қазақстан, Түркістан қ.

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ӨСУІНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ МЕН ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ӘСЕРІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – Қазақстан экономикасының өсуіне инновациялық даму мен ғылыми-зерттеу қызметінің әсері туралы мәселені қарастыру. Жаһандану кезеңінде әлемде елдер арасындағы бәсекелестік ғылым, өндіріс және технология саласында көбірек байқалды. Бұл тұрғыда ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар (ҒЗТКЖ), ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен ұлттық экономиканың технологиялық инфрақұрылымын тиімді пайдалану маңызды болып табылады. Дамыған елдер экономиканың өсуіне оң ықпал ететін, инновациялық, ғылыми-зерттеуге мол көлемде қаржы бөліп, өнімнің сапасы мен стандарттарын арттырады және өнімнің өзіндік құнын төмендетеді. Соңғы жылдары ҒЗТКЖ мен экономикалық өсудің арақатынасы өзекті мәселе. Жаңа өнім, үрдіс, білім нәтижесі болатын ғылыми-зерттеу жұмыстары техникалық дамудың қайнар көзі. Бұл мақалада еліміздің экономикасының өсуіне оң ықпал ететін инновация мен ҒЗТКЖ-нің даму деңгейі бағаланып, әлемдегі басқа дамушы елдердің көрсеткіштерімен салыстырылып, саладағы жетістіктерге жету үшін ұсыныстар қарастырылды. Инновациялық кәсіпорындардың өнімдеріне, еліміздің ЖІӨ-нің артуына қол жеткізуді мақсат етіп қою үшін, міндетті түрде ғылымға негізделген экономикаға бет-бұрыс жасау қажет. Мемлекеттік тапсырыс беру арқылы олардың нарығын мақсатты түрде қалыптастыру үшін ынталандыру саясатын жүргізілуі қажет. Қазақстанның экономикасы басқа озық елдердің экономикамен бәсекеге қабілетті болуы үшін, инновациялық кәсіпорындарды, оның ішінде кәсіпкерлік инновациялық орталықтарды, технологиялық парктерді, технологиялық қолдау орталықтарын дамытуға құқықтық, қаржылық, маркетингтік, экономикалық және басқа қызметтер көрсету арқылы іске асыруға мүмкіндіктер мол.

Тірек сөздер: ҒЗТКЖ, экономикалық өсу, инновациялар, елдер, жаһандық индекс, шығындар, технологиялар.

Кіріспе

«Innovation» ұғымы XX ғасырдың басында австриялық экономист Дж. Шумпетердің ғылыми еңбектерінде «инновациялық қиыстыру», экономикалық жүйелердің дамуындағы өзгерістерді талдау нәтижесінде жаңа мәнге ие болды [1]. Бүгінгі таңда, АҚШ пен Жапония әлемдік инновациялардың көшбасшылары, бірақ бірқатар индикаторлар БРИК елдері (Бразилия, Ресей, Үндістан, Қытай) арасында дамыған жаңа инновациялық орталықтар ашылып жемісті жұмыс жасауда. БРИК елдерінің инновациялық ғылыми дәрежесінің өсуіне үлкен қызығушылық, олардың әлемдік өндірістің қозғалғыш күші ретіндегі шоғырланғаны, яғни төмен жұмыс күші шығындары, халықтың көптігі және демографиялық көрсеткіштер бұл үдерістерге көптеген дамушы елдерде де әсерін көрсетеді. Бірақ өндірістің жоғары өсу қарқынынан басқа, дамушы елдердің ерекшелігі инновацияларға салынған инвестициялардың өсу қарқындылығында. Азиядағы ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға

(ҒЗТҚЖ) жұмсалатын қаражат Еуропалық Одақтағы осындай шығындар деңгейінен асып түседі және алдағы бес жыл ішінде АҚШ деңгейіне жетуі мүмкін. Жоғарыда айтылғандардың негізгі факторы ғылыми-зерттеу және инвестициялау бойынша әлемде үшінші орында тұрған Қытайдың жедел экономикалық өсуі болды.

Негізгі ережелер

Корнелл университеті, Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымы (ДЗМҰ) ұсынған қарапайым минералды ресурстар және жаһандық инновация индексындағы бәсекеге қабілетті позицияларды анықтайды. ДЗМҰ жыл сайын 131 елдің инновациялық көрсеткіштерін 80 параметр бойынша бағалайды. Критерийлер қатарына: саяси жағдай, білім беру, инфрақұрылымды дамыту, бизнес және ғылыми-зерттеу секторын қаржыландыру кіреді [2]. Қазақстан бұл рейтингте 77-ші орында, Оңтүстік және Орталық Азия елдерінің арасында Үндістан мен Ираннан кейінгі үшінші орынды иеленеді. Ал Қазақстан, ҒЗТҚЖ шығындарының ЖІӨ-ге үлесі бойынша 131 елдің арасында 101-ші орында. Экономикасы шикізаттық ресурстарға негізделген мемлекеттер, соның ішінде Қазақстанда ғылыми сыйымды экономикаға бет бұруы заман талабы, ғылымды қажетсінетін өндіріс пен технологияларды дамытуы керек, өйткені минералды ресурстардың қоры шексіз емес, ал жаңартылатын энергия көздерінің дамуымен, мұнайға деген сұраныс төмендеуі мүмкін. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстандағы инновация мен ҒЗТҚЖ-ны бағалау, әлемдегі басқа дамушы елдердің көрсеткіштерімен салыстыру және осы саладағы жетістіктерге жету үшін ұсыныстар беру осы зерттеудің негізгі мақсаты болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Әлемдегі және Қазақстандағы инновациялар мен ҒЗТҚЖ-ны талдау. Қазіргі кезде АҚШ, Швейцария, Ұлыбритания, Қытай, Франция сияқты елдерде инновациялық шағын және орта бизнестің күш-жігері арқылы өнертабыстар мен технологияларды енгізу қарқынды жүруде. Нәтижесінде жұмыс орындарының ұлғаюы және жоғары еңбек тиімділігі байқалады. Шағын фирмалар сирек тауарлар мен қызметтердің қажеттіліктерін аз шығындармен қанағаттандырады және көп жұмыспен қамтамасыз етеді.

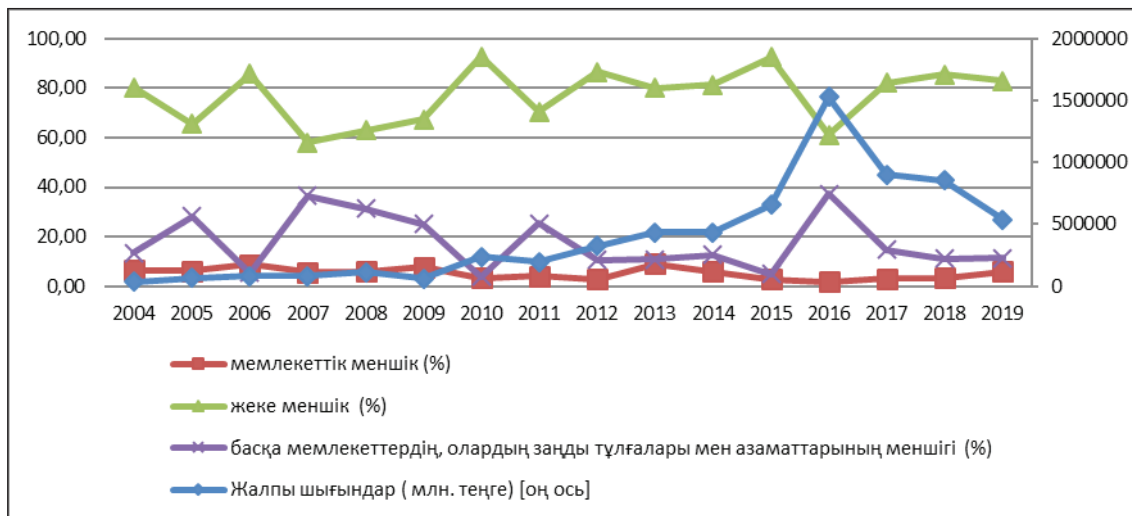
Финляндия ғылыми-зерттеу және даму секторын дамытуға ерекше назар аударады. ЭЫДҰ (Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы) мәліметтері бойынша Финляндияның инновациялық сектордың қажеттіліктеріне шығыстары ЖІӨ-нің шамамен 3,5%-ын құрайды, бұл Еуропа елдері арасындағы ең жоғары көрсеткіштердің бірі болып табылады (тиісті еуропалық орташа көрсеткіш – 1,8%); ұзақ мерзімді перспективада инновациялық стратегия ҒЗТҚЖ шығындарының 4%-ға дейін өсуі болжануда. Әлемдік нарықтағы қазақстандық жоғары технологиялық өнімнің үлесі іс жүзінде нөлге тең. Еуропалық Одақ елдерінің жоғары технологиялық өнімдердің әлемдік нарығында үлесі 35%-ды құрайды [3].

1-кестеден Қазақстанда өндірілген инновациялық өнімдердің ЖІӨ-дегі үлесін көруге болады. Кестеге сәйкес 2019 жылы инновациялық өнімдердің ЖІӨ-дегі үлесі 1,41%-ды құрайды. Бұл көрсеткіш 2018 жылмен салыстырғанда 26%-ға төмен. Өткен жылдармен салыстырғанда инновациялық өнімдердің ЖІӨ-дегі үлесінің өсу қарқыны байқалады. Алайда, әлемдегі дамыған елдермен салыстырғанда бұл өте төмен көрсеткіш болып табылады.

Кесте 1 – Қазақстанда инновациялық өнімдердің ЖІӨ-дегі үлесі, (%)

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Инновациялық өнімдердің ЖІӨ-дегі үлесі, %	1,58	0,65	0,84	1,22	1,61	1,46	0,92	0,95	1,55	1,91	1,41
Ескертпе – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті (https://stat.gov.kz/) деректерінен алынған.											

Қазақстанда өнімдік және процестік инновацияларға жұмсалған жалпы шығындар 2019 жылы 535918,1 млн теңгені құрады. Соның ішінде жалпы шығындардың 82,88%-ы жеке меншік секторға, 5,88%-ы мемлекеттік меншік және 11,24%-ы басқа мемлекеттердің, олардың заңды тұлғалары мен азаматтарының меншігі болып табылады (1-сурет).

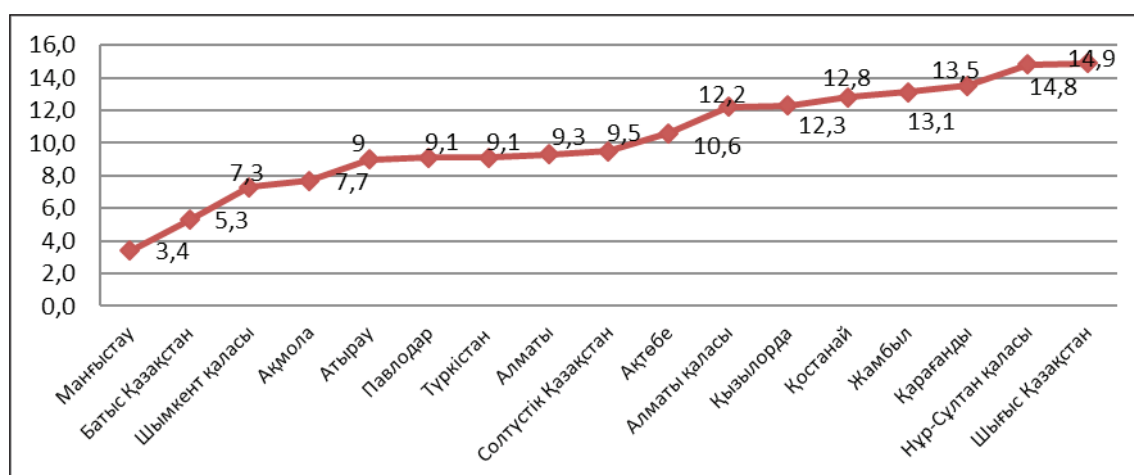

Сурет 1 – Меншік нысандары бойынша өнімдік және процестік инновацияларға жұмсалған шығындар

Ескертпе – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті (<https://stat.gov.kz/>) деректерімен авторлар құрастырған.

Нәтижелер мен талқылаулар

ҚР Ұлттық экономика министрлігі, Статистика комитетінің деректеріне сәйкес, 2019 жылғы өнеркәсіптегі өнімдік және процестік инновацияларға жұмсалған шығындар бойынша Қазақстанда алғашқы үштікке Ақтөбе, Шығыс Қазақстан және Атырау облыстары кіреді. Тиісінше кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің ең жоғары деңгейі Шығыс Қазақстан облысында – 14,9%, Нұр-Сұлтан қаласында – 14,8%, Қарағанды облысында 13,5%-ды құрайды (2-сурет).

Сурет 2 – 2019 жылға арналған Қазақстан Республикасының облыстары бойынша кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің деңгейі %

Ескертпе – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті (<https://stat.gov.kz/>) деректерімен авторлар құрастырған.

2000 жылдан бастап ҒЗТКЖ-ға жалпы шығындар үш есеге өсіп, 676 млрд доллардан 2018 жылы 2,0 трлн долларға жетті. 20 ғасырдың екінші жартысында АҚШ ғылым мен техниканың әлемдік көшбасшысы ретінде пайда болды. Осы кезеңде ғылыми-зерттеу жұмыстарына АҚШ-тың мемлекеттік және жеке инвестициялары тез өсіп, Америка Құрама Штаттарын әлемдік экономикалық көшбасшылық позициясына көтеруге көмектесті. 1960 жылға қарай Америка Құрама Штаттары әлемдегі ғылыми-зерттеу жұмыстарының қаржыландыруының шамамен 69%-ына ие болды. Алайда 2018 жылға қарай ҒЗТКЖ-ға жұмсалатын шығындардың АҚШ-тағы үлесі шамамен 28%-ға дейін төмендеді [4].

2018 жылы ҒЗТКЖ-ға жаһандық шығыстар 2,107 трлн АҚШ долларын құрады. ҒЗТКЖ-ны көбірек қаржыландыратын мемлекеттер көш басын Америка Құрама Штаттары, екінші орын Қытай одан кейінгі кестеде — Жапония, Германия, Оңтүстік Корея және Франция мемлекеттерінің жайғасты. ҒЗТКЖ-ны қаржыландыратын 10 ірі елдің үлесіне 2018 жылы ҒЗТКЖ-ға жұмсалатын \$1,789 трлн шығыстар келді, бұл жалпы әлемдік көлемнің шамамен 84,7%-ын құрайды; ҒЗТКЖ-ны қаржыландыратын 20 ірі елдің үлесіне \$1,995 трлн келді, бұл жалпы әлемдік көлемнің 94,7%-ын құрайды (2-кесте). Сонымен қатар 2000 жылы Қытай дүниежүзілік ҒЗТКЖ-ның шамамен 5%-ына ие болды, АҚШ, Жапония, Оңтүстік Корея және Батыс Еуропа елдері ғылыми-зерттеу жұмыстарының ауқымды қаржыландырушылар қатарында. 2009 жылы Қытай Жапонияны басып озып, ҒЗТКЖ екінші орынды иеленді. 2000 жылдан 2018 жылға дейін Қытайдың әлемдік ҒЗЖ-дағы үлесі 4,9%-дан 26,3%-ға дейін көтерілсе, АҚШ-тың үлесі 39,8%-дан 27,6%-ға және Жапонияның үлесі 14,6%-дан 8,1%-ға дейін төмендеді [4].

Кесте 2 – ҒЗТКЖ-ға ең көп шығын жұмсайтын елдер, 2018 ж.

№	Ел	Сомасы (млрд доллар)	№	Ел	Сомасы (млрд доллар)
1	АҚШ	581,6	11	Канада	29,0
2	Қытай	554,3	12	Испания	23,6
3	Жапония	171,3	13	Австралия	22,6
4	Германия	141,4	14	Түркия	21,7
5	Корея	98,5	15	Нидерланды	21,5
6	Франция	68,4	16	Швейцария	19,1
7	Ұлыбритания	53,1	17	Швеция	18,1
8	Тайвань	43,3	18	Израиль	17,7
9	Ресей	41,5	19	Бельгия	16,5
10	Италия	36,0	20	Австрия	16,0

Ескертпе – <https://fas.org/sgp/crs/misc/R44283.pdf> деректерімен авторлар құрастырған. Қол жеткізу күні: 25.08.2020.

Қазақстандағы 2000–2019 жылдар көрсеткішін талдасақ (1-кесте), Қазақстан орташа әлемдік және жоғары орташа табысы бар елдерден едәуір артта. ҒЗТКЖ-ға шығыстардың ЖІӨ-ге қатынасы әлемде 2019 жылы 2,31%-ды құраса, жоғары орташа табысы бар елдерде бұл көрсеткіш 1,86%-ды құрады [5]. Екінші жағынан, Қазақстанда ғылыми-зерттеу жұмыстарына шығындар соңғы жылдары 2000 жылдардың басымен салыстырғанда төмендегені байқалады. Ғылыми-зерттеу жұмыстарына шығыстардың ЖІӨ-ге қатынасы 2000–2009 жылдары орта есеппен 0,23%-ды құраса, бұл көрсеткіш соңғы жылдары 0,12%-ға дейін төмендеген. Бүкіл әлемде ҒЗТКЖ-ға шығындар өсуде, ал Қазақстанда – керісінше.

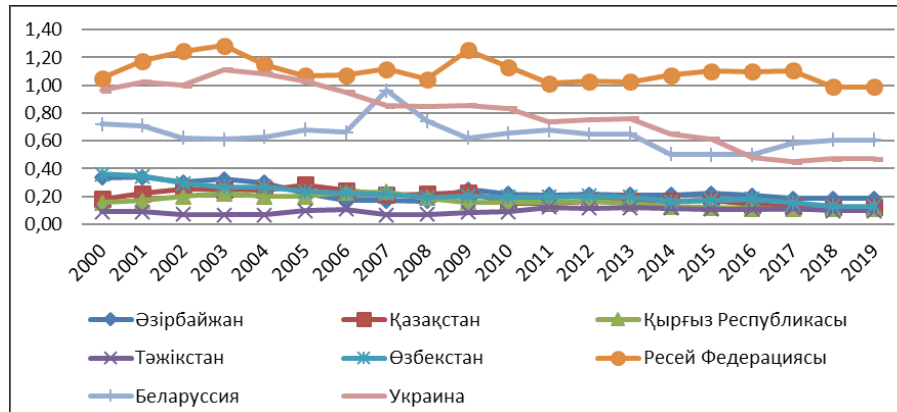
Қазақстанның ҒЗТКЖ-ға жұмсалатын жалпы шығыстары ТМД елдеріндегі көрсеткішпен салыстырсақ, Ресей, Украина және Беларусь елдеріндегі көрсеткіштен төмен екендігі байқалады (1, 2-сурет).

Ғылым мен инновациялық өнімдердің өндірісін арттыру үшін келесі бағыттар бойынша мемлекеттік ынталандыру саясатын жүргізу қажет [3]:

- ♦ инновациялық кәсіпорындардың өнімдеріне мемлекеттік тапсырыс беру арқылы олардың нарығын мақсатты түрде қалыптастыру;

♦ инновациялық кәсіпорындарды, оның ішінде шағын кәсіпорындарды өндірістік кеңістіктермен қамтамасыз ету, кәсіпкерлік инновациялық орталықтарды, технологиялық парктерді, технологиялық қолдау орталықтарын дамытуға көмектесу, құқықтық, қаржылық, маркетингтік, экономикалық және басқа қызметтер көрсету; зияткерлік меншікті заңды және коммерциялық қорғауға көмек;

♦ ғылымды қажет ететін технологияларға негізделген шағын кәсіпорындардың өнімнің жаңа түрлерін әзірлеуі мен өндірісі бойынша мақсатты саясат жүргізу.

Сурет 3 – 2000–2019 жж. мемлекеттердің инновациялық белсенділігінің деңгейі %-бен

Ескертпе – Дүниежүзілік банк (<http://databank.worldbank.org/>) деректерімен авторлар құрастырған.

Қорытынды

Елдің даму деңгейі және оның әлемдік рейтингтегі орны материалдық компонентпен емес, адам әлеуетінің дамуымен анықталады. Әлемдік нарықтық экономикадағы мемлекеттің рөлі мен орны үш жиынтық индикаторлар анықтады: адам дамуының жаһандық индексі, жаһандық бәсекеге қабілеттілік пен жаһандық инновациялық индекс (GII). Олардың барлығы бір-бірімен тығыз байланысты. Осы көрсеткіштердің соңғысын қазіргі жағдайда шешуші деп санауға болады. Қазақстан дамыған елдер қатарынан көріну үшін, өсу деңгейін көрсетуде, осы көрсеткіштерді тұрақты ету үшін қысқа мерзімді шешімдерден бас тартып, ұзақ мерзімді ғылыми-зерттеу инвестицияларын жүзеге асыруға бет бұру қажет. Ол үшін ұзақ мерзімді жоспарлау мен тиімді технологиялар мен инновациялық саясат әзірленіп, университеттер осы саясатты іске асыруда белсенді рөл атқаруы қажет. Жаһандану кезеңінде, әлемдік нарықтарда олардың тұрақтылығы мен өсуі үшін мемлекеттер ғана емес, сонымен қатар жеке секторларда ұзақ мерзімді ғылыми-зерттеу инвестицияларына да мән беріліп, мемлекет тарапынан қаржылай қолдау қажет. Инновацияны тиісті түрде қолдайтын саясатты әзірлеу үшін инновациялық процестің әртүрлі маңызды аспектілерін, мысалы, ҒЗТҚЖ-дан тыс инновациялық қызметтерді дамыту қажет. Инновация дамыту саясаттын жүргізуде, инновациялық талдаудағы ілгерілеуді және сәйкесінше білімді жақсы игеруді қажет етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Ferreira Vitor, Lisboa Ana. Innovation and Entrepreneurship: From Schumpeter to Industry 4.0. In: Applied Mechanics and Materials. Trans Tech Publications Ltd, 2019. P. 174–180.
- 2 Global Innovation Index 2020. [Электронды ресурсы]: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf (қол жеткізу күні: 10.09.2020).
- 3 Абдыкерова Г.Ж. Инновационная деятельность в Казахстане на современном этапе и перспективы ее развития // Региональный Вестник Востока. – 2012. – №3. – С. 73–80.

4 Global Research and Development Expenditures: Fact Sheet. [Электронды ресурсы]: <https://fas.org/sgp/crs/misc/R44283.pdf> (қол жеткізу күні: 10.09.2020).

5 World Bank, World Development Indicators. [Электронды ресурсы]: <https://databank.worldbank.org/> (қол жеткізу күні: 20.09.2020).

REFERENCES

1 Ferreira Vitor, Lisboa Ana. (2019) Innovation and Entrepreneurship: From Schumpeter to Industry 4.0. In: Applied Mechanics and Materials. Trans Tech Publications Ltd, pp. 174–180.

2 Global Innovation Index 2020. [Elektronnyy resurs]: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf (қол жеткізу күні: 10.09.2020).

3 Abdykerova G.Zh. (2012) Innovacionnaja dejatel'nost' v Kazahstane na sovremennom jetape i perspektivy ee razvitiya // Regional'nyj Vestnik Vostoka. No. 3, pp. 73–80.

4 Global Research and Development Expenditures: Fact Sheet. [Elektronnyy resurs]: <https://fas.org/sgp/crs/misc/R44283.pdf> (қол жеткізу күні: 10.09.2020).

5 World Bank, World Development Indicators. [Elektronnyy resurs]: <https://databank.worldbank.org/> (қол жеткізу күні: 20.09.2020).

А.О. СЫЗДЫҚОВА,¹

PhD.

e-mail: azizayesevi@gmail.com

Г.Ж. АЗРЕТБЕРГЕНОВА,^{1*}

к.э.н., доцент.

*e-mail: gulmira.azretbergenova@ayu.edu.kz

С.С. ЫДЫРЫС,¹

д.э.н., профессор.

e-mail: serikbay-s@mail.ru

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжи Ахмеда Ясави, Казахстан, г. Туркестан

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ И НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА РОСТ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Цель статьи – рассмотрение вопроса о влиянии инновационного развития и научно-исследовательской деятельности на рост экономики Казахстана. В период глобализации конкуренция между странами в мире все чаще проявляется в сфере науки, производства и технологий. В этом контексте важными являются научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы (НИОКР), эффективное использование информационно-коммуникационных технологий и технологической инфраструктуры национальной экономики. В последние годы соотношение НИОКР и экономического роста является актуальной проблемой. В статье подчеркивается, что научно-исследовательская работа, являющаяся результатом нового продукта, процесса, образования, является источником технического развития. В данной статье оценен уровень развития инноваций и НИОКР, которые положительно влияют на рост экономики страны, сопоставлены с показателями других развивающихся стран мира и рассмотрены рекомендации по достижению успеха в отрасли. С целью достижения продукции инновационных предприятий, роста ВВП страны, необходимо, по мнению авторов, в обязательном порядке обратиться к наукоемкой экономике, для целенаправленного формирования их рынка через госзаказ необходимо проводить стимулирующую политику. Для того чтобы экономика Казахстана была конкурентоспособной, существует возможность осуществления инновационной деятельности, в том числе путем обеспечения малых предприятий производственными пространствами, содействия развитию предпринимательских инновационных центров, технологических парков, центров технологической поддержки, оказания правовых, финансовых, маркетинговых, экономических и других услуг.

Ключевые слова: НИОКР, экономический рост, инновации, страны, глобальный индекс, затраты, технологии.

A.O. SYZDYKOVA,¹

PhD.

e-mail: azizayesevi@gmail.com

G.ZH. AZRETBERGENOVA,^{1*}

c.e.s., associate professor.

*e-mail: gulmira.azretbergenova@ayu.edu.kz

S.S. YDYRYS,¹

c.e.s., professor.

e-mail: serikbay-s@mail.ru

¹Akhmet Yassawi International

Kazakh-Turkish University,

Kazakhstan, Turkestan

INFLUENCE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT AND SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITIES ON THE GROWTH OF KAZAKHSTAN ECONOMY

Abstract

The purpose of the article is to consider the impact of innovative development and research activities on the growth of the economy of Kazakhstan. During the period of globalization, competition between countries in the world was increasingly observed in the field of science, production and technology. In this context, research and development (R&D), effective use of information and communication technologies and the technological infrastructure of the national economy are important. In recent years, the ratio of R&D to economic growth has been an urgent problem. The article emphasizes that research work, which is the result of a new product, process, or education, is a source of technical development. This article assesses the level of innovation and R&D development that positively affect the growth of the country's economy, compares it with the indicators of other developing countries in the world, and considers recommendations for achieving success in the industry. According to the authors in order to achieve the production of innovative enterprises, the growth of the country's GDP, it is necessary to turn to the knowledge-intensive economy, for the purposeful formation of their market through state orders and it is necessary to conduct a stimulating policy. In order for the economy of Kazakhstan to be competitive, it is possible to carry out innovative activities, including by providing small enterprises with production spaces, promoting the development of entrepreneurial innovation centers, technology parks, technology support centers, providing legal, financial, marketing, economic and other services.

Key words: R&D, economic growth, innovation, countries, global index, costs, technologies.

FTAXP 06.56.31
ӘОЖ 330

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-88-94>

Ж.Е. АБИЛГАЗИЕВА,¹

э.ғ.к., аға оқытушы.

e-mail: aje.abilgazieva@mail.ru

Г.Р. ДУЙСЕМБЕКОВА,²

э.ғ.к., аға оқытушы.

e-mail: gulzhan-1964@mail.ru

А.Н. РАМАШОВА,^{2*}

PhD, аға оқытушы.

*e-mail: aisulu.ramashova@aeuzov.edu.kz

А.Б. ОРАЗБАЕВА,³

аға оқытушы.

e-mail: r.aissulu87@mail.ru

¹Мардан Сапарбаев Институты, Қазақстан, Шымкент қ.

²М.О. Әуезов атындағы Оңтүстік

Қазақстан Университеті, Қазақстан, Шымкент қ.

³Шымкент Университеті, Қазақстан, Шымкент қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ГЕНДЕРЛІК ТЕНДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасының еңбек, қоғамдық өмірінің барлық салаларында ерлер мен әйелдердің мүдделерін неғұрлым толық іске асыру үшін қажетті әлеуметтік жағдайлар жасау мәселелерін қарастыру. Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатын жүзеге асырудың тиімділігін қамтамасыз ететін, қоғам өмірінің білім беру, денсаулық сақтау, тұрғын үй, аграрлық-өнеркәсіптік кешен және басқа да салаларында ерлер мен әйелдердің мүдделерін ескеретін гендерлік саясат мәселелері қарастырылған. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік отбасы саясаты отбасының репродуктивті, экономикалық және тәрбие функцияларын толыққанды іске асыруына ықпал ететін қолайлы әлеуметтік-экономикалық жағдайларды қамтамасыз етуге, сондай-ақ отбасының адамгершілік негіздерін нығайтуға және оның қоғамдағы беделін арттыруға бағытталған. Қазіргі уақытта әлемде гендерлік проблемаларға, яғни ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен мүмкіндіктерінің принципіне көп көңіл бөлінеді. Бүгін біздің өміріміздің барлық салаларын қамтыған өзгерістер мемлекет пен қоғам құрылысындағы әйелдердің рөлін жаңаша қарауды талап етеді. Гендерлік теңдікке қол жеткізу қолданыстағы отбасы саясатының тиімділігін қамтамасыз етеді, өйткені әйелдер мен ерлердің отбасы институтының дамуына рөлі мен үлесін күшейтуге мүмкіндік береді. Әйел мәселесін шешу және қоғамды демократияландыру – өзара байланысты екі процесс. Олардың мәні ерлер мен әйелдер үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуден өмірдің барлық салаларында әйелдердің мүдделерін көрсету мен оларды жүзеге асырудың жаңа нысандарының пайда болуы үшін алғышарттар жасалуы мүмкін. Авторлар Қазақстан үшін отбасы саясатын қалыптастыру тұсында жеке тәсілдерді қолдану маңызды, себебі адам капиталы сапасына әсерін тигізетін көптеген әлеуметтік институттардың арасында отбасы институты елеулі рөл атқаратынын атап өтті.

Тірек сөздер: гендерлік саясат, теңдік, әлеуметтік-экономикалық даму, отбасы, стратегия, әйел, құқық, демократия, ресурстар.

Кіріспе

Гендерлік саясаттың өзектілігі гендерлік экономиканың дамуымен артып келеді. Қазақстанның қазіргі заманғы әлеуметтік саясатының гендерлік тұстарына келетін болсақ, оның заңнамалық қамтамасыз етілуін, институтционалдық тетіктерін, жүзеге асырудың шараларын қарастыру қажет.

Қазақстанның мемлекеттік отбасы саясаты әлеуметтік саясаттың құрамдас бөлігі ретінде отбасының өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған шаралар жүйесін қамтиды. Елімізде

гендерлік стратегияны жүзеге асыру кезеңінде некелік-отбасылық қатынаста тұрған ерлер мен әйелдердің құқықтарын және мүмкіндіктерін едәуір кеңейтуде қол жеткізілді [1].

Саяси салада тең құқылы әріптестікке қол жеткізу тікелей байланысты төрт негізгі фактор анықталды, соның салдарынан демократиялық құндылықтар жүйесінің дамуы және тұтастай алғанда, қоғамдағы тұрақтылыққа қол жеткізу: гендерлік жобаларды мемлекеттік қаржыландыру (0,9), бизнес саласындағы ерлер мен әйелдер арасында материалдық ресурстарды тепе-тең бөлу (0,89), әлеуметтену және тәрбиелеу процесі (0,8). Ұсынылған көрсеткіштер бірлікке жақындады, бұл осы бағыттағы оң нәтижеге қол жеткізу мен көрсетілген факторлар арасындағы корреляцияның жоғары дәрежесін көрсетеді [2].

Негізгі ережелер

Отандық экономикада қалыптасқан гендерлік асимметрия басқару саласындағы әйелдердің жасырын дискриминациясына алып келді. Ол басқарудың түрлі деңгейлерінде жүргізілген гендерлік талдаудың нәтижелерінен айқын байқалады. Егер басқару аппаратының орта және төменгі сатыларында әйелдердің үлесі елеулі болса, жоғары басқару деңгейлерінде әйелдердің өкілеттіліктері өте төмен. Мәселен, өткен ғасырдың 90-шы жылдары басқарушы корпусының құрамында әйелдердің үлесі 6–7% құрайтын. Қазіргі уақытта мансапта табыстарға жеткен әйелдердің саны едәуір өскенмен, жоғары білім деңгейіне қарамастан басқарушы құрамында олардың үлесі ерлермен салыстырғанда 4 есе төмен болып отыр.

Басқарушылық тәжірибенің гендерлік тұстары ұжым мен жеке тұлғаны басқарудың, әйелдер және ерлер психикасына байланысты тұлғааралық қатынастардың ерекшеліктерін қамтиды. Әйелдер мен ерлердің іскерлік және психологиялық мінездемелерін салыстыру бойынша жүргізілген түрлі зерттеулер бірқатар көрсеткіштер бойынша елеулі ерекшеліктер бар екенін көрсетті. Сонымен қатар көптеген ғылыми сынақтар жыныстар арасындағы ақыл-ой мүмкіндіктерінде, оқуға қабілеттілікте, мінез бен темпераментте өзгешеліктер бар деген тұжырымдарды жоққа шығарды. Яғни, әйелдердің ерлермен бірдей тиімді басқарушылық қызметтерді жүзеге асыруға мүмкіндіктері бар [3].

Қазіргі кезеңде қыз балаларды ұрлау және зорлықпен тұрмысқа беру жағдайлары байқалады, бұл құқықтық және зайырлы мемлекетте ұлттық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлердің қайта жаңғыруы емес, қылмыс болып табылады. Алдын алу шаралары жеткіліксіз дамыған, осылайша отбасымен жұмыс, негізінен, өмірлік қиын жағдайдың туындауына байланысты жүргізіледі. Осы жағдайда көмек алу мақсатында түрлі органдар мен ұйымдарға жүгіну керек. Әлеуметтік сипаттағы қызметтерді түрлі ведомстволар ұсынады, олар, негізінен, отбасының мүшесіне оны отбасыдан уақытша оқшаулау арқылы көрсетіледі. Бұл жағдай отбасыдағы байланыстардың жоғалуына, отбасы мүшесінің әлеуметтену деңгейінің төмендеуіне алып келеді. Ал көрсетілетін көмек отбасын сақтап қалуға және барынша нығайтуға бағытталуы керек [3].

Ерте неке, жасөспірім жүктілігі, ерте жастағы түсік тастау проблемалары да жоқ емес, бұл, әсіресе, ауылдық жерлерде де кездеседі. Қазақстанда он сегіз жасқа толмаған екі миллионнан астам жасөспірім қыздар тұрады, бұл еліміздегі бүкіл әйел тұрғындарының бестен бір бөлігін құрайды. Соңғы 5 жылда жасөспірімдер арасында 33 051 жүктілік жағдайлары тіркеуге алынды, оның ішінде 15–18 жас қыздарға 9 906 аборт жасалды.

Әлемдегі әйелдердің жағдайы туралы статистикалық мәліметтер толық тең құқықтылыққа қол жеткізу бүгін-ертең шешілетін мәселе еместігін айқындап отыр.

Әдебиетке шолу

2019 жылдың сәуір-тамыз айлары аралығында Human Rights Watch тұрмыстық қатыгездіктің 16 құрбанымен және 26 басқа адамдармен, соның ішінде әйелдер құқығын қорғаушылар, баспана қызметкерлері, заңгерлер және ішкі істер министрлігінің муниципалды бөлімінде әйелдерді қорғауға жауапты құқық қорғау қызметкерімен сұхбат жүргізді. 16 Үкіметтік емес ұйымды (ҮЕҰ) біріктіретін Қазақстанның дағдарыс орталықтарының одағы серіктестер жыл сайын Қазақстанда жүздеген әйелді өлтіретінін және отбасындағы зорлық-зомбылықтың Қазақстандағы әрбір сегізінші отбасында орын алатынын хабарлайды. 2017 жылғы Үкіметтің статистикасына сәйкес, 18 жастан 75 жасқа дейінгі барлық әйелдердің 17 пайызы қазіргі не-

месе бұрынғы күйеуі немесе серіктесі физикалық немесе жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшырады [5].

2017 жылғы шілдеде Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Қазақстанның Қылмыстық кодексіне «Ұрып-соғу» мен Денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіруді» қылмыстық сипаттан арылтатын түзетулерге, отбасындағы келеңсіз оқиғалар үшін тергеу мен соттық қудалау үшін неғұрлым жиі пайдаланылатын баптарға қол қойды. Бұл отбасындағы көптеген жағдайларында қылмыстық қудалау мүмкіндігін тиімді түрде жояды.

2019 жылғы 2 қыркүйекте Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев қызметке кіріскен сәттен бастап өзінің бірінші Жолдауында өз азаматтарының құқықтары мен қауіпсіздігін қорғау мақсатында Қазақстанға «Жазаны қатаңдату қажет» деп мәлімдеді... және әйелдерге қатысты отбасындағы жайсыздық» [6].

10 және 11 қазанда нәзік жандар хаттарында Жоғарғы Сот пен Ішкі істер министрлігі сәйкесінше қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу кодекстеріне түзетулер енгізуді, соның ішінде жазаны қатайтуды ұсынатын заң жобасы бар деп мәлімдеді. Қазіргі уақытта бүкіл ел бойынша 40 дағдарыс орталығы жұмыс істейді делінген. Бірақ халқымыз 18 миллионнан астам адамды құрайтындықтан, бұл сан отбасындағы құрбандарды паналауға арналған орындардың жалпы саны 10 000 адамға арналған бір орынның ұсынылатын стандарттарына сәйкес келмейтінін білдіреді. Ондаған мекемелер қызмет көрсетеді, бірақ мұндай бастамалар мемлекеттік қызметтер мен дағдарыс орталықтарына тұрақты балама емес. Сонымен қатар, үкіметтік емес дағдарыс орталықтарының қызметкерлері тиісті қаржыландырудың болмауына байланысты қызметтерді, соның ішінде тұрғын үйді қолдау қиынға соғатынын айтты.

Материалдар мен әдістер

2020 жылға арналған Жаһандық гендерлік алшақтық туралы баяндамада жаһандық гендерлік үзіліс, оны жою үшін күш пен идеялардың индекс құралы ұсынылады. Әр түрлі елдер мен субъектілердегі прогресті бақылау және озық анықтау үшін салыстырмалы талдау жасалынды. Өткен жылы гендерлік алшақтық біршама төмендегені көрінеді, бірақ толық тепе-теңдікке жету үшін 99,5 жыл қажет болады деп болжанады.

Әр түрлі елдерде бірқатар негізгі факторларға өнімділіктің кең айырмашылықтарының байланысты екендігі көрсетіледі. Толық ел есебінің профильдері және интернеттегі деректер веб-сайттарда қол жетімді, бірақ ол пайдаланушыларға толық мүмкіндік бермейді. Оның әр елдің бақылау көрсеткішіне қаншалықты жақын екенін түсіну үшін, төрт субиндекстің әрқайсысында теңдік қалыптастыру қажет. Бұл сонымен қатар құқықтық және әлеуметтік шеңберлер аясында түсінікті қалыптастырады және нәтижелерге қол жеткізіледі.

Есеп нәтижелері әлі де күшті корреляцияны көрсетеді, елдегі гендерлік алшақтық пен оның экономикалық көрсеткіштері арасында және соңғы зерттеулердің кейбірін қорытындылайды. Салалар мен салалар арасындағы гендерлік айырмашылықтарды терең талдау гендерлік кәсіби теңгерімсіздіктердің рөлін көрсетеді. Адами капиталын бәсекеге қабілетті етіп қалғысы келетін елдер, теңдікті маңызды бөлікке айналдыру керек. Атап айтқанда, елдер ішіндегі мемлекеттік және жеке секторлар арасындағы ынтымақтастық алшақтықты азайту үшін маңызды болады.

Жаһандық гендерлік алшақтық туралы ақпаратқа сүйене отырып, елдердің теңдікке қол жеткізудегі прогресіне одан әрі салыстырмалы талдау жасалынады. Гендерлік олқылықтарды жою үшін дәлелдерді қолдауға және саясат пен тәжірибені одан әрі зерттеуді ынталандыру, өзгерістерге ықпал ету үшін тиімді болып табылады. Дүниежүзілік экономикалық форумда «елдер үдеткіші» жобасы түрлі өңірлік іс-шаралар шеңберінде жүзеге асырылады [7].

Соңғы онжылдықтарда әйелдер бұрын-соңды болмаған қарқынмен жоғары білім алуда және ресми жұмыспен қамтылуда. Ғаламдық алшақтық индексінің рөлі кәсіби саладағы гендерлік алшақтықтың азаюын көрсетеді. Әлемде бұл айырмашылық шамамен 76%-ға тең. Алайда бұл жетістіктер еңбек нарығында құрылымдық өзгерістерге қауіп төндіреді. Бұл 2018 жылы Дүниежүзілік экономикалық форумда «жұмыс орындарының болашағы» баяндамасында, 2022 жылға дейін 75 миллион жұмыс орны жоғалуы мүмкін екендігі болжанады. Сонымен қатар өсіп келе жатқан сұраныс көрсетіледі. Керісінше, сұраныстың төмендеуіне тап болған кәсіптер кірумен байланысты деректер бухгалтериясы және әкімшілік функциялары аясында көрме ұйымдастырылады. Олар өте қарапайым тапсырмаларды қамти отырып, тез технологиялық

прогреспен алмастырылады. Мұнда келтірілген талдау өсіп келе жатқан мамандықтар жиынтығын көрсетеді. Бұл дамушы экономиканың алдыңғы қатарында болады. Олар қазірдің өзінде дамып келе жатқан сегрегацияны көрсететінін ескертеді.

Нәтижелер

Экономика саласында әйелдер жоғары ақы төленетін лауазымдардан ығыстырылды: зерттеу нәтижелері бойынша ақы төленбейтін жұмыста әйелдер ер адамдарға қарағанда (71%) көп жұмыс істейді. Басты тежеуші себептер ретінде мынадай факторлар белгіленді: біздің елдегі демократиялық саяси жүйенің дамымауы (0,8) және бизнес саласындағы ерлер мен әйелдер арасындағы материалдық ресурстардың тең бөлінбеуі (0,8).

Әйелдер жалақысының ерлер жалақысына қатынасының көрсеткіші бойынша, бұл орта есеппен 67% құрайды, корреляция дәрежесі бойынша үш фактор көш бастады: саяси мәдениеттің ерекшелігі: саяси дәстүрлік, саяси элитаны іріктеу ерекшелігі, билікті дербестендіру (0,89); бизнес саласындағы ерлер мен әйелдер арасында материалдық ресурстарды тепе-тең бөлу (0,9), гендерлік жобаларды мемлекеттік қаржыландыру (0,79); әлеуметтену процесі: тәрбие, білім беру (0,8).

Осыдан әлеуметтік-экономикалық салаға қатысты бірқатар мәселелерді шешу, атап айтқанда әйелдердің зияткерлік және еңбек әлеуетін босату және пайдалану керек. Экономикалық саланың дамуы демократиялық институттардың тиімді жұмыс істеуіне тікелей байланысты, олар заңнамалық және атқарушы билік деңгейінде азаматтардың еңбек қатынастары саласындағы әлеуетін іске асыру үшін қолайлы жағдайларға кепілдік беруі тиіс.

Талқылаулар

Елде жүргізілген гендерлік саясаттың тиімділігінің нәтижесінде білім беру саласында кейбір оң өзгерістер байқалады. 2017 жылы жоғары оқу орындарының басшылары арасында әйелдердің үлесі күрт артқан. Өткен 2016 жылмен салыстырғанда 78,6%-ға артқан. Жалпы ЖОО басшыларының ішіндегі үлес салмағы да жоғарылаған – 21%. Бұл көрсеткіштің өткен 2016 жылдағы көрсеткіші 12,3% құраған [8].

Одан әрі гендерлік саясат тиімділігінің мынадай критерийлері зерттелді: әйелдердің жоғары оқу орындары деңгейіндегі басшы посттарда ұсынылуы, сондай-ақ ғылым кандидаты немесе докторы дәрежесі бар «әлсіз жынысты» өкілдердің саны. Осы көрсеткіштер бойынша әйелдер аудиториясы ер адамнан айтарлықтай артта қалып отыр. Нақты жағдайда сарапшылар негізгі факторлардың дәстүрлі жиынтығына «БАҚ-тағы әйел бейнесін насихаттау және қызметі» (0,85) қосылды, бұл корреляциялық байланыстың жоғары көрсеткіші болып саналады.

Кәсіптер үшін қолда бар кадр резервін пайдалану үшін жеткіліксіз немесе шамадан тыс болып табылатындығын LinkedIn ғалымдары мамандықтарға үлкен ұқсастықтары бар мамандықтар жиынтығын анықтады. Болашақ және әйелдердің осы теориялық кадрлар резервіне және шекаралас мамандықтарға қатысуын салыстырады. Нәтижелер көрсетеді, кейбір шектеулі тиісті таланттар, ал басқалары гендерді тиімді кеңейте алады, жұмысқа қабылдау кезінде үлкен әртүрлілікті және басқарудың неғұрлым инклюзивті тәжірибесін қамтитын тепе-теңдік. Бұл деректер мүмкіндікті көрсетеді шекаралық лауазымдарда жұмыс істейтін әйелдердің үлесін тепе-теңдікке жақындату, жоғары білікті мамандыққа әйелдерді қабылдауға назар аудару, жұмыс орындарына ұқсас және жаңаларын көрсете отырып, лауазымдарда жұмыс істейтін әйелдердің мансаптық мүмкіндіктері.

Маркетингтік кластер неғұрлым көп пайдалану үшін үлкен әлеуетке ие, қолда бар Кадрлық резервтердің кең спектрі. Есептік орташа мәні микро сыныпта жұмыс істейтін әйелдердің үлесі – 40%. Кадр резерві үшін де осындай көрсеткіш 47%-ды құрайды. Деректер мен жасанды интеллект, өнімді сату және дамыту саласындағы мамандықтар қолда бар кадр резервтерін жеткіліксіз пайдаланады. Бұл мүмкіндіктер әр мамандық бойынша 25% деректерді өңдейтін мамандар, бірақ 31%-ы барлық басқа мамандықтардағы тиісті дағдылар. Бүгін цифрлық технологиялар бойынша мамандардың 41%-ы – әйелдер, бірақ олардың 53%-ы талант конвейері – әйел. Мұндай сандар бар екенін көрсетеді. Деректер ретінде жұмыс істейтін әйелдердің үлесін кеңейту үшін мүмкіндіктер бар.

Сандық технологиялар саласындағы ғалымдар шын мәнінде, жоғарыда аталған барлығы қазіргі уақытта қолда барлары жеткілікті пайдаланылмайды.

Олардың кадрлық резервтері және осылайша одан әрі жетістіктерге қол жеткізе алады. Әртүрлілік пен күн тәртібіне қосылудың арқасында.

Мәдени нормалар мен практика жоғары білім саласындағы ерлер мен әйелдердің мамандануының негізі болып табылады. Әр түрлі елдердегі әйелдердің қатысуындағы аймақтық айырмашылықтар негізінде үлесінің ерлер мен ұсынылған елдердегі нәзік жандар үш айырмашылықтар факторына ие: жұмыс күшіне қатысуы, кәсіби желіге қатысуы және әр түрлі шекаралық кәсіптердегі әртүрлілік.

Қорытынды

Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасының (БҰҰДБ) 2017 жылғы қорытындысы бойынша Қазақстанның 189 ел арасында 58-ші орында тұр.

Адам әлеуетінің даму индексі (АДИ) 2016 жылы 56-шы орыннан екі сатыға Ресей Федерациясымен салыстырғанда төмен.

Ресей мен Украина, АДИ және халық саны бірдей екі ел, Қазақстан елдер арасында, 49-ыншы және 88-інші орындарды иеленушілер тиісінше 9. 2016 жылғы БҰҰДБ гендерлік теңсіздік индексіне (ГИ) келетін болсақ, онда 160 елдің ішінде 43-ші орын Ресей Федерациясының 53-ші және Украинаның 61-ші орындарынан жоғары. 2018 жылғы Дүниежүзілік экономикалық форумның Жаһандық гендерлік алшақтық индексындағы елдің рейтингі (GGGI) 2017 жылғы 51-орыннан 2018 жылы 149 елдің 60-ына дейін төмендеді. Өңірлік жоспарда Қазақстан 26 елдің ішінде 12-ші орында

Шығыс Еуропа және Орталық Азия – 11. Елдегі жұмыс күшіне қатысудағы гендерлік алшақтық 1%-ға артты [9].

Мәдени кедергілер мен әлеуметтік кедергілерді жою бойынша арнайы шаралар қабылдауды ынталандыруы керек.

Әйелдер басқаратын / әйелдерге тиесілі ШОК-тың дамуына кедергі келтіретін және олардың қаржылық және іскерлік қызметтерге қол жеткізуін кеңейту жөніндегі нормалар.

Барлық деректердің жиыны белгісі бойынша дезагрегациялануын қамтамасыз ету үшін Ұлттық статистикалық басқармамен ынтымақтасуға тиіс; Әйелдер мен әйелдер басқаратын кәсіпорындардың осы сектордан пайда алуын қамтамасыз ету үшін Қазақстанның исламдық қаржы жөніндегі лауазымды адамдарымен ынтымақтасуға тиіс.

Қауіпсіз көлікке қолжетімділікті жақсарту және әйелдердің қатысуын қамтамасыз ету мақсатында жергілікті билік органдарымен ынтымақтасқан жөн.

Қалалық қызметтер мен инфрақұрылымдық жобаларда бұл жобалардың әйелдердің қажеттіліктеріне сәйкес келуін қамтамасыз ету.

ICBM әйелдердің АВП құрылымдарына белсенді қатысуына ықпал етуі керек; уақытын үнемдейтін ауылдық инфрақұрылым жобаларын ілгерілетуге тиіс (сумен жабдықтау инфрақұрылымына және уақытты үнемдеудің басқа да технологияларына қол жеткізу) болып табылады [10].

Ұлттық статистиканың деректері бойынша, Қазақстанның әрбір үшінші ауыл әйелдері өз бетінше жұмыспен қамтылған және табиғи шаруашылықты жүргізуден түсетін табыс болып табылады, оларға жеке тұтыну жатады. Жеке тұтынуға жататын табыстар бастапқыда әйелдерді экономиканың нақты секторына оралу үшін адам капиталына қаражат салу мүмкіндігінен айырады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Ахметов С. Гендерная политика в Республике Казахстан / С. Ахметов, М. Дидигова // Қазақстан мұрағаттары. – 2013. – № 1. – С. 35–41.

2 Шеденова Н.У. Институционализация социально-трудовых отношений в Республике Казахстан: гендерные аспекты: Автореф. док. социол.н. – Алматы, 2012. – С. 87.

3 Сарбаева Р.Е. Гендерная политика международных организаций в решении проблем мира и безопасности / Р.Е. Сарбаева // ҚазҰУ Хабаршысы. Халықаралық қатынастар және Халықаралық құқық сериясы. – 2015. – № 1. – С. 108–113.

4 Попова Л.В. Гендерные аспекты самореализации личности. – М., 2016. – С. 290.

- 5 Овчарова О.Г. Гендерная асимметрия и политика. – Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Сарат. госуд. акад. права», 2017. – С. 80.
- 6 Сарсембаева Р.Б. Гендерные аспекты предпринимательства // Мысль. – 2014. – №1 – С. 67–72.
- 7 Ускеленова А.Т. Женское предпринимательство: вызовы и возможности / А.Т. Ускеленова // Транзитная экономика. – 2013. – № 3. – С. 83–90.
- 8 Национальная система показателей гендерной статистики. URL: <https://gender.stat.gov.kz/ru>
- 9 Зуйкова Е.М., Ерусланова Р.И. Феминология и гендерная политика. – Москва: Издательство: Дашков и К, 2018. – С. 308.
- 10 Хаджихаиметович А., Джурич-Кузманович Т., Клатзер Э.М., Ристеска М. – Санкт-Петербург: Изд-во «Гапа», 2013. – С. 234.

REFERENCES

- 1 Ahmetov S. (2013) Gendernaja politika v Respublike Kazahstan / S. Ahmetov, M. Didigova // Kazakstan myraatary, No. 1, pp. 35–41.
- 2 Shedenova N.U. (2012) Institucionalizacija social'no-trudovyh otnoshenij v Respublike Kazahstan: gendernye aspekty: Avtoref. dok. sociol.n. Almaty, pp. 87.
- 3 Sarbaeva R.E. (2015) Gendernaja politika mezhdunarodnyh organizacij v reshenii problem mira i bezopasnosti / R.E. Sarbaeva // KazYU Habarshysy. Halykaralyk kätynastar zhәне Halykaralyk kükük serijasy, No. 1, pp. 108–113.
- 4 Popova L.V. (2016) Gendernye aspekty samorealizacii lichnosti. M., pp. 290.
- 5 Ovcharova O.G. (2017) Gendernaja asimmetrija i politika. – Saratov: Izd-vo GOU VPO “Sarat. gosud. akad. prava”, pp. 80.
- 6 Sarsembaeva R.B. (2014) Gendernye aspekty predprinimatel'stva // Mysl'. No. 1, pp. 67–72.
- 7 Uskelenova A.T. (2013) Zhenskoe predprinimatel'stvo: vyzovy i vozmozhnosti / A.T. Uskelenova // Tranzitnaja jekonomika, No. 3, pp. 83–90.
- 8 Nacional'naja sistema pokazatelej gendernoj statistiki. URL: <https://gender.stat.gov.kz/ru>
- 9 Zujkova E.M., Eruslanova R.I. (2018) Feminologija i gendernaja politika. Moskva: Izdatel'stvo: Dashkov i K, pp. 308.
- 10 Hadzhiahmetovich A., Dzhurich-Kuzmanovich T., Klatzer Je.M., Risteska M. Sankt-Peterburg: Izd-vo “Gapa”, 2013, pp. 234.

Ж.Е. АБИЛГАЗИЕВА,¹

к.э.н., ст. преподаватель.

e-mail: aje.abilgazieva@mail.ru

Г.Р. ДУЙСЕМБЕКОВА,²

к.э.н., ст. преподаватель.

e-mail: gulzhan-1964@mail.ru

А.Н. РАМАШОВА,^{2*}

PhD, ст. преподаватель.

*e-mail: aisulu.ramashova@aezov.edu.kz

А.Б. ОРАЗБАЕВА,³

ст. преподаватель.

e-mail: r.aissulu87@mail.ru

¹Институт Мардана Сапарбаева,

Казахстан, г. Шымкент

²Южно-Казахстанский университет им. М.О. Ауэзова,

Казахстан, г. Шымкент

³Шымкентский университет, Казахстан, г. Шымкент

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ОБЛАСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА

Аннотация

Цель статьи - рассмотреть вопросы создания необходимых социальных условий для наиболее полной реализации способностей женщин и мужчин во всех сферах трудовой, общественной жизни Республики Казахстан. Государственная семейная политика Республики Казахстан направлена на обеспечение благоприят-

ных социально-экономических условий, способствующих полноценной реализации семей репродуктивных, экономических и воспитательных функций, а также укрепление нравственных основ семьи и повышение ее значимости в обществе. В настоящее время в мире большое внимание уделяется гендерным проблемам, то есть принципу равных прав и возможностей мужчин и женщин. Решение гендерной проблемы особенно актуально для независимых государств, вступивших на путь рыночных преобразований. Сегодня изменения, охватившие все сферы нашей жизни, требуют по-новому взглянуть на роль женщин в развитии государства и общества. Достижение гендерного равенства обеспечивает эффективность действующей семейной политики, поскольку позволяет усилить роль и вклад в развитие института семьи женщин и мужчин. Решение проблем женщин и демократизация общества - два взаимосвязанных процесса. Их суть заключается в том, что помимо обеспечения равных возможностей для мужчин и женщин могут быть созданы предпосылки для появления новых форм выражения и реализации интересов женщин во всех сферах жизни. Авторы подчеркивают, что в Казахстане важно сформировать индивидуальный подход в формировании семейной политики, так как семья играет важную роль среди всех социальных институтов, влияющих на качество человеческого капитала.

Ключевые слова: гендерная политика, равенство, социально-экономическое развитие, семья, стратегия, женщина, право, демократия, ресурсы.

ZH.E. ABILGAZIYEVA,¹

c.e.s, senior lecturer.

e-mail: aje.abilgazieva@mail.ru

G.R. DUSEMBEKOVA,²

c.e.s, senior lecturer.

e-mail: gulzhan-1964@mail.ru

A.N. RAMASHOVA,^{2*}

PhD, senior lecturer.

*e-mail: aisulu.ramashova@aezov.edu.kz

A.B. ORAZBAYEVA,³

senior lecturer.

e-mail: r.aissulu87@mail.ru

¹M. Saparbayev Institute, Kazakhstan, Shymkent

²M.O. Auezov South Kazakhstan University,
Kazakhstan, Shymkent

³Shymkent University, Kazakhstan, Shymkent

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE STATE POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE FIELD OF GENDER EQUALITY

Abstract

This article discusses the issues of creating the necessary social conditions for the fullest realization of the abilities of women and men in all spheres of labor and public life of the Republic of Kazakhstan. The state family policy of the Republic of Kazakhstan is aimed at ensuring favorable socio-economic conditions that contribute to the full implementation of the family's reproductive, economic and educational functions, as well as strengthening the moral foundations of the family and increasing its importance in society. Currently, the world is paying more and more attention to gender issues, that is, the principle of equal rights and opportunities for men and women. Addressing the gender issue is particularly relevant for independent States that have entered the path of market transformation. Today, changes in all spheres of our life require a new look at the role of women in the development of the state and society. The achievement of gender equality ensures the effectiveness of the current family policy, since it helps to strengthen the role and contribution of women and men to the development of the family institution. Addressing women's issues and democratizing society are two interrelated processes. Their essence is that in addition to ensuring equal opportunities for men and women, the prerequisites can be created for the emergence of new forms of expression and realization of women's interests in all spheres of life. It is stated by the authors that in Kazakhstan, it is important to form an individual approach to the formation of family policy, as the family plays an important role among all social institutions that affect the quality of human capital.

Key words: gender policy, equality, socio-economic development, family, strategy, woman, right, democracy, resources.

FTAXP 06.01.11
ӘОЖ 331.103.

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-95-104>

Р.К. САБИРОВА,^{1*}

қауымдастырылған профессор, э.ғ.к.

*e-mail: sabirovarysty@mail.ru

А.А. МУСАЕВА,¹

аға оқытушы, э.ғ.к.

e-mail: a.musayeva@asu.edu.kz

А.Р. ТАЖИДЕНОВА,¹

магистр, аға оқытушы.

e-mail: ainuna@mail.ru

¹«Х. Досмұхамедов атындағы

Атырау университеті» КеАҚ,

Қазақстан, Атырау қ.

ҚАЗАҚСТАНДА ЖАСТАР ЕҢБЕК КӨШІ-ҚОНЫ МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа

Зерттеудің мақсаты - Қазақстандағы жастардың еңбек көші-қоны мәселелеріне талдау жасау. Мақалада жастардың басқа елдерге еңбек көші-қонының негізгі себептері анықталды, жастар еңбек нарығын жетілдіруде жастар еңбек көші-қоны мәселесі мемлекет назарынан тыс қалмауы керектігі негізделді. Зерттеудің ақпараттық көзі Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының мәліметтері талдау барысында негізге алынды. Зерттеуде қойылған міндеттерді шешу үшін жүйелік және логикалық тәсілдер, талдау, дедукция, индукция әдістері қазақстандық еңбек нарығындағы жастар көші-қоны жағдайы туралы жалпы түсінікті қалыптастыру үшін қолданылды. Көші-қон категориясын, оның экономикалық мазмұнын қарастыру еңбек көші-қонының мәнін сипаттауға мүмкіндік береді. Зерттеудің ғылыми-практикалық маңыздылығы зерттеу барысында алынған тұжырымдар жастар еңбек көші-қоны мәселесіне және оны шешуге қолданылады және еңбек нарығы экономикасының дамуына өз үлесін қосады. Қазақстандағы жастардың еңбек көші-қоны мәселелеріне талдау жасалды, жастардың басқа елдерге еңбек көші-қонының негізгі себептері анықталды, жастар еңбек нарығын жетілдіруде жастар еңбек көші-қоны мәселесін мемлекет тұрғысынан шешу керектігі ұсынылды.

Тірек сөздер: көші-қон, жастар, еңбек нарығы, көші-қоны түрлері, мемлекет, мәселе, экономика.

Кіріспе

Білікті және жоғары білікті адам ресурстарына деген бәсекенің күшеюі, жоғары білікті кадрлардың дамыған елдерге кетуі дамушы және дамыған елдердегі көші-қоны үдерістері аясында жаһандық трендке айналып отыр. Қазақстан халқының, оның ішінде жастардың көші-қоны ұлттық экономикаға қауіп төндіруде. Көші-қондық ағындар және оларды реттеуші басқарушылық тетіктер ел экономикасының тұрақтылығын қамтамасыз етуші маңызды тұжырымдама.

Елдегі тұрғындар мен еңбек ресурстарының көші-қон мәселесі мен олардың сәйкессіздігі объективті жағынан қарастырсақ көші-қон үдерісін мемлекет тарапынан реттеуді және көші-қонның мемлекеттік саясатын жүзеге асыруды талап етеді. Әлеуметтік-экономикалық мәселенің бірі ретіндегі халықтың көші-қоны халықтың аумақтық орын ауыстыру тұрғысынан да іргелі мәселе. Тұрғындар өздерінің тұрақты мекенжайын өзгерту, олай болса, жұмыс жасау аясын да өзгерту – аймақтағы қоғамның өзін-өзі ұйымдастырудағы маңызды шарты.

Зерттеудің мақсаты ретінде Қазақстандағы жастардың еңбек көші-қоны мәселелеріне талдау жасап, жастардың басқа елдерге еңбек көші-қонының негізгі себептері анықталды, жастар еңбек нарығын жетілдіруде жастар еңбек көші-қоны мәселесі мемлекет назарынан тыс қалмауы керектігін негіздеу алынды.

Негізгі ережелер

Әдебиеттерге шолу жасау арқасында 18–29 жас аралығындағы жастар жұмыссыздық деңгейі өткен ғасырдың екінші жарты жылдығында жоғарылағандығын анықтадық [1, 2, 3].

Мемлекет экономикасының дамуы үшін стратегиялық маңызы бар әлеуметтік-экономикалық маңызды үрдіс халықтың көші-қоны болып табылады. Өңірлік саясатты жасауда сол өңірдегі көші-қон үрдістеріне әсер ететін факторларды ескеру қажет. Осындай ықпал етуші факторларға еңбек нарығындағы жағдай, өңірдегі тұрмыс деңгейі, өмір сүру қауіпсіздігі деңгейі жатады. Өзінің тұрақты мекенжайынан көшкісі келетін адамның осындай қадамға баруына әсер ететін маңызды факторлар – еңбекке орналасудағы қиындықтар, өңірлердегі жалақы деңгейінің айырмашылығының болуы, мансаптық өсуге ұмтылу, басқа өңірлерде жоғары табыс табу мүмкіндігінің болуы, жоғары деңгейде өзін өзі көрсете алу мүмкіндігі.

Бірақатар шетелдік және қазақстандық ғылыми еңбектері зерттеліп, соңғы кезеңдегі интернет материалдарына сүйендік. Әдебиет көздерін таңдауда коронавирустың жастар көші қонына әсерінің салдары туралы сараптамалық пікірге сүйендік [4, 5].

Материалдар мен әдістер

Зерттеуде қойылған міндеттерді шешу үшін жүйелік және логикалық тәсілдер, талдау, дедукция, индукция әдістері қазақстандық еңбек нарығындағы жастар көші-қоны жағдайы туралы жалпы түсінікті қалыптастыру үшін қолданылды. Сонымен қатар аналитикалық шолу жасау үшін, көші-қон жағдайының оң және теріс серпінін анықтауда экономикалық құбылыстарды салыстырмалы талдау әдістері, PEST-талдау қолданылды.

Бұл зерттеуде бізді еңбек көші-қонының экономикалық теориялары қызықтырады. Бірден айта кету керек, еңбек көші-қонының табиғатын түсіндірудің барлық экономикалық тәсілдері оны жұмыс күшін қайта бөлу тетігі ретінде қарастырады. Бұл теорияларда көші-қон қозғалысын тудыратын факторлар, сондай-ақ оның салдары әртүрлі. Көші-қон теорияларының кейбірін жастар үшін еңбек көші-қонының факторларын, механизмдері мен салдарын түсіндіру тұрғысынан қарастырдық [5, 6].

Зерттеудің ақпараттық көзі Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының мәліметтері талдау барысында негізге алынды.

Нәтижелер

Көші-қон категориясын, оның экономикалық мазмұнын қарастыру еңбек көші-қонының мәнін сипаттауға мүмкіндік береді. Еңбек көші-қоны дегеніміз қандай да бір себептерден, оның ішінде экономикалық себептерге де байланысты халықтың бір бөлігі өздерінің елінен басқа бір елге көшуі не көшіп келуі және еңбек көші-қоны кіру-шығу түрінде болады немесе ақы төленетін қызметті жүзеге асыру мақсатында адамдардың ел шеңберінде, сондай-ақ оның шегінен тыс жерлерге орын ауыстыруы.

Еңбек көші-қонын басқа түрлерден (діни, мәдени, саяси және т.б.) ерекшелендіреді. Яғни, жұмыс күшінің көші-қоны – бұл еңбекке қабілетті халықтың қозғалысы ғана емес, экономикалық себептерге байланысты орын ауыстыру.

Қазақстан Республикасы (ҚР) 2000-шы жылдардан бері басқа елдерден – Қырғызстан, Тәжікстан, Өзбекстаннан еңбек мигранттарын қабылдайтын өңірлік орталыққа айналды. Бұл Орталық Азия елдері мен Қазақстанның экономикалық өсу серпініндегі және демографиялық әлеуетіндегі айырмашылықтарға, өңірлік еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың теңгерімсіздігіне байланысты. Беларусь, Қазақстан және Ресей елдерінің бірыңғай экономикалық кеңістігінің қалыптасуы еңбек мигранттары санының өсуіне ықпал етті. Сондықтан Қазақстанда көші-қон саясатының 2017–2021 жылдарға арналған тұжырымдамасы қабылданып, Көші-қон саясатының 2017–2021 жылдарға арналған тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары жасалды [4].

Қазақстан Республикасы Халықтың көші-қоны туралы заңы қабылданған болатын. Бұл заңда еліміздегі халық көші-қонын реттейтін тетіктер көрсетілді, көші-қон үрдістері құқық-

тық, экономикалық және әлеуметтік тұрғыдан нақтыланды, тарихи отанына қайтып көшіп келген оралмандар мен олардың отбасылары үшін қажетті тұрмыс жағдайы жасалу керектігі айтылды [7].

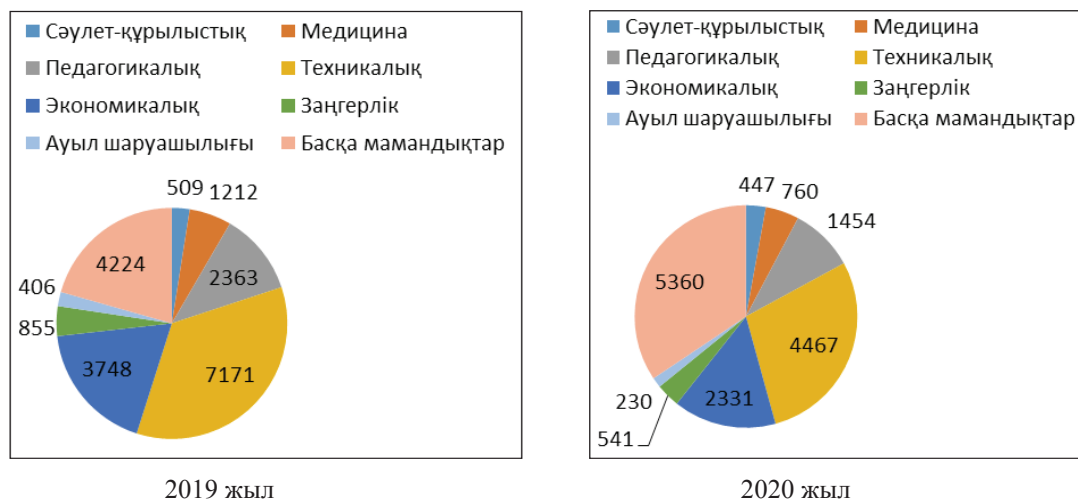
Қазақстанға еңбек көші-қоны екі нысанда жүреді: шетелдік жұмыс күшін ресми тарту және стихиялық еңбек иммиграциясы, негізінен Орталық Азия және Ресей елдерінен. Көшіп-қонушылардың негізгі бөлігі ауыл шаруашылығында, құрылыста және қызмет көрсету саласында шоғырланған. Елге реттелмейтін еңбек көші-қонын тарту, ең алдымен, мигранттар ұсынатын қызметтер құнының төмендігімен байланысты, әлеуметтік пакеттер мен басқа шарттардың болмауы.

Жастардың нақты көші-қон ниеті бар, жастардың едәуір бөлігі жақын арада басқа елге көшуге ынталы. Егер бұл ниеттер іске асырылса, республикаға еңбекке қабілетті жас халықтың кету қарқынының артуы қауіп төндіреді. Бұл құбылыс бірқатар жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін, соның ішінде еңбек нарығында жұмыс күшінің жетіспеушілігі, туу деңгейінің төмендеуі және халықтың қартаюуы, бұл мәселені әрі қарай зерттеу және мемлекет тарапынан бірқатар шаралар алынуы қажет деп ойлаймыз.

Талқылаулар

2017 жылы «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жүргізген әлеуметтік зерттеу нәтижелеріне сүйенетін болсақ, жастардың көші-қон көңіл күйіне назар аудару керек. Бұл зерттеуден респонденттердің қандай елге көшіп барып, тұрғысы келетіндігі анықталды. Сұрау нәтижесі бойынша алдыңғы орында Ресей (28,8%), кетушілердің көбісі Ресей еліне көшкісі келеді. Екінші көшкісі келетін ел – Америка Құрама Штаттары (23,4%). Үшінші орында Еуропа елдері, сұрау жүргізілген респонденттердің 11,7%-ы Еуропа елдеріне көшкісі келеді. Бұл елдермен қатар Қытайға (5,9%), Түркияға (4,6%), Оңтүстік Кореяға (3,1%) көшкісі келетін жастар бар екен [8].

Жалпы 2012 жылдан бастап Қазақстанда елден кеткен азаматтардың саны біртіндеп артып отырған. 2015 жылы 485 831 адамның ішінде жұмысқа жарамдысы 364 094 адам болса, 2020 жылы елден кеткен жалпы халық саны 1 155 477 адам, жұмысқа жарамдысы 749 051 адам. Яғни халық көші-қоны шамамен соңғы 5 жылда 100%-ға артқан. Әрине жалақы көлемі бойынша елеулі айырмашылықтар болғандықтан басқа елге барып еңбек етуге тура келеді. Қазақ азаматтарының басым бөлігі Ресейге кеткен. Мысалы, 2019 жылдың өзінде Ресейге 39 784 адам әртүрлі мақсатта барған. Қазақстанда өңдеуші өндіріс орындарының көлемі бойынша өзгеріс болмағандықтан аймақтар экономикасының тартымдылығы да азайған. Айта кету қажет, білім беру және денсаулық сақтау саласында мамандандырылған мамандар қажеттілігі артып отыр. Бірақ жалақының төмен болуына байланысты білікті мамандарымыздың шет аймақтарға кету санының артқандығын келесі 1-суреттен байқауға болады.

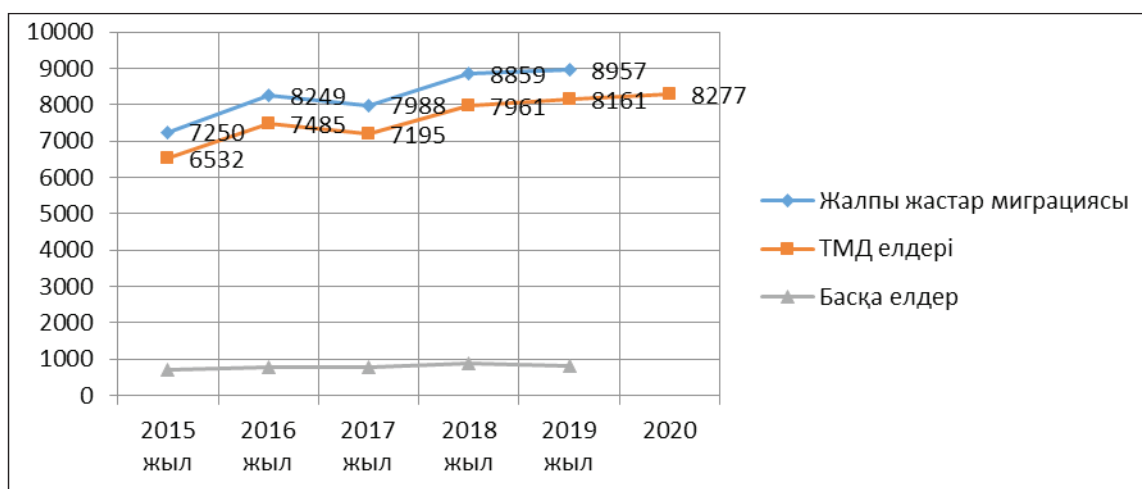

Сурет 1 – Мамандықтар бойынша 15 жастан асқан халықтың сыртқы көші-қоны, адам, 2019–2020 жыл

Ескертпе – [9] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылды.

Сыртқы көші-қонның басым бөлігі техникалық мамандықтар үлесінде. Техникалық мамандық иелерінің көші-қоны 947 адам, экономикалық мамандықтар 550 адам және медицина мамандары 306 адам немесе сәйкесінше 22,1%, 13% және 7,2% құраған [10]. 2019 жылмен салыстырғанда пандемия жағдайында 2020 жылы барлық мамандықтар бойынша 15 жастан асқан халықтың сыртқы көші-қоны екі есеге қысқарған.

Еңбек нарығындағы жастардың сыртқы көші-қонының барлық мамандықтарға жуық себептерінің бірі ретінде ғылыми әзірлемелерге және ғылыми зерттеу жұмыстарына жұмсалатын шығынның өте аз болуын айтуға болады. 2010 жылдан бастап ғылыми зерттеу жұмыстарына жұмсалатын шығындар ЖҰӨ-ң 0,2%-дан 0,1%-ға азайған. Сонымен қатар кәсіпорындардың ғылыми-зерттеу жұмыстарына жұмсайтын шығындары да 41%. Нәтижесінде, шикізаттық емес секторды жаңа инновациялармен қамтамасыз ету мүмкіндігі шектеулі болып отыр. Экономиканың шикізаттық емес секторы еңбекке қабілетті жастарды жұмыспен қамтып отыр, алайда жұмыспен қамту сапасы төмен. Мемлекеттен ғылыми зерттеу жұмыстарына бөлінетін шығын төмен болғандықтан сұранысқа және сапасына сай өнімдер өндірісінің көлемі де аз болады. Сондай-ақ жасанды интеллект, роботизация қолданысының жетілуіне қарамастан көптеген дамушы және дамыған елдер арзан еңбек ресурстарын тартуға жұмыстанады. Нәтижесінде сыртқы нарықты еңбек ресурстарына деген сұраныстың болуынан еліміздегі қалған еңбек ресурстарының сапасы төмендей береді. Зерттеулерге сәйкес, алдағы 10–20 жылда еңбек нарығында бүгіндегі мамандықтардың жартысына жуығы жойылады. «Елімізге болашақ экономика сұранысына сәйкес отандық білім беруді жаңғыртып, цифрландыру талаптарына сай мамандарды даярлау керек болады», – деп ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев атап өткендей, алдағы уақытта еңбек нарығындағы сұраныс бар мамандарды даярлау қажеттігі туындайды. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Үкіметтің алдына қойған мемлекеттік Жұмыспен қамту саясатын жүзеге асыру бойынша жеті міндеттердің бірі ел экономикасын білікті кадрлармен қамтамасыз ету болып табылады. Халық саны 2025 жылға қарай 19,8 млн адамға дейін өседі деп болжануда, жұмыс күші 9,8 млн адамды құрайды.

Сурет 2 – Жастардың көші-қоны (14–28 жас аралығы), адам

Ескертпе – [9] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылды.

2015 жылы 14–28 жас аралығындағы 7250 адам, 2016 жылы 8249 адам, 2017 жылы 7988 адам, 2018 жылы 8859 адам, 2019 жылы 8957 адам ТМД және басқа елдерге жұмыс, оқу және емделу мақсатында көшіп кеткен (2-сурет).

Пандемия Қазақстан ішіндегі көші-қон процестеріне әсер етті. Бір өңірден екінші өңірге көшетін қазақстандықтардың саны 2020 жылы 20%-ға азайды. Одан да көп – 26%-ға өз облысы шегінде тұрғылықты жерін ауыстыратын ауыл тұрғындарының, қала тұрғындарының саны қысқарды.

ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің Ұлттық статистика бюросының әдіснамасына сәйкес ішкі көші-қон өңіраралық және өңірлік болып бөлінеді. Бірінші бөлім бойынша ақпарат көрсеткендей, өткен жылы бір өңірден екінші өңірге 343 мың адам көшіп келген. 2019 жылы бұл көрсеткіш жоғары болды – 431 мың азамат. Ішкі көшіп-қонушылардың 86%-ы – қазақтар.

Кесте 1 – Қазақстанның жастары көші-қонының тұрақтылығын PEST-талдау

	Еңбекке қабілетті жастардың елден кетуге итермелейтін факторлары	Еңбекке қабілетті жастардың шетелге орналасу себептері
Саяси факторлар	- мемлекеттің барлық деңгейлеріндегі бюрократия; - еңбек ресурстарына мемлекет тарапынан көрсетілетін қолдаудың аздығы; - адам ресурсын қорғау бойынша қауіпсіздік деңгейінің төмен болуы.	- жергілікті халықтың мемлекетті басқару ісіне араласу мүмкіндігінің болуы; - адам құқын қорғау заңдарының сақталуы.
Экономикалық факторлар	- елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың тұрақсыздығы, әлсіз экономика, экономикалық перспективалардың көп жағдайда негізсіз болуы; - жалақы көлемінің аз болуы (баспанаға ие болу мүмкіндігінің аз болуы, бала оқыту және т.с.с.)	- экономикасы дамыған, әлеуметтік-экономикалық дамудың жоғары деңгейі; - өмір сүрудің жоғары стандарттары, тұрмыстық жағдайдың жоғары болу мүмкіндігінің болуы; - әлеуметтік және экономикалық тұрақтылық; - жалақы көлемінің жеткілікті деңгейде төленуі; - әділ бәсеке, бизнесті дамыту мүмкіндігі.
Әлеуметтік факторлар	- адам капиталы сапасының нашарлауы, жергілікті тұрғындар мәдениетінің төмен болуы, білім деңгейінің қанағаттандырылмауы, жоғары білікті мамандар көші-қонының күшеюі; - денсаулық сақтау және білім саласы бойынша қамтамасыз етудің әлсіз болуы; - өзін-өзі жетілдіру перспективасының болмауы; - еңбек нарығында сұранысқа ие болмау.	- жергілікті тұрғындар мәдениетінің жетілген болуы; - сапалы білім жүйесі, сапалы денсаулық сақтау жүйесі; - кәсіби тәжірибеден өту мүмкіндігінің кең болуы; - еңбек нарығында сұранысқа ие болуы; - өзін-өзі жетілдіру перспективасы бар.
Техникалық факторлар	- ғылыми кадрларды дамыту деңгейінің төмендігі; - елдің немесе аймақтық экологиялық жағдайының нашарлауы.	- бәсекелі ортада кәсіби даму, мансаптық өсу мүмкіндігінің кең болуы; - еңбек ресурстарының өмір сүру жағдайына ыңғайландырылған дамыған инфрақұрылым; - ғылымның жоғары деңгейде дамуы; - қолайлы экология.

Басқа өңірлерден көшетіндердің жартысынан көбі (52%) тұрақты тұруға ірі қалалар – Алматы (72,7 мың), Нұр-Сұлтан (66,5 мың), Шымкент (39,4 мың) келеді. Осы мегаполистердің әрқайсысына мигранттар ағыны 2020 жылы 12–22%-ға азайды. Ең үлкен минус (22%) – елордада [11].

Еңбек ресурстарының қозғалыс нәтижелері зияткер, кәсіби әлеуеттің қалыптасуына, еңбек нарығының конъюнктурасына және жалақы мөлшерінің бекітілуіне әсер етеді. Жұмыс күші көші-қоны күшейгенде бір елде немесе өңірде экономикалық белсенді халық үлесі артса, екінші аймақта керісінше кемиді де еңбек ресурстарының сапасы елеулі өзгеріске ұшырауы мүмкін.

Қазақстанның жастары көші-қонының тұрақтылығын PEST-талдау 1-кестеде берілді.

Жастар көші-қоны оң нәтижелермен қатар теріс нәтижелер беруі де мүмкін. Оң нәтиже ретінде келесілерді атауға болады:

- ♦ біліктілік деңгейінің және кәсіби білім көлемінің артуы, жаңа тәжірибе және технологияларды игеру;

- ♦ кәсіби қауымдастықта тұрақты байланыстардың қалыптасуы;

- ♦ жастардың көзқарасының кеңеюі және заманауи жағдайлардың болашағын болжау мүмкіндігіне ие болу;

- ♦ білім және технология ағымына мүмкіндік беретін халықаралық іскерлік қатынастардың дамуы;

- ♦ шетел тілін игеруі;

- ♦ шетел мигранттары қызметінен қаржылық ағымның артуы;

- ♦ мигранттың алған білімі негізінде елге оралған соң жеке бизнесті ашу мүмкіндігі.

Аталған позитивті тұжырымдар егер көші-қон «қайтарымды» болса оң нәтиже береді.

Жастар көші-қонының теріс нәтижелері:

- ♦ еңбекке қабілетті біліктілігі жоғары адам ресурстарның азаюы. Нәтижесінде еңбек ресурстарының қартаюы және елдің кәсіби әлеуетінің әлсіреуі;

- ♦ еңбек ресурстарының жалпы білім беру және кәсіби дайындығына жұмсалған шығындардың босқа жұмсалуы;

- ♦ келесі жас буынға тәлімгерлердің болмай қалу қаупі.

Елдегі өндіріс орындарының бірліктері азайған сайын жастар көші-қоны артып отыр. Аталған жағдайлардың кері әсері мемлекетіміздің ғылыми және өндірістік әлеуетін азайта отырып, сыртқы қауіп-қатерді арттырады.

Қазақстан жастарының көші-қон ағымының бағыттары:

- ♦ Тұрақты жұмысқа орналасу мақсатында көші-қон;

- ♦ Уақытша еңбек көші-қоны (жазғы демалыс мезгілінде);

- ♦ Білім алу мақсатындағы көші-қон;

- ♦ Тағылымдамадан өту мақсатындағы көші-қон.

Дамыған елдер нарығында білім алушыларды Work and travel USA, Srat Travel секілді уақытша жұмыспен қамту бағдарламалары кеңінен орын алған болатын. Аталған бағдарламалар негізінде жастар жұмыс жасауға барып, сол аймақтың экономикалық жағдайын игерген соң егер әлеуметтік-экономикалық жағдайы қалыпты болса түбегейлі орналасуға тырысады. Сондай-ақ жастар шетел тілін үйрену мақсатында экскурсиялық аймақтарға гид ретінде жұмысқа орналасып, маусым барысында өздерін сынауға да тырысады [12].

Қазақстан мемлекетінің әлеуметтік потенциалын сақтау бойынша саясаты екі бағыт бойынша жүзеге асырылады: жастарды қолдау және білім беру мен еңбек көші-қонының қайтарымдылығын арттыру. Жастар көші-қоны республика аймақтарының экономикалық, демографиялық және технологиялық дамуына, адам капиталының сапасына әсер ететін маңызды факторлар қатарынан болып отыр [13].

Дуальды оқыту жүйесі бойынша кадрларды даярлауға қызметкерлердің төмен қызығушылығы сияқты бірқатар проблемалар бар, бұл білім беру бағдарламаларының мазмұнын жаңартуды және олардың нарық қажеттіліктеріне сәйкестігін тежейді және қиындатады. Бұл процеске Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің білікті кадрлар даярлау жүйесінің пайда алушысы ретінде қатысуы өте маңызды. Нәтижесінде, жұмысқа орналасу және төмен жалақы проблемасына байланысты инженерлік-педагогикалық сектордың жоғары тиімді қызметкерлері қызмет көрсету және өндіріс саласына кетеді, ал кейбіреулері тіпті көңілі қалып, тұрғылықты жерін өзгертіп, басқа елден неғұрлым қолайлы және перспективалы өмір сүру жағдайларын, жұмыс іздейді.

Дегенмен мемлекет тарапынан әлі де жастар көші-қонын реттеуді жетілдіру қажет деп ойлаймыз. Осы бағытта қабылданған стратегиялық құжаттарда бұл мәселе тыс қалып отыр. Айталық, 2016–2019 жылдарға арналған Қазақстан Республикасы білім және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасында мемлекеттік саясаттың тетіктерін айтпағанның өзінде көші-қон, зияткерлік көші-қон ұғымдары мүлдем қарастырылмаған.

Қазақстанда көші-қон мәселесімен негізінен екі мемлекеттік орган – Ішкі істер министрлігі (Қазақстан Республикасы миграциялық қызметі) мен Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі (Еңбек, әлеуметтік қорғау және миграция комитеті) айналысады. Бұл органдардың атқаратын қызметтері көбіне шетелдік азаматтарға қатысты бағытталған. Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясаты қоныс аударушылар мен шетел азаматтарын тарту және қолдау, азаматтардың осы санатына жеңілдіктер мен әлеуметтік кепілдіктер беру арқылы халықтың өсуін арттыруға бағытталған. Халықтың санын Ұлттық және көші-қон саясатын әзірлеумен және қалыптастырумен, барлық көші-қон процестерін ведомствоаралық үйлестірумен және басқарумен нақты мемлекеттік орган айналысатындай атқарушы биліктің мемлекеттік органын құру не өкілеттіктерді қайта бөлу орынды болады. Сондай-ақ, Қазақстан азаматтарына, атап айтқанда, «жақсы өмір» іздеуде елден кететін жастарға тиісті назар аудару қажет.

Жастар жұмыссыздық проблемасын шешуде, олардың көші-қонын реттеуде нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017–2021 жылдарға арналған «Еңбек» және «Жұмыспен қамтудың жол картасы» мемлекеттік бағдарламалары үлкен рөл атқарады. Сонымен қатар, елімізде бірқатар басқа да мемлекеттік бағдарламалар жұмыс істейді, олардың аясында жұмыс орындары құрылады.

Қазақстанда сыртқы көші-қоны көрсеткіштеріне тоқталсақ, кеткендер саны жағынан көбіне басқа елдерге көшіп кеткендердің басым бөлігін қала тұрғындары алған, жалпы кеткендердің жалпы санындағы олардың алатын үлесі 86% құраған. Сыртқы көші-қон бойынша ең негізгі көшу себебі – басқа елде жұмыс табу мақсатында көшіп кеткен, яғни еңбек көші-қонының үлесі жоғары. Сонымен қатар, басқа ұлт өкілдерінің өз тарихи отанына оралуы, материалдық жағдайын жақсарту мақсатында, өзін-өз жетілдіру үшін тіл мәселесі мен ұлтаралық мәселелер жатады. Ал елдегі ішкі-көші қон бойынша қарастырсақ, ауылға көшіп келуге қарағанда қалаға көшіп қону көрсеткіші жоғары. Ішкі көші-қон себептерінен негізгілері мыналар: ауылдық жерлердегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың қалаға қарағанда төмендігі, қаладан шалғай орналасу, ауылдық жерлерде жұмыстың болмауы мен инфрақұрылымның жеткілікті дамымауы [14].

Қазақстандағы жастар еңбек нарығы: кім сұранысқа ие, ал кім шетте қалады деген сұраққа зерттеулер жүргізілуде, жастар еңбек нарығында бірқатар мәселелердің бар екендігі айтылып жүр [15]:

- ♦ білім беру мекемелері мен бизнес-секторларының өзара әсер ету тетіктерінің тиімділігін жоғарылату негізінде еңбек нарығындағы болжам жасау жүйесін жетілдіру мен кадрларды даярлау жүйесін жетілдіру;
- ♦ жастар кәсіби бағдар жүйесін қайта қарау, елдегі немесе өңірдегі кәсіби қажеттілік туралы ақпаратты алуға мүмкіндік беретін ақпараттық кеңістік ұйымдастырылуы керек;
- ♦ қысқа мерзімді кәсіби даярлау мен қайта даярлау тетіктерін дуальды оқыту моделін қолдану арқылы күшейту;
- ♦ тұрақты бизнес-процестерді құру тәжірибесі бар табысты кәсіпкерлерді тарту мүмкіндігімен жастар кәсіпкерлігінде тәлімгерлік бағдарламаларын әзірлеу;
- ♦ еңбек нарығы, жұмыссыздық, көші-қон мәселесіне қатысты қабылданған мемлекеттік бағдарламалар бойынша барынша жастарға назар аударылу керек.

Қорытынды

Сонымен қорытындылайтын болсақ, қазір еліміздің еңбек нарығында құрылымдық қайта құру жүріп жатыр – көптеген мамандықтар біртіндеп жойылып, жаңа мамандықтар пайда болуда. Қазақстандық білім беру жүйесі еңбек нарығының қажеттіліктеріне әрдайым жауап беруге үлгермейді, бұл бір салада еңбек ресурстарының артық болуын және екінші салада тапшылықты тудырады. Қазақстанда, бір жағынан артық еңбек ресурстарының болуы, екінші жағынан, елде шынымен де сапалы адами капитал жетіспейтіндігін көруге болады. ЕАО елдеріне кетуші қазақстандық еңбек мигранттарының саны 34 374 адамнан 111 874 адамға өскен.

Зерттеу барысында мына жағдайлар анықталды:

1) Қазақстанның ішкі көші-қон ағынын реттеуде оларды өңірлерге жіберудің мемлекет тарапынан ынталандыратын жүйесінің жоқтығы.

2) елдегі ішкі көші-қон жағдайын қажетті деңгейде есепке алудың жоқтығы.

3) әр түрлі сала қызметінде білікті жұмысшы кадрлардың кетуі, соның ішінде білімді де білікті жастардың шетелге кету үдерісінің өсуі және олардың қайтадан елге оралу ниетінің жоқтығы.

Жастарға Қазақстан еңбек нарығында ұсынатын мүмкіндіктер мен жағдайлар олардың шығармашылық әлеуетін ашу үшін жеткіліксіз. Атап айтқанда, BRIF Research Group сауалнамасының мәліметтері бойынша, бүгінде жастар үшін материалдық игілікке қарағанда мансаптық өсу мен тәжірибе жинақтаудың құндылығы жоғары. Білімді жастар өзін-өзі жетілдіруді іздейді, олар үшін саяси құраушы соншалықты маңызды емес. Егер ол өзін-өзі жүзеге асыру үшін және еркіндік үшін жағдай жасай алмаса, онда өз дамуы үшін қолайлы жағдайлар іздеуде оқыған жағынан туған жеріне қайтып келмеу немесе еңбек көші-қонының тәуекелі жоғары.

Сондықтан Қазақстан өңірлеріндегі ішкі көші-қон үдерісін реттеп, мемлекет тарапынан экономикалық өсу өңірлеріне жіберуді ынталандыру, оны әрдайым жетілдіріп отыру, елдегі көші-қон саясатын әлемдік тәжірибелерді, демографиялық қажеттілікті және еңбек нарығы сұранысын ескере отырып жетілдіру, жастар көші-қонына мемлекет тарапынан назар аудару, жастардың жұмыспен қамтылуына, жастардың мансаптық өсуіне жағдай жасалуы қажет деп ойлаймыз.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Зерттеу ҚР БҒМ Ғылым комитетінің 2020–2021 жылдарға ғылыми және ғылыми-техникалық жобаларды гранттық қаржыландыруы бойынша орындалды. (Грант №АР08956950 «Қазақстан Республикасында белгісіздік жағдайындағы жұмыссыз жастарды әлеуметтік қорғау жүйесін жетілдіру»).

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Westin Ch. Young People of Migrant Origin in Sweden // International Migration Review // URL: <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00167.x>

2 George Groenewold, Helga A.G. De Valk, Acculturation style, transnational behaviour, and return-migration intentions of the Turkish second generation: Exploring linkages, Demographic Research, 10.4054 / DemRes. 2017.37.53,37,(1707-1734),(2017).

3 Huriye Aygören, Monika Wilińska. People like us: experiencing difference in the working life of immigrant women, Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal, 10.1108 / EDI-07-2012-0062,32,6, (575-591) (2013).

4 Abdurakhmanov K.K., Mukhitdinov E.M., Grishin V.I., Abdurakhmanova G.K., Kuchkarov G.F. Labor Migration of the Population and Evaluation of Supply Chain on the labor market // Int. J Sup. Chain. Mgt. Vol. 8, No. 2, April 2019. – P. 896–907.

5 Emotional distress in young adults during the COVID-19 pandemic: evidence of risk and resilience from a longitudinal cohort study.

6 Қазақстан Республикасы көші-қон саясатының 2017–2021 жылдарға арналған тұжырымдамасы // [Электронды ресурс]: <https://www.enbek.gov.kz/kk/node/345461>

7 Қазақстан Республикасы Халықтың көші-қоны туралы заңы // [Электронды ресурс]. URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z11000000477>

8 Сыдыкназаров М., Каржаубай Ж., Каржаубай А. Трудовая миграция молодежи Казахстана: современное состояние и перспективы // Казахстан-Спектр. Научный журнал. – 2019. – № 1(87). – С. 24–36.

9 Негізгі көрсеткіштер серпіні [Электронды ресурс] // Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы [web-сайт]. URL: <https://stat.gov.kz/official/dynamic> (қарау уақыты: 20.09.2020).

10 Курманбеков А. Рынок труда Казахстана – сдержанный рост // Обзор рынка труда Казахстана. Апрель 2019. URL: halykfinance.kz/download/files/company-documents/research/labour2019.pdf. (дата обращения: октябрь 2020 (in Russian) (электронный ресурс)).

11 Осипова И.В. Казахстане значительно сократилась внутренняя миграция // Курсив – бизнес новости Казахстана (kursiv.kz // <https://kursiv.kz/>) (дата обращения: 11.03.2021 (in Russian) (электронный ресурс).

12 Внешняя молодежная миграция в странах Центральной Азии: анализ рисков и минимизация негативных последствий // URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/external_youth_migration_ru.pdf (дата обращения: ноябрь 2020 (in Russian) (электронный ресурс).

13 Бокаев Б., Тулеубаева А. Миграция молодежи в Казахстане в контексте развития интеллектуального потенциала: корреляционный анализ // Экономика и статистика. – 2019. – № 2. – С. 120–125.

14 Сабирова Р.К., Муфтигалиева А.А., Куангалиева Т.К., Бисембиева Ж.К. Цифрлық экономиканың дамуындағы Қазақстан көші-қонының заманауи жағдайы // «Туран» Жаршысы. Ғылыми журнал. – 2020. – № 3 (87). – Б. 67–74.

15 Альшанская А. Проблемы трудоустройства молодежи на рынке труда в Казахстане. – Нур-Султан: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2020. – 100 с.

REFERENCES

1 Westin Ch. Young People of Migrant Origin in Sweden // International Migration Review // <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00167.x>

2 George Groenewold, Helga A.G. De Valk, Acculturation style, transnational behaviour, and return-migration intentions of the Turkish second generation: Exploring linkages, Demographic Research, 10.4054 / DemRes.2017.37.53,37,(1707-1734),(2017).

3 Huriye Aygören, Monika Wilińska. People like us: experiencing difference in the working life of immigrant women, Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal, 10.1108 / EDI-07-2012-0062,32,6, (575-591) (2013).

4 Abdurakhmanov K.K., Mukhitdinov E.M., Grishin V.I., Abdurakhmanova G.K., Kuchkarov G.F. (2019) Labor Migration of the Population and Evaluation of Supply Chain on the labor market // Int. J Sup. Chain. Mgt. Vol. 8, No. 2, April, pp. 896–907.

5 Emotional distress in young adults during the COVID-19 pandemic: evidence of risk and resilience from a longitudinal cohort study.

6 Қазақстан Республикасы көші-қон саясатының 2017–2021 жылдарға арналған тұздырымдамасы // [Jelektrondy resurs]: <https://www.enbek.gov.kz/kk/node/345461>

7 Қазақстан Республикасы Халықтың көші-қоны туралы заңы // [Jelektrondy resurs]. URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000477>

8 Sydyknazarov M., Karzhaubaj Zh., Karzhaubaj A. (2019) Trudovaja migracija molodezhi Kazahstana: sovremennoe sostojanie i perspektivy // Kazakhstan-Spektr. Nauchnyj zhurnal, № 1(87), pp. 24–36.

9 Negizgi kersetkishter serpini [Jelektrondy resurs] // Қазақстан Республикасы Стратегиялық зһоспарлау зһәне reformalar agenttiginің Ылтық статистика бжросы [web-sajt]. URL: <https://stat.gov.kz/official/dynamic> (қарау уақыты: 20.09.2020).

10 Kurmanbekov A. Rynok truda Kazahstana – sderzhannyj rost // Obzor rynka truda Kazahstana. Aprel' 2019. URL: halykfinance.kz/download/files/company-documents/research/labour2019.pdf. (data obrashhenija: oktjabr' 2020 (in Russian) (jelektronnyj resurs).

11 Osipova I.V. Kazahstane znachitel'no sokratilas' vnutrennjaja migracija // Kursiv – biznes novosti Kazahstana (kursiv.kz // <https://kursiv.kz/>) (data obrashhenija: 11.03.2021 (in Russian) (jelektronnyj resurs).

12 Vneshnjaja molodezhnaja migracija v stranah Central'noj Azii: analiz riskov i minimizacija negativnyh posledstvij // URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/external_youth_migration_ru.pdf (data obrashhenija: nojabr' 2020 (in Russian) (jelektronnyj resurs).

13 Bokaev B., Tuleubaeva A. (2019) Migracija molodezhi v Kazahstane v kontekste razvitija intellektual'nogo potenciala: korreljacionnyj analiz // J ekonomika i statistika, No. 2, pp. 120–125.

14 Sabirova R.K., Muftigalieva A.A., Kuangalieva T.K., Bisembieva Zh.K. (2020) Cifrlyk jekonomikanyң damuыndary Қазақстан көші-қонының заманауи зһардајы // «Turan» Zharshysy. Fylymi zhurnal, No. 3(87), pp. 67–74.

15 Al'shanskaja A. Problemy trudoustrojstva molodezhi na rynke truda v Kazahstane. Nur-Sultan: Kazahstanskij institut strategicheskikh issledovanij pri Prezidente Respubliki Kazahstan, 2020, 100 p.

Р.К. САБИРОВА,^{1*}

ассоциированный профессор, к.э.н.

*e-mail: sabirovarysty@mail.ru

А.А. МУСАЕВА,¹

ст. преподаватель, к.э.н.

e-mail: a.musayeva@asu.edu.kz

А.Р. ТАЖИДЕНОВА,¹

магистр, ст. преподаватель.

e-mail: ainuna@mail.ru

¹НАО «Атырауский университет

им. Х. Досмухамедова», Казахстан, г. Атырау,

ПРОБЛЕМА ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ МОЛОДЕЖИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Цель исследования – проанализировать проблемы трудовой миграции молодежи в Казахстане. В статье выявлены основные причины трудовой миграции молодежи в другие страны, обосновано, что в совершенствовании рынка труда молодежи проблема трудовой миграции молодежи не должна оставаться без внимания государства. Информационный источник исследования был взят за основу в ходе анализа данных Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Для решения поставленных задач использовались системный и логический подходы, методы анализа, дедукции, индукции для формирования общего представления о состоянии миграции молодежи на казахстанском рынке труда. Рассмотрены категории миграции, ее экономическое содержание, что позволяет охарактеризовать сущность трудовой миграции. Научно-практическая значимость исследования состоит в том, что выводы, полученные в ходе исследования, применимы к проблеме трудовой миграции молодежи и ее решению, вносят весомый вклад в развитие экономики рынка труда. Проведен анализ проблем трудовой миграции молодежи в Казахстане, выявлены основные причины трудовой миграции молодежи в другие страны, предложена необходимость государственного решения проблемы трудовой миграции молодежи в совершенствовании молодежного рынка труда.

Ключевые слова: миграция, молодежь, рынок труда, виды миграции, государство, проблема, экономика.

R.K. SABIROVA,^{1*}

c.e.s., associate professor.

*e-mail: sabirovarysty@mail.ru

A.A. MUSSAYEVA,¹

c.e.s., senior lecturer.

e-mail: a.musayeva@asu.edu.kz

A.R. TAZHIDENOVA,¹

master, senior lecturer.

e-mail: ainuna@mail.ru

¹Kh. Dosmukhamedov Atyrau University,

Kazakhstan, Atyrau

PROBLEM OF LABOR MIGRATION OF YOUTH IN KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of the study is to analyze the issues of labor migration of young people in Kazakhstan. The article identifies the main causes of labor migration of young people to other countries, proves that improvements of the labor market of young people, the problem of labor migration of young people should not remain without the attention of the state. The information source of the study was taken as a basis for the analysis of data from the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. To solve the tasks, systematic and logical approaches, methods of analysis, deduction, and induction to form a general idea of the state of youth migration in the Kazakhstan labor market were used. The categories of migration and its economic content are considered, which allows to characterize the essence of labor migration. The scientific and practical significance of the study is that the conclusions obtained in the course of the study are applicable to the problem of labor migration of young people and its solution, make a significant contribution to the development of the labor market economy. The article analyzes the problems of youth labor migration in Kazakhstan, identifies the main causes of youth labor migration to other countries, and suggests the need for a state solution to the problem of youth labor migration in improving the youth labor market.

Key words: migration, youth, labor market, types of migration, state, problem, economy.

FTAXP 06.73.02
ЭОЖ 336

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-105-113>

И.Ә. ИМАНБАЙ,^{1*}

Э.Ғ.М.

*e-mail: i.imanbay@turan-edu.kz

С.А. КАЛЕНОВА,²

Э.Ғ.Д., профессор.

e-mail: saulesh57@mail.ru

М.Н. ОРАЗАЛИНОВА,³

PhD.

e-mail: m.orazalinova@turan-edu.kz

¹«Туран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСІ ДАМУЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты еліміздегі шағын және орта бизнестің дамуы және оны мемлекет тарапынан қолдауы бойынша бүгінгі таңда өзекті болып табылатын тақырыптарын ашу. Аталған мақалада, шағын және орта бизнес салаларына байланысты талдау жұмыстары жүргізіліп, әдістемелік нұсқаулықтардың бірнеше түрі берілді. Бірнеше авторлардың әлеуметтік бизнеске қатысты айтылған анықтамалары мен тұжырымдамалары ұсынып, шетелдік тәжірибеде қолданылатын бизнес түрлері де көрсетілді. Зерттеудің мақсаты тақырыпқа сәйкес шағын және орта бизнестің дамуына және оның тиімді қызмет етуіне байланысты ғалымдардың зерттеулері мен авторлық ұсыныстарын айту және жүргізілген талдау мен зерттеу нәтижелерін ұсыну. Көбінесе, аймақтық өңірлерде бизнестің дамуы ақсандап жатады. Оны дамытуға мемлекет тарапынан және жергілікті билік тарапынан ақпараттандыру мәселелерін шешу қажет болып жатады. Сол себепті, берілген әдістемелік нұсқаулық және бірнеше ұсынылған шешімдер, назарға алынады деген ойдамыз. Қазақстанда ақпараттандыру базасын дамытып, шағын және орта бизнеске қатысты болатын әртүрлі бағдарламалар мен заңнамаларға деген қолжетімділік арта түседі деген ойдамыз. Қазақстандағы шағын және орта бизнестің дамуына мемлекет тарапынан берілетін көмек, қолдауларды да зерттей отырып, бірнеше талдау нәтижелері ұсынылды. Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдаудың тиімділігін бағалау бөлінген қаражаттың экономикалық тиімділігінің көрсеткіштері бойынша жүргізіледі. Әлеуметтік тиімділік көрсеткішінің артуы Қазақстандағы мемлекеттік қолдау бағдарламаларына деген шағын және орта бизнестің қызығушылығы мен тартылуын көрсетеді.

Тірек сөздер: кәсіпкерлік, бизнес, әдістемелік нұсқаулық, мемлекеттік бағдарламалар, индекс, ақпараттық база, модель.

Кіріспе

Шағын және орта бизнестің (ШОБ) тиімді жұмысы бүгінгі таңдағы өзекті міндеттерінің бірі болып табылады. Өйткені, аймақтық әлеуметтік-экономикалық жүйелердегі цифрлық экономиканың жаңа технологиялық құрылымы мен дамуы жағдайында Қазақстан экономикасының аталмыш секторының жұмыс істеуі өңірдің ресурстық, инновациялық әлеуетін жандандыруға, жергілікті нарықтарды дамыту мен қанықтыруға, халықтың жұмыспен қамтылуын, бюджет қаражатының толықтырылуын және өңірлік жұмыс күшінің молаюын қамтамасыз етуге қабілетті.

Әдебиетке шолу

Паретоның пікірінше, тиімділік ұғымы қазіргі экономикалық ғылымның орталық тұжырымдамаларының бірі болып табылады. Осы тұжырымдаманың негізінде әл-ауқат теоремала-

ры құралды. Соған сәйкес, Парето-тиімділігіне жетілдірілген бәсекелестік жағдайында да, жалпы бәсекелестік тепе-теңдік жағдайында да, тауарларды бұрмаламай қайта бөлу жағдайында да қол жеткізу керек деп тұжырымдаған [1].

Ағылшындық Калдор мен Хикс тиімділікті анықтаудың балама тәсілін – яғни, өтемақы принципін ұсынды (Калдор-Хикс критерийлері). Оған сәйкес, кез келген экономикалық өзгерістер, егер пайда алушылар гипотетикалық түрде шығынның орнын толтыра алатын және әлі де ұтыста қалатын жағдайда ғана тиімділікті арттыру ретінде қарастырылуы тиіс [2].

Қазіргі таңда шағын және орта кәсіпорындардың қызмет етуінің тиімділігінің ең көп таралған критерийлері – бұл әлеуметтік міндеттер кешенін шешуге мүмкіндік беретін жұмыс орындарының өсуі және бюджетке түсетін түсімдер болып табылады [3]. Бірқатар авторлардың пікірінше, шағын және орта бизнестің тиімділігін талдау мен бағалаудың негізгі міндеті – бұл пайданы ұлғайтудың неұрлым маңызды бағыттарын анықтау мақсатында шағын және орта кәсіпорындардың қаржылық-шаруашылық қызметінің әртүрлі тараптарының тиімділігін бағалау болып табылады [4].

Ал, Ионова А.Ф. болса, ұйымның экономикалық тиімділігі салыстырмалы көрсеткіштермен, ұйымның кірістілігі немесе табыс табулығы (пайда табу) көрсеткіштерінің жүйесімен сипатталады деп санайды [5].

Мещеряков С.Г. шағын және орта бизнестің жұмыс істеу тиімділігінің неғұрлым жалпы тұжырымдамасын қарастырған және оны экономикалық тиімділік пен аванстық шығындар немесе экономикалық тиімділік пен ағымдағы шығындардың ара-қатынасын білдіретін салыстырмалы шама ретінде анықтаған. Бұл жағдайда аванстық шығындар осы немесе өзге де өндіріс қондырғыларының әр кезеңде қандай болғанын көрсетеді.

Э. Хелферттің пікірінше, шағын және орта бизнестің тиімділігін талдау және бағалау үшін оның қаржылық және экономикалық нәтижелерін кешенді түрде бағалау қажет: яғни, менеджер, меншік иесі немесе несие беруші тұрғысынан қарағанда [6].

Негізгі ережелер

Қазіргі таңда Қазақстанның экономикасында әлеуметтік бизнес ұғымы белсенді қалыптаса бастады. Шет елдердің тәжірибесіне сәйкес бизнес құрылымдар мен әлеуметтік саланың өзара іс-қимылы нәтижесінде бұл қызмет – әлеуметтік бизнес деп аталады [7]. Стратегиялық бастамалар агенттігінің мәліметінше, Қазақстанда әлеуметтік бизнес енді ғана дамып келе жатыр. Шет елдерде барлық компаниялардың төрттен бір бөлігі әлеуметтік бизнеспен айналысады.

Жақын арада әлеуметтік бизнестің өсу үрдісі Қазақстанда да байқалады деп болжауда. Өйткені, ол Қазақстанның стратегиялық дамуының басым бағыты болып табылады және экономиканы құрылымдық қайта құруға және қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге ықпал ете алады. Әлеуметтік бизнес халық арасында кәсіпкерлің оң имиджін қалыптастыруға, бірлескен қызметті және азаматтық қоғамның белсенді ұстанымын ынталандыруға мүмкіндік бере алады [8].

Материалдар мен әдістер

Осыған байланысты, біз шағын және орта бизнестің жұмыс істеу моделін ұсынамыз. Оның ерекшелігі, құрылымдық-динамикалық қызметі болып табылатын оның әлеуметтік-экономикалық даму процестерін бастайтын, аймақтың ішкі жүйесі ретінде шағын және орта бизнестің қызметі болады (1-сурет, б. 107).

Біздің ойымызша, бұл модельді қолдану басшылыққа аймақтың әлеуметтік-экономикалық жүйесіндегі шағын және орта бизнестің құрылымдық-динамикалық қызметтерін ескеруге және басқарушылық шешімдер қабылдауға және оны жақын болашақта дамыту стратегиясын жасауға негізделген тәсілге мүмкіндік береді.

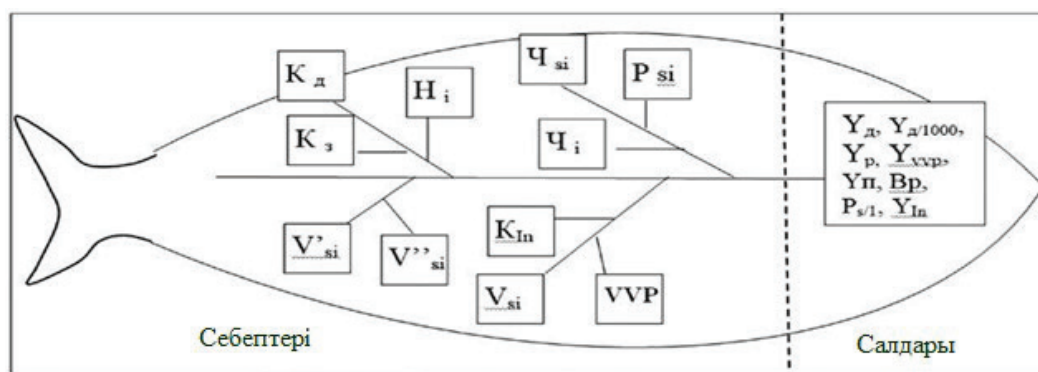

Сурет 1 – Қызметтің басым түрлерін (драйвер) анықтау моделі

Ескертпе – Дереккөз негізінде автормен құрастырылған.

Сонымен, ҚР-да (немесе өңірлерде) ШОБ-тың даму деңгейін жан-жақты сипаттайтын көрсеткіштер тобын әзірлеу үшін біз осы көрсеткіштердің ресурстық-шығынды тәсілін және Иши-каваның себеп-салдарлық диаграммасын қолдана отырып, белсенді ШОБ субъектілерінің саны, тіркелген ШОБ субъектілерінің саны, ҚР халқының саны, шағын және орта бизнесте жұмыс істейтіндердің саны, ҚР-да жұмыс істейтіндердің жалпы саны, ШОБ-тегі өнеркәсіптік өнімнің көлемі, ШОБ ауыл шаруашылығы өнімінің көлемі, ШОБ өнімдері мен қызметтерінің жалпы шығарылымы, ШОК субъектілері алған пайданың (шығынның) көлемі, Қазақстан Республикасының ЖІӨ, ҒЗТКЖ-ны жүзеге асыратын кәсіпкерлік сектор ұйымдарының (кәсіпорындарының) санын анықтадық [9]. Олардың ішінде туынды көрсеткіштердің келесідей жолдары қосымша әзірленді:

- ◆ жұмыс істеп тұрған ШОБ кәсіпорындарының үлес салмағы;
- ◆ 1000 тұрғынға шаққанда жұмыс істеп тұрған ШОБ саны;
- ◆ жұмыспен қамтылғандардың жалпы санындағы ШОБ қызметкерлерінің үлес салмағы;
- ◆ Республикадағы ЖІӨ-дегі ШОБ субъектілері өнімінің үлесі;
- ◆ ШОБ субъектілері өндірген өнім көлеміндегі басым бағыттардың (өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы) үлесі;
- ◆ ШОБ-та жұмыс істейтін бір адамға өнім өндіру;
- ◆ ШОБ субъектілері қызметінің пайдалылығы (залал алып келуі);
- ◆ ШОБ субъектілері қызметінің инновациялылығы (2-сурет, б. 108).

Сурет 2 – ШОБ тиімділігін кешенді бағалауға арналған
Ишиканың себеп-салдарлық диаграммасы

Ескертпе – Дереккөз негізінде автормен құрастырылған.

Суреттен көріп тұрғанымыздай, туынды көрсеткіштер себептік критерийлердің нәтижесі болып табылады және тиісті формулаларға сәйкес есептелді. ШОБ-ты кешенді бағалаудың ұсынылып отырған компоненттері әлеуметтік жағынан да, қаржы-экономикалық жағынан да осы сектордың шаруашылық жүргізуші субъектілері қызметінің тиімділігін жан-жақты сипаттайды.

Алгоритмнің келесі маңызды кезеңі – бұл әртүрлі бағаларды бір модельге біріктіру болып табылады. Жоғарыда әзірленген тиісті модельдермен туынды критерийлер тобын, берілген формула бойынша жалпы өлшем бірлігі бар І1-І8 индекстеріне аударамыз:

$$I_i = (X_i - X_{\min}) / (X_{\max} - X_{\min}), \quad (1)$$

мұндағы: i – реттегі I_i – индексі;

X_i – сәйкесінше i – реттегі өлшемдер;

$X_{\min}$, $X_{\max}$ – туынды көрсеткіштердің минималды және максималды шекаралары.

Көрсеткіштердің минималды және максималды шекаралары 5 критерий үшін (0;100) шегінде көрсетілген: X_1 , X_3 , X_4 , X_5 , X_8 . Яғни бұл, 100%-дық көлемде берілетін бір нәрсенің үлес салмағын сипаттайды. Тиісті өлшемдері бар X_2 , X_6 , X_7 критерийлері үшін және максималды және минималды шектері белгіленбеген стандарттар қарастырылатын іріктеме бойынша анықталған (1-кесте).

Кесте 1 – Шағын және орта бизнес дамуының минималды және максималды шекарасын есептеу индексының жиынтық кестесі

№	Көрсеткіш	Белгісі	Min	Max
1	Тіркелгендер қатарындағы ШОБ-тың белсенді субъектілерінің үлес салмағы, %-бен	X1	0	100
2	Халықтың 1000 тұрғынына шаққандағы жұмыс істеп тұрған ШОБ субъектілерінің саны, бірлік	X2	X2 min	X2 max
3	Жұмыспен қамтылғандардың жалпы санындағы ШОК-та жұмыспен қамтылғандардың үлес салмағы, %-бен	X3	0	100
4	ҚР-ның ЖІӨ-дегі ШОБ субъектілері өндіретін өнімінің үлесі, %-бен	X4	0	100
5	ШОК-тың басым бағыттарының үлесі, %-бен	X5	0	100
6	ШОБ-те жұмыс істейтін 1 жұмысшының өнімді өндіруі, мың тг/адам	X6	X6 min	X6 max
7	1 жұмысшыға шаққандағы ШОБ табыстылығы (шығыны), мың тг	X7	X7 min	X7 max
8	ШОБ субъектілерінің қызметінің инновациялылығы	X8	0	100

Ескертпе – Дереккөз негізінде автормен құрастырылған.

Алгоритмнің үшінші кезеңінде көзделген өңірде ШОБ-ты дамытудың кешенді (ІІа) қалыптастыру әдістемесін таңдау үшін, біз орташа арифметикалық, орташа геометриялық және орташа гармоникалық есептеу әдісі бойынша модельдің бірнеше нұсқаларын талдадық.

Аймақтағы шағын және орта бизнестің даму деңгейін бағалау үшін интегралды көрсеткіштің критериалды шекараларының келесі шкаласын ұсынамыз (қолданылатын көрсеткіштердің орташа геометриялық мәні ретінде есептелген).

Кесте 2 – Интегралдық көрсеткіштің ұсынылатын шекараларының шкаласы «өңірдегі шағын және орта бизнестің даму деңгейі»

Өңірдегі шағын және орта бизнестің әлеуметтік-экономикалық дамуының интегралдық көрсеткішінің деңгейі	Өңірдегі шағын және орта бизнестің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейінің интегралдық көрсеткішінің критериалды шекаралары	Балл саны
Жоғары	1,05 және одан жоғары	1
Орташа	1,00–1,04	0,75
Төмен	0,7–0,99	0,5
Сыни	0,69 және одан төмен	0,25
Ескертпе – Дереккөз негізінде автормен құрастырылған.		

Критериалды шекаралар шкаласын негізге ала отырып, көрсеткіштердің орташа өсу қарқыны – 105% және одан жоғары болған жағдайда шағын және орта бизнестің даму деңгейі жоғары болатынын айтып өтуге болады.

Біз аймақтағы шағын және орта бизнестің әлеуметтік-экономикалық тиімділік деңгейін бағалауды жалпылау мақсатында критериалды шекара шкаласына сәйкес баллдардағы нәтижелі көрсеткіштердің орташа геометриялық көрсеткіші ретінде есептелетін ($I_{эrp}$) «аймақтағы шағын және орта бизнестің даму деңгейі» атты интегралды көрсеткішін енгізуді ұсындық:

$$\overline{I_{эrp}} = \sqrt[n]{I_{эp_1} * I_{эp_2} * I_{эp_3} * ... * I_{эp_n}}$$

$$\overline{I_{эp}} = \sqrt[n]{Tr_1 * Tr_2 * Tr_3 * ... * Tr_n}$$

мұндағы $I_{эrp}$ – «аймақтағы шағын және орта бизнестің даму деңгейі» интегралды көрсеткіші;

$I_{эp}$ – өзгерістің орташа геометриялық қарқыны ретінде есептелетін нәтижелі көрсеткіш;

$Tr_{1...n}$ – өңірдегі шағын және орта бизнестің жай-күйі мен дамуын сипаттайтын көрсеткіштерге 1... n өзгерістердің орташа қарқыны.

Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдаудың тиімділігін бағалау бөлінген қаражаттың экономикалық тиімділігінің көрсеткіштері бойынша жүргізіледі.

Мемлекеттік қаржыландырудың экономикалық тиімділігі келесідей формула бойынша есептелетін әсерді көрсетеді:

$$\mathcal{E}_3 = P / MEMJ.,$$

мұнда $\mathcal{E}_3$ – мемлекеттік қолдаудың экономикалық тиімділігі;

P – шағын және орта бизнесті мемлекеттік қаржыландырудың орындалуынан экономикалық нәтиже;

MEMJ. – шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау бағдарламалары шеңберінде бөлінген мемлекеттік қаражат көлемі.

Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдаудың экономикалық тиімділігін бағалау кезінде келесідей нәтижелі көрсеткіштерді қолданамыз:

$\mathcal{E}\mathcal{E} > 1$ – мемлекеттік қаржыландыру тиімді болып табылады;

$\mathcal{E}\mathcal{E} < 1$ – мемлекеттік қаржыландыру тиімді болып табылмайды.

Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдаудың әлеуметтік тиімділігі экономиканың осы секторының мемлекеттік қолдау бағдарламаларына әлеуметтік белсенділігінің көрінісінде көрінеді.

Мемлекеттік қаржыландырудың әлеуметтік тиімділігін есептеу келесідей формула бойынша есептеледі:

$$\mathcal{E}_c = (\text{МБ}_n / \text{МБ}) \times 100\%,$$

мұнда $\mathcal{E}_c$ – аймақтағы шағын бизнесті мемлекеттік қолдаудың әлеуметтік тиімділігі;

МБ_n – мемлекеттік қолдау алушылардың саны, бірл.;

МБ – өңірдегі шағын кәсіпорындардың саны, бірл.

Әлеуметтік тиімділік көрсеткішін арттыру нәтижесі Қазақстандағы қолдау бағдарламаларына шағын және орта бизнестің қызығушылығын көрсетеді.

Шағын және орта бизнес белгілі бір секторларда жұмыс істейді, кез-келген басқа шарттарды орындамай, автоматты түрде қалаған секторда жұмыс істеуге құқылы [10]. ШОБ жұмыс істейтін білікті қызмет түрлерінің тізімі өте үлкен. Олар: ауыл шаруашылығы, азық-түлік өндірісі, өнеркәсіптік өндіріс, көтерме сауда, бөлшектік сауда, көлік, қонақ үй бизнесі, ойын-сауық, білім беру, денсаулық сақтау және клиенттерге қызмет көрсету және т.б. сияқты. Пандемия кезінде көптеген ШОБ түрлеріне несие уақытын шегеруге және салықтан жеңілдіктер берілді. Басқа секторларда жұмыс істейтін шағын және орта бизнес, егер олардың бизнесі пандемия мен соған байланысты экономикалық құлдырау салдарынан зардап шеккенін көрсете алса, көрсетілген жеңілдіктерді алуға құқылы болады.

Бағалау, орташа мәні

Сурет 3 – 2017–2020 жылдар арасындағы мемлекет тарапынан қолдау алатын бағдарламалардың тиімділігін, жеткіліктілігін, уақытылы орындалуын бағалау

Ескертпе – Дереккөз негізінде автормен құрастырылған.

Жоғарыда берілген көрсеткіштердің нәтижелеріне келетін болсақ:

- ♦ компаниялардың 50%-дан астамы, мемлекеттен қолдау алудың кезеңі 3 аптадан бастап одан да көп уақыт алғандығын көрсетті;
- ♦ компаниялардың 34%-ы бағдарламалардағы критерийлердің өзектілігі мен орындалуын «орташа деңгейден төмен» деп бағалады;
- ♦ компаниялардың 50%-дан астамы, ақпаратқа қолжетімділікті «орташа» деңгейде деп бағалады;

- ♦ компаниялардың тек 11%-ы «салықтық үзілістер» деп аталатын қолдау шарасы қаржылық жағдайды тұрақтандыру үшін тиімді деп санады;
- ♦ банктер болса, бизнесті қолдау бағдарламаларындағы шарттар өзекті және орындай алатын талаптары бар деп есептейді;
- ♦ зерттеуге қатысушылардың айтуы бойынша, қазіргі уақытта пандемия NPL 90+ деңгейіне әсер етпеді деп мәлімдейді.
- ♦ қорлар мен даму институттары тұрғысынан, мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігін, жеткіліктілігін, уақытылы орындалуын орташа бағалау 10 бағдарламаның 5, 6-уын құрады;
- ♦ қорлар мен даму институттары тұрғысынан мемлекеттік бағдарламалар туралы хабарлау тиімділігінің орташа бағасы 10-ның ішінен 7, 8-ін құрады;
- ♦ Бизнесті мемлекеттік қолдаудың шаралары негізінен елдің жалпы даму стратегиясымен байланысты екенін айтып өткен жөн.

Талқылау

Болжам жасауға қажет ақпараттық базаның қамтамасыз етілуіне байланысты туындайтын қиындықтарды атап өтуге болады. Есептеулер мен болжамдардың мүмкін еместігі немесе нақты еместігі, шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің қызметін дұрыс емес статистикалық есепке алудан, жылдар бойынша деректердің сәйкес келмеуінен туындайды. Сондықтан барлық ақпаратты мұқият өлшеу үшін, оған терең талдау қажет болады.

Нәтиже

Берілген әдістемені тәжірибеде қолдану келесідей міндеттерді шешуге мүмкіндік береді:

- ♦ экономиканың кәсіпкерлік секторындағы ақпараттық базаны жетілдіруді;
- ♦ республикадағы, өңірлердегі және жекелеген облыстардағы шағын бизнестің деңгейін бағалау процесін оңтайландыруды;
- ♦ шағын және орта бизнес субъектілері қызметі тиімділігінің талдамалық көрсеткіштерін есептеуді;
- ♦ теориялық тұрғыдан критерийлердің жеткілікті мәндеріне сүйене отырып, ШОБ-тың даму деңгейін анықтауды.

Қорытынды

Қорытындылай келгенде, жүргізілген талдау нәтижесі Қазақстандағы шағын және орта бизнес секторының жұмыс істеуінің жай-күйі мен тиімділігін жан-жақты сипаттайтын және жасалған индекстің тәжірибелік құндылығын дәлелдейді. Тағы да айта кететін жайт, ол ШОБ тиімділігін бағалаудың кешенді әдістемесінің бейімділігі мен әмбебаптылығы болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Рубцова О.Л. Ресейлік шағын бизнесті мемлекеттік қолдау мәселелері // Ресейлік кәсіпкерлік. – 2015. – Т. 16. – № 17. – Б. 2697–2706.
- 2 Рудов С.В. Нарықтық экономиканы мемлекеттік реттеу бағыттары (Ресей тәжірибесі) [Электрондық ресурс] / Рудов С.В., Ахмеева В.И. // II «Студенттік ғылыми форум» Бүкілресейлік студенттік электрондық ғылыми конференциясы 15–20 ақпан 2011 ж. – М., 2011. Қатынау режимі: <http://www.rae.ru/forum2011/168/2199>
- 3 Сафиуллин А. Білімге негізделген экономикадағы «Ақылды реттеу» // Басқару теориясы мен практикасының мәселелері. – 2013. – № 5. – Б. 135–142.
- 4 Сейтжанов С.С. Қазақстандағы бизнесті мемлекеттік қолдау / Сейтжанов С.С. // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана қ., «Ғылыми ұмтылыстар» сериясы. 17 шығарылым. – 2016. – Б. 104–107.
- 5 Секерин В.Д., Горохова А.Е. Кәсіпкерлік құрылымдардың тиімділігін арттыру факторы ретінде ұлттық инновациялық жүйені қалыптастыру және дамыту // Экономика және кәсіпкерлік. – 2015. – № 10, 2 бөлім – Б. 1063–106.

6 Соколов С.В. Экономиканы мемлекеттік реттеудің мәселелері мен шектеулері // Ғылым мен білімнің даму перспективалары: ғылыми жинақ. тр. халықаралық материалдар бойынша ғылыми-практ. конф. – 2014. – Б. 98–100.

7 Спектор А.А. Мемлекеттік бақылау (қадағалау) жүргізу кезінде шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтарын қорғау // Кәсіпкерлік құқық. – 2013. – № 2. – Б. 21–23.

8 Таланова Е.А. Қазіргі экономикадағы нарықты мемлекеттік реттеу теорияларын салыстырмалы талдау / Таланова Е.А., Хуаде А.Ш. // саны: Саясат, экономика, құқық. – 2014. – № 1. – Б. 135–137.

9 Қазақстан Республикасының 2019–2023 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық даму болжамы // 2018 жыл 15 мамыр. Қатынау режимі: <http://www.minfin.gov.kz/irj/go/km/docs/documents/.pdf>

10 Столбов М.И. Қаржы нарығының ауқымы және экономикалық өсуді басқару // Заманауи менеджмент. – 2007. – № 3. – Б. 24–30.

REFERENCES

1 Rubcova O.L. (2015.) Resejlik shaғыn biznesti memlekettik қолдау мәселелері // Resejlik кәсіпкерлік. Т. 16, No. 17, pp. 2697–2706.

2 Rudov S.V. (2011) Naryktyk jekonomikany memlekettik retteu baryttary (Resej tazhiribesi) [Jelektrondyk resurs] / Rudov S.V., Ahmeeva V.I. // II “Studenttik ғылыми forum” Bykilresejlik studenttik jelektrondyk ғылыми konferencijasy 15–20 ақпан 2011 zh. – М., Қатynau rezhimi: <http://www.rae.ru/forum2011/168/2199>

3 Safiullin A. (2013) Bilimge negizdelgen jekonomikadaғы “Aқyldy retteu” // Baskaru teorijasy men praktikasynyn мәселелері, No. 5, pp. 135–142.

4 Sejtzhanov S.S. (2016) Қазақстандағы biznesti memlekettik қолдау / Sejtzhanov S.S. // L.N. Gumilev atyndaғы EYU, Astana қ., “Fylymi ұмтылыстар” serijasy. 17 shyғarylym, pp. 104–107.

5 Sekerin V.D., Gorohova A.E. (2015) Kәсіpkerlik құрылымдардың тиімділігін арттыру factory retinde ұлттық innovacijalyқ zhүjeni қалыптастыру zhәне damytu // Jekonomika zhәне кәсіпкерлік, No. 10, 2 bөlim, pp. 1063–106.

6 Sokolov S.V. (2014) Jekonomikany memlekettik retteudiң мәселелері мен shekteuleri // Fylym men bilimнің даму perspektivalary: ғылыми zhinaқ. tr. halyқаралық materialdar bojynsha ғылыми-практ. конф., pp. 98–100.

7 Spektor A.A. (2013) Memlekettik baқyлау (қадағалау) zhыrgizu kezinde shaғыn zhәне orta кәсіпкерлік sub#ektileriniң құқықтарын қорғау // Kәсіпкерлік құқық, No. 2, pp. 21–23.

8 Talanova E.A. (2014) Kazirgi jekonomikadaғы narykty memlekettik retteu teorijalaryn salystyrmaly taldaу / Talanova E.A., Huade A.Sh. // sany: Sajasat, jekonomika, құқық, No. 1, pp. 135–137.

9 Қазақстан Respublikasynyn 2019–2023 zhyldarға арналған әлеумettik-jekonomikalyқ даму bolzhamy // 2018 zhyl 15 мамыр. Қатynau rezhimi: <http://www.minfin.gov.kz/irj/go/km/docs/documents/.pdf>

10 Stolbov M.I. (2007) Qarzhy naryғыnyn ауқымы zhәне jekonomikalyқ өsudi baskaru // Zamanaui menedzhment, No. 3, pp. 24–30.

И.Ә. ИМАНБАЙ,^{1*}

М.Ә.Н.

*e-mail: i.imanbay@turan-edu.kz

С.А. КАЛЕНОВА,¹

д.э.н., профессор.

e-mail: saulesh57@mail.ru

М.Н. ОРАЗАЛИНОВА,¹

PhD.

e-mail: m.orazalinova@turan-edu.kz

¹ Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА КАЗАХСТАНА

Аннотация

Целью статьи является раскрытие актуальных на сегодняшний день тем по развитию малого и среднего бизнеса в стране и его поддержке со стороны государства. В данной статье проведена аналитическая работа по отраслям малого и среднего бизнеса, дано несколько видов методических указаний. Были представлены определения и концепции, высказанные несколькими авторами относительно социально-

го бизнеса, а также показаны виды бизнеса, используемые в зарубежной практике. В статье изложены исследования и авторские предложения ученых, связанные с развитием и эффективным функционированием малого и среднего бизнеса в соответствии с темой, и представлены результаты проведенного анализа и исследования. Зачастую развитие бизнеса в регионах хромает. Для его развития необходимо решение вопросов информатизации со стороны государства и местной власти. Поэтому мы считаем, что данное методическое руководство и несколько предложенных решений будут приняты во внимание. Мы рассчитываем, что в Казахстане будет развиваться база информатизации, повысится доступ к различным программам и законодательным актам, касающимся малого и среднего бизнеса. Представлены результаты нескольких анализов при изучении способов поддержки, оказываемой государством для развития малого и среднего бизнеса в Казахстане. Оценка эффективности государственной поддержки малого и среднего бизнеса проводится по показателям экономической эффективности выделенных средств. Повышение показателя социальной эффективности свидетельствует об интересе и вовлеченности малого и среднего бизнеса в программы государственной поддержки в Казахстане.

Ключевые слова: предпринимательство, бизнес, методические указания, государственные программы, индекс, информационная база, модель.

I.A. IMANBAY,^{1*}

m.e.s.

*e-mail: i.imanbay@turan-edu.kz

S.A. KALENOVA,¹

d.e.s., professor.

e-mail: saulesh57@mail.ru

M.N. ORAZALINOVA,¹

PhD.

e-mail: m.orazalinova@turan-edu.kz

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

METHODOLOGY FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of the article is to reveal the current topics on the development of small and medium-sized businesses in the country and support provided to them from the state. In this article, analytical work is carried out on the branches of small and medium-sized businesses, and several types of methodological guidelines are given. The definitions and concepts expressed by several authors regarding social business were presented, as well as the types of business used in foreign practice. The purpose of the study is to present the research and author's proposals of scientists related to the development and effective functioning of small and medium-sized businesses in accordance with the topic, and to present the results of the analysis and research. Often, business development in regional regions is lagging behind. For its development, it is necessary to solve the issues of informatization on the part of the state and local authorities. Therefore, we believe that this methodological guide and several proposed solutions will be taken into account. We expect that Kazakhstan will develop the informatization base, increase access to various programs and legislative acts related to small and medium-sized businesses. The results of several analyses were presented, examining the support provided by the state to the development of small and medium-sized businesses in Kazakhstan. The assessment of the effectiveness of state support for small and medium-sized businesses is carried out according to the indicators of the economic efficiency of the allocated funds. The increase in the indicator of social efficiency indicates the interest and involvement of small and medium-sized businesses in state support programs in Kazakhstan.

Key words: entrepreneurship, business, methodological guide, government programs, index, information base, model.

FTAXP 06.71.07
ӘОЖ 33.338.012

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-114-120>

С.С. ТЛЕУБЕРДИЕВА,^{1*}

PhD, доцент.

*e-mail: tleuberdieva@yandex.ru

А.Б. МОЛДАШЕВА,²

Э.Ғ.К., доцент.

e-mail: altun_78@mail.ru

А.К. АЛПЫСБАЕВА,³

Э.Ғ.К., доцент.

e-mail: alpyspaeva_ainura@mail.ru

Л.В. ОЛЕЙНИК,⁴

аға оқытушы.

e-mail: lvolleinik@mail.ru

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

²М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Қазақстан, Тараз қ.

³Қазақ технология және бизнес университеті,
Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

⁴Рудный индустриалдық институты,
Қазақстан, Рудный қ.

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ ӨНІМДЕРІНІҢ ӨСІМІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕТІКТЕРІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – бір елдің және атап айтқанда, Қазақстанның шеңберінде ауыл шаруашылығы өнімдерінің өсімінің экономикалық тетіктерін зерттеу. Қазақстандағы ауыл шаруашылығы өнімдерінің өсімін және елді азық-түлік тауарларымен қамтамасыз ету күрделі әрі өзекті мәселе болып отыр, оған өндірісті, ұлттық ауыл шаруашылық нарықтарындағы конъюктурасының сұрақтары, төлем және бәсекеге қабілеттілігі, ауыл шаруашылық өнімдерінің жылдық көлемі, жылдық түсім көлемін арттыру, азық-түлік тауарларын тұтынушыларға дейін жетуім қамтамасыз ету, ауыл шаруашылық саласын реттеудегі заңдар және т.б. Ауыл шаруашылығының әлуетін елдің азық-түлік қауіпсіздендірілу деңгейімен байланыстырылады. Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу азық-түлік қауіпсіздігін, ауыл шаруашылық өнімдерінің нарыққа шығу тұрақтылығын қамтамасыз етуге, кәсіпкерлерге тиімді жағдай жасауға, отандық өнімдерді бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, сонымен қоса, өсімдік шаруашылығын, мал шаруашылығының, балық шаруашылығын, агроөнеркәсіп кешен өнімін қайта өңдеуді және тағам өнеркәсібін дамыту үшін қолайлы жағдай жасау арқылы аймақтардағы тұрғындардың тұрмыс деңгейін жоғарылатуға, ветеринариялық-санитариялық және фитосанитариялық қауіпсіздікті, техникалық жабдықтау мен басқада қосалқы қызмет салаларын қамтамасыз етуге, аймақтық жерлердегі әлеуметтік және инфрақұрылымын дамытуға бағытталған. Мақала авторлары агроөнеркәсіп кешенінің маңызды бөлігі ауыл шаруашылығы болатынын атап өтті. Ауыл шаруашылығы – халықты азық-түлік өнімдерімен қамсыздандыруға бағытталған және шаруашылық саласына қажетті шикізатпен қамсыздандыру саласы болып табылады. Ол тек агроөнеркәсіп кешенінде ғана емес барлық елдің ұлттық шаруашылығында маңызды орынға ие. Ауыл шаруашылығы – материалдық өндіріс саласының ең маңызды бөлігі. Ауыл шаруашылығы елді азық-түлікпен және өнеркәсіпті шикізаттын кейбір түрлерімен қамтамасыз етеді.

Тірек сөздер: ауыл шаруашылығы, өнім, аграрлық саясат, мамандық, агроөнеркәсіптік кешен, тауар өндірушілері, аграрлық сектор, азық-түлік.

Кіріспе

Ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеу механизмінің ерекшеліктерімен белгілі бір жабық күйде жұмыс жасайтын жүйе ретінде қарастыруға болады. Сондықтан алдыға қойылған бастапқы мақсаттар анықталады және мемлекеттік экономикалық баға, салық, ақша-несие сая-

саты арқылы жүзеге асатын болжамдар (оның негізінде бюджеттік бағдарлама әзірленеді) жасалады.

Ауыл шаруашылығын реттеу оңтайлы макроэкономикалық жағдайды қамтамасыз ету, аграрлық сектор мен экономиканың басқа секторлары арасындағы өзара іс-қимыл үшін қолайлы жағдайлар жасау, сондай-ақ мемлекеттің дамуының объективті шарттары мен міндеттеріне сәйкес саланы дамытудың белгілі бір параметрлерін түзету үшін айтарлықтай бюджеттік ресурстарды талап етеді.

Экономикалық саясатты, оның ішінде аграрлық саясатты жүзеге асыру экономикаға мемлекеттік әсер ету тетігін қалыптастыратын шаралар үйлесімімен ғана мүмкін болады. Бұл әсер ету үш бағыт бойынша жұмыс жасайды: әкімшілік, экономикалық және институционалдық [10].

Ауыл шаруашылық өнімдерінің өсімінің экономикалық тетіктерін мемлекеттік реттеудің негізгі шаралары өндірістің және сақтаудың қазіргі энергия үнемдейтін қалдықсыз технологияларды енгізу негізінде ел үшін азық-түлік өнімдерінің өндірісін сақтауға және ұлғайтуға бағытталған.

Негізгі ережелер

Қазақстанда ауыл шаруашылығы өнімінің түрлері көп құрылымды болып келеді. Елімізде әр түрлі табиғи климаттық белдеулердің және топырақ құнарлылығы мен игерілу түрлерімен түсіндіруге болады. Елімізде жақсы дамығын ауыл шаруашылығының құрылым түрі, ең алдымен мал шаруашылығы содан кейін өсімдік шаруашылығы, азық-түлік, бау-бақша шаруашылығы. Ауыл шаруашылығының басқа компоненттері де бар, олар – балық аулау шаруашылығы, омарта шаруашылығы т.б. [8]. Ауыл шаруашылық өнімдерінің өсімінің экономикалық тетіктерінің теориялық негізі бойынша шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектері, мақалалары, оқулықтары мен оқу құралдары, мерзімді баспа сөздегі мәліметтер мен ақпараттар, сондай-ақ арнайы заң жобалары, нормативтік-құқықтық актілер мен Қазақстан Республикасының Президенті мен Үкіметінің бұйрықтары, қаулылары мен жарлықтары, ҚР Статистика комитетінің мәліметтерінде көрініс табуда.

Әдебиетке шолу

Аграрлық саланы мемлекеттік реттеудің теориялық негізі мен экономикалық тетіктерін зерттегендер XIX аяғы – XX басында С.И. Мальцев, Н.Д. Кондратов және А.В. Чаяновтың жұмыстарында көрініс тапқан болатын. А.А. Альтцхов, В.А. Адобрынин, В.А. Ключаков, А.Д. Кудели, Г.И. Макин, А.Ф. Серков, О.Э. Кваши, И.Г. Ушачев, С.У. Нуралиев және басқалардың зерттеулері мемлекеттік реттеу мәселелеріне бағытталған болатын.

Материалдар мен әдістер

Аграрлық саясаттың экономикалық құралдары – нарықтық процестің белгілі бір аспектілеріне әсер етіп, ұстанымдық сипатқа ие емес мемлекеттің әрекеттері. Бұл жиынтық өсімге және жиынтық жеткізілімге, капиталды орталықтандыру дәрежесіне, экономиканың әлеуметтік және құрылымдық аспектілеріне әсер ету әдістері. Тұрақты экономикада экономикалық тәсілдер кеңінен қолданылады. Оларға жататындар: субсидиялаудың әртүрлі формалары; несиелеу; салықтық саясат; амортизациялық саясат; шикізат бағасының арзандауы арқылы жекелеген тауарларды өндіру шығындарына әсер ету; өндірушілерге транспорттық тарифтерге льгот қою және т.б. қызмет түрлері; сұранысқа әсер ету және нақты тауарларды ұсыну; қызметтерді және тауарларды мемлекеттік сатып алу; сыртқы сауда-саттық бағасына әсер ету. Қазіргі жағдайда ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеудің экономикалық механизмінің негізгі элементтері: қаржыландыру, салықтар, баға, несиелеу және сақтандыру болуы тиіс [6].

Мақала тақырыбының зерттеуінің теориялық әдістерін қолдана отырып, классиктердің еңбектеріне сүйендік. Ауыл шаруашылығына мемлекеттік қолдаудың экономикалық үлгісін П. Самуэлсон келесі түрде түсіндіреді. Ауыл шаруашылығына бағаның және табыстың сұранысына икемділік (немесе төмен икемділік) болмағандықтан, ауыл шаруашылығындағы ғылыми-техникалық прогресс сұраныстың оңға және жоғарыға ауысуына әкеледі. Еркін нарықтық

зандар ерте ме, кеш пе, ауылдық тауар өндірушілердің өнімдеріне бағаның айтарлықтай төмендеуіне, демек, олардың табысты болуына әкеледі. Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеудің бір нысандағы қажеттілігін түсіндірудің негізгі себебі нақты экономикалық заңдармен түсіндіріледі.

Талдау әдісін қарастыратын болсақ, аграрлық саясаттың әкімшілік шаралары агроөнеркәсіптік кешен саласындағы құқықтық инфрақұрылымды қамтамасыз ету, бәсекелестік ортаны қорғау, мүлктік құқықтарды сақтау және экономикалық шешімдерді қабылдау мүмкіндіктеріне бағытталған. Әкімшілік шаралар қазіргі кезде қоршаған ортаны қорғау, санитарлық-эпидемиологиялық бақылау, жануарларды және өсімдіктерді биологиялық қорғау сферасында белсенді түрде қолданылады.

Қоғамда экономикалық жүйе бұзылған жағдайда, әдетте, әкімшілік әдістерге басымдылық беріледі. Оларға: «бағаны қатыру» және оларды белгілі бір деңгейде бекітудің басқа тәсілдері; жекелеген ірі кәсіпорындар белгілеген бағаны бақылау; баға реттеуді талап ететін мемлекеттік органдар арасындағы келісімдер.

Аграрлық стратегия, әдетте, тиісті заңнамаға сүйенеді және аграрлық саясатта заңдарға, жоспарларға, бағдарламаларға, ұйымдастырушылық және заңдарда нақты нұсқасын табады. Аграрлық саясатты ауыл шаруашылығын қайта құруға бағытталған аграрлық стратегияның мақсаттары мен принцип нақтылау ретінде қарастыру қажет. Осы айтылғандардың негізінде агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу жүйесіндегі екі негізгі жүйені ажырату болады: агроөнеркәсіптік кешендегі нарықтық механизмді мемлекеттік реттеу және ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау. Бұл мемлекеттік реттеу екі функция атқаратынын білдіреді, олар: нарықтық қатынастарды үйлестіру және қолдау шаралары, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өндірушілерінің жағдайын қолдау [1].

Нәтижелер

Мемлекет тарапынан ауыл шаруашылық өнімдерінің өсімінің экономикалық тетіктеріне келесілер жатады:

- ♦ экономиканың аграрлық секторындағы бәсекелестікті ынталандыру;
- ♦ АӨК сферасында нарықтық институттарды дамыту үшін жағдай жасау;
- ♦ ауыл шаруашылық кәсіпорындарын бәсекелестік нысандарда қайта құруды ынталандыру;
- ♦ отандық аграрлық сектордың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған терең құрылымдық реформалар жасау.

Ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеу элементтері бағытталған:

- ♦ ауыл шаруашылық тауар өндірушілерге кәсіптері үшін қолайлы жағдайлар жасау;
- ♦ ауылдық жерде техникалық дәрежені өсіру;
- ♦ ауыл шаруашылығындағы кадр ресурстарын өсіру [3].

Аграрлық сектордағы кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау мына бағыттар бойынша жүргізіледі: әртүрлі дәрежелі бюджет қаражаты есебінен қаржыландыру, салыққа жеңілдік, жеңілдендірілген несие беру, қаржылық жалға беру (лизинг), сақтандыру және т.б. Бұл шағын жүйе республикада жақсы дамыған, кейбір функциялар аймақтық деңгейде жүзеге асырылады.

Тікелей қаржыландыру ауыл шаруашылық кәсіпорындарының шығындарының мемлекеттік бөлігін қаржыландыру болып табылады. Мәселен, бюджет қаражаты есебінен дақылдарды зиянкестер мен аурулардан қорғау шығындарын жабуға болады; жануарларға арналған ветеринарлық қызметтер; мелиорациялық жұмыстарға арналған; тұрғын үй құрылысын салу және күтіп ұстау бойынша шығыстар; мәдени және тұрмыстық маңызы бар объектілерді, сақтандыру төлемдерін және басқа да шығындарды төлеу үшін кетейін шығындар.

Ауыл шаруашылық өнімдерін дотациялау және ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің шығындарының бір бөлігін өтеу тікелей қаржыландыру тетігі ретінде, өйткені бұл төлемдер әртүрлі деңгейлердің бюджеттерінен жүзеге асырылады. Субсидиялардың төлемдері өнімнің сатылу бағалары бойынша шынайы себептермен қамтылмаған шығындарды өтеуге бағытталған.

Мемлекеттік реттеудің маңызды аспектісі өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығын сақтандыру болып табылады. Мемлекеттік сақтандыру органдары ауыл шаруашылық кәсіпорындарды табиғат апаты болғанда, ауруға шалдыққанда, өрт жағдайында шығынға ұшыраған шаруалардың шығындарын өтеуі қажет [4].

Ауыл шаруашылығын және онымен тығыз байланысты салаларды реттеудің маңызды элементі мемлекеттік бағдарламалар болып табылады. Мемлекеттік бағдарламалар – АӨК дамытудың ұлттық мақсаттарына жетуге бағытталған өзара іс-қимыл шаралары мен мемлекеттік шаралар жүйесі. Бағдарламалар мазмұнына байланысты әртүрлі болуы мүмкін: агроөнеркәсіптік кешеннің жекелеген салаларының немесе салаларының мәселелерін шешуге бағытталған салалық және азық-түлік; агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеудің негізгі функцияларын жүзеге асыруға бағытталған функционалдық; аймақтар, облыстар мен өңірлердің агроөнеркәсіптік өндірісін дамытуға мемлекеттік ықпал ету шараларының жиынтығы бар [2].

Талқылаулар

Ауыл шаруашылығын дамытудың мемлекеттік қолдаудың тағы бір түрі – саладағы баға саясатын іске асыру. Нарықтық экономикасы дамыған елдердің тәжірибесі мемлекеттік органдардың бағасын реттеу барлық тауар өндірушілер үшін жағдайларды түзеуге, ықтимал күрт баға теңгерімсіздіктерін және монополиялық баға белгілеулерді жоюға бағытталғанын көрсетеді [7]. Үздік отыздыққа апарар «100 нақты қадам» жоспары Қазақстанның болашақта дамыған үздік отыз елдің қатарына кіруін көздейді. Осы жоспардың алпыс және алпыс бірінші қадамдарында сүт және ет өнімдерінің өндірісі аталып өтілді. Сүт және сүт өнімдері өндірісін дамыту үшін стратегиялық инвесторлар тарту аясында негізгі міндет – үш жыл мерзімде ТМД елдері нарығына шығарылатын өнімдерінің жартысына дейінгі экспортын қамтамасыз ету, ал ет өндірісі мен өңдеуді дамыту үшін стратегиялық инвесторларды тарту аясындағы негізгі міндет – шикізат базасын дамыту және өңделген өнімдерді экспорттау болып табылады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, азық-түлік бағаларының еркін ауытқуына осы өнімдердің тұтынушысының мүддесін қорғайтын жоғарғы шегі мен төменгі лимиті, өндірілген тауарлардың нарықтық құнын жағдайында бағаның төмендеуі мүмкін ауылшаруашылық өнімдерін өндірушіге кепілдік берілген минималды табысты сақтауға бағытталған шегінде ғана рұқсат етіледі. Осы мақсатта баға белгілеу процестеріне ықпал ететін арнайы әкімшілік-құқықтық органдар мен әдістер белгіленді. Мемлекет тарапынан мұндай ықпал, негізінен бағалардың тікелей реттелуі және қадағалау (жанана бақылау) арқылы жүзеге асырылады. Көптеген елдерде бағаны мемлекеттік реттеудің заң түріндегі құқықтық негіздері құрылған. Өндірушілердің табыс деңгейін реттеу және оларды индексстеу үшін пайдаланылатын бағалар, олардың деңгейлері мен динамикасы туралы статистикалық ақпаратты жүйелі түрде жариялау. Сонымен қатар, дамыған нарықтық экономикасы бар елдерде ауыл шаруашылығы өнімдеріне бағаны реттеу оның артықшылығы кезінде жүзеге асатынын атап өткен жөн.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрілігінің ресми сайты. – Кіру тәртібі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/>
- 2 Қазақстан Республикасының Агроөнеркәсіп кешенін дамытуға арналған «Агробизнес–2020» бағдарламасы. – Кіру тәртібі: <http://adilet.zan.kz/>
- 3 Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017–2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – 2016 ж. – Кіру тәртібі: <http://adilet.zan.kz/>
- 4 Өсімдік шаруашылығы түсінігі мен түрлері мақаласы. [Электрондық қор]. – Кіру тіртібі: <http://sharua.kz>
- 5 Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы министрілігінің ресми сайты. – Кіру тәртібі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/>
- 6 АӨК-нің мемлекеттік реттеудің шетелдік тәжірибесі. [Электрондық қор]. – Кіру тіртібі: <http://www.studwood.ru>
- 7 Быстраков Ю. Проблемы эффективности использования природно-ресурсного потенциала АПК. – Ауыл шаруашылығы экономикасы. – 2006. – № 2.
- 8 Ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың шетелдік тәжірибесі. [Электрондық қор]. – Кіру тіртібі: <http://www.kazedu.kz>.

9 «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік». Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар. URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2017-zhylgy-31-kantar

10 Ауыл шаруашылығын қолдау қоры. Несиелеу бағдарламалары. [Электрондық қор]. – Кіру тәртібі: <http://www.kazagro.kz>.

REFERENCES

1 Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министірілігінің ресми сайты. Кіру тәртібі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/>

2 Қазақстан Республикасының Агроөнеркәсіп кешенін дамытуға арналған «Агробизнес–2020» бағдарламасы. Кіру тәртібі: <http://adilet.zan.kz/>

3 Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017–2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 2016 ж. Кіру тәртібі: <http://adilet.zan.kz/>

4 Өсімдік шаруашылығы түсінігі мен түрлері мақаласы. [Электрондық қор]. Кіру тәртібі: <http://sharua.kz>

5 Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы министірілігінің ресми сайты. Кіру тәртібі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/>

6 АӨК-нің мемлекеттік реттеудің шетелдік тәжірибесі [Электрондық қор]. Кіру тәртібі: <http://www.studwood.ru>

7 Bystrakov Ju. (2006) Problemy jeffektivnosti ispol'zovanija prirodno-resursnogo potenciala APK. – Ауыл шаруашылығы жекөномикасы, No. 2.

8 Ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың шетелдік тәжірибесі. [Электрондық қор]. Кіру тәртібі: <http://www.kazedu.kz>.

9 «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік». Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар. URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2017-zhylgy-31-kantar

10 Ауыл шаруашылығын қолдау қоры. Несиелеу бағдарламалары. [Электрондық қор]. Кіру тәртібі: <http://www.kazagro.kz>.

С.С. ТЛЕУБЕРДИЕВА,^{1*}

PhD, доцент.

*e-mail: tleuberdieva@yandex.ru

А.Б. МОЛДАШЕВА,²

к.э.н., доцент.

e-mail: altun_78@mail.ru

А.К. АЛПЫСБАЕВА,³

к.э.н., доцент.

e-mail: alpyspaeva_ainura@mail.ru

Л.В. ОЛЕЙНИК,⁴

ст. преподаватель.

e-mail: lvoleinik@mail.ru

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Султан

²Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, Казахстан, г. Тараз

³Казахский университет технологии и бизнеса, Казахстан, г. Нур-Султан

⁴Рудненский индустриальный институт, Казахстан, г. Рудный

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РОСТА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

Аннотация

Цель статьи – исследование экономических механизмов роста сельскохозяйственной продукции в рамках одной страны и, в частности, Казахстана. Рост сельскохозяйственной продукции в Казахстане и обеспечение

страны продовольственными товарами являются сложными и актуальными вопросами, к которым относятся проблемы производства, конъюнктуры на национальных сельскохозяйственных рынках, платежеспособности и конкурентоспособности, годовой объем сельскохозяйственной продукции, увеличение годового объема выручки, обеспечение доступности продовольственных товаров до потребителей, законы в регулировании сельскохозяйственной отрасли и т.д. Потенциал сельского хозяйства соотносится с уровнем продовольственной безопасности страны. В статье отмечается, что государственное регулирование агропромышленного комплекса направлено на обеспечение продовольственной безопасности, стабильности выхода сельскохозяйственной продукции на рынок, создание благоприятных условий для предпринимателей, повышение конкурентоспособности отечественной продукции, а также повышение уровня жизни населения в регионах путем создания благоприятных условий для развития растениеводства, животноводства, рыбного хозяйства, переработки продукции агропромышленного комплекса и пищевой промышленности, обеспечение ветеринарно-санитарной и фитосанитарной безопасности, направлена на обеспечение технической оснащенности и других вспомогательных сфер деятельности, развитие социальной и инфраструктуры на территории региона. Авторами статьи подчеркивается, что важной частью агропромышленного комплекса станет сельское хозяйство. Сельское хозяйство – отрасль, направленная на обеспечение населения продуктами питания и являющаяся сырьем, необходимым для хозяйственной сферы. Он занимает важное место не только в агропромышленном комплексе, но и в национальном хозяйстве всей страны. Сельское хозяйство является важнейшей частью отрасли материального производства. Сельское хозяйство обеспечивает страну продовольствием и промышленность некоторыми видами сырья.

Ключевые слова: сельское хозяйство, продукция, аграрная политика, специальность, агропромышленный комплекс, товаропроизводители, аграрный сектор, продукты питания.

S.S. TLEUBERDIYEVA,^{1*}

PhD, associate professor.

*e-mail: tleuberdiyeva@yandex.ru

A.B. MOLDASHEVA,²

c.e.s., associate professor.

e-mail: altun_78@mail.ru

A.K. ALPYSBAYEVA,³

c.e.s., associate professor.

e-mail: alpyspaeva_ainura@mail.ru

L.V. OLEINIK,⁴

senior lecturer.

e-mail: lvoleinik@mail.ru

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Kazakhstan, Nur-Sultan

² M.Kh. Dulati Taraz Regional University,
Kazakhstan, Taraz

³Kazakh University of Technology and Business,
Kazakhstan, Nur-Sultan

⁴Rudny Industrial Institute,
Kazakhstan, Rudny

ECONOMIC MECHANISMS OF AGRICULTURAL PRODUCTION GROWTH

Abstract

The purpose of the article is to study the economic mechanisms of agricultural production growth within one country and, in particular, Kazakhstan. The growth of agricultural products in Kazakhstan and the provision of the country with food products are complex and relevant issues, which include the problems of production, the situation in the national agricultural markets, solvency and competitiveness, the annual volume of agricultural products, the increase in annual revenue, ensuring the availability of food products to consumers, laws in the regulation of the agricultural industry, etc. The potential of agriculture is correlated with the level of food security of the country.

State regulation of the agro-industrial complex is aimed at ensuring food security, stability of agricultural products entering the market, creating favorable conditions for entrepreneurs, increasing the competitiveness of domestic products, as well as improving the standard of living of the population of the regions by creating favorable conditions for the development of crop production, animal husbandry, fisheries, processing of agricultural products and the food industry, veterinary-sanitary and phytosanitary security, it is aimed at providing technical equipment and other auxiliary areas of activity, social and infrastructure development on regional territory. The authors of the article emphasize that agriculture will become an important part of the agro-industrial complex. Agriculture is an industry aimed at providing the population with food and is a raw material necessary for the economic sphere. It occupies an important place not only in the agro-industrial complex, but also in the national economy of the whole country. Agriculture is the most important part of the material production industry. Agriculture provides the country with food and industry with some raw materials.

Key words: agriculture, products, agricultural policy, specialty, agro-industrial complex, commodity producers, agricultural sector, food products.

IRSTI 06.71.03
UDC 332.1.04:338.436.3

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-121-127>

M.K. TUZUBEKOVA,¹

c.e.s, acting associate professor.

e-mail: m.tuzubekova@mail.ru

R.E. TARAKBAEVA,^{2*}

c.t.s., associate professor.

*e-mail: raushan_29@mail.ru

E.O. OSPANOVA,³

senior lecturer.

e-mail: o_elmir@mail.ru

A.N. LI,⁴

senior lecturer.

e-mail: A_an@mail.ru

¹Kazkh University of Technology and Business,
Kazakhstan, Nur-Sultan

²Turan University, Kazakhstan, Almaty

³Gumilyov Eurasian National University,
Kazakhstan, Nur-Sultan

⁴Banking and Finance Academy of the Republic
of Uzbekistan, Uzbekistan, Tashkent

PRODUCTION CAPACITY OF FOOD INDUSTRY IN KAZAKHSTAN

Abstract

The main purpose of the article is to describe the theoretical features of competitiveness and efficiency of production of agricultural sector of the Republic of Kazakhstan. When writing the work, economic and statistical methods, methods of comparison and analysis, synthesis and generalization were used. The article deals with the main indicators of the industry: domestic production and consumption; foreign trade and market size in the Republic of Kazakhstan. The main conclusions of the article are to determine the factors that state the competitive position of the fruit and vegetable industry in the Republic of Kazakhstan, as the agro-industrial complex needs to be improved, which would be based on scientifically based mechanisms and directed to the development of agricultural enterprises. In Kazakhstan, it is strategically beneficial to engage in the industrial processing of fruits and vegetables, which is due to the favorable climate, access to labor resources, growing demand from the population, and an increase in export potential. In general, the country meets the need for potatoes, fresh vegetables and melons. However, high prices, a narrow range of products, lack of proper presentation associated with the high cost of packaging and packaging, high transport costs, and a decrease in consumer demand for domestic fruits and vegetables in the domestic and foreign markets have led to their lack of competitiveness.

Key words: agro-industrial complex, fruit and vegetable production, competitiveness, export, import, method, development.

Introduction

Agribusiness is a diversified system that includes agriculture, sectors of the economy for the production of means of production for agriculture, processing industry and infrastructure. Therefore, assessing the competitiveness of agriculture, it is necessary to take into account the state and performance of all its constituent sectors.

The total budget of the Program 2019–2021 is 2,374,2 billion tenge, of which the National budget – 1,216 billion tenge, the local budget – 904 billion tenge and other sources – 306.2 billion tenge).

Main provisions

One of the main specialized food complexes of Kazakhstan is fruit and vegetable canning, which has favorable natural and economic conditions and large-scale land resources. In improving the supply of vegetables, fruits and products of their processing, an important place belongs to the development of fruit and vegetable production. The basis of its formation is the production cycle, developing on the basis of cultivation and processing of vegetables and fruits [2].

Materials and methods

As a market overview, the analysis was made on the following key indicators of the industry: domestic production and consumption; foreign trade and market size.

Let us turn to the data of official statistics on the gross harvest of open and closed ground vegetables for 2014–2018 (see table 1).

During the period from 2014 to 2018, the gross harvest of vegetables in the country is gradually growing and reached 3 795.2 thousand tons in 2018. The main areas traditionally producing vegetables, are Almaty (944,2 thousand tons), the Turkestan region (944,2 thousand tons) and Zhambyl (718,8 thousand tonnes) region. The total share of the three regions is 68.70% of the gross national tax.

Gross harvest of open ground vegetables shows a steady growth dynamics increased gross harvest of onions, cucumbers, cabbage, pumpkin, eggplant and pepper. The dynamics of the average yield shows a uniform annual growth, which is correlated with the gross harvest of vegetables in the whole country.

Table 1 – Gross collection of vegetables of open and closed ground according to CS MNE RK (in thousands of tons)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Republic Kazakhstan	3 061,5	3 241,5	3 469,9	3 564,9	3 795,2	3 791,1	4 081,9
The Akmolinsky	55,4	58,8	63,9	62,4	69,4	60,4	54,6
The Aktyubinsk	69,9	62,8	63,3	63,4	67,5	76,6	79,6
The Almaty	842,7	895,6	932,4	947,9	944,2	951,3	993,1
The Atyrausky	51,4	51,6	61,8	71,1	71,7	73,1	78,2
West Kazakhstan	54,4	56,8	57,4	61,3	63,7	52,5	57,9
The Zhambylsky	443,4	496,7	616,3	645,3	718,8	748,9	847,3
The Karaganda	94,2	90,8	90,7	96,0	98,4	101,9	102,2
The Kostanajsky	60,8	73,6	71,1	72,8	76,9	76,1	75,5
The Kyzylordinsky	105,7	108,0	70,2	72,9	80,4	82,7	88,0
The Mangistausky	5,8	4,1	5,1	5,7	5,1	7,7	7,7
South Kazakhstan	749,7	756,2	812,9	854,1	944,2	915,8	–
The Turkistan	–	–	–	–	–	–	981,1
The Pavlodar	130,5	161,3	183,7	175,8	208,8	216,0	200,2
North Kazakhstan	170,0	190,3	191,9	197,6	203,1	179,1	207,8
East Kazakhstan	219,8	228,2	242,8	232,1	236,1	236,5	259,1
The city of Nur-Sultan	3,5	2,8	2,5	2,5	1,1	1,0	0,9
The city of Almata	4,3	3,9	3,9	4,0	5,8	11,5	12,3
Note – Compiled from the SC of MNE RK [3].							

Next, we consider the data of the gross collection of vegetables in the closed ground within the category. Over the past five years, the use of areas for greenhouses has increased significantly by almost 3.5 times from 2014 to 575.9 hectares.

If in 2014 the main crop for planting in greenhouses was tomatoes, by 2018 the share of areas for tomatoes (59%) and cucumbers (41%) was almost equal.

The leader in the use of technologies of greenhouse production is the Turkestan region – 79% of the total area used for greenhouses. The popularity of the use of greenhouse technologies also takes place in Almaty and Karaganda. At the same time, only agricultural enterprises are engaged in greenhouse business in Karaganda, while in the Turkestan region 43% of greenhouse areas are in private farms. 43% of the gross harvest of vegetables in greenhouses falls on farms, 37% on farms.

Table 2 – Consumption of basic foodstuffs by the population for 2014–2020, average per capita per year, kg

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Oils and fats	18,1	18,2	18,7	19,3	19,5	19,5	19,2
Fruits	59,4	60,8	60,8	64,4	61,4	64,6	74,9
Vegetables (without potato's	86,3	87,8	86,6	90,2	89,3	88,5	94,1
potato	48,8	48,7	48,5	48,5	48,6	46,9	48,6
Note – Compiled from the SC of MNE RK [3].							

The leader in imports in 2017 is onions, which amounted to 158.4 thousand tons, and exports – 36.9 thousand tons. Importaut in 2017 in real terms reached to 69.3 thousand tons, and exports – 1.7 thousand tons. Pepper – 14.9 thousand tons of imports and 1.3 thousand tons of exports; cucumbers and gherkins – 10.5 thousand tons of imports and 940 tons of exports; eggplant – 2.6 thousand tons of imports and 60 tons of exports; tomatoes – 65.2 thousand tons of imports and 1.4 thousand tons of exports; carrots canteen – 70.5 thousand tons of imports and 1.4 thousand tons of exports; garlic – 5.6 thousand tons of imports and 30 tons of exports; beet canteen – 3.5 thousand tons of imports and 270 tons of exports.

As of 2017, the leader importing potatoes to Kazakhstan in the largest volumes is Pakistan (56% of the total potato imports), and Kyrgyzstan is already 31%. The leader importing tomatoes to Kazakhstan in the largest volumes is Uzbekistan (52% of the total volume of tomato imports), and China is already 43%. Imports of Luca to Kazakhstan in the largest volumes, according to the former Tajikistan (64% of the total imports of onions), and Kyrgyzstan is already 10%. Increased the share of Uzbekistan in the onions and amounted to 20%. Cabbage is supplied to Kazakhstan in the largest volumes by Uzbekistan(76% of the total volume).The leader importing lettuce to Kazakhstan is Uzbekistan (36% of total lettuce imports) and Poland (20%), while China and Belarus account for 18% and 1% respectively. Countries, importing carrots, turnips, beets, celery, radishes and other edible roots in Kazakhstan in the greatest volumes remain Kyrgyzstan (58% of the total volume of import categories), and Uzbekistan (34%).

In 2017, the leaders importing cucumbers and gherkins to Kazakhstan in the largest volumes remain Uzbekistan (58% of the total imports of the category), as well as China (37%).

Consider the exporting countries of our vegetable products. As of 2017, Russia (54% and 56% of the total potato exports, respectively) and Turkmenistan (16% and 23%, respectively) are the leaders exporting potatoes from Kazakhstan in the largest volumes. The leader exporting tomatoes from Kazakhstan is Russia (100% of the total exports of tomatoes), as well as cabbage(100% and 99% of the total exports of cabbage, respectively), carrots, turnips, beets, celery, radishes and other similar edible roots (100% and 77% of the total exports of the category, respectively). Exports of onions from Kazakhstan in the largest volumes Uzbekistan (57% and 54% of the total exports of onions, respectively).

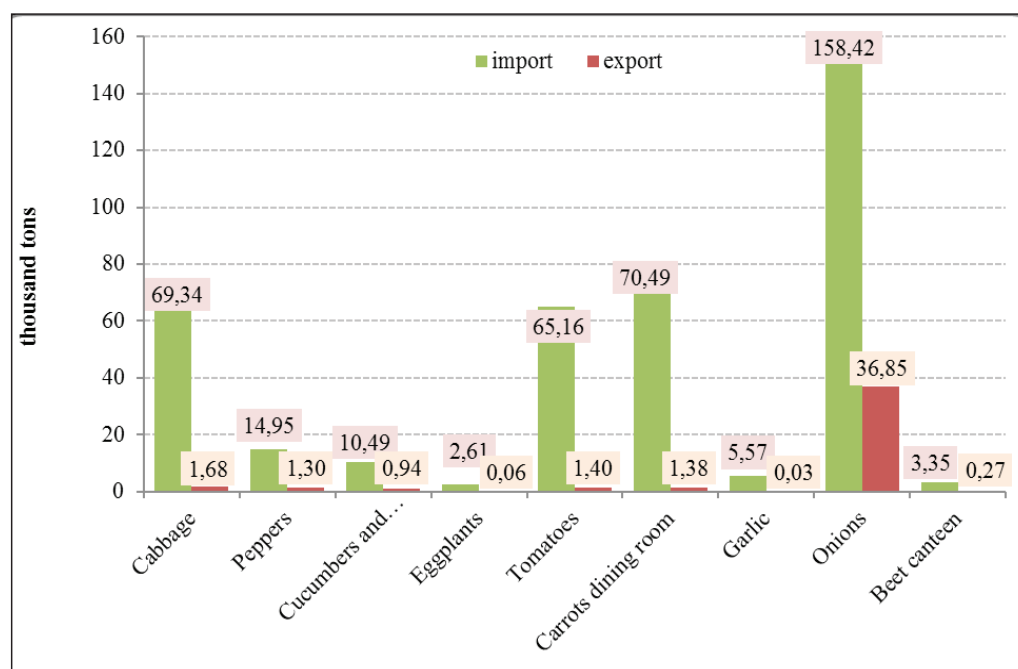

Figure 1 – Foreign Trade turnover of vegetables in real terms for 2017

Note – Compiled from the SC of MNE RK [3].

The list of the main importing countries of vegetable products in Kazakhstan is as follows:

- ◆ Potatoes – Pakistan (56%), Kyrgyzstan (31%);
- ◆ Tomatoes – Uzbekistan (52%), China (43%);
- ◆ Onion – Tajikistan (64%), Uzbekistan (20%);
- ◆ Cabbage – Uzbekistan (89%);
- ◆ Salad-lettuce – Uzbekistan (36%), Poland (20%);
- ◆ Carrots, beets, radishes, celery – Kyrgyzstan (58%), Uzbekistan (34%);
- ◆ Cucumbers – Uzbekistan (58%), China (37%).

To calculate the market capacity of the main categories of vegetables, the official data of the Committee on statistics of Kazakhstan and the data of the customs control Committee of Kazakhstan were used.

Table 3 – Vegetable market Capacity in 2017 in real terms (tons)

The name of the category	Production	Import	Export	Capacity
Cabbage	498 555,8	69 343,9	1 683,1	566 216,6
Peppers	182 569,6	14 954,8	1 299,0	196 225,4
Cucumbers and gherkins	396 608,3	10 486,8	941,2	406 153,9
Eggplants	84 253,9	2 607,3	55,5	86 805,7
Tomatoes	687 687,4	65 163,2	1 398,6	751 452,0
Carrots dining room	522 504,7	70 490,6	1375,2	591 620,1
Garlic	27 594,3	5 566,8	28,5	33 132,6
Onions	685 936,3	158 417,7	36 850,6	807 503,4
Note – Compiled from the SC of MNE RK [3].				

According to table 3, according to the statistics Committee and the customs control Committee of Kazakhstan, the market capacity of onions, tomatoes, carrots, cabbage and cucumbers is the largest. Conversely, the market capacity of eggplant and garlic is not so large in comparison with other categories of vegetables.

Results

As a result of our research, we can identify the following factors that determine the competitive position of the fruit and vegetable industry in Kazakhstan:

1. Economic and geographical position of the region, which is characterized by a number of indicators: access to other territories of the country, as well as to other countries, to raw materials, to markets, transport routes.

2. Raw materials, which are characterized mainly by their availability and utilization. Allocate mineral, land, forest, water, fauna and other resources.

3. Demographic resources are characterized by the total population, sex and age composition, dynamics of population changes. Labor resources are characterized by the availability, skills and cost of labor.

4. Productive capacity, characterized by the presence of fixed assets, the coefficients of utilization of production capacities and production areas, the ratios of disposal and renewal of basic production assets, the degree of depreciation of fixed assets, the age structure of production equipment, Fondo and work of electric power.

5. Financial resources. One of the main reasons for the preservation of crisis phenomena in the industrial and financial spheres is the lack of working capital. The reduction of investments in production is due to a decrease in state financing of investment programs and the amount of funds of the enterprises themselves.

Thus, the competitiveness of the agro-industrial complex implies the presence of competitive advantages not only of agriculture, but also of industries for the production of funds for the production of agriculture and processing of agricultural products.

Discussion

The domestic food industry, having a good experience in the production of benign products made from natural raw materials, has a good chance to enter in the future with its products to foreign markets, thus increasing its contribution to the development of the economy of Kazakhstan.

In Kazakhstan, it is strategically advantageous to engage in industrial processing of fruits and vegetables, which is due to the favorable climate, access to labor resources, growing demand from the population, the growth of export potential. The Republic as a whole meets the need for potatoes, fresh vegetables and melons. However, high prices, a narrow range of products, the lack of proper presentation associated with the high cost of packaging and packaging, high transport costs, a decrease in consumer demand for domestic fruits and vegetables in the domestic and foreign markets have led to their uncompetitiveness.

For the development of the food industry it is necessary to create competitive markets, formation of favorable conditions for the emergence and entry of new participants, as well as the competitive environment, the development of tools to facilitate the development of competition includes measures of Antimonopoly regulation, other protective measures as well as measures for regional development, widening opportunities and stimulating business activity [4].

Conclusion

In modern conditions, to improve the competitiveness of enterprises, it is necessary to revise their production capacity. By means of restructuring of the enterprise aimed at liquidation of unprofitable productions, replacement of non-progressive technological processes with innovative and resource-saving. The result should be reduced production costs and increased sales.

REFERENCES

- 1 Postoral of the President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan “Strategy” Kazakhstan–2050”: a new political course of the established state” // Kazakhstanskaya Pravda. – 2014, December 15.
- 2 Strategic food security management / analytical, analytical review information and analytical journal. – Issue 1. – Almaty, 2009. – P. 67–73.
- 3 Data of the Committee on statistics of MNE of the Republic of Kazakhstan. – [AYR.] Entry mode: stat.gov.kz.
- 4 P. Mukhtarova S. State management of economic security in the Republic of Kazakhstan: textbook. – Almaty, 2016. – М.: publishing house of KAZ.

М.К. ТУЗУБЕКОВА,¹

Э.Ғ.К., доцент М.А.

e-mail: m.tuzubekova@mail.ru

Р.Е. ТАРАКБАЕВА,^{2*}

Т.Ғ.К., доцент.

*e-mail: raushan_29@mail.ru

Е.О. ОСПАНОВА,³

аға оқытушы.

e-mail: o_elmir@mail.ru

А.Н. ЛИ,⁴

Э.Ғ.К.

e-mail: A_an@mail.ru

¹Қазақ технология және бизнес университеті,

Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

²«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

³Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

⁴Банк-қаржы академиясы, Өзбекстан, Ташкент қ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАМАҚ ӨНЕРКӘСІБІНІҢ ӨНДІРІСТІК ҚУАТЫ

Андатпа

Мақаланың негізгі мақсаты Қазақстан Республикасының аграрлық секторы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігі мен өндіріс тиімділігінің теориялық ерекшеліктерін сипаттау болып табылады. Зерттеу барысында абстрактілі-логикалық, монографиялық, экономикалық және статистикалық әдістер, салыстыру және талдау, синтез және жалпылау тәсілдері қолданылды. Ғылыми мақалада негізгі көрсеткіштері саланың дамуы: ішкі өндіріс және тұтыну; сыртқы сауда және мөлшері Қазақстан Республикасының нарықтық дамуын сипаттайды. Мақаланың негізгі тұжырымдары Қазақстан Республикасында жеміс-жидек және көкөніс өнеркәсібінің бәсекелестік қабілеті ұстанымдарын анықтайтын факторларды анықтау болып табылады, өйткені агроөнеркәсіп кешені ғылыми негізделген тетіктерге негізделіп, АӨК кәсіпорындарын дамытуға бағыттала-тын жетілдіруді қажет. Қазақстанда жеміс-жидек пен көкөністі өнеркәсіптік өңдеумен айналысқан тиімді, бұл климаттың қолайлы болуына, еңбек ресурстарына қол жетімділікке, халықтың сұранысының артуына және экспорттық әлеуеттің артуына байланысты. Жалпы, республика картопқа, жаңа піскен көкөністер мен бақша дақылдарына деген қажеттілікті қанағаттандырады. Алайда, жоғары бағалар, тауарлардың тар ауқымы, орауыш пен қаптаманың қымбаттығымен байланысты тиісті презентацияның болмауы, көлік шығындарының жоғарылығы және ішкі және сыртқы нарықтарда тұтынушылардың отандық жемістер мен көкөністерге деген сұранысының төмендеуі бәсекеге қабілеттіліктің жоқтығы.

Тірек сөздер: агроөнеркәсіп кешені, жеміс-көкөніс өндірісі, бәсекеге қабілеттілік, экспорт, импорт, әдіс, даму.

М.К. ТУЗУБЕКОВА,¹

к.э.н., и.о. доцента.

e-mail: m.tuzubekova@mail.ru

Р.Е. ТАРАКБАЕВА,^{2*}

к.т.н., доцент.

*e-mail: raushan_29@mail.ru

Э.О. ОСПАНОВА,³

ст. преподаватель.

e-mail: o_elmir@mail.ru

А.Н. ЛИ,⁴

к.э.н.

e-mail: A_an@mail.ru

¹Казахский университет технологии и бизнеса,
Казахстан, г. Нур-Султан

²Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

³Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Казахстан, г. Нур-Султан

⁴Банковско-финансовая академия
Республики Узбекистан, Узбекистан, г. Ташкент

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ МОЩНОСТИ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Целью статьи является описание теоретических особенностей конкурентоспособности и эффективности производства продукции аграрного сектора Республики Казахстан. При написании работы были использованы экономико-статистические методы, методы сравнения и анализа, синтеза и обобщения. В научной статье рассматриваются основные показатели развития отрасли: внутреннее производство и потребление; внешняя торговля и размер рынка в Республике Казахстан. Основные выводы статьи связаны с определением факторов, определяющих конкурентные позиции плодоовощной промышленности в Республике Казахстан. Агропромышленный комплекс нуждается в развитии, которое должно основываться на научном обосновании механизмов и методов, а также направляться на развитие предприятий АПК. В Казахстане выгодно заниматься промышленной переработкой фруктов и овощей, что связано с благоприятным климатом, доступом к рабочей силе, растущим спросом и увеличением экспортного потенциала. В целом страна удовлетворяет спрос на картофель, свежие овощи и бахчевые культуры. Однако высокие цены, узкий ассортимент товаров, отсутствие должного товарного вида из-за дороговизны упаковки, высоких транспортных расходов и снижения потребительского спроса на отечественные фрукты и овощи на внутреннем и внешнем рынках неконкурентоспособны.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, плодоовощное производство, конкурентоспособность, экспорт, импорт, метод, развитие.

МРНТИ 06.73.65

УДК 334:36

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-128-140>

А.А. АДАМБЕКОВА,^{1*}

д.э.н., профессор,

директор НОД «Финансы и аналитика данных».

*e-mail: ainagul.adambekova@narxoz.kz

Н.Т. АДАМБЕКОВ,²

м.э.н., руководитель ОП «Финансовый инжиниринг».

e-mail: nuradamsdu@gmail.com

¹НАО «Университет Нархоз», Казахстан, г. Алматы

²Международный университет информационных технологий, Казахстан, г. Алматы

ЭМИССИОННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ КАЗАХСТАНСКОГО ФОНДОВОГО РЫНКА: УПУЩЕННЫЕ ВЫГОДЫ

Аннотация

Казахстанская экономика располагает значительным эмиссионным потенциалом. Цель исследования – раскрыть вопросы сдерживающего влияния на развитие эмиссионной активности казахстанских компаний. В их числе: роль банковского кредитования в финансировании национальной экономики; государственное дестимулирование экономического развития; слабая эффективность административных и налоговых преференций для эмитентов. Важным фактором обозначено сомнение казахстанских компаний по справедливой оценке стоимости капитала их компаний при рыночном фондировании. В исследовании отмечено, что в последние пять лет наметилась стабильная тенденция снижения участия банков в кредитовании как субъектов бизнеса. На фоне продолжающегося невысокого количества новых регистраций проспектов эмиссии акций, отмечается вопрос путей удовлетворения потребности субъектов бизнеса в его финансировании. Полученные выводы по анализу источников финансирования реализации Государственных программ в Республике Казахстан показали объемы возможного фондирования за счет инструментов фондового рынка. Методы и пути освоения средств, выделяемых по данным государственным программам, фактически дестимулируют бизнес и местные органы управления к использованию эмиссионного потенциала на сегодня у казахстанских участников рынка. Административные и налоговые преференции, которые действуют в Казахстане для отечественных участников фондового рынка, в основном направлены либо на инвесторов, либо непонятны и неощутимы для потенциальных эмитентов. Неуверенность в достижении плановых объемов фондирования и в справедливой оценке стоимости капитала компании, на фоне выше указанных факторов, выявленных в результате исследования, служат основными сдерживающими причинами по низкой эмиссионной активности казахстанских участников фондового рынка.

Ключевые слова: эмитент, неналоговые поступления, фондирование, справедливая стоимость, акции, облигации, рынок.

Введение

Эмиссионный потенциал казахстанского фондового рынка, возможно, одна из самых обсуждаемых на финансовом рынке проблематик последних двадцати лет. Все прекрасно понимают, что без эмитента не может быть фондового рынка в принципе. И все эти двадцать лет и исследователи пишут и аргументируют его значимость, и профессиональные участники рынка, и сами представители торговых площадок и финансового регулятора. Однако ситуация в данном вопросе существенно не изменилась. В данном исследовании основной акцент сделан на двух аспектах, раскрывающих причины: потребность в ресурсах и справедливая оценка стоимости капитала компании. Потребность в ресурсах – ключевой индикатор, который показывает эмиссионную заинтересованность компаний. Однако, с другой стороны, каждый эмитент понимает, что инвестор, приходя на рынок, не заинтересован в том, чтобы платить за прежние достижения компании, ориентируясь на доходы прошлых лет. Все оценивают свои перспективные ожидания по будущим проектам и достижениям и, исходя из этого, формируют свои инвестиционные интересы. При этом каждый понимает, что показатели выручки и прибыли в

финансовой отчетности компании так или иначе являются историческими, а значит, не могут точно прогнозировать будущие достижения компании, особенно в условиях нестабильной глобальной экономики.

Основные положения

Стимулирование эмиссионной активности бизнеса, несомненно, зависит от многих как внутренних, так и внешних факторов. К числу внутренних факторов можно отнести уровень корпоративного управления, демонстрирующий готовность к раскрытию информации. Это и уровень ведения финансового и управленческого учета, подтверждающий соответствие МСФО. Влияние внешних факторов может быть представлено как через оценку общей макроэкономической ситуации в экономике (уровень инфляции и учетной ставки, темпы экономического развития, динамика курса национальной валюты и другие), так и через уровень развития конкуренции в отраслевом секторе, степень доступности к банковским кредитам и многое другое.

Классическая формула любого товарообмена: товар – деньги. Конечно, в современной развитой экономической системе спрос порождает предложение, но всегда спрос выражен ресурсами, и они типичны, а товары специфичны. Нельзя стать инвестором, просто располагая ресурсами, их нужно во что-то вложить/разместить. Поэтому роль эмитентов на фондовом рынке всегда первична, поскольку и вторичный рынок потому и называется вторичным, поскольку формируется, только если есть первичный.

Что же определяет эмиссионный интерес потенциальной компании/эмитента? Конечно же, потребность в ресурсах в первую очередь. Далее следует потребность в признании рыночной стоимости компании, получение кредитного или инвестиционного рейтинга, внутренние цели по управлению структурой капитала (разводнение капитала, реструктуризация и т.д.) и другие стратегические цели, которые ставит компания, выходя на первичный рынок. В чем современная проблематика казахстанского фондового рынка в отношении вопросов потребности в ресурсах? Самых проблем и причин достаточно много, поскольку каждый аспект имеет различные стороны, но в рамках данного исследования поднимаются следующие вопросы:

- ♦ активно обсуждаемый вопрос значительного присутствия кредитования в финансировании инвестиционной потребности субъектов экономики;
- ♦ значительное присутствие государства в финансировании национальной экономики на условиях субсидирования;
- ♦ слабое стимулирование наличествующих административных и налоговых преференций, действующих для участников казахстанского фондового рынка;
- ♦ вопрос справедливой оценки стоимости компании, выраженной как в цене первичного размещения, так и в последующем формирующейся рыночной стоимости.

Материалы и методы

Основными исходными материалами для данного исследования послужили официальные данные, отражающие статистику казахстанского финансового рынка. В дополнение к ним были изучены данные по формированию структуры государственного бюджета по материалам Министерства финансов Республики Казахстан. Важной базой для исследования стали материалы государственных программ развития, реализуемых в Казахстане. Наряду с этим были изучены материалы различных выступлений, интервью по проблематике эмиссионной активности казахстанских компаний в различных средствах массовой информации.

Ключевыми методами исследования стали системный анализ, методы наблюдения, анализа и синтеза, метод концептуализации полученных данных. В частности, системный метод позволил при проведении данного исследования учесть интересы и посыл не только профессиональных участников рынка, но и потенциальных эмитентов и регулирующих органов в выявлении факторов, сдерживающих развитие эмиссионного рынка в Казахстане. Методы анализа и синтеза показали возможность сопоставления данных, широко и системно оценивающих эмиссионный потенциал казахстанского фондового рынка как с позиции кредитных ресурсов, так и с позиции источников финансирования дефицита государственного бюджета. Применение мето-

да концептуализации полученных данных позволило сформулировать результирующие выводы и предложения относительно разрешения проблемы выбора ключевого направления решения данной проблемы.

Мнение профессиональных участников финансового рынка как несомненных экспертов формируется в двух контекстах относительно вопроса значительного присутствия кредитования в финансировании инвестиционной потребности субъектов экономики. С одной стороны, одни говорят и приводят аргументы относительно того, что на сегодня банковское кредитование доступно, эффективно и более приемлемо для заемщика, нежели эмиссионное фондирование. Это выражено и достаточно низкой ставкой кредитования: сегодня это уже от 11 до 13% для субъектов бизнеса по займам свыше 5 лет [1]. Это и достижимые требования к подтверждению кредитоспособности заемщика. Это и значительно меньшие репутационные, публичные и информационные риски. Кроме того, возможности по использованию преимуществ левиреджа и налоговых преференций по вычетам корпоративного налога, несомненно, активно учитываются заемщиками при выборе источника финансирования как проектов, так и оборотных средств. С другой стороны, другие говорят о том, что в национальной экономике Казахстана наблюдается и тенденция устойчивого снижения присутствия банков в кредитовании национальной экономики. Наряду с этим отмечается и низкая доля как обращаемости субъектов бизнеса к самым заемным средствам, так и недостаточный уровень кредитной культуры потенциальных заемщиков. К примеру, по данным НПП «Атамекен», в Казахстане зарегистрировано 1300,0 тыс. предпринимателей (ИП, МСБ), только 25% из них обращаются за кредитами, и только 30,0 тыс. из них обращаются за финансовой помощью в институты развития. Проведенные НПП «Атамекен» исследования показывают, что респонденты-предприниматели, отвечая на вопрос о структуре своих ресурсов, показывают, что 78% – это собственные средства, 12% – бюджетные средства и только 3,5% – это займы банков [2]. Конечно, это не говорит о том, что предприниматели не нуждаются в источниках финансирования. Скорее наоборот. Публикации, новостные события и экспертные мнения говорят о том, что в казахстанском бизнесе есть значительное продвижение понимания значимости заемного капитала в повышении эффективности бизнеса. Уже нет того потребительского отношения к займам по типу «взять, истратить и не вернуть». Основной причиной низкой активности мы бы отметили отсутствие залогового обеспечения, плохую кредитную историю и низкую кредитную культуру.

Результаты

В отношении подтверждения мнения второй группы экспертов нами проведен анализ кредитного присутствия казахстанских банков в финансировании национальной экономики, который показал следующее.

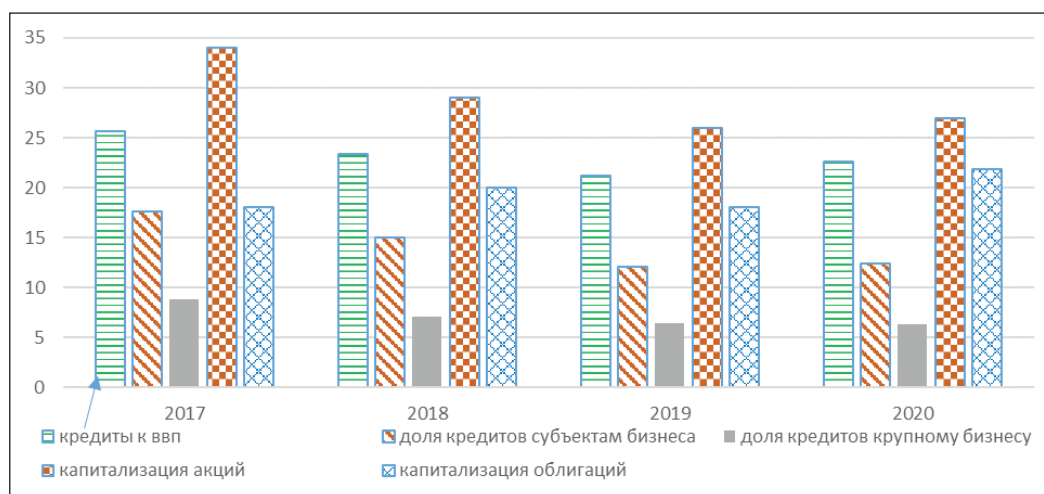

Рисунок 1 – Финансиализация экономики Казахстана, %

Примечание – Составлено по данным АРРФР [3, 4, 5] и НБРК [1].

Представленные на рисунке 1 данные свидетельствуют о следующем. Уровень присутствия банковского кредитования в финансировании заемных потребностей национальной экономики снижается с 25% в 2017 г. до 22% в 2020 г. К примеру, в мировой экономике уровень банковского кредитования к ВВП в разных странах варьируется от 51,5% (Россия, 2019 г.) [6] до 199% (Китай, 2019 г.) [7]. В рамках данного исследования мы не ставили задачу обсуждения приемлемого уровня банковского кредитования для целей финансирования экономического развития той или иной национальной экономики. В данном случае представленные данные свидетельствуют о том, что присутствие банков в финансировании экономического развития страны может быть разным. Однако если говорить о казахстанской экономике, то следует отметить, что при ограниченном использовании фондирования через инструменты фондового рынка свидетельствовать о долгом давлении или повышенной финансиализации национальной экономики не приходится. Так, уровень кредитования субъектам крупного бизнеса, которые на текущий период являются все-таки основными потенциальными эмитентами и могли бы фондироваться через биржу, составляет всего 6,3% (2020 г.). При том что ставка кредитования по кредитам на срок свыше 5 лет составляет всего 12% [1]. Показатель доли кредитования субъектам бизнеса дает оценку кредитов, выданных как крупным субъектам, так и малому и среднему бизнесу. Данный показатель за последние четыре года также системно снижается с 17,6% до 12,4%. Дополняет выводы по уровню кредитной финансиализации экономики и следующий рисунок, отражающий результаты сопоставления темпов роста динамики ВВП и темпов роста кредитного присутствия банков в финансировании этого ВВП.

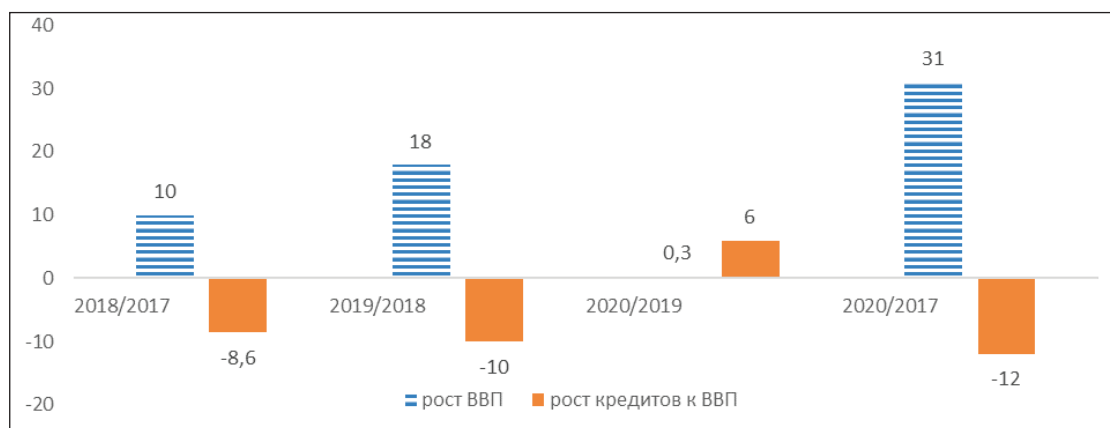

Рисунок 2 – Темпы прироста ВВП и кредитов в ВВП Казахстана, %

Примечание – Составлено по данным АРРФР [3, 4, 5].

Представленные на рисунке 2 данные показывают, что снижение темпов участия банковского кредитования в финансировании национальной экономики происходит примерно с той же противоположностью, что и рост абсолютного значения ВВП. Все это говорит о том, что, в принципе, несмотря на доступность кредитования, для бизнеса с точки зрения условий, предлагаемых надежным клиентам, участие банков в финансировании национальной экономики не расширяется, а сокращается. Возникают объективные вопросы: как удовлетворяют потребность в ресурсах казахстанские компании? почему не растет их эмиссионный интерес к инструментам фондового рынка?

Выводы, изложенные в диаграмме рисунка 1, включают и данные по уровню капитализации рынка акций и облигаций. В данном исследовании мы хотели обратить внимание исследователей и аналитиков к проблеме адекватности статистики для целей анализа. Так, по данным рисунка 1, уровень капитализации рынка акций к ВВП превышает уровень всего банковского кредитования к ВВП – 27% против 22,6%, хотя несомненно, что данный уровень капитализации в разы ниже общемировых тенденций. Возникает вопрос, почему фондовый рынок страны ограничен по предложению финансовых инструментов. В дополнение к отмеченному нами представлены выводы по оценке эмиссионной активности казахстанских компаний и государства.

Таблица 1 – Отдельные показатели развития финансовой системы Казахстана

	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.
выпуск акций	14	29	19	45
Объем размещенных акций, млрд	0	0,53	0	4,37
выпуск облигаций	37	53	45	66
Объем размещенных облигаций, млрд	782,2	1858,2	1953,4	2239,4
Объем размещенных ГЭЦБ, млрд	1393	853,44	1082,2	3734
дефицит бюджета и трансферты	5675	3456	4319	8039
кредиты субъектам бизнеса	9 331,50	8 769,30	8 413,60	8 667,30
Примечание – Составлено по данным Минфин РК [8], АРРФР [9, 10, 11].				

Анализ данных по количеству выпусков акций (государственной регистрации проспекта эмиссии акций) показал, что из 45 выпусков в 2020 г. 28 выпусков было зарегистрировано высшими учебными заведениями страны, которые в связи с изменением правового статуса и регистрацией в качестве НАО (некоммерческое акционерное общество) изменили статистику выпусков в 2020 году. Без них картина остается прежней – 17 выпусков, то есть 4-5 компаний в квартал, или 3 компании в два месяца выходят на казахстанский фондовый рынок с регистрацией проспекта эмиссии акции [12]. Если же посмотреть объемы привлечения средств, прошедших через механизм биржевых сделок, то здесь данные выглядят также достаточно скромно. Высокий показатель уровня капитализации рынка акций 21 366,78 млрд тенге объясняется в основном поддержанием рыночной стоимости листинговых компаний посредством маркет-мейкерских услуг. Понятно, что это необходимая и общемировая практика, и в данном исследовании не обсуждается их роль, однако хотелось бы обратить внимание, что данная статистика не отражает реальной картины по оценке казахстанского рынка акций. На наш взгляд, такой дисбаланс между данными первичного рынка акций (4,37) и уровня капитализации (21366,8) и вторичного рынка акций (234,9) [11] вызывает недоверие у потенциальных эмитентов и также выступает сдерживающим фактором к росту эмиссионной активности.

Рынок облигаций с позиции данного исследования интересен именно как первичный рынок, и его стабильный рост за исследуемый период свидетельствует о растущем интересе эмитентов. Однако здесь следует обратить внимание на состав эмитентов и отметить, что из 66 зарегистрированных выпусков облигаций 25 выпусков осуществлено финансовыми организациями, 37 – субъектами квазигосударственного сектора и только 4 выпуска можно отнести к «обычным» компаниям [13].

Особое внимание хотелось бы обратить на данные, приведенные по объему дефицита госбюджета и трансфертов из бюджета, сумм, привлеченных от размещения облигаций и объемов банковского кредитования субъектам бизнеса (юридическим лицам и МСБ). В данном случае следует отметить, что объем средств, привлеченных через фондовый механизм, не покрыл объемов дефицита госбюджета и сумм средств, выделяемых в качестве трансфертов для покрытия государственных расходов, что свидетельствует о неиспользованном инвестиционном потенциале национальной экономики. Так, одной из активно обсуждаемых тем для аналитиков и исследователей является уровень налоговой нагрузки на бизнес и население. Если провести анализ структуры государственных доходов, то мы отметим невысокую долю налоговых поступлений в структуре государственных доходов. В рамках данного исследования этот вывод важен с позиции, что неналоговые поступления в значительной мере могли бы быть профинансированы за счет средств, привлеченных от размещения государственных ценных бумаг. В то же время доля государственных расходов могла бы быть снижена, и за счет этого можно было бы обеспечить снижение трансфертной потребности бюджета за счет средств от притока в экономику внутренних инвестиций, в том числе от продажи корпоративных финансовых инструментов.

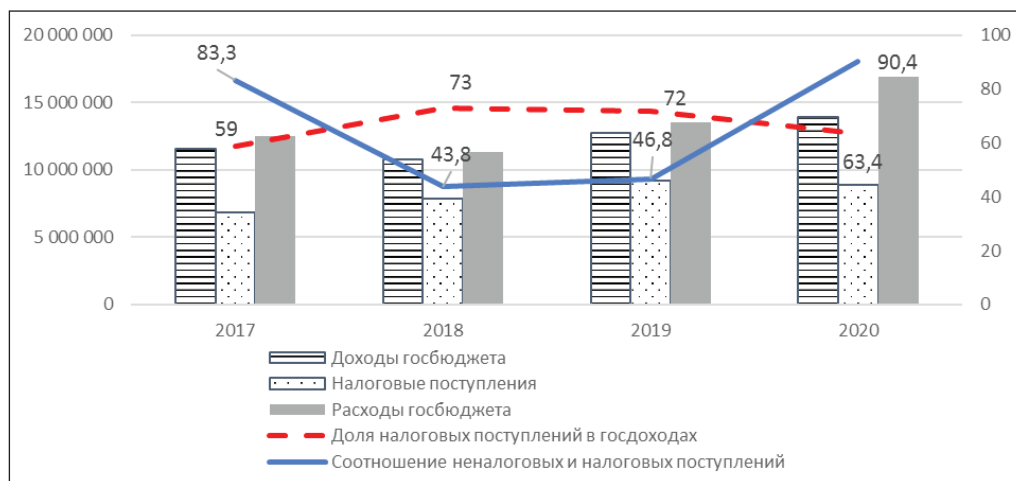

Рисунок 3 – Доходы государственного бюджета Казахстана

Примечание – По данным Минфин РК [8].

Так, представленный рисунок 3 отражает выводы по анализу структуры доходов государственного бюджета. Данные показали, что налоговые поступления в структуре государственных доходов за исследуемый период составляют в среднем 67%, и в 2020 г., составив 63,4%, выросли на 7% по сравнению с 2017 г. и снизились на 12% по сравнению с 2019 г. При этом расчеты показали, что соотношение неналоговых поступлений (а это прямые трансферты в бюджет в составе государственных доходов и дополнительное финансирование дефицита госбюджета) и налоговых поступлений в бюджет составило в 2020 г. 90,4%. Это означает, что государственные расходы в 2020 г. на 48% были профинансированы за счет трансфертов и субсидирования из средств государственного бюджета. По версии МВФ, данные показатели входят в группу критериев, оценивающих бюджетное пространство национальной экономики страны. В частности, в годовом отчете МВФ за 2019 г. отмечено: «... Бюджетное пространство – это объем имеющихся у стран возможностей для временного повышения своих дефицитов бюджета без ущерба для доступа к рынкам или устойчивости своей долговой ситуации. ... Наличие бюджетного пространства подобно наличию денежных средств в банке; вопрос о том, следует ли использовать это бюджетное пространство, имеет совсем иной характер. Обязанность правительства состоит в том, чтобы создать достаточные бюджетные возможности и обоснованно их использовать без ущерба для долгосрочного экономического здоровья страны» [14]. На фоне этих выводов актуализируется вопрос участия государства в финансировании национальной экономики.

Анализ реализуемых государственных программ в Казахстане (по данным, размещенным на сайте <https://primeminister.kz/ru/documents/gosprograms>) [15], показал следующее. Во всех представленных программах одними из направлений использования средств, выделяемых в рамках данных программ, являются:

1. Субсидирование ставок по кредитам/лизингу;
2. Гарантирование по кредитам/микрокредитам;
3. Субсидирование рефинансирования кредитов/лизинга;
4. Предоставление госгрантов на реализацию проектов;
5. Развитие производственной/социальной инфраструктуры;
6. Создание микрофинансовых организаций, ЦОП – центров обслуживания предпринимательства;
7. Субсидирование валютных рисков;
8. Субсидирование ставки вознаграждения по финансированию исламских банков;
9. Нефинансовые меры поддержки (в том числе как пример зарубежные стажировки).

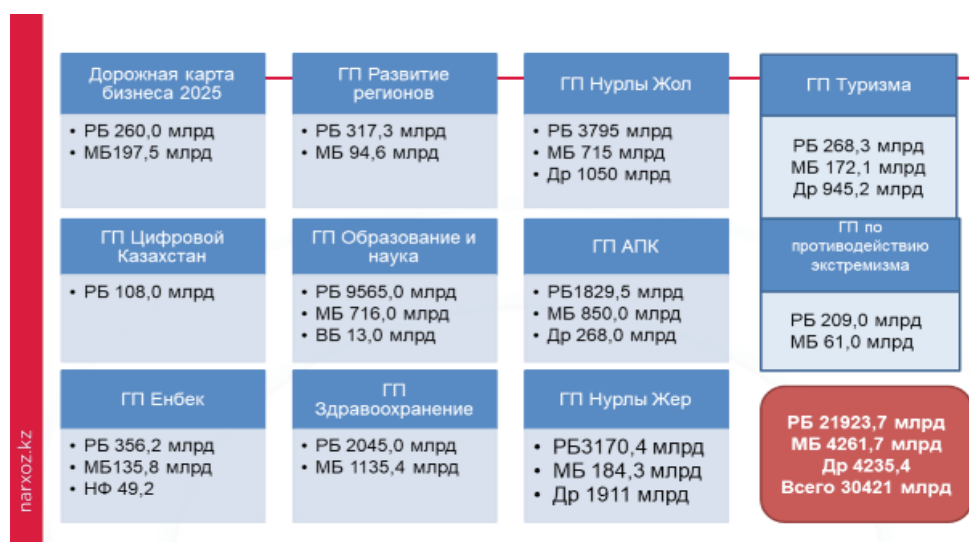

Рисунок 4 – Источники финансирования государственных программ РК

Примечание – Составлено по данным [15].

Анализ обозначенных в государственных программах источников финансирования показал, что общая сумма финансирования составила 30,4 трлн тенге, из которых 86,2%, или 26,2 трлн тенге, финансируется из государственного бюджета страны. Хотелось бы обратить внимание исследователей и аналитиков на объемы выделяемых средств. Так, доходы государственного бюджета страны в 2020 г. составили 13 970 млрд тенге, а финансирование по представленным программам из бюджета – 26 185,4 млрд тенге. Доходы местного бюджета Западно-Казахстанской области в 2020 г. составили 205 млрд, а на финансирование только за счет средств местных бюджетов государственной программы «Дорожная карта бизнеса–2025» – 197,5 млрд тенге. Доходы местного бюджета Карагандинской области составили 352 млрд тенге, на финансирование из республиканского бюджета программы «Развитие регионов» выделено 317,3 млрд тенге. Доходы местного бюджета г. Алматы в 2020 г. составили около 783,0 млрд, а на финансирование программы «Нурлы Жол» из средств местного бюджета страны выделено 715,0 млрд тенге [8]. В данном случае не ставится вопрос уменьшения/ограничения объемов финансирования или изменения направления освоения средств, выделяемых по государственным программам. Здесь обращается внимание на фактическую недооцененность инвестиционного потенциала страны. Несомненно то, что государственные программы нужны и важны. И в случае образования или здравоохранения основная часть средств направляется именно на достижение целевых индикаторов – например, строительство школ, больниц. Каждая из программ имеет требования по участникам программ, их отраслевой принадлежности и сферам деятельности, имеет разные сроки реализации. Но если бы при этом были установлены требования к софинансированию собственными средствами, значительная часть из участников программ пришла бы на фондовый рынок за фондированием, и рынок акций и облигаций стал бы более представительным. В такой ситуации значительное присутствие государства в финансировании экономического развития, когда субъекты экономики не стимулированы развивать свой инвестиционный потенциал и возможности, реализация государственных программ оказывает дестимулирующее влияние и провоцирует иждивенческое поведение и такое явление в экономике, как «компании-зомби».

Другой аспект, на который бы хотелось обратить внимание, – это слабое стимулирование наличествующих административных и налоговых преференций, действующих для участников казахстанского фондового рынка. Это то, о чем так часто заявляют профессиональные участники рынка ценных бумаг. Это и лучшие условия для листинга, максимально комфортное сопровождение выхода компаний на IPO и, конечно же, налоговые преференции для участников рынка. Если же обсуждать более предметно, с позиции потенциального эмитента, к сожалению, особые преимущества и преференции увидеть все-таки сложно.

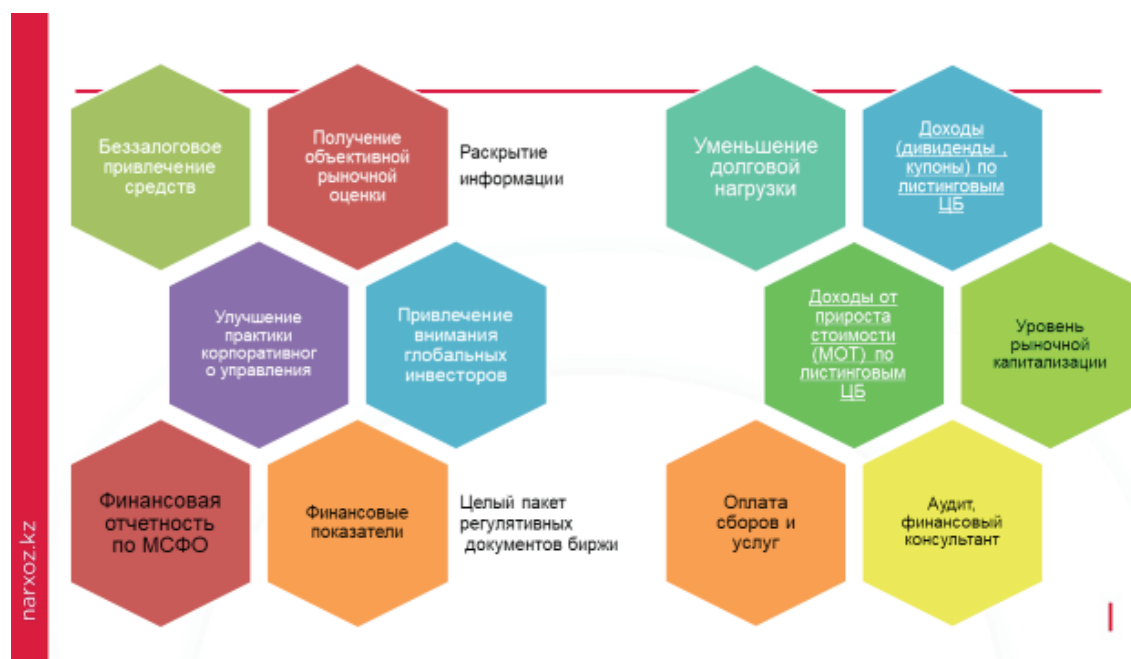

Рисунок 5 – Административные и налоговые преференции по эмиссии

Примечание – Составлено по данным [16, 17].

Несомненным преимуществом эмитента является возможность беззалогового привлечения средств и уменьшения долговой нагрузки при выпуске облигаций. Все остальные преимущества имеют определенные условные обстоятельства. Так, получение объективной рыночной оценки является одной из основных точек сомнения, которую обозначают казахстанские компании при принятии решения выхода на казахстанский IPO. Улучшение практики корпоративного управления опосредует за собой большую кропотливую работу по обновлению и реформированию системы менеджмента в компании. Несомненно, привлечение внимания глобальных инвесторов важно для казахстанских компаний, однако в зависимости от отрасли это внимание сопряжено и с рисками усиления конкуренции или поглощения. Приведение финансовой отчетности в соответствии с требованиями МСФО, даже в случаях полного соответствия, требует от компании расходов по аудиту и временных издержек. Достижение определенного уровня финансовых показателей (уровень левериджа, объем эмиссии, уровень доходности и т.д.) тоже может быть как достижимым, так и сложно достижимым в определенных временных рамках. Болезненной для субъектов бизнеса, не связанных с финансовым сектором (привыкшим к регуляторным инструментам), является необходимость соответствия ведения бизнеса или того же процесса эмиссии целому ряду регулятивных документов торговой площадки. Не менее болезненным иногда выступает вопрос в принципе с раскрытием информации и понимания необходимости быть публичной компанией с реализацией стратегии по минимизации экологических, социальных и, как ни странно, управленческих рисков. Налоговые преференции, так часто декларируемые и выраженные в освобождении доходов от прироста стоимости и дивидендного, и купонного доходов, имеют место быть только по листинговым ценным бумагам и только для самих инвесторов. Эмитент как такового преимущества от этих налоговых льгот не получает. Но остаются рискованные вопросы достижения уровня рыночной капитализации как при первичном размещении, так и в последующем, а значит, это требует в дальнейшем дополнительных расходов, и прежде всего на маркет-мейкера. Расходы, которые несет эмитент при первичном размещении на финансового консультанта, аудитора, на уплаты сборов биржи, также ложатся расходной статьей при подсчете всех за и против при принятии решения о выходе на эмиссионный рынок. Конечно, можно было бы предположить, что первые два преимущества могут перекрыть слабые стороны всех последующих аспектов, однако, видимо, это только предположение, и потому компании не спешат стать эмитентами в Казахстане.

Обсуждение

Все рассмотренные аспекты, поясняющие причины низкой эмиссионной активности, такие как значительное присутствие кредитования в финансировании инвестиционной потребности субъектов экономики; существенное участие государства в финансировании национальной экономики на условиях субсидирования; слабое стимулирование наличествующих административных и налоговых преференций, действующих для участников казахстанского фондового рынка, получили свое обсуждение в каждом из рассмотренных аспектов. Однако значительное внимание, на наш взгляд, следует обратить на вопрос справедливой оценки стоимости компании, выраженной как в цене первичного размещения, так и в последующей формирующейся рыночной стоимости, что также является одной из важных проблем, сдерживающих выход казахстанских компаний на рынок. Топ-менеджеры от реального бизнеса обращают внимание на нерелевантность старых метрик оценок, выражая сомнение в том, что текущие участники казахстанского рынка справедливо оценят их компанию. Кроме того, сомнения по достижимости необходимых объемов размещения, ограниченность информации по успешному опыту IPO и последующему обращению на рынке выпущенной ценной бумаги, адекватно формирующей рыночную стоимость, показывают, что опасения превышают ожидания потенциальных эмитентов. И здесь мы видим другие тенденции. Вторичный рынок в большинстве своем поддерживается через маркет-мейкеров и единичные сделки, потому что нет понимания, какова цена, при которой действующий акционер захочет выйти на рынок. Наряду с этим рождается другой вопрос. Ключевой целью стратегического управления компанией является рост стоимости капитала компании, что является ключевым KPI для многих топ-менеджеров. А если сам рынок не дает релевантных метрик оценок, как тогда менеджмент компании может исчислить рост? Как следствие, мы видим стремление компаний расширять бизнес, диверсифицировать, чтобы снизить налоговую нагрузку. Как ни странно, это может стать ключевым KPI для многих компаний.

Заключение

Казахстанская экономика располагает значительным эмиссионным потенциалом. Данное исследование покрывает лишь частичку вопросов, которые могут лечь в основу расчета и выявления ключевых показателей для количественного и качественного исчисления эмиссионного потенциала страны. В частности, не поднимались вопросы бюджетных инвестиций, государственного долга, роли пенсионных накоплений в финансировании экономики. Снижение кредитного присутствия банков в источниках финансирования экономического развития страны акцентирует внимание и на проблеме нефинансовой деятельности банков. На наш взгляд, большая часть проблемных вопросов, когда речь идет о самих компаниях, так или иначе связана с недостатком информации и хороших аналитических обзоров и исследований, направленных на стимулирование эмиссионной активности казахстанских компаний. Необходимо изменить условия и подход к освоению средств, выделяемых в рамках государственных программ, например, внедрив софинансирование реализуемых проектов за счет средств фондирования через инструменты фондового рынка. Деятельность профессиональных участников и финансового регулятора, направленная на развитие инвесторской базы, важна. Но если нет финансовых инструментов, которые можно было бы приобрести, если нет обращаемости финансовых активов на вторичном рынке, то достичь ключевых целей, стоящих перед финансовым рынком, будет очень сложно и, опять-таки, долго.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Статистический бюллетень. №1(314). Кантар/Январь 2021. Национальный банк Республики Казахстан. [Электронный ресурс] // Национальный банк Республики Казахстан [web-сайт]. URL: <https://nationalbank.kz/ru/news/statisticheskij-byulleten/rubrics/1556> (дата обращения: 20.05.2021).

2 В Казахстане введен принцип добросовестности предпринимательства. [Электронный ресурс] // НПП Атамекен [web-сайт]. URL: <https://atameken.kz/ru/news/41915-v-vveden-printsip-dobrosovestnosti-predprinimatelstva> (дата обращения: 20.05.2021).

3 Статистика: показатели финансового сектора: текущее состояние банковского сектора. 01.01.19. [Электронный ресурс] // Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка [web-сайт]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/87882?lang=ru> (дата обращения: 20.05.2021).

4 Статистика: показатели финансового сектора: текущее состояние банковского сектора. 01.01.20. [Электронный ресурс] // Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка [web-сайт]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/69837?lang=ru> (дата обращения: 20.05.2021).

5 Статистика: показатели финансового сектора: текущее состояние банковского сектора. 01.04.2021. [Электронный ресурс] // Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка [web-сайт]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/69837?lang=ru> (дата обращения: 20.05.2021).

6 Статистические показатели банковского сектора Российской Федерации. [Электронный ресурс] // Банк России [web-сайт]. URL: https://www.cbr.ru/statistics/bank_sector/review/ (дата обращения: 20.05.2021).

7 Данные по ВВП – Китай [Электронный ресурс] // The World Bank [web-сайт]. URL: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/> (дата обращения: 20.05.2021).

8 Статистический бюллетень. Июль 2020. Министерство финансов Республики Казахстан. [Электронный ресурс] // Министерство финансов Республики Казахстан [web-сайт]. URL: https://http://www.minfin.gov.kz/irj/servlet/prt/portal/prteventname/HtmlbEvent/prtroot/pcd!3aportal_content!2fkmf!2fkz.ecc.desktop!2fkz.ecc.KMNavigation/

9 Статистика: показатели финансового сектора: текущее состояние рынка ценных бумаг. 01.01.19. [Электронный ресурс] // Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка [web-сайт]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/1?activities=2823&lang=ru> (дата обращения: 20.05.2021).

10 Статистика: показатели финансового сектора: текущее состояние рынка ценных бумаг. 01.01.20. [Электронный ресурс] // Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка [web-сайт]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/1?activities=2823&lang=ru> (дата обращения: 20.05.2021).

11 Статистика: показатели финансового сектора: текущее состояние рынка ценных бумаг. 01.04.21. [Электронный ресурс] // Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка [web-сайт]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/162811?lang=ru> (дата обращения: 20.05.2021).

12 Финансовый надзор: сведения о зарегистрированных выпусках объявленных акций [Электронный ресурс] // Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка [web-сайт]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/1?activities=9048&lang=ru> (дата обращения: 21.05.2021).

13 Финансовый надзор: сведения о зарегистрированных выпусках объявленных облигаций. [Электронный ресурс] // Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка [web-сайт]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/1?activities=9052&lang=ru> (дата обращения: 21.05.2021).

14 Годовой отчет МВФ 2019: Наш взаимосвязанный мир. [Электронный ресурс] // International Monetary Fund [web-сайт]. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2019/eng/assets/pdf/imf-annual-report-2019-ru.pdf> (дата обращения: 21.05.2021).

15 Государственные программы Республики Казахстан. [Электронный ресурс] // Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан [web-сайт]. URL: <https://primeminister.kz/ru/documents/gosprograms> (дата обращения: 21.05.2021).

16 Информация для эмитентов. [Электронный ресурс] // Astana International Exchange [web-сайт]. URL: <https://http://afk.kz/2018/2/информация%20для%20эмитентов.pdf> (дата обращения: 20.05.2021).

17 Краткое описание процесса первичного публичного размещения акций (IPO) на Казахстанской фондовой бирже (KASE). [Электронный ресурс] // KASE IPO Guide [web-сайт]. URL: https://uralsk.atameken.kz/uploads/content/files/KASE_IPO%20Guide_rus.pdf (дата обращения: 20.05.2021).

REFERENCES

- 1 Statisticheskij bjulleten'. №1(314). Kantar/Janvar' 2021. Nacional'nyj bank Respubliki Kazahstan. [Jelektronnyj resurs] // Nacional'nyj bank Respubliki Kazahstan [web-sajt]. URL: <https://nationalbank.kz/ru/news/statisticheskij-byulleten/rubrics/1556> (data obrashhenija: 20.05.2021).
- 2 V Kazahstane vveden princip dobrosovestnosti predprinimatel'stva. [Jelektronnyj resurs] // NPP Atameken [web-sajt]. URL: <https://atameken.kz/ru/news/41915-v-vveden-printsip-dobrosovestnosti-predprinimatel'stva> (data obrashhenija: 20.05.2021).
- 3 Statistika: pokazateli finansovogo sektora: tekushhee sostojanie bankovskogo sektora. 01.01.19. [Jelektronnyj resurs] // Agentstvo Respubliki Kazahstan po regulirovaniju i razvitiju finansovogo rynka [web-sajt]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/87882?lang=ru> (data obrashhenija: 20.05.2021).
- 4 Statistika: pokazateli finansovogo sektora: tekushhee sostojanie bankovskogo sektora. 01.01.20. [Jelektronnyj resurs] // Agentstvo Respubliki Kazahstan po regulirovaniju i razvitiju finansovogo rynka [web-sajt]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/69837?lang=ru> (data obrashhenija: 20.05.2021).
- 5 Statistika: pokazateli finansovogo sektora: tekushhee sostojanie bankovskogo sektora. 01.04.2021. [Jelektronnyj resurs] // Agentstvo Respubliki Kazahstan po regulirovaniju i razvitiju finansovogo rynka [web-sajt]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/69837?lang=ru> (data obrashhenija: 20.05.2021).
- 6 Statisticheskie pokazateli bankovskogo sektora Rossijskoj Federacii. [Jelektronnyj resurs] // Bank Rossii [web-sajt]. URL: https://www.cbr.ru/statistics/bank_sector/review/ (data obrashhenija: 20.05.2021).
- 7 Dannye po VVP – Kitaj [Jelektronnyj resurs] // The World Bank [web-sajt]. URL: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/> (data obrashhenija: 20.05.2021).
- 8 Statisticheskij bjulleten'. Ijul' 2020. Ministerstvo finansov Respubliki Kazahstan. [Jelektronnyj resurs] // Ministerstvo finansov Respubliki Kazahstan [web-sajt]. URL: http://www.minfin.gov.kz/irj/servlet/prt/portal/prteventname/HtmlbEvent/prtroot/pcd!3aportal_content!2fmf!2fkz.ecc.desktop!2fkz.ecc.KMNavigation/
- 9 Statistika: pokazateli finansovogo sektora: tekushhee sostojanie rynka cennyh bumag. 01.01.19. [Jelektronnyj resurs] // Agentstvo Respubliki Kazahstan po regulirovaniju i razvitiju finansovogo rynka [web-sajt]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/1?activities=2823&lang=ru> (data obrashhenija: 20.05.2021).
- 10 Statistika: pokazateli finansovogo sektora: tekushhee sostojanie rynka cennyh bumag. 01.01.20. [Jelektronnyj resurs] // Agentstvo Respubliki Kazahstan po regulirovaniju i razvitiju finansovogo rynka [web-sajt]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/1?activities=2823&lang=ru> (data obrashhenija: 20.05.2021).
- 11 Statistika: pokazateli finansovogo sektora: tekushhee sostojanie rynka cennyh bumag. 01.04.21. [Jelektronnyj resurs] // Agentstvo Respubliki Kazahstan po regulirovaniju i razvitiju finansovogo rynka [web-sajt]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/162811?lang=ru> (data obrashhenija: 20.05.2021).
- 12 Finansovyj nadzor: svedenija o zaregistrirannyh vypuskah ob#javlennyh akcij [Jelektronnyj resurs] // Agentstvo Respubliki Kazahstan po regulirovaniju i razvitiju finansovogo rynka [web-sajt]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/1?activities=9048&lang=ru> (data obrashhenija: 21.05.2021).
- 13 Finansovyj nadzor: svedenija o zaregistrirannyh vypuskah ob#javlennyh obligacij. [Jelektronnyj resurs] // Agentstvo Respubliki Kazahstan po regulirovaniju i razvitiju finansovogo rynka [web-sajt]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/1?activities=9052&lang=ru> (data obrashhenija: 21.05.2021).
- 14 Godovoj otchet MVB 2019: Nash vzaimosvjazannyj mir. [Jelektronnyj resurs] // International Monetary Fund [web-sajt]. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2019/eng/assets/pdf/imf-annual-report-2019-ru.pdf> (data obrashhenija: 21.05.2021).
- 15 Gosudarstvennye programmy Respubliki Kazahstan. [Jelektronnyj resurs] // Oficial'nyj informacionnyj resurs Prem'er-Ministra Respubliki Kazahstan [web-sajt]. URL: <https://primeminister.kz/ru/documents/gosprogrms> (data obrashhenija: 21.05.2021).
- 16 Informacija dlja jemitentov. [Jelektronnyj resurs] // Astana International Exchange [web-sajt]. URL: <https://afk.kz/2018/2/informacija%20dlja%20jemitentov.pdf> (data obrashhenija: 20.05.2021).
- 17 Kratkoe opisanie processa pervichnogo publichnogo razmeshhenija akcij (IPO) na Kazahstanskoj fondovoj birzhe (KASE). [Jelektronnyj resurs] // KASE IPO Guide [web-sajt]. URL: https://uralsk.atameken.kz/uploads/content/files/KASE_IPO%20Guide_rus.pdf (data obrashhenija: 20.05.2021).

А.А. АДАМБЕКОВА,^{1*}

Э.ғ.д., профессор,

Қаржы және мәліметтер аналитикасы

ҒБД директоры.

*e-mail: ainagul.adambekova@narxoz.kz

Н.Т. АДАМБЕКОВ,²

Э.ғ.м.,

«Қаржылық инжиниринг» ББ жетекшісі

e-mail:nuradamsdu@gmail.com

¹КЕАҚ «Нархоз Университеті»

²Халықаралық ақпараттық
технологиялар университеті

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОР НАРЫҒЫНЫҢ ЭМИССИЯЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ: ЖІБЕРІП АЛҒАН ПАЙДАЛАР

Андатпа

Қазақстан экономикасының айтарлықтай эмиссиялық әлеуеті бар. Зерттеудің мақсаты – Қазақстандық компаниялардың эмиссиялық белсенділігінің дамуына тежеуші әсер ету мәселелерді ашу. Олардың ішінде: ұлттық экономиканы қаржыландырудағы банктік кредиттеудің рөлі; экономикалық дамуды мемлекеттік ынталандырмау; эмитенттер үшін әкімшілік және салықтық преференциялардың тиімділігінің әлсіздігі. Қазақстандық компаниялардың нарықтық қорландыру кезінде олардың компаниялар капиталының құнын әділ бағалау бойынша күмәні маңызды фактор ретінде белгіленді. Зерттеулер жүргізудің нәтижесі, соңғы бес жылда банктердің шағын және орта бизнесті несиелеуге қатысудың төмендеуінің тұрақты тенденциясы байқалатындығын атап өтті. Акция эмиссиясына жаңадан тіркеулердің төмен болуы, бизнес субъектілерінің қаржыландыруға деген қажеттіліктерін қанағаттандыруды тудыруда. Қазақстан Республикасында Мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруды қаржыландыру көздерін талдау қорытындылары қор нарығының құралдары есебінен қосымша қаржыландыру көлемін көрсетті. Осы мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде бөлінген қаражатты пайдалану әдістері мен тәсілдері іс жүзінде бизнесті және жергілікті өзін-өзі басқаруды қазақстандық қатысушылары қолданыстағы шығындар әлеуетін пайдалануға итермелейді. Қазақстанда қор нарығының отандық қатысушылары үшін қолданылатын әкімшілік және салықтық преференциялар негізінен не инвесторларға, не әлеуетті эмитенттер үшін түсініксіз болып табылады. Зерттеу нәтижесі аясында жоғарыда анықталған және аталған факторлар, қаржыландырудың жоспарланған деңгейлеріне қол жеткізу және компанияның капиталдық құнын әділ бағалау – қазақстандық қор нарығы қатысушыларының эмиссиялық белсенділігінің төмендеуінің негізгі себептері болып табылатынын көрсетті.

Тірек сөздер: эмитент, салықтық емес түсімдер, қорландыру, әділ құн, акциялар, облигациялар, нарық.

A.A. ADAMBEKOVA,^{1*}

d.e.s professor, Head of Department

of Finance&Data Analytics.

*e-mail: ainagul.adambekova@narxoz.kz

N.T. ADAMBEKOV,²

MSc,

Head of Educational program Financial Engineering.

e-mail:nuradamsdu@gmail.com

¹Narxoz University

²International University
of Information Technologies

ISSUING OPPORTUNITIES OF THE KAZAKHSTAN STOCK MARKET: UNREALIZED GAINS

Abstract

The Kazakhstani economy has a significant emission potential. The study reveals the issues of the restraining influence on the development of Kazakhstani companies' emission activity. Among them are the role of bank lending in financing the national economy; government discouragement of economic development; weak efficiency of

administrative and tax preferences for issuers. An important factor is the doubt of Kazakhstani companies on their capital fair evaluation in the market. In particular, the study noted that over the past five years, there has been a stable trend towards a decrease in bank lending as for large, the same is for small and medium-sized businesses. Basing on the continuing low number of new registrations of prospectuses for the issue of shares, there arises an issue of finding ways to meet the needs of business entities in financing. The findings from the analysis of sources of financing the State programs in the Republic of Kazakhstan showed the amount of possible funding from the stock market instruments. The study of data over the past few years made it possible to conclude that the methods and ways of using funds allocated under these state programs actually discourage business and local governments to use the emission potential that Kazakhstani market participants currently have. Administrative and tax preferences that operate in Kazakhstan for domestic participants in the stock market are either mainly aimed at investors or rather incomprehensible and imperceptible for potential issuers. Uncertainty in achieving the planned funding levels and in a fair assessment of the company's capital cost, basing on the above factors identified as a result of the study, is the main constraining reason for the low emission activity of Kazakhstani stock market participants.

Key words: issuer, non-tax receipts, funding, fair value, shares, bonds, market.

МРНТИ 06.35.35
УДК 33:303.7; 330.44

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-141-148>

М.А. ЖОЛАЕВА,^{1*}

PhD, и.о. доцента.

*e-mail: r.zholaeva@mail.ru

Г.Д. АМАНОВА,¹

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: agd65@mail.ru

Б.Ж. АКимова,¹

к.э.н., и.о. доцента.

e-mail: bibigool_64@mail.ru

ЛИ ЧОН КУ,²

к.э.н., доцент.

e-mail: tchonli@yahoo.com

¹Евразийский национальный университет
им. Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Султан

²Гродненский государственный университет
имени Янки Купалы, Беларусь, г. Гродно

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕВИЗИОННОЙ КОМИССИИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Цель статьи - анализ деятельности ревизионной комиссии в системе государственного аудита в регионах Республики Казахстан в современных условиях. Исследованы вопросы эффективного управления бюджетными средствами и усиления финансовой и исполнительной дисциплины, а также значение и необходимость проведения органами внешнего государственного контроля совместных или параллельных контрольных мероприятий. Автором были изучены вопросы эффективности использования средств, выделенных из республиканского бюджета. Организация эффективной деятельности Ревизионной комиссии в первую очередь зависит от правильного формирования долгосрочных целей, а также стратегических приоритетов. Внедрение долгосрочного планирования связано со стремлением Ревизионной комиссии выполнять свою миссию с максимальной пользой для государства и гласности. Долгосрочное планирование направлено на обеспечение дальнейшего развития государственного аудита и финансового контроля в соответствии с Законом Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле», а также новыми концепциями бюджетной политики. Для защиты региональных интересов необходимо эффективное управление местными бюджетами, усиление финансовой и исполнительной дисциплины. Повышение подотчетности государственного аппарата перед общественностью за решения, принимаемые в бюджетной сфере, приведет к трансформации государственного финансового контроля в институт государственного аудита, что позволит оценить существующие экономические механизмы и оперативно разработать рекомендации по эффективному использованию государственного финансового контроля.

Ключевые слова: конкурентоспособность, национальная экономика, контроль, эффективность, ревизионная комиссия, аудит, регион.

Введение

Стремление Казахстана к повышению конкурентоспособности национальной экономики ставит задачу управлять бюджетными средствами более эффективно и усилить финансовую и исполнительскую дисциплину. Наиболее значимой в этих условиях становится работа государственных органов по аудиту и финансовому контролю, нацеленная на анализ и оценку по правильному и рациональному использованию бюджетных средств и государственных активов [1].

Как показывает практика, в регионах наиболее трудным и неотработанным является процесс исполнения рекомендаций и поручений в части внесения изменений в законодательно утвержденные механизмы реализации крупномасштабных государственных и отраслевых программ.

В этих условиях существенно возрастает значение и необходимость проведения органами внешнего государственного контроля совместных либо параллельных проверок, результаты которых позволят дать комплексную оценку эффективности реализации программных документов, выявить слабые стороны и определить имеющиеся риски.

Основные положения

Так, ревизионные комиссии на областных уровнях являются государственными органами и осуществляют следующие функции:

- ♦ контрольные;
- ♦ экспертно-аналитические.

Они являются относительно молодыми, только развивающимися. Практика показывает, что в ходе достижения результата по выполнению возложенных на них задач по обеспечению соблюдения бюджетного и иного законодательства, помимо проведения контрольных работ, перед ними возникает круг вопросов, требующих комплексного решения.

Следует отметить, что, по данным национальной комиссии по сертификации лиц, претенденты на вакансию в ревизионной комиссии по Акмолинской области успешно прошли собеседование на присвоение квалификации государственного аудитора и заняли 5-е место (96,6%) среди регионов страны [2].

Материалы и методы

В соответствии с законом о государственном аудите и финансовом контроле в компетенцию ревизионных комиссий входят внешний государственный аудит, аудит соответствия и аудит эффективности [3].

Согласно действующему законодательству, исполнительными органами власти дается оценка действиям органов ревизионной комиссии в отношении характера выявленных нарушений и их классификации. Тем самым работа последних ставится в зависимость от органа исполнительной власти, нарушается принцип функциональной независимости [4].

Считаем, что важным шагом в данном направлении будет предложение по внесению изменений и дополнений в Кодекс РК об административных правонарушениях о наделении ревизионных комиссий правом составления и рассмотрения протоколов об административных правонарушениях, в частности, при допущении нарушений:

- ♦ при ведении бухгалтерского учета;
- ♦ при исполнении местного бюджета;
- ♦ при проведении государственных закупок;
- ♦ при использовании бюджетных средств и активов государства и др.

Результаты

Данные проведенного анализа показывают, что ревизионной комиссией по Акмолинской области проведено аудиторских проверок: в 2018 г. – 299 объектов, 2019 г. – 212, в 2020 г. – 243 (таблица 1) [1].

Таблица 1 – Количество контрольных мероприятий, проведенных за период 2018–2020 гг.

Наименование показателей	2018 г.	2019 г.	2020 г.	Всего
Всего проверок из них:	22	19	16	57
Контроль эффективности	13	10	11	34
Удельный вес в общем количестве проверок, %	59,1	52,6	68,8	
Контроль на соответствие	9	9	5	23
Удельный вес в общем количестве проверок, %	40,9	47,4	31,2	
Примечание – Составлено согласно данным литературы [1].				

Так, ревизионной комиссией по Акмолинской области проведено аудиторских проверок: в 2018 г. – 22, 2019 г. – 19, в 2020 г. – 16. Как видно из рисунка 1, из 22 проведенных аудиторских проверок в 2018 г. 13 (59,1%) – по вопросу эффективности использования бюджетных средств и 9 (40,9%) – по вопросу эффективного использования бюджетных средств.

В 2019 г. из 19 проверок 10 (52,6%) проведены по вопросу эффективности использования бюджетных средств, 9 (47,4%) – по вопросу эффективного использования бюджетных средств.

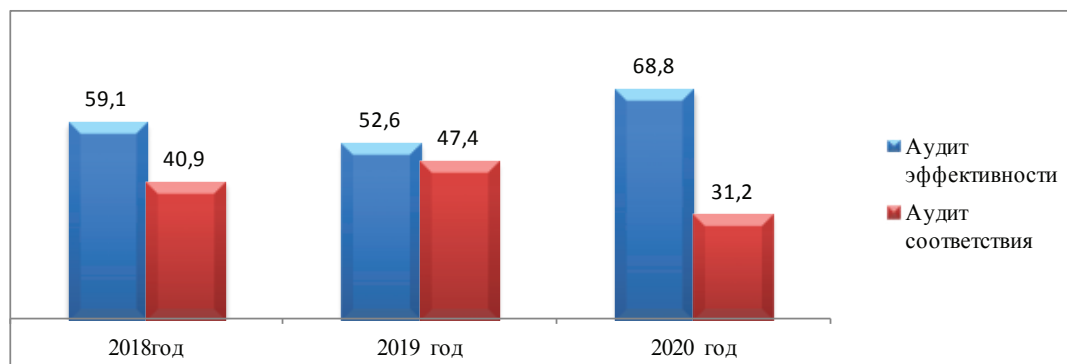

Рисунок 1 – Сравнение доли аудита эффективности и аудита соответствия в общем количестве проведенных проверок за 2018–2020 гг., %

Примечание – Составлено согласно данным литературы [5].

В 2020 г. из 16 проведенных аудиторских проверок 11 (68,8%) – по вопросу эффективности использования бюджетных средств, 5 (31,2%) – по вопросу эффективного использования бюджетных средств.

По контрольным мероприятиям, проведенным в 2020 г., установлено нарушений на общую сумму 17 764,8 тыс. тенге, что меньше по сравнению с 2019 г. на 1343,9 млн тенге (таблица 2). В сравнении 2019 г. с 2018-м отмечается рост установленных нарушений на 0,1%, или 9640,7 тыс. тенге.

Таблица 2 – Основные показатели деятельности ревизионной комиссии

Наименование показателей	Ед. изм	2018 г.	2019 г.	2020 г.
Проведено контрольных мероприятий из них:	ед.	22	19	16
Количество объектов контроля	ед.	299	212	243
Выявлено нарушений	млн тенге	19 099,1	19 108,7	17 764,8
Сумма, подлежащая возмещению/ восстановлению	млн тенге	3 391,6	1 054,6	3 073,2
Из них восстановлено средств объектами контроля, всего	млн тенге	3 275,7	1 005,3	2 191,1
Объем охваченных контролем средств	млн тенге	51 329,1	52 388,3	86 864,7
Доля восстановленных средств в сумме выявленных нарушений	в %	17,2	5,3	12,3
Доля восстановленных нарушений в сумме подлежащих возмещению/ восстановлению средств	в %	96,6	95,3	71,3

Примечание – Составлено согласно данным литературы [5].

Ниже на рисунке 2 (стр. 144) представлена динамика выявленных нарушений в разрезе объема средств, охваченных контролем.

По результатам аудиторских проверок, проведенных ревизионной комиссией Акмолинской области, объектам аудита предъявлено к восстановлению средств: в 2018 г. – 3 391,6 млн тенге, 2019 г. – 1054,6 млн тенге, в 2020 г. – 3 073,2 млн тенге.

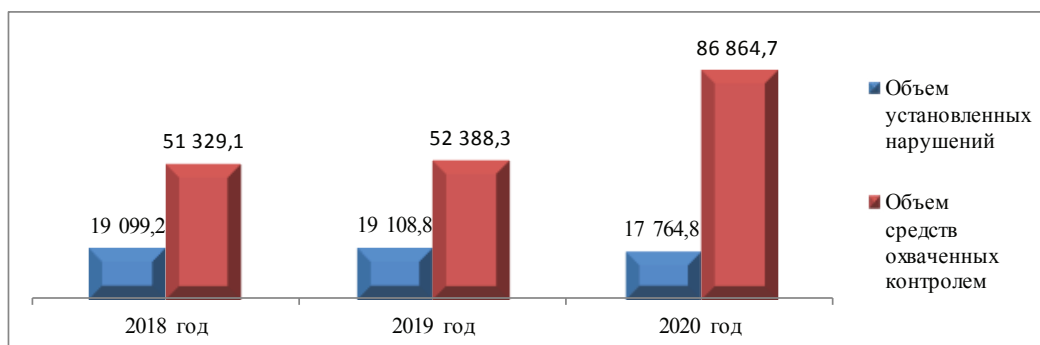

Рисунок 2 – Динамика объема выявленных нарушений за 2018–2020 гг., млн тенге

Примечание – Составлено согласно данным литературы [3].

Так, из предъявленных к возмещению и восстановлению средств восстановлено/возмещено: в 2018 г. – 3275,7 млн тенге (96,6%), 2019 г. – 1005,3 (95,3%) млн тенге и в 2020 г. – 2191,1 млн тенге (71,3 %) (рисунок 3).

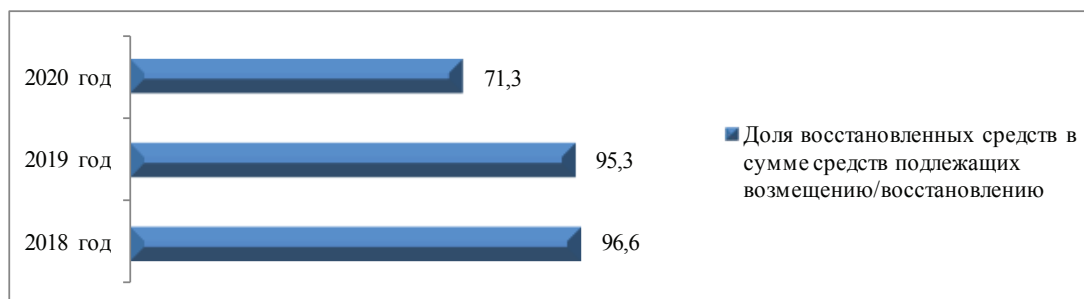

Рисунок 3 – Доля возмещенных и восстановленных сумм за 2018–2020 гг, %

Примечание – Составлено согласно данным литературы [3].

Из общей суммы выявленных фактов нарушения при расходовании бюджетных средств местного бюджета составили 7764 120,9 тыс. тенге, или 38,9%; нарушения при расходовании трансфертов из республиканского бюджета – 4 116 522,2 тыс. тенге, или 21,5%; нарушения по поступлениям в бюджет – 555 741,6 тыс. тенге, или 2,9%; при использовании государственных активов – 1 672 406,7 тыс. тенге, или 8,8%; при проведении госзакупок – 4 874 532,2 тыс. тенге, или 25,5%; и прочие нарушения – 457 780,1 тыс. тенге, или 2,4% (рисунок 4).

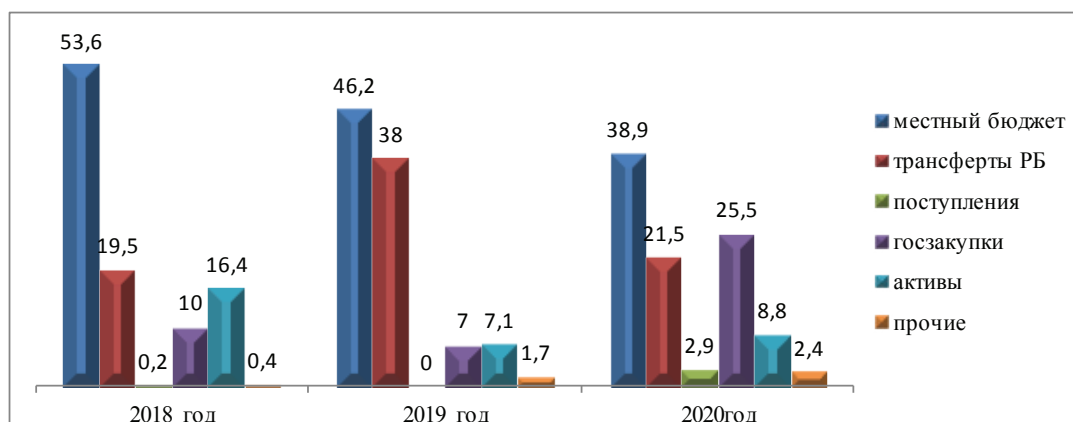

Рисунок 4 – Динамика структуры нарушений, выявленных ревизионной комиссией по Акмолинской области за 2018–2020 гг., %

Примечание – Составлено согласно данным литературы [3].

Стабильно высокие факты нарушений наблюдаются при использовании средств местных бюджетов, что составляет 38–50%. На долю нарушений при использовании трансфертов из республиканского бюджета приходится от 19 до 46% [6].

Относительно стабильная динамика за последние два года в процентном соотношении приходится на долю нарушений при использовании активов государства – 7–9%. В отчетном 2020 г. по сравнению с 2019-м отмечается увеличение доли установленных нарушений по результатам государственных закупок на 18,5%.

Также в 2019 г. наблюдается увеличение доли выявленных фактов нарушений по поступлениям в бюджет и прочим нарушениям нормативных правовых актов РК. Причиной увеличения доли нарушений по поступлениям в бюджет являются проведенные в первом полугодии 2019 г. проверки по вопросам полноты и своевременности поступлений в местный бюджет доходов от аренды государственного имущества и полноты поступлений в местные бюджеты средств от реализации земли и иных поступлений в сфере земельных отношений [7].

Обсуждение

Анализ выявленных нарушений в разрезе законодательных актов за 2019 г. показал, что наибольшая доля нарушений, а именно 32,9%, приходится на нарушения законодательства в бюджетной системе.

Значительная доля выявленных фактов нарушений приходится на те, которые допущены при проведении процедур по государственным закупкам – 25,7%. При этом доля нарушений при ведении бухгалтерского учета и составлении финансовой отчетности составила 8,7%.

В сравнении с 2018 г. отмечается снижение выявленных нарушений по бюджетному законодательству РК на 45,7%, по нарушениям законодательства в сфере строительной и градостроительной деятельности – на 80,8%. Вместе с тем наблюдается рост нарушений в сфере государственных закупок более чем в 140 раз и по иным узконаправленным и специализированным нормативно-правовым актам на 50,3%.

Такие факты свидетельствуют о том, что одной из наиболее подверженных нарушениям различных отраслей является процедура проведения государственных закупок [8].

Кроме того, несмотря на снижение в отчетном периоде доли установленных нарушений в сфере строительной деятельности, данная сфера также наиболее подвержена нарушениям, о чем свидетельствует статистика прошлых лет. Выявленные в 2019 г. нарушения в строительной отрасли проявлялись в первую очередь в ходе контроля достоверности подтверждения выполненных работ и (или) оказанных услуг в соответствии с заключенными гражданско-правовыми сделками на оказание услуг строительства, реконструкции, капитального и текущего ремонта.

Установленные факты свидетельствуют о низком уровне организации внутреннего контроля.

Заключение

Как показала практика, причинами выявления системных нарушений по-прежнему остаются нарушения, допускаемые при ведении бухгалтерского учета в организациях и учреждениях [9].

Как свидетельствуют данные аналитиков, причинами выявленных нарушений и недостатков, в том числе процедурного характера, являются недостаточная квалификация исполнителей и ответственных должностных лиц, отсутствие надлежащего планирования поступлений и расходов и организации контроля деятельности подведомственных организаций [10].

Если нарушение не выявлено, об этом свидетельствует отсутствие допуска, что встречается крайне редко. Практика показывает, что такое встречается при отсутствии утвержденной нормативной правовой базы, регламентирующей ту или иную узконаправленную сферу [11].

По результатам проведенных аудиторских проверок органами ревизионной комиссии выносятся соответствующие рекомендации, которые направлены на совершенствование деятельности объектов аудита и нормативной правовой базы и т.п. Зачастую такие нормы не находят своего применения, так как они имеют лишь рекомендательный характер.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Мустафин М.К. От констатации к причинно-следственному анализу. [Электронный ресурс] / М.К. Мустафин // apgazeta.kz. – 2018. – № 148. – С. 1–2. URL: <http://apgazeta.kz/2018/12/09/ot-konstatacii-k-prichinno-sledstvennomu-analizu> (дата обращения: 10.12.2018).
- 2 Республика Казахстан. Законы. О государственном аудите и финансовом контроле: [12 ноября 2015 г. № 392-V ЗРК] [с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.12.2020 г.]. – Астана: Акorda, 2015. – 48 с.
- 3 Гурков И.Б. Инновационное развитие и конкурентоспособность: очерки развития российских предприятий. – М.: ТЕИС, 2003. – 236 с.
- 4 Проблемы конкурентоспособности: [Электронный ресурс]. – М.: Конкурентоспособность, 2010. – Режим доступа: URL: <http://institutions.com/>
- 5 Заседание по итогам государственного аудита ревизионной комиссии по Акмолинской области: годовой отчет Ревизионной комиссии по Акмолинской области Республики Казахстан за 2018–2020 гг. [Электронный ресурс]. URL: <http://revkom.akmol.kz/> (дата обращения: 18.01.2019).
- 6 Тарасов М.Е., Кемадингар Т.В., Тарасова-Сивцева О.М. Вопросы конкурентоспособности как геоэкономический вектор развития национальной экономики и ее безопасности // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – Т. 13. – С. 596–600. URL: <http://e-koncept.ru/2015/85120.htm>
- 7 Республика Казахстан. Законы об аудиторской деятельности в Республике Казахстан: [от 20 ноября 1998 года № 304.]. [с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2020 г.]. – Астана: Акorda, 2020. – 28 с.
- 8 Фролова Т.А. Аудит // Конспект лекций. – Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2009. – 202 с.
- 9 Новые правила государственных закупок начали действовать в Казахстане. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.zakon.kz/4954859-novye-pravila-goszakupok-nachali.html>
- 10 Республика Казахстан. Указ Президента. Об утверждении Положения о Счетном комитете по контролю за исполнением республиканского бюджета: [5 августа 2002 г. № 917]. [с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.07.2020 г.]. – Астана: Акorda, 2015. – 24 с.
- 11 Public audit and ways to enhance the activities of the revision group in the republic of Kazakhstan Journal of Contemporary Issues in Business and Government. – Vol. 26, No. 1, 2020. URL: <https://cibg.org.au/>

REFERENCES

- 1 Mustafin M.K. (2018) Ot konstatacii k prichinno-sledstvennomu analizu. [Jelektronnyj resurs] / M.K. Mustafin // apgazeta.kz., No. 148, pp. 1–2. URL: <http://apgazeta.kz/2018/12/09/ot-konstatacii-k-prichinno-sledstvennomu-analizu> (data obrashhenija: 10.12.2018).
- 2 Respublika Kazahstan. Zakony. O gosudarstvennom audite i finansovom kontrole: [12 nojabrja 2015 g. № 392-V ZRK] [s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 26.12.2020 g.]. Astana: Akorda, 2015. 48 p.
- 3 Gurkov I.B. (2003) Innovacionnoe razvitie i konkurentosposobnost': ocherki razvitija rossijskix predprijatij. M.: TEIS, 236 p.
- 4 Problemy konkurentosposobnosti: [Jelektronnyj resurs]. M.: Konkurentosposobnost', 2010. Rezhim dostupa: URL: <http://institutions.com/>
- 5 Zasedanie po itogam gosudarstvennogo audita revizionnoj komissii po Akmolinskoj oblasti: godovoj otchet Revizionnoj komissii po Akmolinskoj oblasti Respubliki Kazahstan za 2018–2020 gg. [Jelektronnyj resurs]. URL: <http://revkom.akmol.kz/> (data obrashhenija: 18.01.2019).
- 6 Tarasov M.E., Kemadingar T.V., Tarasova-Sivceva O.M. (2015) Voprosy konkurentosposobnosti kak geojekonomicheskij vektor razvitija nacional'noj jekonomiki i ee bezopasnosti // Nauchno-metodicheskij jelektronnyj zhurnal «Koncept», T. 13, pp. 596–600. URL: <http://e-koncept.ru/2015/85120.htm>

7 Respublika Kazakhstan. Zakony ob auditopskoj dejatel'nosti v Respublike Kazakhstan: [ot 20 nojabrja 1998 goda № 304.]. [s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 02.07.2020 g.]. Astana: Akorda, 2020. 28 p.

8 Frolova T.A. (2009) Audit // Konspekt lekcij. Taganrog: Izd-vo TTI JuFU, 202 p.

9 Novye pravila gosudarstvennyh zakupok nachali dejstvovat' v Kazahstane. [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://www.zakon.kz/4954859-novye-pravila-goszakupok-nachali.html>

10 Respublika Kazakhstan. Ukaz Prezidenta. Ob utverzhdenii Polozhenija o Schetnom komitete po kontrolju za ispolneniem respublikanskogo bjudzheta: [5 avgusta 2002 g. № 917]. [s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 04.07.2020 g.]. Astana: Akorda, 2015. 24 p.

11 Public audit and ways to enhance the activities of the revision group in the republic of Kazakhstan Journal of Contemporary Issues in Business and Government. Vol. 26, No. 1, 2020. URL: <https://cibg.org.au/>

М.А. ЖОЛАЕВА,^{1*}

PhD, доцент м.а.

*e-mail: r.zholaeva@mail.ru

Г.Д. АМАНОВА,¹

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: agd65@mail.ru

Б.Ж. АКИМОВА,¹

э.ғ.к., доцент м.а.

e-mail: bibigool_64@mail.ru

ЛІ ЧОН КУ,²

э.ғ.к., доцент.

e-mail: tchonli@yahoo.com

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

²Янка Купала атындағы Гродно мемлекеттік университеті,

Беларусь Республикасы, Гродно қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТЕКСЕРУ КОМИССИЯСЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – қазіргі жағдайдағы Қазақстан Республикасының аймақтарындағы мемлекеттік аудит жүйесіндегі тексеру комиссиясының қызметін талдау. Бюджеттік қаражаттарды тиімді басқару және қаржылық және атқарушылық тәртіпті нығайту мәселелері, сондай-ақ сыртқы мемлекеттік бақылау органдарының бірлескен немесе қатар бақылау шараларын жүргізудің маңыздылығы мен қажеттілігі зерттелді. Автор бюджет қаражатын пайдалану тиімділігі мен бақылау шараларын зерттеді. Тексеру комиссиясының қызметін тиімді ұйымдастыру ұзақ мерзімді мақсаттар мен стратегиялық бағыттардың дұрыс анықталуына байланысты. Ұзақ мерзімді жоспарлауды енгізу тексеру комиссиясының миссиясын мемлекетке максималды пайда келтіріп, көпшілікке жариялылықпен жүзеге асыруға деген ұмтылысымен байланысты. Ұзақ мерзімді жоспарлау Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Заңына, сондай-ақ жаңа бюджеттік саясат тұжырымдамаларына сәйкес мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылаудың одан әрі дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік аудит. Аймақтық мүдделерді қорғау үшін жергілікті бюджет қаражатын тиімді басқару және қаржылық және атқарушылық тәртіпті нығайту қажет. Бюджеттік салада қабылданған шешімдер үшін мемлекеттік аппараттың қоғам алдындағы жауапкершілігінің жоғарылауы мемлекеттік қаржылық бақылауды мемлекеттік аудит институтына айналдыруға алып келеді, бұл қазіргі экономикалық тетіктерді бағалауға және жедел ұсыныстарды жедел әзірлеуге мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: бәсекеге қабілеттілік, ұлттық экономика, бақылау, тиімділік, тексеру комиссиясы, аудит, аймақ.

M.A. ZHOLAYEVA,^{1*}

PhD, acting associate professor.

*e-mail: r.zholaeva@mail.ru

G.D. AMANOVA,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: agd65@mail.ru

B.ZH. AKIMOVA,¹

PhD, acting associate professor.

e-mail: bibigool_64@mail.ru

LI TCHON KU,²

c.e.s., associate professor.

e-mail: tchonli@yahoo.com

¹Gumilyov Eurasian National University,
Kazakhstan, Nur-Sultan

²Yanka Kupala Grodno State University,
Belorussia, Grodno

IMPROVING THE ACTIVITIES OF THE AUDIT COMMISSION IN THE STATE AUDIT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

This article analyzes the activities of the audit commission in the system of state audit in the regions of the Republic of Kazakhstan in modern conditions. Issues of effective management of budgetary funds and strengthening of financial and executive discipline, as well as the importance and necessity of conducting joint or parallel control measures by external state control bodies have been investigated. The author studied the issues of the effectiveness of the use of funds allocated from the republican budget. The organization of the effective activity of the Audit Commission, first of all, depends on the correct formation of long-term goals, as well as strategic priorities. The introduction of long-term planning is associated with the desire of the Audit Commission to fulfill its mission with the maximum benefit for the state and publicity. Long-term planning is aimed at ensuring the further development of governmental audit and financial control in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan "On State Audit and Financial Control", as well as new concepts of budgetary policy. State audit in the Republic of Kazakhstan. With the gradual integration into the world community, there is a growing need to increase the competitiveness of government agencies. To protect regional interests, it is necessary to effectively manage local budgets, strengthen financial and executive discipline. Increasing the accountability of the state apparatus to the public for decisions made in the budgetary sphere will lead to the transformation of state financial control into an institution of state audit, which will make it possible to assess the existing economic mechanisms and promptly develop recommendations for the effective use of state financial control.

Key words: competitiveness, national economy, control, efficiency, audit commission, audit, region.

IRSTI 06.71.09
UDC 005.52:51.772.8

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-149-159>

D.M. TUREKULOVA,¹

d.e.s, professor.

e-mail: dametken.t@gmail.com

G.B. BERMUKHAMEDOVA,²

PhD, department of Management.

e-mail: Bermukhamedova_G@mail.ru

M.K. ZHAMKEYEVA,^{3*}

PhD, chief expert.

*e-mail: zh.makhabbat@mail.ru

M. PETROVA,⁴

PhD, professor.

e-mail: Petrova.a@mail.ru

¹Kazakh University of Economics, Finance
and International Trade, Kazakhstan, Nur-Sultan

²Caspian State University
of Technologies and Engineering
named after Sh.Yessenov, Kazakhstan, Aktau

³Center for Research, Analysis and Evaluation
of Efficiency of the of the Accounts Committee
for Control over the Execution

of the Republican Budget LLP, Kazakhstan, Nur-Sultan

⁴St.Cyril and St.Methodius University of Veliko Tarnovo,
Bulgaria, Veliko Tarnovo,

ANALYSIS OF THE FINANCIAL PLANNING SYSTEM IN THE COMPANY (ON THE EXAMPLE OF JSC “NC “KAZAKHSTAN TEMIR ZHOLY”)

Abstract

The purpose of the article is to review the main financial indicators of JSC “NC “KTZ”. The analysis of dynamics and structure of active and passive balance of the company is studied. The official documents that regulate the activities of the national company are studied. On the basis of statistical data and reports of the company, using the method of financial planning, the study of the main indicators of JSC “NC “KTZ”. The analysis of planned and actual values of indicators noted that the company needs to improve the system of financial planning and budgeting. Finally the conclusions are made and the main problems of sustainable development of the company are stated. JSC “NC “KTZh” is a transport and logistics holding, the history of formation and development of which began in Soviet times. Because of repeated transformations and reorganizations, the holding currently carries out sea and rail transportation, renders services of transport and logistics centers; provides airport, maritime, road and rail infrastructure services. The functions of JSC “NC “KTZh” include acting as an operator of the main railway network, transportation of goods and passengers. The authors of the article note that the unstable dynamics of indicators for the main types of services directly affects the profitability of the company. As before, the main revenue is generated by cargo transportation, primarily transit transportation.

Key words: financial planning, analysis, financial condition, balance sheet, indicators, company, infrastructure.

Introduction

Recently, the economies of the post-Soviet countries have experienced two opposing approaches to the problem of financial planning. As you know, until the end of the 80s of the XX century, it was believed that planning was the basis for the organization of socio-economic life, the main tool of the state economic policy. The rejection of planned methods of organizing activities has become one of

the causes of deep crisis phenomena in the country's economy. This was largely due to the orientation towards Western social thought, which denied the possibility of planning the national economy. It was believed that the market was able to regulate on its own. The second approach was that by the end of the 90s of the XX century, at the highest level of public administration, an understanding had formed of the appropriateness of using planning.

It should be noted that at the end of the twentieth century, in developed countries, government regulation turned into an integral part of the market economy, and various forms of forecasting and programming were widely used due to their implementation in practice. However, the introduction of technologies and methods of planning a developed economy in Kazakhstan's practice, not adapted to domestic conditions, often proved costly and ineffective. At the same time, many aspects of planning that could be applied in practice were not sufficiently developed.

Planning is one of the management functions, representing the process of choosing the organization's goals and ways to achieve them. But there are more refined definitions of this concept, when planning is considered as a process of developing and adopting targets in quantitative and qualitative terms, as well as determining ways to achieve them [1].

At the same time, planning means a set management, and which contribute to the development of specific strategies designed to achieve goals of actions and decisions taken by.

Based on these definitions, we can say that planning provides the basis for all management decisions, and the functions of organization, motivation and control are focused on the development of strategic plans.

The planning process acts as a tool to facilitate management decisions; It is a system forming element of state regulation of the economy.

One of the main directions of planning and the general expression of the entire system of plans in the enterprise is financial planning.

It should be noted that financial planning is the main element of financial management in modern Kazakhstan. The need to study financial planning is due to the high mobility of the financial and economic processes taking place in the country.

In modern literature, one can find various definitions of the term "financial planning". So, some authors believe that financial planning is an element of the financial mechanism; This is an activity related to financial management. According to other researchers, it should be considered as a process of formation and use of centralized and decentralizing financial resources. Still others use the most general definition, according to which financial planning is the process of developing a system of financial plans and planned indicators to ensure the development of an enterprise with the necessary financial resources and increase the efficiency of its financial activities in the coming period [2].

Fourth define the financial planning of the enterprise as the planning of all revenues and directions of expenses, which is necessary to ensure the life of the enterprise and its development [3].

There is also a point of view according to which financial planning refers to the process of developing a system of measures to ensure the development of an enterprise with the necessary financial resources and increase the efficiency of financial activities in the coming period [4].

In our opinion, this category can be given the following definition: financial planning is a certain sequence of actions, limited by a specific time frame, to achieve the required level of profitability of the enterprise due to the efficient distribution of cash flows.

A feature of financial planning is that it is carried out only in cash; allows you to study the movement of the monetary form of value, which does not coincide with the distribution of value in kind.

When building a financial planning system, it is advisable to determine the goals, objectives, principles, objects and methods of financial planning.

Main provisions

The main goal of financial planning is to accurately determine future expenses and revenues that will ensure the activities of the state and business entities. Financial planning is implemented through the development of a system of measures that ensure the development of economic entities with the necessary financial resources.

Financial planning provides the following benefits to the enterprise:

- ♦ makes it possible to choose the most effective ways of developing an organization;
- ♦ allows you to achieve your strategic goals, which is manifested in specific financial indicators;
- ♦ provides an opportunity to assess the effectiveness of the enterprise;
- ♦ helps to track the rationality of the use of financial resources;
- ♦ acts as a tool to attract financial resources.

Effective financial management of the organization is possible only when planning all financial resources, their sources, relations of an economic entity.

In the conditions of fierce competition and a rapidly changing market situation, enterprises should not only focus on the internal state of affairs, but also develop a long-term strategy of behavior that would allow them to monitor changes in their environment.

Methodology and results

As you know, the main goal of financial activity is to solve the only strategic problem – increasing the assets of the company. To achieve this goal, the company must constantly maintain its solvency and profitability, as well as the optimal structure of the asset and liability balance. Economic analysis is the basis of the economic activity of any business entity. In the course of economic analysis, an assessment is made of the current and past financial condition, the results of the company, its place in the market system [5].

The process of financial planning in JSC “NC “KTZ” is a complex process and includes several stages (Figure 1).

Analysis of the financial and economic condition of the enterprise is the basis on which the development of the financial policy of the enterprise is based, the purpose of which is to build an effective financial management system aimed at achieving the strategic and tactical goals of its activities. To obtain the necessary and sufficient information about the financial situation of any enterprise, an analysis of the financial condition of the company is carried out first.

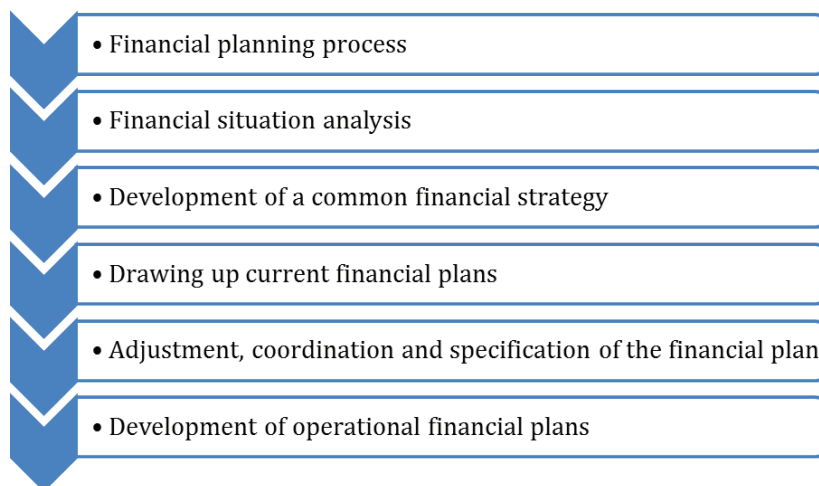

Figure 1 – The main stages of financial planning in JSC “NC “KTZ”

Note – Compiled by the authors on the basis of research.

JSC “NC “Kazakhstan Temir Zholy” is a transport and logistics holding, combining logistics and transportation companies, as well as owners of the terminal, trunk infrastructure of all types of transport.

Table 1 – SWOT – analysis of the activities of JSC “NC “KTZ”

Strengths	Weak sides
Sectoral employee self-identification	Inadequate company market orientation
Participation in agreements of international railway organizations	Ineffective management systems and business processes
Many years of experience in the railway market	Inadequate level of production and financial planning and accounting
Availability of necessary production capacities for the provision of services; bandwidth reserves	Delays in making management decisions; duplication of control responsibilities
Transit potential	Lack of proper cost control
Established partnerships in the transport of goods	Time consuming coordination of the work of departments
The provision of a full range of services (international, inter-regional and suburban services)	Underdeveloped flexible system of price differentiation for services
	Deficit fleet of freight and passenger cars
	Costly, unproductive technologies and production management methods
Opportunities	Threats
Entering the transport markets of other countries as an independent operator of a fleet of railway cars and a train operator	Formation of discriminatory competition conditions in transportation activities
Use of international experience in innovation and technology management; stable demand for transportation and services	Refusal to subsidize transportation of socially significant goods from the state budget
The use of flexible tariffs due to the deregulation of the transportation market	Instability of demand in world markets for commodity products
Decisions on state subsidies for the transportation of socially significant goods	Change of directions of cargo flows; decrease in cargo transportation as the concessionaires build new railway lines
Note – Compiled by the authors on the basis of research.	

In accordance with table 1, JSC “NC “KTZ” demonstrates superiority and monopolistic nature in the market. However, outdated equipment, costly and low-performance technologies impede the growth of the company.

In recent years, the assets of JSC “NC “KTZ” increased by 663,453.8 million tenge, or 26.7%. Moreover, most of their composition is long-term assets (88.7%). True, the growth rate of long-term assets was lower than the growth rate of current assets.

On the one hand, industry affiliation is explained by the predominance of non-current assets, and on the other hand, an increase in current growth rates, i.e. current assets is a positive sign in the financial activities of the company. Current or current assets of the company in total assets in 2016 amounted to 10.7%, and in 2020 – 11.3%, which indicates an increase in their share by 0.6 percentage points. Of course, the growth is negligible. But the emerging trend indicates the implementation of investment projects by the enterprise, as a result of which the value of current assets may decrease, and the value of non-current assets is growing.

Fixed assets comprise the vast majority of long-term assets. At the same time, the Company pursues a policy of increasing fixed assets; the growth in recent years has turned out to be equal to 34.1%. Moreover, their share in the total volume of long-term assets in 2016 amounted to 89.1%, and

by the beginning of 2019 reached 95%. It should be noted that the increase in the value of fixed assets may be a consequence of investment activity, which is usually assessed as a positive phenomenon.

During the analyzed period of time, the Company's investments in associates increased almost 6 times, since it has a significant influence on them as an investor (more than 20% of the share). At the same time, investments in joint ventures decreased by 8880.6 million tenge or 35.9%.

Until 2017, JSC "NC "KTZ" regularly paid income taxes. However, in 2017 and 2020, the item "deferred tax assets" appeared in long-term assets. A deferred tax asset is part of a deferred income tax payable to the budget in subsequent years; it allows you to reduce income tax [6].

This means that in previous years the Company overpaid income taxes, which, on the one hand, can be considered as irrational use of funds, and on the other hand, it takes place in practical activities.

In 2016–2018, the Company owned investment property (land, buildings) to receive rental payments. However, in subsequent she preferred to eliminate them, which is associated with a focus on the elimination of non-core activities. At the same time, in 2018 and 2017, the Company acquired long-term trade receivables, i.e. debt outstanding during the financial year. In addition, in recent years, JSC "NC "KTZ" has reduced other long-term assets by more than half.

They are understood as means that are profitable investments in long-term financial investments, tangible assets, equipment for installation and building materials [7].

The share of other long-term assets in 2016 amounted to 7.5% of the total long-term assets, and in 2020 this indicator decreased to 2.8%, i.e. 2.7 times. This suggests that this article can be excluded from the so-called "sick" articles.

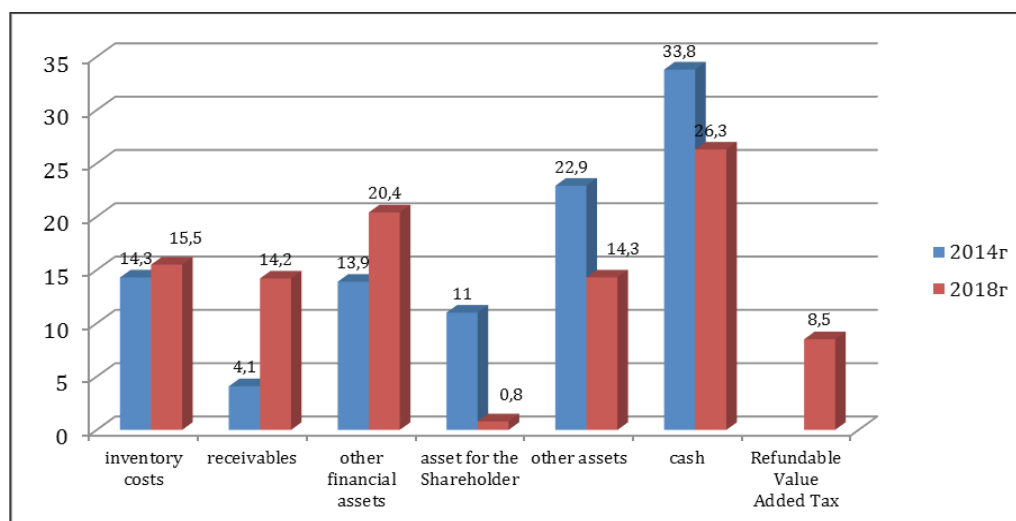

Figure 2 – the Dynamics of the structure of current assets JSC "NC "KTZ", %

Note – Compiled by the authors on the basis of research.

Current or current assets of JSC "NC "KTZ" in recent years have increased by 92083.3 million tenge or 34.6%. At the same time, the highest growth rates are observed for trade receivables – 2.7 times. The increase in other financial assets amounted to 0.9%. While for other types of current assets there was a decrease in funds, which indicates conflicting changes in the financial condition of the company. In accordance with Figure 2, in 2016, in the total volume of current assets, the majority were cash and cash equivalents; their share was 33.8%. These are the most liquid assets, which positively characterizes the balance sheet. Indeed, in case of urgent need, the most liquid assets of the company would be enough to cover urgent obligations. However, in 2020, the share of cash and cash equivalents decreased to 26.3%. Obviously, a reduction in the actual volume of monetary resources in absolute and relative terms, a decrease in their share in the total volume of current assets indicates a decrease in the solvency of the company, as well as the absence of a real opportunity to pay for the financial obligations assumed. This situation has arisen in connection with a decrease in inventory turnover, a significant increase in customer debt, as well as an irrational investment policy.

The next item is other current assets. This is the value of non-cash assets, including prepaid expenses and receivables with a maturity of up to 1 year.

In recent years, other current assets decreased by 9621.8 million tenge or 15.8%. Moreover, the lowest indicators are typical for 2018–2017, and the highest values are for 2017. During 2016–2020, the share of other current assets decreased from 22.9% to 14.3%, i.e. by 8.6 percentage points.

Inventories of JSC “NC “KTZ” in 2016 represented the third most important item of short-term assets; their amount amounted to 37723.9 million tenge. However, in 2020 the volume of inventories decreased to 30317.2 million tenge, i.e. by 19.6%. But with an absolute decrease in the value of inventories, their share in the total volume of current assets increased from 14.3% to 15.5%.

Short-term trade receivables have increased in recent years by almost 3 times. It represents the amount of customer liabilities for goods and services sold as a result of core activities. But in a company, such receivables are unjustified; its dynamics with a cumulative total indicates violations of accounting and financial discipline, deficiencies in the organization and maintenance of accounting, weakening of control over the release of inventories. Therefore, this item of assets can be safely attributed to doubtful debts.

In 2016, JSC “NC “KTZ” issued short-term loans to subsidiaries in the amount of 3639.2 million tenge, but in subsequent years refused to borrow due to the deterioration of its own financial situation. Since 2018, an article appeared in the balance sheet of the company – “Value Added Tax to Refund”. Value added tax debt represents deductions to the budget of a part of the increase in value added during the production and circulation of goods, works or services, as well as deductions for the import of goods into the territory of the Republic of Kazakhstan. An increase in VAT recoverable in 2017 relative to the previous year indicates an increase in the company’s business activity, and a decrease in 2020 is a testament to a decrease in business activity.

At the same time, the company paid dividends annually to the main Shareholder. Compared to 2016, the growth in payments in 2017 was 64.6%. However, in 2020 the situation changed dramatically, the amount of dividends paid amounted to 289.7 million tenge, which is 100 times less than the 2016 figure. Moreover, if at the beginning of the analyzed time period the share of this article in current assets was 11%, then in 2020 it decreased to 0.8%, or 13.8 times.

In accordance with Figure 3, non-current assets greatly exceed current assets in each year under review. So, in 2016, the share of non-current assets amounted to 89.3%, and current assets 10.7%. In 2017, the share of non-current assets decreased to 87.7%, and the share of current assets accordingly increased to 12.3%.

In 2018, the ratio of current and non-current assets approached the values of 2016, and in 2017 – to the values of 2017. In 2020, there is an increase in non-current assets to 88.7%, i.e. 1.1 percentage points. The proportion of current assets accordingly decreased by the same amount. In general, in recent years, the ratio of non-current and current assets has changed slightly; current assets make up about a tenth of all assets.

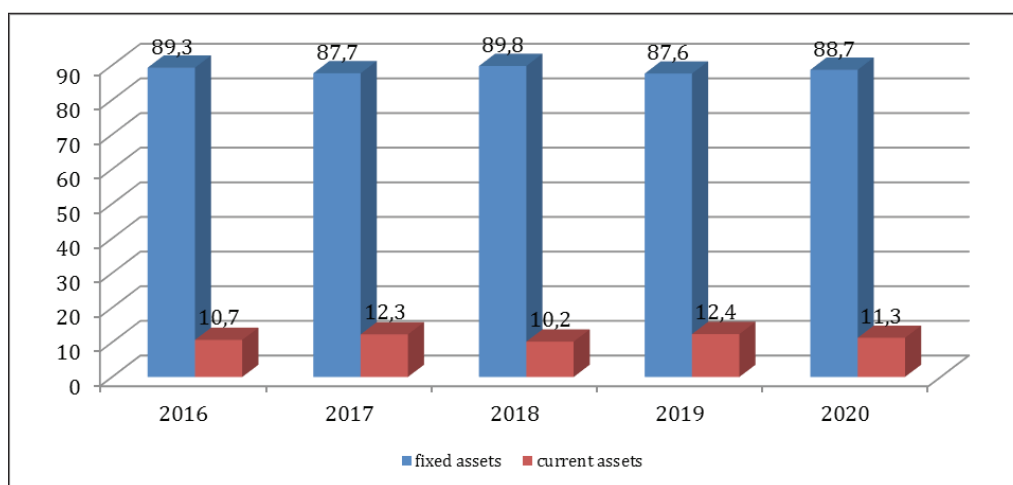

Figure 3 – Dynamics of the asset structure of the balance sheet of JSC “NC “KTZ”, %

Note – Compiled by the authors on the basis of research.

The liabilities side of the balance sheet is a part of the balance sheet of the enterprise, which reflects the sources of funds received by the enterprise in monetary terms, their composition and origin [8].

In other words, the sources of financing are reflected in the liability balance sheet. The balance sheet liability is divided into three sections: capital and reserves, long-term liabilities, short-term liabilities.

In recent years, the capital and liabilities of JSC “NC “KTZ” increased by 663,453.8 million tenge, or 26.7%. Moreover, their structure tended to change. So, in 2016, capital comprised more than half of the capital and liabilities (53.4%). Long-term liabilities accounted for 36.8%, and current liabilities accounted for less than a tenth (9.8%). In 2020, the share of capital in the total amount of capital and liabilities decreased to 39.9%. This means that the company has a decrease in equity.

Capital and reserves are the company’s own funds, i.e. authorized capital, additional capital, retained earnings, funds formed. The majority of the capital of the company is the Shareholder’s capital; its share in 2016 was 98.9%, and in 2020 – 97.8%, having decreased by 1.1 percentage points during this time. At the same time, the company created a reserve against foreign currency translation, which increased 3.4 times during the analyzed period of time.

Long-term liabilities or debts consist of several types: borrowed capital, which includes the total credit and loan amount of the company, interest, as well as certain additional costs associated with lending; from deferred tax liabilities, i.e. from the amount of deferred tax on corporate profits (it usually leads to a subsequent increase in this tax in other reporting periods); of some of the estimated liabilities binding on the plan for more than one year; from other obligations falling into this category [7].

Long-term liabilities of JSC “NC “KTZ” in recent years have grown by more than half. Moreover, if in 2016 their share in the capital and liabilities of JSC “NC “KTZ” amounted to 36.8%, then in 2020 – 45.8%. This was influenced by a 4-fold increase in loans and borrowings taken over the long term. At the same time, financial lease obligations increased 4 times. This means that the Company receives new assets not only through their acquisition at the expense of borrowed funds, but also through lease agreements, without risking anything. The amount of finance leases increased sharply in 2020.

Current liabilities represent the amounts that JSC “NC “KTZ” must pay to creditors during the year. In recent years, the share of short-term liabilities of the company in the total volume of liabilities and capital has increased from 9.8% to 14.3%. This is largely due to an increase in financial lease obligations, short-term loans and trade payables.

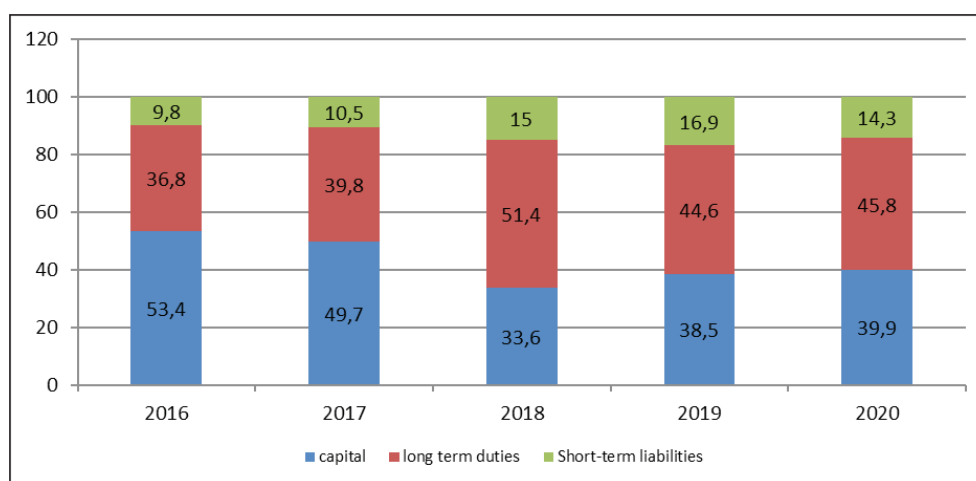

Figure 4 – the Dynamics of the structure of the liabilities of the balance sheet JSC “NC “KTZ”, %

Note – Compiled by the authors on the basis of research.

As it turned out, in recent years the structure of liabilities of JSC “NC “KTZ” has changed significantly (Figure 4). So, in 2016, more than half of all liabilities accounted for capital. In connection with the transformation of the organizational structure, the removal of non-core activities from the company, the volume of capital decreased to 33.6%. True, in subsequent years, the company began to increase its capital. The decline in capital was accompanied by an increase in long-term and short-term liabilities.

In 2018, they amounted to 51.4% and 15%, respectively. This means that this year the company's liabilities were almost 2 times higher than equity. In subsequent years, there has been a tendency to reduce the share of long-term liabilities, increase short-term liabilities and equity. Nevertheless, in 2020, the obligations of JSC “NC “KTZ” exceeded its equity by 1.5 times. Such a situation only weakens the financial independence of the Partnership.

Discussion

Based on the analysis, it is possible to identify signs of the so-called “good” balance:

1. During the analyzed period of time, the balance sheet currency should increase, on the basis of which it can be argued that this feature corresponds to a good balance.

2. The growth rate of current assets should be greater than the growth rate of non-current assets. The growth rate of current assets amounted to 34.6%, which is more than the growth of non-current assets (25.7%). According to this feature, compliance is observed.

3. The equity of the organization in absolute terms must exceed borrowed capital or the growth rate of equity should be higher than the growth rate of borrowed capital. Own capital of the company (1258629.4 million tenge) is less than borrowed capital (1264719.9 million tenge) by 6090.5 million tenge. On this basis, the balance is not one of the good ones, since it does not meet the condition.

4. The growth rate of receivables and payables should be approximately the same, or payables should be slightly higher. The company accounts payable growth rate of 46.8%, and accounts receivable – 2.7 times. This means that there is a mismatch on this basis.

5. The share of equity in current assets should be more than 10%, in the company this ratio is 8.5%; therefore, does not meet the condition.

6. The balance sheet should not contain the article “uncovered loss”, which corresponds to the condition.

The analysis of the financial condition revealed some shortcomings in the financial strategy and financial planning of the holding:

- ♦ despite the fact that the company systematically pays taxes, in some cases there is an overpayment of income tax, which against the background of insufficient working capital and cash assets should be considered as irrational use of funds;

- ♦ the reserve for doubtful debts was liquidated and long-term trade receivables appeared, resulting from violations of accounting and financial discipline, deficiencies in the organization and maintenance of accounting, weakening of control over the release of inventories;

- ♦ pursuing a strategy of increasing the volume of current assets, the company is rapidly increasing trade receivables while reducing the remaining types of working capital, which indicates conflicting changes in the financial condition of the holding;

- ♦ the solvency of the company is reduced at the expense of its own funds in connection with a reduction in inventory turnover, a significant increase in customer debt, as well as an irrational investment policy;

- ♦ the company has a decrease in equity, in which the vast majority is the capital of the main shareholder – “NWF “Samruk-Kazyna” JSC. The reduction in equity occurs simultaneously with high growth rates of long-term liabilities. Consequently, the payment of significant interest expenses for long-term loans will lead to a decrease in profits and, as a result, to a reduction in equity and worsening financial performance;

- ♦ a comparative assessment of the balance sheets of Kazakhstan and Russian companies showed a greater presence of weaknesses in the balance sheet of JSC “NC “KTZ”;

- ♦ based on the calculation of ratios, it was found that the financial stability of the company is reduced and its dependence on external creditors is increased; lack of flexibility in using own funds; insufficient working capital to carry out current activities;
- ♦ analysis of the liquidity balance showed that the state of financial stability of the company can be assessed as a pre-crisis state; it is characterized by insufficient liquidity. Despite some improvement in financial condition recently, JSC “NC “KTZ” is still in the zone of catastrophic risk;
- ♦ on the basis of a comparative analysis of the planned and actual performance indicators of the holding, it was determined that the planned values in most cases do not coincide with the actual results. This is due to changes in the macroeconomic environment, processes of business reorganization and transformation, as well as miscalculations in financial planning.

Conclusion

Based on the foregoing, the following conclusions can be made. JSC “NC “KTZ” is a transport and logistics holding, the history of the formation and development of which began in the Soviet period. As a result of repeated transformations and reorganizations, the holding currently carries out sea and rail transportation, renders services of transport and logistics centers; renders services of the airport, sea, road and railway infrastructure. The functions of JSC “NC “KTZ” include fulfilling the role of the operator of the main railway network, transportation of goods and passengers.

The organizational structure of the company’s management includes the general meeting of shareholders, the board of directors, the audit commission and the management board, as well as structural units. Since 2016, the Company began implementing the Business Transformation Program, as a result of which the company’s development strategy was updated, strategic key performance indicators were revised, and a transition to the target organizational structure was carried out.

Over the past years, the main production indicators of JSC “NC “KTZ” have a tendency to decrease and demonstrate unstable dynamics. The decrease in the tariff freight turnover, which brings most of the revenue, is associated with a decrease in the volume of traffic in the main cargo range. Some improvement in freight turnover indicators, observed since 2017, is provided due to an increase in freight traffic in the republican and import routes. There is also a decrease in passenger turnover, despite the fact that the company has introduced a flexible pricing system, and reduces the price of travel on socially significant routes through government subsidies. However, a similar situation with passenger traffic is observed on the Russian market of railway services.

The unstable dynamics of indicators for the main types of services has a direct impact on the company’s profitability. As before, the bulk of the revenue comes from freight transport, primarily transit traffic. The profitability of JSC “NC “KTZ” is at an extremely low level, which is mainly a systemic problem, which is unlikely to be solved by restoring economic growth in the republic or by raising tariffs.

REFERENCES

- 1 Solomakhina E.V. Financial Planning at Russian Enterprises // International Scientific Journal “Innovation Nauka”. – 2018. – No. 6.
- 2 Droc T.E. Financial planning and budgeting at the enterprise // Issues of Economics and Management. – 2018. – No. 5.
- 3 Zhyilkina A.N. Financial management. Financial analysis of the enterprise: Textbook. – M.: INFRA-M, 2012.
- 4 Brusov P.N. Financial management. Financial planning: textbook. Allowance. – M.: KNORUS, 2012.
- 5 Moszherina T.G., Talipova A.O., Shestakova I. V. Accounting for deferred tax assets and liabilities by credit organizations in the Russian Federation // Young scientist. – 2016. – No. 18.
- 6 Sadchikova D. Problems of economic analysis in enterprises // Young scientist. – 2017. – No. 2.
- 7 Report of JSC “NC “KTZ” for 2020. – Astana, 2021.
- 8 The carriers planned to introduce a new tariff from April 1. URL: kursiv.kz/news/kompanii/ktzh-otkazali-v-povyshenii-tarifa-na-zhd-gruzoperevozki

Д.М. ТУРЕҚУЛОВА,¹

ф.ғ.д., профессор.

e-mail: dametken.t@gmail.com

Г.Б. БЕРМУХАМЕДОВА,²

PhD.

e-mail: Bermukhamedova_G@mail.ru

М.Қ. ЖАМКЕЕВА,^{3*}

PhD, бас сарапшы.

*e-mail: zh.makhabbat@mail.ru

М. ПЕТРОВА,⁴

PhD, профессор.

e-mail: Petrova.a@mail.ru

¹Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

²Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

³Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті «Зерттеулер, талдау және тиімділікті бағалау орталығы» ЖШС, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

⁴Кирилл және Мефодий Әулиелер атындағы Велико Тырново университеті, Болгария, Велико Тырново қ.

КОМПАНИЯНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖОСПАРЛАУ ЖҮЙЕСІН ТАЛДАУ («ҚАЗАҚСТАН ТЕМІР ЖОЛЫ» ҰК) АҚ МЫСАЛЫНДА)

Андатпа

Мақаланың мақсаты – «ҚТЖ» ҰК» АҚ-ның негізгі қаржылық көрсеткіштерін қарастыру. Компанияның белсенді және пассивті балансының құрылымы мен динамикасына талдау жасалды. Ұлттық компанияның қызметін реттейтін ресми құжаттар негізінде зерттеу жүргізілді. Статистикалық деректер мен есептілік құжаттарға талдау жасай отырып, «ҚТЖ» ҰК» АҚ-ның негізгі көрсеткіштеріне жоспарлау әдісін қолдана отырып, қаржылық жоспарлау әдісі арқылы зерттеулер жүргізілді. Көрсеткіштердің жоспарлы және нақты мәндерін талдау компанияда қаржылық жоспарлау мен бюджеттеу жүйесін жетілдіру қажет екенін атап өтті. Мақала соңында қорытындылар жасалды және де компания қызметінің тұрақты дамуы бойынша негізгі мәселелер атап өтілді. «ҚТЖ» ҰК» АҚ – қалыптасу және даму тарихы кеңестік кезеңнен басталған көлік-логистикалық холдинг. Қайта құрудың және қайта ұйымдастырудың нәтижесінде холдинг қазіргі уақытта теңіз және теміржол тасымалдарын жүзеге асырады, көлік-логистикалық орталықтардың қызметтерін көрсетеді; әуежай, теңіз, автомобиль және теміржол инфрақұрылымы қызметтерін ұсынады. «ҚТЖ» ҰК» АҚ функцияларына магистральдық теміржол желісінің операторы ретінде қызмет ету, жүктер мен жолаушыларды тасымалдау кіреді. Мақала авторлары қызметтердің негізгі түрлері бойынша көрсеткіштердің тұрақсыз динамикасы компанияның кірісіне тікелей әсер ететінін атап өтті. Бұрынғыдай негізгі табыс жүк тасымалынан, ең алдымен транзиттік тасымалдан алынады.

Тірек сөздер: қаржылық жоспарлау, талдау, қаржылық жағдай, баланс, көрсеткіштер, компания, инфрақұрылым.

Д.М. ТУРЕКУЛОВА,¹

д.ф.н., профессор.

e-mail: dametken.t@gmail.com

Д.Б. БЕРМУХАМЕДОВА,²

PhD.

e-mail: Bermukhamedova_G@mail.ru

М.К. ЖАМКЕЕВА,^{3*}

PhD, главный эксперт.

*e-mail: zh.makhabbat@mail.ru

М. ПЕТРОВА,⁴

PhD, профессор.

e-mail: Petrova.a@mail.ru

¹Казахский университет экономики,
финансов и международной торговли,
Казахстан, г. Нур-Султан

²Каспийский государственный университет
технологий и инженерии им. Ш. Есенова,
Казахстан, г. Актау

³ТОО «Центр исследований, анализа и оценки эффективности»
Счетного комитета по контролю за исполнением
республиканского бюджета, Казахстан, г. Нур-Султан

⁴Университет Святых Кирилла и Мефодия в Велико Тырново,
Болгария, г. Велико Тырново

АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ В КОМПАНИИ (НА ПРИМЕРЕ АО «НК «ҚАЗАҚСТАН ТЕМІР ЖОЛЫ»)

Аннотация

Цель статьи – рассмотрение основных финансовых показателей АО «НК «КТЖ». Изучен анализ динамики и структура активного и пассивного баланса компании. Исследованы официальные документы, которые регулируют деятельность национальной компании. На основе статистических данных и отчетности компании, с применением метода финансового планирования проведены исследования основных показателей работы АО «НК «КТЖ». Анализ плановых и фактических значений показателей показал, что в компании необходимо совершенствовать систему финансового планирования и бюджетирования. В заключении сделаны выводы и отмечены основные проблемы по устойчивому развитию деятельности компании. АО «НК «КТЖ» – транспортно-логистический холдинг, история становления и развития которого началась в советское время. В результате неоднократных преобразований и реорганизаций холдинг в настоящее время осуществляет морские и железнодорожные перевозки, оказывает услуги транспортно-логистических центров; оказывает услуги аэропортовой, морской, автомобильной и железнодорожной инфраструктуры. В функции АО «НК «КТЖ» входит выполнение роли оператора магистральной железнодорожной сети, перевозки грузов и пассажиров. Авторы статьи отмечают, что нестабильная динамика показателей по основным видам услуг напрямую влияет на прибыльность компании. По-прежнему основную выручку приносят грузовые перевозки, в первую очередь транзитные перевозки.

Ключевые слова: финансовое планирование, анализ, финансовое состояние, баланс, показатели, компания, инфраструктура.

МРНТИ 06.35.31
УДК 657 (075.8)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-160-166>

Р.Н. НУРГАЛИЕВА,^{1*}

к.э.н., доцент.

*e-mail: nrm51@mail.ru

Ю.А. ВЕРИГА,²

к.э.н., профессор.

e-mail: verigaua@qmail.com

Е.В. КОБА,²

к.т.н., доцент.

e-mail: verigaua@qmail.com

¹Карагандинский университет Казпотребсоюза,
Казахстан, г. Караганда

²Национальный университет «Полтавская политехника
имени Юрия Кондратюка», Украина, г. Полтава

ПРОПОРЦИОНАЛЬНЫЙ МЕТОД В УСЛОВИЯХ РАЗДЕЛЬНОГО УЧЕТА ОБЪЕКТОВ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Аннотация

В последние годы определение и проверка объектов налогообложения сопряжены с так называемой лазейкой бизнесменов – коммерческой тайной. В этих жестких условиях аудиторам и налогоплательщикам следует овладеть приемами ведения раздельного налогового учета объектов налогообложения. Перед налогоплательщиками вынужденно ставится выбор, какой стороне системы налогообложения более предпочтителен тот или иной вариант пропорционального метода. Цель статьи – рекомендовать способы применения пропорционального метода определения объектов налогообложения в условиях действия раздельного налогового учета. Данные первых двух вариантов показывают, что сдача в аренду помещений для ТОО убыточна. Авторы считают, что следует пересмотреть условия договоров аренды и сократить расходы по аренде помещений. Расчеты в третьем варианте свидетельствуют о значительном и существенном влиянии удельного веса среднесписочной численности на финансовые и налоговые показатели. При применении третьего варианта расчетов компания значительно меньше заплатит КППН при неизменном финансовом и налоговом результатах. Естественно, компания предпочтет закрепить в учетной политике применение пропорционального метода по последнему варианту. Этот вариант расчета, по мнению авторов, помогает уточнить не только размеры общих расходов в разрезе видов деятельности, но и помогает распределить и уточнить детально информацию о налогооблагаемом доходе, нераспределенной прибыли и размере КППН по видам деятельности. Детальная информация об основных показателях работы компании способствует реальному содержанию форм финансовой и налоговой отчетности.

Ключевые слова: объекты налогообложения, методы, учет, варианты, налоговая политика, аудиторы, расчет.

Введение

В последние годы налоговые аудиторские проверки запрещены или ограничены в объемах. Определение и проверка объектов налогообложения сопряжены с так называемой лазейкой бизнесменов – коммерческой тайной. В этих жестких условиях аудиторам и налогоплательщикам следует овладеть приемами ведения раздельного налогового учета объектов налогообложения [1, 2, 3].

Основные положения

Раздельный налоговый учет ведется налогоплательщиком на основании учетной документации с соблюдением требований учетной и налоговой политики компании. В целях исчисле-

ния налоговых обязательств по видам деятельности, видам налогов и объектам налогообложения принято ведение раздельного налогового учета [4]. Авторы данной статьи рекомендуют способы применения пропорционального метода определения объектов налогообложения в условиях действия раздельного налогового учета.

Обзор литературы

Данная статья написана на конкретных материалах и цифровых расчетах, взятых из практики ТОО, название которого мы из этических соображений не раскрываем. При написании статьи, полагаясь на свой научный опыт и публикации [1, 2, 3], мы ставили цель предложить практическим работникам Казахстана и Украины выбрать приведенные нами конкретные варианты расчетов пропорционального метода учета объектов налогообложения. К сожалению, специальных публикаций других авторов по теме статьи мы не обнаружили.

Материалы и методы

В статье использованы научные методы: наблюдение, выборка, анализ, сравнение и выводы. Исследованное ТОО осуществляет два вида деятельности: сельскохозяйственную и сдачу в аренду свободных помещений. ТОО имеет самостоятельный баланс и подпадает под специальный налоговый режим. В связи с этим компания обязана вести раздельный налоговый учет. По сельскохозяйственной деятельности платежи налогов уменьшаются на 70%. А деятельность по сдаче в аренду помещений считается предпринимательской деятельностью и облагается налогами в полном объеме.

В рабочем плане счетов по счетам 6 и 7 разделов предусмотрены специальные субсчета: 6011 «Доходы по производству сельскохозяйственной продукции», 6012 «Доходы от реализации сельхозпродукции», 6013 «Доходы от аренды помещений», 7011 «Себестоимость реализованной сельхозпродукции», 7012 «Себестоимость сдачи в аренду» и др. Конкретизированы также счета 6210, 7110, 7210, 7410 и счета 8 раздела. Данные этих счетов и субсчетов являются информацией по прямым, накладным и общим доходам и расходам от двух видов деятельности: сельскохозяйственной и сдачи в аренду помещений.

Ниже приведены данные об основных показателях деятельности ТОО за 2019 г. в разрезе двух видов деятельности (таблица 1).

Таблица 1 – Информация о доходах и расходах компании за 2019 г./т.тг

Показатели (счета)	Сельскохозяйственная деятельность	Сдача в аренду	Всего по ТОО
Всего доходов (Кт 5610)	9 000	2500	11500
Прямые расходы (Дт 7010)	5200	1800	7000
Общие расходы (Дт 7110, 7210)	распределить	необходимо	3700
Всего расходов	?	?	10700
Нераспределенная прибыль (убыток) (5610)	?	?	800
Среднесписочная численность работников	13	1	14
Налогооблагаемый доход	1840	660	2500
КПН начислено	368	132	500
КПН к уплате	110,4	132	242,4
Примечание – Составлено авторами.			

Для расчета неизвестных показателей бухгалтерии налогоплательщиков согласно учетной политике производят ряд аналитических действий по выбору методов распределения общих расходов и их влиянию на итоговые финансовые и налоговые результаты. Теория налогового

учета рекомендует выбрать один из трех существующих вариантов пропорционального метода в условиях раздельного учета налогооблагаемых показателей.

В нашем примере рекомендуем выбрать один из трех следующих вариантов расчетов:

1 вариант распределения – по удельному весу всех доходов, приходящихся на сельскохозяйственную деятельность и сдачу в аренду помещений отдельно, в общей сумме доходов, полученных ТОО за 2019 г.;

2 вариант распределения – по удельному весу прямых расходов, приходящихся на сельскохозяйственную деятельность и сдачу в аренду помещений отдельно, в общей сумме доходов, полученных ТОО за 2019 г.;

3 вариант распределения – по удельному весу среднесписочной численности работников, участвующих в сельскохозяйственной деятельности и аренде помещений отдельно, к общей среднесписочной численности работников налогоплательщика.

Рассмотрим на цифровых данных три расчета пропорционального метода в условиях раздельного учета.

1 вариант. Расчет по удельному весу всех доходов, приходящихся на сельскохозяйственную деятельность и аренду помещений отдельно, в общей сумме всех доходов, полученных налогоплательщиком за 2019 г. (таблица 2).

Таблица 2 – Расчет по удельному весу всех доходов, приходящихся на сельскохозяйственную деятельность и аренду помещений отдельно, в общей сумме всех доходов, полученных налогоплательщиком за 2019 г.

Показатели (счета)	Сельскохозяйственная деятельность	Сдача в аренду	Всего по ТОО
Всего доходы (Кт 5610)	9 000	2 500	11500
Удельный вес доходов в общей сумме доходов	78,26%	21,74%	100%
Прямые расходы (Дт 7010)	5200	1800	7000
Общие расходы (Дт 7110, Дт 7210)	2895,62	804,38	3700
Итого расходы	8095,62	2604,38	10700
Нераспределенная прибыль (убыток) (5610)	904,38	–104,38	800
Налогооблагаемый доход	1956,5	543,5	2500
КПН начислено	391,3	108,7	
КПН к уплате	117,4	108,7	226,1
Примечание – Составлено авторами.			

По 1 варианту расчета общие расходы по видам деятельности составят: по сельскохозяйственной деятельности: 2895,62 т.тг (субсчета 7111, 7211), по аренде помещений: 804,38 т.тг (субсчета 7112, 7212). При этом финансовый результат (прибыль) приносит только сельскохозяйственная деятельность, а сдача в аренду помещений убыточна (–104,38 т.тг.). По налоговому учету обе деятельности имеют налогооблагаемые доходы (1956,5 т.тг. и 543,5 т.тг. соответственно).

2 вариант. По удельному весу прямых расходов, приходящихся на каждую сельскохозяйственную деятельность, и сдачи в аренду отдельно, в общей сумме прямых расходов, произведенных налогоплательщиком за 2019 год (таблица 3, стр. 162). Данные этой таблицы показывают, что финансовый результат (прибыль) получен только от сельскохозяйственной деятельности (904,38 т.тг.), а сдача в аренду помещений убыточна (–104,38 т.тг.). Общие расходы распределились так: по сельскохозяйственной деятельности (субсчета 7111, 7211) – 2895,62 т.тг.; по сдаче в аренду (субсчета 7112, 7212) – 804,38 т.тг. При выборе 1 или 2 варианта расчетов рекомендуем ТОО сократить расходы по аренде помещений.

Таблица 3 – Расчет по удельному весу прямых расходов, приходящихся на каждую сельскохозяйственную деятельность, и сдачи в аренду отдельно, в общей сумме прямых расходов, произведенных налогоплательщиком за 2019 г.

Показатели (счета)	Сельскохозяйственная деятельность	Сдача в аренду	Всего по ТОО
Всего доходы (Кт 5610)	9000	2 500	11 500
Прямые расходы (Дт 7010)	5200	1800	7000
Удельный вес прямых расходов в общей сумме прямых расходов	74,28%	25,72%	100%
Общие расходы (Дт 7110, Дт 7210)	2748,36	951,64	3 700
Итого расходы	7948,36	2751,64	10700
Нераспределенная прибыль (убыток)	1051,64	-251,64	800
Налогооблагаемый доход	1857	643	2500
КПН начислено	371,4	128,6	500
КПН к уплате	111,42	128,6	240,02
Примечание – Составлено авторами.			

3 вариант. По удельному весу среднесписочной численности работников, участвующих в сельскохозяйственной деятельности и сдаче в аренду помещений отдельно, к общей среднесписочной численности работников ТОО (таблица 4).

Таблица 4 – Расчет по удельному весу среднесписочной численности работников, участвующих в сельскохозяйственной деятельности и сдаче в аренду помещений отдельно, к общей среднесписочной численности работников ТОО

Показатели (счета)	Сельскохозяйственная деятельность	Сдача в аренду	Всего по ТОО
Всего доходы (Кт 5610)	9000	2500	11500
Прямые расходы (Дт 7010)	5200	1800	7000
Среднесписочная численность работников	13	1	14
Удельный вес среднесписочной численности работников	92,86%	7,14%	100%
Общие расходы (Дт 7110, Дт 7210)	3435,82	264,18	3700
Итого расходы	8635,82	2064,18	10700
Нераспределенная прибыль (убыток) (5610)	742,88	57,12	800
Налогооблагаемый доход	2321,5	178,5	2500
КПН начислено	464,3	35,7	500
КПН к уплате	139,29	35,7	174,99
Примечание – Составлено авторами.			

Результаты

Данные таблицы 4 свидетельствуют о значительном и существенном влиянии удельного веса среднесписочной численности на финансовые и налоговые показатели. Обратите внимание, что по 3 варианту компания значительно меньше заплатит КПН (174,99 т.тг против 226,1 т.тг или 240,02 т.тг), при неизменном финансовом и налоговом результатах (800 т.тг и 2500 т.тг).

Обсуждение

Естественно, компания предпочтет закрепить в учетной политике применение пропорционального метода по 3 варианту. Этот вариант расчета, как видно из таблицы 4, помогает уточнить не только размеры общих расходов в разрезе видов деятельности. Данный расчет помогает распределить и уточнить детально информацию о налогооблагаемом доходе, о нераспределенной прибыли и размере КПП по видам деятельности. Детальная информация об основных показателях работы компании способствует реальному содержанию форм финансовой и налоговой отчетности.

Заключение

Применение и закрепление в учетной политике первого или второго варианта расчетов по пропорциональному методу бухгалтериями компаний выгодно государству, учреждениям государственных доходов, но не выгодно налогоплательщикам. Естественно, перед налогоплательщиками вынужденно ставится выбор, какой стороне системы налогообложения более предпочтителен тот или иной вариант пропорционального метода. Безусловно, исследованное ТОО в своей учетной политике закрепит третий вариант расчета пропорционального метода определения объектов налогообложения.

Не дожидаясь налоговых проверок ТОО должно ускорить закрепление и утверждение нужного им варианта расчетов пропорционального метода в Учетной политике.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Налоговый учет. Программа для ЭВМ – электронный учебник. – Свидетельство о государственной регистрации №2021 Министерства юстиции Республики Казахстан от 15 августа 2017 г. <http://www/minust.kz>
- 2 Абдульдинова А.А., Нургалиева Р.Н. Учетная политика как инструмент налоговой оптимизации предприятий Республики Казахстан // Scientific journal «Fundamentales scientiam», № 26/2019 VOL. 1 (Madrid. Spain). – С. 11–19.
- 3 Абдульдинова А.А., Нургалиева Р.Н. Проблемы формирования налоговой учетной политики при ведении раздельного учета объектов налогообложения // Электронный научно-методический журнал «Вестник науки и образования». – Издательство «Проблемы науки», Москва, Россия. eLibrari., 28.12.2019.
- 4 О налогах и других обязательных платежах: Налоговый кодекс РК №120-VIЗПК от 25/12/17 с изменениями и дополнениями на 1.01.21. <http://www.salik.kz>

REFERENCES

- 1 Nalogovyj uchet. Programma dlja JeVM – jelektronnyj uchebnik. – Svidetel'stvo o gosudarstvennoj registracii №2021 Ministerstva Justicii Respubliki Kazahstan ot 15 avgusta 2017 g. <http://www/minust.kz>
- 2 Abdul'dinova A.A., Nurgalieva R.N. Uchetnaja politika kak instrument nalogovoj optimizacii predpriyatij Respubliki Kazahstan // Scientific journal “Fundamentales scientiam”, № 26/2019 VOL. 1 (Madrid. Spain). pp. 11–19.
- 3 Abdul'dinova A.A., Nurgalieva R.N. Problemy formirovaniya nalogovoj uchetnoj politiki pri vedenii razdel'nogo ucheta ob#ektov nalogooblozhenija // Jelektronnyj nauchno-metodicheskij zhurnal “Vestnik nauki i obrazovanija”. – Izdatel'stvo “Problemy nauki”, Moskva, Rossija. eLibrari., 28.12.2019.
- 4 O nalogah i drugih objazatel'nyh platezhah: Nalogovyj kodeks RK №120-VIZRK ot 25/12/17 s izmenenijami i dopolnenijami na 1.01.21. <http://www.salik.kz>

Р.Н. НУРГАЛИЕВА,^{1*}

э.ғ.к., доцент.

*e-mail: nrn51@mail.ru

Ю.А. ВЕРИГА,²

э.ғ.к., профессор.

e-mail: verigaua@qmail.com

Е.В. КОБА,²

т.ғ.к., доцент.

e-mail: verigaua@qmail.com

¹Қарағанды Қазтұтынуодағы
университеті, Қазақстан, Қарағанды қ.

²«Юрий Кондратюк атындағы Полтава политехникасы»
ұлттық университеті, Украина, Полтава қ.

САЛЫҚ САЛУ ОБЪЕКТІЛЕРІН ЕСЕПТЕУ ШАРТТАРЫ БОЙЫНША ПРОПОРЦИОНАЛДЫҚ ӘДІС

Аңдатпа

Соңғы жылдары салық салу объектілерін анықтау және тексеру кәсіпкерлердің «коммерциялық құпиясы» деген олқылықпен байланысты. Осындай қатал жағдайларда ревизорлар мен салық төлеушілер салық салу объектілерінің бөлек салық есебін жүргізу тәсілдерін игеруі керек. Әрине, салық төлеушілер тандау жасауға мәжбүр: пропорционалды әдістің осы немесе басқа нұсқасынан салық салу жүйесінің қай жағы басымырақ? Мақаланың мақсаты – бөлек салық есебі жағдайында салық салу объектілерін анықтаудың пропорционалды әдісін қолдану мысалдарын ұсыну. Алғашқы екі нұсқаның деректері ЖШС үшін үй-жайды жалдаудың тиімсіз екенін көрсетеді. Жалдау шарттарының шарттары қайта қаралып, үйді жалдау құны төмендеуі керек. Үшінші нұсқадағы есептеулер орташа сандық үлестің қаржылық және салықтық көрсеткіштерге айтарлықтай және маңызды әсерін көрсетеді. Есептеудің үшінші нұсқасын қолданған кезде, компания тұрақты қаржылық және салық нәтижелерімен КТС төлейді. Әрине, компания есеп саясатында пропорционалды әдісті соңғы нұсқаға сәйкес шоғырландыруды жөн көреді. Бұл есептеу нұсқасы қызмет түрлері тұрғысынан жалпы шығыстардың мөлшерін анықтауға ғана емес, сонымен бірге салық салынатын кірістер, бөлінбеген кірістер мен қызмет түрлері бойынша КТС туралы ақпараттарды таратуға және нақтылауға көмектеседі. Компания жұмысының негізгі көрсеткіштері туралы толық ақпарат қаржылық және салық есептілігі нысандарының нақты мазмұнына ықпал етеді.

Тірек сөздер: салық салу объектілері, әдістер, есепке алу, нұсқалар, салықтық саясаты, аудиторлар, есептеу.

R.N. NURGALIEVA,^{1*}

c.e.s., associate professor.

*e-mail: nrn51@mail.ru

Y.A. VERIGA,²

c.e.s., professor.

e-mail: verigaua@qmail.co

E.V. KOBÄ,²

c.t.s., associate professor.

e-mail: verigaua@qmail.com

¹Karaganda University
of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan, Karaganda
²National University “Yuri Kondratyuk
Poltava Polytechnic”, Ukraine, Poltava

PROPORTIONAL METHOD UNDER THE CONDITIONS OF SEPARATE ACCOUNTING OF OBJECTS OF TAXATION

Abstract

Recently the definition and verification of taxable objects are associated with the so-called business loophole “commercial secret”. In these tough conditions, auditors and taxpayers should master the techniques of conducting

separate tax accounting of taxable objects. Taxpayers are forced to make a choice: which side of the tax system is more preferable to this or that version of the proportional method? The purpose of the article is to recommend ways of applying the proportional method of determining the objects of taxation in the conditions of separate tax accounting. The data of the first two options show that renting out premises for an LLP is unprofitable. The authors believe that it is necessary to review the terms of lease agreements and reduce the cost of renting premises. The calculations in the third variant indicate a significant and significant impact of the specific weight of the average number of employees on financial and tax indicators. When applying the third option of calculations, the company will pay significantly less CIT with unchanged financial and tax results. The company will prefer to fix the application of the proportional method in the accounting policy according to the latter option. This calculation option, according to the authors, helps to clarify not only the size of total expenses by type of activity, but also helps to distribute and clarify in detail information about taxable income, retained earnings and the amount of CIT by type of activity. Detailed information about the main performance indicators of the company contributes to the real content of the financial and tax reporting forms.

Key words: objects of taxation, methods, accounting, options, tax policy, auditors, calculation.

**ТУРИЗМ: МИРОВОЙ ОПЫТ
ТУРИЗМ: ӘЛЕМДІК ТӘЖІРІБЕ
TOURISM: WORLD EXPERIENCE**

IRSTI 06.61.33
UDC 332.122

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-167-174>

A.T. TLEUBERDINOVA,^{1*}

d.e.s., professor.

*e-mail: tat404@mail.ru

V.B. KULIK,²

c.t.s., associate professor.

e-mail: kulv2015@mail.ru

X.V. KULIK,³

PhD student.

e-mail: kulkw@mail.ru

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

**ECOLOGICAL TOURISM AS A FACTOR
OF RURAL REGION DEVELOPMENT
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Abstract

The study was carried out within the framework of program-targeted funding by the Committee of Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan ("Development of the concept and mechanisms of balanced territorial development of the economy and society of Kazakhstan"). The purpose of the study is to determine the role and significance of the development of ecological tourism in the Republic of Kazakhstan as a factor in the diversification of the sectoral structure of the country's rural economy. The study used a structural-functional approach, a review of scientific publications, including foreign authors from the Scopus, Web of Science databases; state programs and regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan on this issue in the Republic of Kazakhstan, statistical data. The article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations of economic diversification and its benefits. The theoretical and methodological aspects of the development of ecological tourism as a factor in the socio-economic development of rural areas have been studied. As part of the state program for the development of the tourism industry of the Republic of Kazakhstan for 2019–2025, tools have been proposed for transforming tourism into a highly profitable sector of the economy, the tasks of which include the creation of 75 thousand jobs in remote rural areas. The authors of the article consider the issues of priority of the development of rural areas, the need to find ways to normalize living conditions and economic growth, which should be the diversification of the economy. Tourist and recreational resources that provide the regions of the country necessary for the development of ecotourism were identified and substantiated.

Key words: ecological tourism, industry, resources, rural areas, economy, development, recreation.

Introduction

The importance of diversification for the economy of territories. Economy activity diversification is among determining factors of regional and local economy development, as well as demographic increase. Economy dependence on the impact of external factors define the necessity of economic diversification, which provides less vulnerability to fluctuations and negative changes. It has been marked that the higher the level of development of economy of a country, the more diversified its sectoral structure. On the one hand, diversification drives up production output and income through provision of broad range of economic activity, growth in employment, on the other hand provides

reduction of risks minimizing the impact of global external changes. This process supports economic stability and sustainable development conditions.

Key points

One of the extrinsic advantages of diversification at the local and regional level is associated with innovations due to knowledge side effects, which arise between sectors. Most commonly, the more diversified and multidivisional economy structure, the more steps and interrelationships are characteristic of local economic activity, the higher is its focus on innovation. Such diversity nudges application of technological solutions from one sector in other sectors of the economy.

Another advantage for local development, which is associated with diversification, is related to the concept of attractiveness and competitiveness. Economic diversification, in a nutshell, implicates diversification of workers as well. High concentration of professional workers in a specific area ensures high innovation opportunities and, as a consequence, its competitive capacity. Therefore, economic diversification is a source of competitive advantage for territories/regions for several reasons (Figure 1).

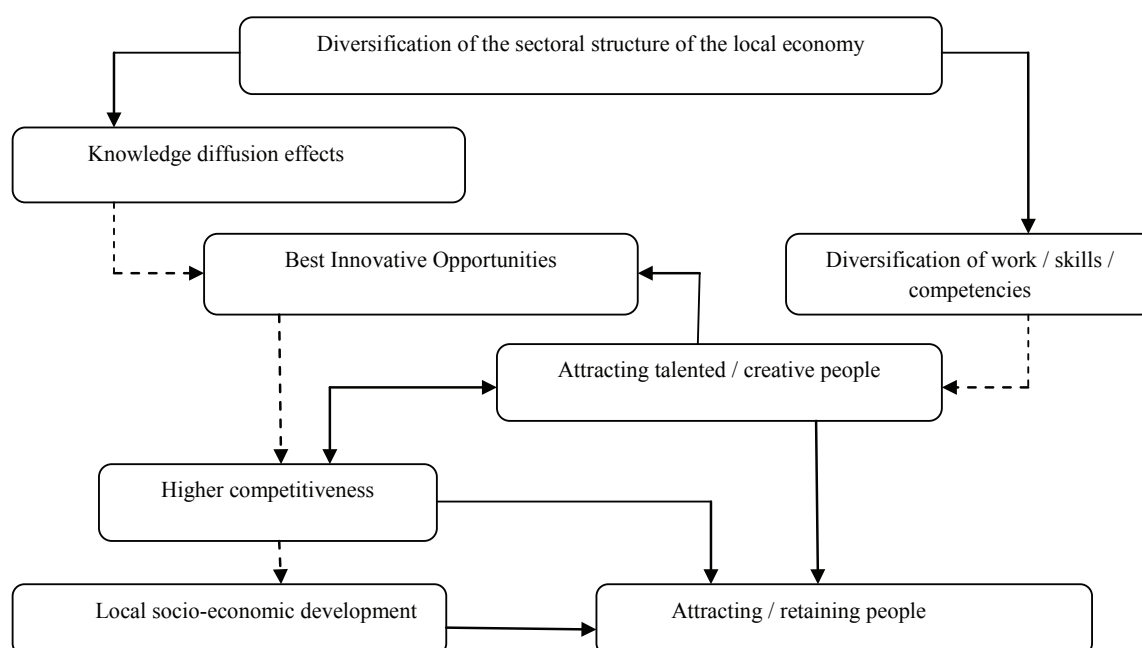

Figure 1 – Potential effects of economic diversification for territories

Note – Compiled by the authors based on [1].

Diversification and development of rural territories. The issue of economy diversification is rather relevant in rural regions, which are generally distinguished by lower socioeconomic level of development, weak infrastructure, shortage of machinery and equipment, absence of the possibility for social and economic advancement of the population. Such situation in rural regions is prevailing in many countries.

Unfortunately, Kazakhstan is not an exception. The share of agriculture, which is the main type of activity in rural regions, makes up only 2.3% in the GDP of the country [2, p. 28]. Overall the income level of the rural population is only half of the national average, poverty level in rural regions is 2,7 times higher than in urban areas. Average revenue for one member of a family is higher than 23 thousands tenge. About 40% of the population, employed in agriculture are self-employed and gain not sufficient income for maintaining a decent standard of living [3]. There is a steady decline in the share of rural population from 45.5% in 2010 to 41.8% at the beginning of 2020, which indicates dissatisfaction with the standards of living [4]. Due to the fact that essential share of leaving for cities is made up by the youth, the population size of the working age is decreasing

Such state of actions determines the priority of rural areas development, the emergency of wayfinding to normalize living conditions and economic growth, which economy diversification is meant to be. Ecological tourism has sufficiently high potential, as a perspective direction in rural area of the country.

Ecological tourism as a form of diversification. Over the past ten years, ecotourism has been gaining popularity and it is recognized as one of the tools for sustainable development of any state according to experts from the World Tourism Organization. According to many experts, ecotourism accounts for more than 10-20% of the profit from the entire tourist market.

The importance of active development of ecological tourism cultural development within the country was noted by the President of the country Kasym-Zhomart Tokayev in another Message “Kazakhstan in a new reality: time for action” [5].

Almost 20 years ago International Consulting Group for Monitoring World Tourism (IPK group, World Travel Monitor Company), defined diversity of natural landscapes from wide steppes to snow-covered mountain peaks) and local population as the main motives for travelling to Kazakhstan [6]. The following places were defined as the most attractive places for tourists in Kazakhstan:

- ◆ free / wild nature (74%);
- ◆ steppes with salty and fresh lakes (69%);
- ◆ endless spaces and landscapes (68%);
- ◆ the culture of nomads (63%);
- ◆ mountains (59%);
- ◆ virginity of nature (58%).

Acceleration of socio-economic development of rural territories and improvement of local population well-being has become the main reason for the development of ecological tourism in rural regions, which can help in solving a set of issues at a time: provision of economic growth through economic diversification; improvement of infrastructure; reviving of traditional crafts, customs and cultural identity; increase of opportunities for social contact and exchange; ensuring the protection and improvement of both natural and man-made environment; recognition of priorities and potential of rural areas by politicians and economic experts.

The key opportunity to involve people in tourism is development of local tourism business. The multidisciplinary nature of tourist services plays a significant role, since the demand for various types of services generates a variety of their offer: accommodation, transport, food, guide and tour guide services, entertainment, local crafts, etc. Finally, local population will have the opportunity to find their own niche among a wide variety of range of production of tourist product components.

Key priorities of the ecological tourism, which ensures is dynamic development in the modern world are sustainable development of regions involved in ecotourism: nature conservation of ecotourism programs and technologies; the use of market mechanisms for the formation of the ecological worldview of the population.

According to a number of scientists, ecotourism provides variety of benefits:

- ◆ provision of high quality tourist services;
- ◆ stimulating national and / or local economic development;
- ◆ diversification / addition of the economic base;
- ◆ formation of social benefits and improvement of infrastructure;
- ◆ generating funds for the management and conservation of natural areas;
- ◆ providing an economic justification for the protection of natural resources;
- ◆ promoting awareness of the environment / values and supporting their conservation by local residents and tourists;
- ◆ assistance in the preservation of cultural heritage.

Foreign experience evidences that tourism in protected areas contributes to the creation of public goods. A fine example for that can be: successful development of indigenous ecotourism in the Caribbean, linking economic objectives to the protection of natural resources and cultural heritage; the development of community tourism in the Asia-Pacific region with socio-economic and environmental benefits; the rise of ecotourism in Volcano Park in Rwanda [7].

Literature review

The concept of ecological tourism. If to rotten in the history of ecotourism concept development, initially it was defined by G. Ceballos-Lascurein as: travel to relatively virgin or unpolluted natural areas for the specific purpose of exploring, enjoying the landscape, plants and wildlife, as well as the existing cultural manifestations of the area (both past and present Current definition was later revised by him, which reflects the evolution that the concept of ecotourism has undergone, since it adds such aspects as the ecological responsibility of the tourist, contributing to the conservation of the environment and providing socio-economic benefits to the local population [8].

According to Ceballos-Lascureina, ecotourism is a multidimensional philosophical concept, which is a part of ecological development, requiring planning based on strict managing principles and rules increasing sustainability. He suggested to modify eco-tourist profile through awareness and knowledge of the natural environment and cultural aspects into an active position of responsibility [8]. Extensive discussion of the definition promoted inclusion of new dimensions and expanded the concept.

Ecotourism Society under UNWTO celebrates ecotourism as purposeful travelling to natural areas in order to gain a deeper understanding of local culture and natural environment, which do not violate the integrity of ecosystems, while making the protection of natural resources beneficial for local population (Ecotourism society 1994) [9].

The Quebec World Ecotourism Conference 2002 proclaimed the following main distinctive principles:

- ♦ conservation of natural and cultural heritage;
- ♦ involvement of local communities in planning, elaboration, development and exploitation of natural and anthropogenic resources, as well as promoting the well-being of the local population;
- ♦ explanation to visitors of natural and cultural heritage in any tourist destination;
- ♦ presentations focused on individual and independent tourists, as well as organized group excursions and walking tours for small groups.

Principles of International Society of Ecotourism could be added to the above mentioned list in relation to ecotourism:

- ♦ formation of ecological and cultural awareness and education of respect for the environment;
- ♦ providing positive experiences and presenting good practices to visitors and locals;
- ♦ ensuring direct positive effects of environmental protection – financial benefits,
- ♦ rights and opportunities for the local population;
- ♦ increasing the sensitivity of the host community to the political, social and environmental climate [10].

Comparison of ecotourism definitions helped to define its necessary three components: natural, educational and sustainable management including economic and social issues.

Materials and methods

The study used a structural-functional approach, a review of scientific publications, including foreign authors from the Scopus, Web of Science databases; state programs and regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan on this issue in the Republic of Kazakhstan, statistical data. The article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations of economic diversification and its benefits. The theoretical and methodological aspects of the development of ecological tourism as a factor in the socio-economic development of rural areas have been studied.

Discussion

Certainly, particular difficulties in the development of ecotourism always exist and quite general, not depending on the country. On one hand attraction of tourists to picturesque places pursues the economic interests of the country, ignoring the ecological possibilities of the destination. On the other hand, excessive number of tourists can result in destruction of the environment in such areas. Recently, under the pressure of different factors influencing the development of ecological tourism,

several modern trend have developed. Firstly, ecological tourism becomes more and more diverse, as new forms and manifestations appear. Secondly, there has developed an increasing integration of ecotourism with other types of tourism and tourism industries. Ecological tourism has already become the part of massive directions, for instance, in many cultural and educational or beach tours, as an excursion component, short-term visits to reserves, national parks and other protected natural areas are provided. Appearing of new trends changes the original purpose and meaning of ecotourism, and more often blurs the concept of ecotourism [11].

Another important issue lies in the sustainability of ecological audit provision, monitoring of ecotourism components and systems of ecological management, which is often ignored due to financial constraints. A serious problem was noted in relation to the operationalization of aspects of ecotourism, as tourism industry, which is rather strongly influenced by the supply-demand balance, is pressured by the degree of cross-border supply, consumption abroad, commercial presence and its own mobility. Finally, ecotourism is a complex and interesting field of research with particular components covering many aspects from marketing fundamentals to environmental management.

Experience of foreign countries demonstrates not only successful development of ecotourism, but also fact of omissions which lead to the development of particular complications. Weak organization of ecotourism development results in opposite results to the declared potential benefits, creating to one degree or another various socio-economic and environmental problems, which then can lead to dissatisfaction of local population and reluctance to develop tourism on their territory. Nevertheless, majority of countries keeps actively promoting ecotourism as a way of national, regional and local development promotion.

According to experts, ecotourism issues can be solved with the help of tax measures, educational and administrative tools, as well as information management on the benefits of destinations. There exist an opinion that it is necessary and possible to implement supply chain management in tourism through integration of corporate information, resource sharing and creation of strategic alliances, as it is difficult to achieve sustainable development of ecotourism involving only individual tourism enterprises. Ecotourism management is not the issue of one-enterprise or government responsibilities. Unity of management by all stakeholders is need in solving this issue [12].

Ecotourism development in Kazakhstan is important to implement, taking into account experience of foreign countries, considering not only the best results but also the shortcomings that have taken place, according to the principle “it is better to learn from other people’s mistakes”.

Conclusion

Ecotourism development in Kazakhstan is dictated by the need of sectoral structure diversification of rural regions economy, which contribute to the improvement of the living standards level of native population. The availability of micro and small tourism business for the population of rural regions will help to solve employment issues, income and living standards increase of the population. Again, tourism development will give a boost to the improvement of local amenities, development of related sectors, the service sector, etc. For ecotourism development regions of the country are supplied with necessary tourist and recreational resources: a variety of wild landscapes, flora and fauna, as well as the uniqueness of the history and culture of the people, combining a nomadic and sedentary lifestyle, is of much interest to foreign tourists on the one hand, satisfying the nostalgic, educational demand of its own citizens, on the other. As many experts discuss, world globalization, erasing boundaries between countries, along with research and technology advancement brings standardization of cultures of people, which results in the loss of their unicity, originality, national customs, historically formed over hundreds of years under certain specific living conditions, are forgotten. Therefore, the necessity of ecotourism development is also justified with the importance of preserving one’s own culture, instilling interest in it and educating the younger generation, the formation of patriotism, and understanding of national identity. Moreover, expansion of domestic tours will allow significantly meet the requirements of Kazakhstan citizens in tourist services not only base on the price reduction, but the expansion of variety and quality, which and most especially is relevant during post-pandemic period, which boosts domestic tourism.

Funding information.

This research is funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (targeted funding program “Developing the concept and mechanisms of balanced territorial development of the economy and society of Kazakhstan”).

REFERENCES

- 1 Padima project. Economic Diversification: Final report and policy recommendations. URL: https://www.euromontana.org/wp-content/uploads/2014/08/PADIMA_economic_diversification_GP_policy_recommendations_wp3_guide.pdf.
- 2 Social and economic development of the Republic of Kazakhstan. January-October 2020. Information and analytical journal. 73 p. URL: [Http://stat.gov.kz](http://stat.gov.kz)
- 3 Analysis of the situation in the field of population of the Republic of Kazakhstan, 2020. // Official website of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/61/statistic/7>
- 4 Official statistical information. Population. Operational data. // Official site of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. URL: https://old.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersPopulation?_afLoop=11662527898022240#%40%3F_afLoop%3D11662527898022240%26_adf.ctrl-state%3Dq_3847lhb
- 5 Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan: Message of the President of the Republic of Kazakhstan “Kazakhstan in a new reality: time for action” dated September 1, 2020. URL: <https://primeminister.kz/ru/address/01092020>
- 6 Official website of IPK International, World Tourism Marketing Consultants GmbH. URL: <https://www.ipkinternational.com/en/world-travel-monitor/latest-reports>.
- 7 Michael J. Stone. Ecotourism & Community Development: Case Studies From Hainan, China. Waterloo, Ontario, Canada, 2002. URL: <https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk3/OWTU/TC-OWTU-79.pdf>. Accessed Data 20 November 2020.
- 8 Ceballos-Lascurain H. (1991) Tourism, ecotourism, and protected areas. In J.A. Kusler (compiler) Ecotourism and Resource Conservation, A Collection of Papers (Vol. 1) (pp. 24–30). Madison: Omnipress.
- 9 Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2012. // Official website of United Nations. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/67/214>.
- 10 Kazandzhieva V.I., Aleksandrova M.S. Ekologicheskij turizm Bolgarii. URL: https://www.researchgate.net/publication/337812760_EKOLOGICESKIJ_TURIZM_BOLGARIJ
- 11 Лапочкина В.В., Косарева Н.В., Адашова Т.А. Экологический туризм в России: тенденции развития // Сборник по результатам заочной научной конференции. International Research Journal. № 5(47), Екатеринбург, май, 2016. – С. 100–104.
- 12 Yang Jing, Huang Fucai. Research on Management of Ecotourism Based on Economic Models. // Energy Procedia. 5 (2011). P. 1563–1567.

REFERENCES

- 1 Padima project. Economic Diversification: Final report and policy recommendations. URL: https://www.euromontana.org/wp-content/uploads/2014/08/PADIMA_economic_diversification_GP_policy_recommendations_wp3_guide.pdf.
- 2 Social and economic development of the Republic of Kazakhstan. January-October 2020. Information and analytical journal. 73 p. URL: [Http://stat.gov.kz](http://stat.gov.kz)
- 3 Analysis of the situation in the field of population of the Republic of Kazakhstan, 2020. // Official website of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/61/statistic/7>
- 4 Official statistical information. Population. Operational data. // Official site of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. URL: https://old.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersPopulation?_afLoop=11662527898022240#%40%3F_afLoop%3D11662527898022240%26_adf.ctrl-state%3Dq_3847lhb

5 Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan: Message of the President of the Republic of Kazakhstan “Kazakhstan in a new reality: time for action” dated September 1, 2020. URL: <https://primeminister.kz/ru/address/01092020>

6 Official website of IPK International, World Tourism Marketing Consultants GmbH. URL: <https://www.ipkinternational.com/en/world-travel-monitor/latest-reports>.

7 Michael J. Stone. Ecotourism & Community Development: Case Studies From Hainan, China. Waterloo, Ontario, Canada, 2002. URL: <https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk3/OWTU/TC-OWTU-79.pdf>. Accessed Data 20 November 2020.

8 Ceballos-Lascurain H. (1991) Tourism, ecotourism, and protected areas. In J.A. Kusler (compiler) Ecotourism and Resource Conservation, A Collection of Papers (Vol. 1) (pp. 24–30). Madison: Omnipress.

9 Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2012. // Official website of United Nations. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/67/214>.

10 Kazandzhieva V.I., Aleksandrova M.S. Ekologicheskij turizm Bolgarii. URL: https://www.researchgate.net/publication/337812760_EKOLOGICESKIJ_TURIZM_BOLGARIJ

11 Lapochkina V.V., Kosareva N.V., Adashova T.A. Jekologicheskij turizm v Rossii: tendencii razvitiya // Sbornik po rezul'tatam zaochnoj nauchnoj konferencii. International Research Journal. № 5(47), Ekaterinburg, maj, 2016. – pp. 100–104.

12 Yang Jing, Huang Fucai. Research on Management of Ecotourism Based on Economic Models // Energy Procedia. 5 (2011). pp. 1563–1567.

А.Т. ТЛЕУБЕРДИНОВА,^{1*}

э.ғ.д., профессор.

*e-mail: tat404@mail.ru

В.Б. КУЛИК,¹

т.ғ.к., доцент.

e-mail: kulv2015@mail.ru

К.В. КУЛИК,¹

докторант.

e-mail: kulkw@mail.ru

¹«Тұран» университеті,

Қазақстан, Алматы қ.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АУЫЛ АЙМАҚТАРЫНЫҢ ДАМУЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Зерттеу Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым Министрлігі Ғылым комитетінің бағдарламалық-мақсатты қаржыландыру шеңберінде жүргізілді («Қазақстан экономикасы мен қоғамының теңгерімді аумақтық даму тұжырымдамасы мен механизмдерін әзірлеу»). Зерттеудің мақсаты – Қазақстан Республикасында экологиялық туризмді дамытудың елдің ауыл шаруашылығының салалық құрылымын әртараптандыру факторы ретіндегі рөлі мен маңызын анықтау. Зерттеуде құрылымдық-функционалдық тәсіл, ғылыми басылымдарға, соның ішінде Scopus және Web of Science мәліметтер базасынан шетелдік авторларға шолу қолданылады; осы мәселе бойынша Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бағдарламалар мен Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілері, статистикалық мәліметтер. Мақалада экономиканы әртараптандырудың теориялық негіздері мен оның артықшылықтары жан-жақты талданған. Ауылдық жерлердің әлеуметтік-экономикалық дамуының факторы ретінде экологиялық туризмді дамытудың теориялық және әдістемелік аспектілері зерттелді. 2019–2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының туристік индустриясын дамытудың мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде шалғайдағы ауылдық жерлерде 75 мың жұмыс орнын құруды қамтитын туризмді экономиканың жоғары рентабельді секторына айналдыру құралдары ұсынылды. Мақала авторлары ауылдық аумақтарды дамытудың басымдығы мәселелерін, экономиканы әртараптандыру болуы керек тұрмыс жағдайлары мен экономикалық өсуді қалыпқа келтіру жолдарын іздеу қажеттілігін қарастырады. Экотуризмді дамытуға қажетті елдің аймақтарын қамтамасыз ететін туристік-рекреациялық ресурстарды анықтады және негіздеді.

Тірек сөздер: экологиялық туризм, сала, ресурстар, ауылдық жерлер, экономика, даму, рекреация.

А.Т. ТЛЕУБЕРДИНОВА,^{1*}

д.э.н., профессор.

*e-mail: tat404@mail.ru

В.Б. КУЛИК,¹

к.т.н., доцент.

e-mail: kulv2015@mail.ru

К.В. КУЛИК,¹

докторант.

e-mail: kulkw@mail.ru

¹ Университет «Туран»,

Казахстан, г. Алматы

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Исследование проведено в рамках программно-целевого финансирования Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан («Разработка концепции и механизмов сбалансированного территориального развития экономики и общества Казахстана»). Цель исследования – определение роли и значения развития экологического туризма в Республике Казахстан как фактора диверсификации отраслевой структуры экономики сельских территорий страны. В исследовании использован структурно-функциональный подход, проведен обзор научных публикаций, в том числе зарубежных авторов из баз данных Scopus, Web of Science; государственных программ и нормативно-правовых актов РК по данной проблеме в РК, статистических данных. В статье проведен всесторонний анализ теоретических основ диверсификации экономики и ее преимуществ. Изучены теоретико-методологические аспекты развития экологического туризма как фактора социально-экономического развития сельских территорий. В рамках государственной программы развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019–2025 годы предложены инструменты трансформации туризма в высокодоходную отрасль экономики, в задачи которой включено создание 75 тысяч рабочих мест на отдаленных сельских территориях. Авторы статьи рассматривают вопросы приоритетности развития сельских территорий, необходимость поиска путей по нормализации условий жизнеобеспечения и экономического роста, каковым должна стать диверсификация экономики. Определены и обоснованы туристско-рекреационные ресурсы, которыми обеспечены регионы страны, необходимые для развития экологического туризма.

Ключевые слова: экологический туризм, отрасль, ресурсы, сельские территории, экономика, развитие, рекреация.

МРНТИ 13.51.11
УДК 069:001.12

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-175-183>

Г.Ш. ФАЙЗУЛЛИНА,^{1*}

к.и.н., доцент.

*e-mail: g.faizullina@turana-edu.kz

Е.И. КУБАШЕВА,²

магистр искусствоведческих наук.

e-mail: e_kubasheva@inbox.ru

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

²Музей Д.А. Кунаева, Казахстан, г. Алматы

КОММУНИКАЦИОННЫЙ АСПЕКТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МУЗЕЕВ (ОПЫТ И ИННОВАЦИИ МУЗЕЕВ ФЛОРЕНЦИИ)

Аннотация

Целью исследования, представленного в статье, является изучение направлений и механизмов действия музеев в инновационной практике. Современный музей как культурный центр в большей степени обращен к личности, берет на себя функции организации досуга граждан, реагируя на социальный заказ, стиль жизни. Изучение опыта музеев в данном контексте сфокусировано на рассмотрении инноваций на локальном уровне – музеев Флоренции (центр Тосканы), представляющих яркий пример коммуникативной модели музея. Данная модель музея сегодня является особенно востребованной на фоне существующей в музеях мира и Казахстана проблемы привлечения (и удержания) посетителей. Изучение ценного опыта и инновационных подходов в коммуникационной деятельности лучших музеев мира может дать импульс развитию музеев Казахстана. Ситуация с пандемией COVID–19 внесла свои корректировки во взаимоотношения посетителей и музеев. Интересными проектами отреагировали на ситуацию и флорентийские музеи, и казахстанские. Делаются выводы о том, что внедрение и развитие информационных систем в музеях Италии позволило в значительной степени оптимизировать их работу, а это, в свою очередь, позволило выйти на качественно новый уровень презентации своих услуг и коллекций. Появились широкие возможности для доступа к наследию Италии мирового музейного сообщества. Большим подспорьем в данном исследовании стала магистерская работа Ирене ди Пиетро, которая была написана в Болонье в 2017 г. Важным источником стали личные наблюдения Е.И. Кубашевой при непосредственном знакомстве с музеями Флоренции. Исследование проводилось с использованием нарративного и историко-генетического методов.

Ключевые слова: музеи, модель музеев, информационные технологии, меценатство, досуг, посетители, коллекции.

Введение

Заглавной миссией музея в XXI веке становится актуализация культурного наследия и стратегическое планирование конкретного локального музея, где акцент делается не только на предмете, сборе, хранении и экспонировании музейного артефакта, но и в первую очередь на планировании коммуникаций и на самом человеке. На организационном уровне коммуникационная миссия музея имеет огромное значение внутри организации как позволяющая сотрудникам лучше понять цель работы, так и способствующая взаимодействию музея и его целевой аудитории. Это вполне соответствует новому определению миссии музеев, сформулированной Международным советом музеев (ICOM) совсем недавно: «Музеи – это пространства, созданные для критического осмысления и обсуждения прошлого и будущего. Их деятельность основана на принципах причастности и прозрачности и строится вокруг активного сотрудничества с различными сообществами. Работая во имя человеческого достоинства, социальной справедливости, глобального равенства и благополучия в масштабах планеты, музеи аккумулируют, хранят, изучают, интерпретируют и экспонируют самые разные представления о мире» [1]. Акцент в этом обширном определении делается на том, что музеи должны быть «пространством диалога». Музей, опираясь на прошлое, призван служить развитию общества и способствовать формированию его будущего. Свою миссию музей может реализовать как через традиционные функции, так и через применение коммуникационного подхода в реализации всех этих

функций. По мнению Хупер-Гринхилл, «коммуникационные процессы» можно узнать через культуру. Коммуникация – это не просто зрелище, но культурный процесс, который играет значительную роль, только когда ему удастся провоцировать культурный рост и эмоциональную вовлеченность публики [2].

Основные положения

Есть четкое понимание того, что для каждого нового поколения необходимо интерпретировать наследие по-новому. Поэтому пристального внимания заслуживают виды и механизмы действия музеев в инновационной практике, их роль и значение в современном социально-культурном пространстве. Изучение музеев в данном контексте сегодня должно быть сфокусировано на рассмотрении их отдельных аспектов на ограниченных территориях, так как именно инновации на локальном уровне представляют обширную картину развития музейного дела. Надо отметить, что само слово «инновация» происходит от латинского и означает «обновление», «улучшение». Инновация позволяет создать дополнительную ценность и связана с внедрением [3]. Контекст музейного дела предполагает, что это слово означает внедрение или использование новой технологии, продукта, действия для предоставления дополнительных ценностей музею.

Материалы и методы

Из нескольких методов научного исследования основным являлся нарративный, или описательно-повествовательный. Именно на основе этого метода и были собраны факты о музеях Италии, через призму которых рассматривалась их коммуникационная и инновационная деятельность. В рамках историко-генетического метода был рассмотрен институт меценатства. Меценаты скупали и покровительствовали ценным и значимым артефактам культуры. Именно так впоследствии, если рассматривать вопрос в историческом контексте, на основании этих частных коллекций и появились музеи.

Источником исследования стал комплекс материалов, имеющих непосредственное отношение к музеям Италии: интернет-ресурсы, путеводители, фотоматериалы, рассказы итальянских экскурсоводов, личные наблюдения Е.И. Кубашевой при непосредственном знакомстве с музеями Флоренции, т.е. всевозможные источники, привлекаемые к изучению и анализу в условиях отдаленности от объекта исследования.

Историография. Большим подспорьем в данном исследовании стала магистерская работа Ирене ди Пиетро, которая была написана в Болонье в 2017 г. В период работы над исследованием она в течение трех лет сотрудничала с исследовательской группой Virtualand Real, такими специалистами, как Алессандро Коломби, Барбара Капрара и Клаудио Скала, а координатором ее работы был профессор Луиджи Герра. Автор также сотрудничала с исследовательской группой по цифровому культурному наследию при Комиссии ICOM в Италии, с профессором Кьярой Панчирولي в Болонском университете [4]. Обоснование коммуникационного подхода в музейном деле основано на публикациях, в которых представлено многолетнее исследование этой темы известным российским музеологом М.Б. Гнедовским. Именно он донес до русскоязычной аудитории положения К. Шеннона и Д. Камерона, К. Хадсона. Его авторству принадлежат тексты глав о теории музейной коммуникации в таких изданиях, как «Музей и коммуникация. Концепция развития Самарского областного историко-краеведческого музея им. П.В. Алабина» и «Основы музееведения: учебное пособие» [5].

В Казахстане вопросами коммуникации в музейном деле в разное время занимались Г.К. Шалабаева, С. Кульсариева, Г.Ш. Файзуллина и другие. Если у С. Кульсариевой было учебное пособие «Теория и практика музейной коммуникации», то у других это были статьи, чаще всего опубликованные в рамках научно-практических конференций. Например, «Кастеевские чтения–2018» были посвящены теме «Музей в эпоху гиперкоммуникации: новые подходы». Среди опубликованных статей стоит выделить программный текст директора музея Г.К. Шалабаевой. Можно отметить две статьи Г.Ш. Файзуллиной, опубликованные в «Вестнике КазНУ» (серия историческая, 2017, 2020 гг.), в которых автор подводит некоторые итоги в серии своих публикаций, рассматривая вопросы межмузейных коммуникаций и партнерства [6].

Результаты, обсуждение

В настоящее время традиционная линейная модель коммуникации, передающая информацию в одном направлении – от музейных сотрудников к зрителю, уступает место другим моделям. Коммуникативная модель музея является особенно востребованной на фоне существующей в музеях мира и Казахстана проблемы привлечения (и удержания) посетителей. Можно предположить, что ее решение лежит в плоскости применения в музейном деле инноваций. Изучение ценного опыта и инновационных подходов в коммуникационной деятельности лучших музеев мира может дать импульс развитию музеев Казахстана. К таким музеям, несомненно, относятся и музеи Флоренции (центр Тосканы) – галерея Уффици, галерея Академии изящных искусств, дворец Даванцати, галерея Боргезе и другие. Эти музеи имеют преимущества в том, что они входят в круг музеев, которые стали первыми культурными институциями в виде музея [7]. Именно Италия в целом стала основоположницей всего музейного дела в мире, но, надо заметить, ученые других стран внесли свои корректировки в теорию, практику и исследования музейного дела как науки. Музеи Италии сохранились со времен Средневековья, и в них за прошедшие столетия с момента Возрождения и до современного периода сформировались традиции взаимодействия с публикой. Традиции приоритетного интереса к местному сообществу закрепляются в документах, которые разрабатываются и утверждаются во Флоренции. Например, флорентийская декларация «Культура и регионы: культурная деятельность в региональном контексте» была принята 16 мая 2001 г. на конференции, участники которой обсуждали вопросы о том, что музеи должны быть местом солидарности, экспериментирования, инноваций. Также 30 марта 2017 г. министры культуры и также представители правоохранительных органов государств – членов G7 подписали во Флоренции декларацию по борьбе с расхищением и контрабандой объектов культурного наследия. Флорентийская декларация была передана лидерам стран G7 на саммите государств «семерки» в итальянской Таормине [8]. При этом необходимо отметить: умение работать с региональными посетителями актуально как для столь популярных музеев Флоренции, так и для казахстанских. Ведь существует тенденция потери позиций музея в Казахстане как важного института, формирующего общество и влияющего на его развитие. Помешать этой тенденции можно, используя и применяя достижения музеологии, в частности, коммуникационной теории на фоне интенсивного развития информационных технологий. Один из способов решения проблемы – создание в музеях условий соучастия посетителей в большом спектре деятельности музеев: в описании предметов, освоении материала, интерпретации и т.п. В настоящее время деятельность самых активных музеев Флоренции, эффективность которых достигла наивысшего расцвета в музейном деле, может послужить хорошим кейсом для развития музеев Казахстана.

Музеи Флоренции как в ретроспективе, так и в отражении современных реалий имеют отличительные особенности. Особого внимания заслуживает традиция меценатства. Представители династии Медичи оказывали сильное влияние на развитие искусства и культуры Италии на протяжении около трех столетий; медичийский патронаж позволяет проследить эволюцию форм меценатства в Европе XV–XVII вв. Меценаты скупали и покровительствовали ценным и значимым артефактам культуры. Именно так впоследствии, если рассматривать исторический контекст, на основании этих частных коллекций и появились музеи. «Сильные мира сего» поддерживали художников.

Атмосфера Возрождения с ее яркими, всем известными именами, такими как Микеланджело, Рафаэль, Леонардо да Винчи и др., также говорит о роли талантливых личностей в развитии общества. В то же время необходимо отметить, что еще на начальных этапах музеи не существовали отдельно от публики, жителей города. Они существовали во взаимодействии и влиянии друг на друга, в результате чего рождалась особая, сильно насыщенная культурой атмосфера города, теперь уже с давними традициями особого отношения к культуре. И не случайно Анна Мария Луиза Медичи, последняя представительница рода, передала все художественные собрания Медичи при условии, что они навсегда останутся принадлежностью города Флоренции и Тосканского государства [9]. Патриотизм этой семьи формировал культуру города.

В современный период на передний план выходят личности с управленческим талантом, таким как у нынешнего директора галереи Уффици Айке Шмидта, который, кстати, не итальянец по национальности, а немец и эту должность занял в результате открытого конкурса в

2015 г. Его вклад в современное развитие музеев Флоренции представлен и в русскоязычных публикациях.

Во главе качественного музейного проекта всегда находится лидер, вдохновляющий и ведущий за собой единомышленников. Он сможет найти грантовые или спонсорские финансовые средства, будет идти на риски, экспериментировать с новыми направлениями развития музея, наладит плодотворные контакты с коллегами и партнерами своей и других стран. Кстати, важной составляющей коммуникационной деятельности является межмузейная коммуникация. В Риме, Флоренции и других городах, провинциях Италии существуют ассоциации, которые занимаются музейными проблемами. Но эти ассоциации формируются не как у нас принято – по учреждениям или индивидуальному членству, а по направлениям работы музеев. К примеру, в галерее Уффици за управление музеем (билеты, часы работы) лежит ответственность на одной ассоциации, за чистоту помещения отвечает другая ассоциация, за выбор персонала вообще третья, и это все происходит на основе конкурса.

В своих интервью директор галереи Айке Шмидт не однажды упоминает о главной проблеме галереи Уффици на сегодняшний день – приостановить поток людей, систематизировать и открыть залы. В галерее при его участии произошли значительные изменения. Так, в 2017 г. по его инициативе в галерее Уффици появился специальный зал Караваджо, оснащенный новой технологией. Также была установлена новая система сигнализации, введены аудиогиды, под стеклами размещены картины. Были созданы удобства для посетителей: поставлены скамейки, открыты кафе, сувенирные магазины, разрешено фотографировать экспонаты. Была отлажена система контроля при входе, как в аэропортах. Это связано с тем, что в 1993 г. мафия взорвала бомбу в соседнем с музеем правительственном здании, и в галерее Уффици были выбиты окна, сильно пострадало хранилище, картины были повреждены. Многие из этих картин удалось восстановить. Залы располагаются строго в хронологическом порядке. От начала развития и далее прослеживается весь долгий процесс функционирования искусства, коллекция размещена на двух этажах. В залах можно увидеть группы, в которых не больше 20 человек, у гида микрофон, а у остальных система аудиогиды – радиосвязь. В одном зале может находиться несколько групп. Это очень удобно, потому что экскурсовод говорит очень тихо, и группа его слышит по радиосвязи, т.е. максимально снижен шум, который, как утверждают экскурсоводы, раньше мешал. Таким образом, процесс посещения музея для всех туристов разного возраста прост и комфортен и, мы предполагаем, усиливается желание посетителя испытать глубокое и захватывающее волнение от соприкосновения с культурой, зарекомендовавшей себя в вечности.

Безопасность коллекций обеспечивается в том числе и сигнализацией. В галерее Уффици она представлена в виде металлического бортика: если дотронуться или перегнуться за бортик, то зазвучит сирена и зрители тут же придут. Отметим и то, что там запрещается держать в руках емкости с жидкостью – только в сумках, вода, соки не исключение. При новом директоре были установлены новые системы охлаждения в помещении, по всей вероятности, они будут задействованы и в будущем, постепенно в каждом зале.

При этом пример Айке Шмидта демонстрирует, какую важную роль играет руководитель музея, не только выполняя непосредственные должностные обязанности, но и создавая атмосферу доброжелательности и открытости для публики и сотрудников. Его часто можно увидеть в зале, он специально ходит по залам, присматривается к посетителям, а иногда и беседует с ними о том, что их интересует, как улучшить сервис услуг, что еще можно сделать для их удобства. Свидетельством того, что он принимает к сведению пожелания посетителей, является то, что в ноябре 2019 г. поставили скамейки в залах для удобства. Директор хочет превратить галерею во что-то новое, в место, где бы можно было отдохнуть, расслабиться, может, сделать какие-то заметки или наброски (что креативно), а не только прийти и сделать селфи. В своем интервью журналистам «Вечерней Москвы» Айке Шмидт утверждает: «...Хочется избежать излишней технологии и спокойно постоять перед картиной, а с другой стороны, смартфон может стать источником дополнительных знаний. У нас в музее какое-то время был общедоступный Wi-Fi. Но потом я увидел, что бесплатным Интернетом туристы пользуются, чтобы проверять новые почтовые сообщения. Поэтому свободный Интернет ликвидировали» [10]. Сейчас действительно там можно пользоваться Интернетом только в рамках специальных экскурсий. Директор планирует применить такую технологию, чтобы когда человек посмотрел на картину, а потом на девайс, туда мгновенно бы поступила информация о том, что он видит. Возможно,

это будет зрительное воздействие на девайс, откуда будут выдавать соответствующую информацию. Необходимо отметить, галерея Уффици не стоит на месте, а развивается и ищет новые способы привлечения аудитории. По словам Айке Шмидта: «Уффици изначально задуман как универсальный музей».

Еще одно новшество, введенное при этом директоре, – это то, что билеты летом стоят дороже, чем зимой; для посетителей в возрасте до 18 лет вход бесплатный, до 25 лет – студенческая оплата, пенсионерам – скидки, люди с ограниченными возможностями проходят бесплатно, при этом люди, их сопровождающие, также пользуются этой льготой, для них работают лифты. Есть специальный зал, в котором находятся свыше 15 тактильных картин, где в рельефных копиях есть произведения таких художников, как, например, Леонардо да Винчи «Благовещение», Боттичелли «Рождение Венеры», «Мадонна делла Лоджиа». На специальных тактильных табличках в галерее Уффици можно узнать об известных картинах, есть еще тактильно-звуковые таблички.

В галерее Уффици открыта дидактическая комната, по свидетельству гидов-экскурсоводов, часто посещаемая школьниками и студентами. На стене находится большой экран, на котором показывают и рассказывают о залах, картинах, выставках, о реставрационных работах, показывая реставрационный процесс определенной картины. Дидактическая комната выглядит обычно, на стенах информация об Уффици, посередине экран, который работает с самого утра и до тех пор, пока открыта галерея. Удобно расположены стулья в несколько рядов.

Еще одна идея директора заключается в том, чтобы связать музей с его местоположением, в первую очередь в качестве музея истории и искусства города. При этом посетители – как местные жители, так и туристы – наслаждаются полноценным визитом при помощи самых передовых технических средств – сенсорных дисплеев, голограмм и компьютеров. Тот факт, что творения великих художников рассеяны по всей Италии и по всему миру, вызывает необходимость виртуального объединения работ мастеров для того, чтобы дать посетителям возможность получить полное представление о шедеврах через сравнение образов, проникновение в их суть и через художественные достоинства. С точки зрения директора и персонала галереи, это позволило бы посетителям приобрести собственный неповторимый опыт посещения галереи с помощью различных технических средств и актуальных справочных материалов, которые помогли бы расширить их знание данной темы. В то же время это сделало бы посещение музея более легким, творческим отдыхом, дающим одновременно пищу для самообразования, позволило бы посетителям снизить интеллектуальное напряжение. Они также рассматривают эту идею в качестве практического эксперимента, поскольку планировали дать посетителям возможность с помощью интерактивных средств прикоснуться к истории искусства.

Посещение галереи Уффици не вызывает усталости, так как все ее залы интересны посетителю. Но есть и свои минусы галереи. Так как музей занимает большую территорию, трудно полностью осмотреть шедевры мирового искусства, которые находятся в разных залах. Цифровые технологии поддерживают взаимоотношение с музейной аудиторией вне визита в музей, где современный посетитель может подписаться в группу музея в социальных сетях, интересоваться его жизнью на сайте, что увеличивает его заинтересованность в последующем взаимодействии с музеем и повторных визитах.

В изучении спроса и интереса посетителей помогают статистические данные, полученные в музее посредством электронных браслетов, которые используют посетители. Происходит сбор статистики о взаимодействии с экспозицией каждого посетителя, что дает возможность анализировать его действия и улучшать работу музея. В данном случае именно цифровые технологии позволили установить наиболее оптимальный режим работы галереи Уффици, которая открыта с девяти утра до четырех часов дня. Этот график был оптимизирован при помощи обработки статистических данных.

Музеи Флоренции уже не ограничены одним городом или страной, они имеют значение для всего культурного мира, оказывают влияние на него. Большой поток туристов со всех стран света стремится к общению с великим достижением итальянской культуры. Такое положение дел создает условия вызова для музеев Флоренции, и они успешно с этим вызовом справляются, используя свои возможности и будучи внимательными к потребностям своей аудитории. Естественно, посмотреть на великие произведения великих художников приходит много людей. Но надо отметить, что в галерее Уффици действует налаженная система пропуска

посетителей. Посетители стоят в несколько очередей. Первая очередь заходит по брони. Затем группы – они приходят в назначенное время. Есть живая очередь – приходится стоять очень долго, потому что первыми проходят первые две очереди. Надо сказать, что отдельное удобство создает то, что для тех, кто бронирует посещение заранее, вход свободный.

Отметим, что много туристов, равнодушных к длинным очередям, обеспечивают стабильный поток посещений в будние и праздничные дни, кроме понедельника, когда галерея закрыта. Цена билета – шестнадцать евро, а если бронировать заранее, то плюс четыре евро к цене билета, дети же могут пройти бесплатно. Рекомендуются приобретать билеты на официальном сайте заранее во избежание длинных очередей при входе. Или же есть риск простоять в очереди несколько часов и так и не попасть в музей, или же чтобы быстрее попасть в музей, придется купить билет по завышенной цене, оплачивая даже билет для детей, который, простояв в очереди и следуя до кассы, можно взять бесплатно.

Решение вопросов организации экскурсионного обслуживания помогает созданию комфортной среды для экскурсантов различных возрастных и социальных категорий. Ежегодно сотрудники специального отдела внедряют в практику новые экскурсионные туры для школьников, студентов, событийные туры, бизнес-туры, а также исторические, этнографические и многие-многое другие. Эффективным средством по запоминанию похода в музей являются интерактивные экскурсии, но в то же время используются и традиционные формы работы с посетителями. К примеру, в галерее Уффици для школьников есть залы, где их усаживают на ковровые дорожки и экскурсовод дает информацию по музею. Есть и моменты, когда аудитория работает с гаджетами, смартфонами. Эти формы остаются интересными и для взрослой аудитории.

Для привлечения отдельной категории людей организованы популярные туры на buscity. В этом туре обычно задействованы несколько автобусов, которые курсируют по определенному маршруту, что, по отзывам туристов, очень удобно. Автобус останавливается рядом с историческим объектом, где турист может со всех сторон осмотреть шедевр культуры, сделать фото на память или перекусить в кафе, которое располагается рядом. Затем с интервалом в 15–20 минут следует другой автобус, и турист продолжает дальше свое интерактивное изучение культурного пространства. Доступны в автосалоне аудиогиды на итальянском, японском, английском, французском, китайском, испанском и русском языках.

В период пандемии 2020 г. в связи с мерами предосторожности, отменой массовых мероприятий все музеи мира перешли на новую форму работы в режиме онлайн. Музеи дают доступ к информации на своих сайтах, предоставляя открытый доступ к онлайн-экскурсиям, онлайн-лекциям. Также популярным среди музеев сегодня становится челлендж. Это слово с английского переводится как «вызов». Суть челленджа – совершить какое-либо действие, снять на видео, выложить в социальные сети и предложить определенному кругу людей повторить эти действия. И в современных реалиях это работает как один из способов построить диалог между людьми, заинтересовать их в чем-то, укрепить доверие. Широкую распространенность челленджи получили еще в 2014 г., а в 2019 г. на сайте Британского музея появилась запись «Эй, Британский музей, покажи нам свою самую лучшую утку». В ходе этого челленджа музеи мира стали публиковать свои лучшие экспонаты. Челлендж получил поддержку не только музеев, но и других учреждений и пользователей социальных сетей [11]. Челлендж итальянских музеев Nomi Cose Nei Musei, Museo Poldi Pezzoli и др. подхватил Карагандинский областной историко-краеведческий музей, затем и музеи Алматы – Музей народных музыкальных инструментов им. Ыхласа, Музей Д.А. Кунаева, Мемориальный музей Н. Тлендиева и др. На наш взгляд, это еще одна возможность пропагандировать музей и познакомить аудиторию с его деятельностью.

18 мая 2020 г. по всей территории Италии открылись церкви и музеи. Во Флоренции создали устройство, корректно помогающее соблюдать социальную дистанцию, столь актуальную во время пандемии. Эти устройства посетители будут получать бесплатно при посещении музея. Они работают так, что начинают вибрировать и светиться, если расстояние между двумя людьми меньше двух метров [12].

С января 2021 г. публике был представлен онлайн-проект «Едим Уффици». Каждый седьмой день недели на странице галереи в Facebook выкладывается небольшое видео, показывающее, как известный шеф-повар представляет свой рецепт, на который его вдохновила одна из картин коллекции галереи. Цель данного проекта – «продемонстрировать, насколько связаны

мир искусства, главным образом жанр натюрморта, с гастрономией». Директор Айке Шмидт, отметил: проект может «раскрыть зашифрованные в картинах вкусы и идеи художников» [13]. А в апреле 2021 г. уже студентки университета «Туран» Куатқызы Дайана, Қапасбек Ару представляли доклад на тему «К вопросу об актуализации искусства в индустрии гостеприимства», рассказывая о натюрмортах из коллекции ГМИ РК им. А. Кастеева на Международной студенческой конференции в Томске (Россия).

Заключение

Интернет и медиасреда в коммуникационном пространстве Италии стали нормой и необходимостью для музеев. Внедрение и развитие информационных систем в музеях Италии позволило в значительной степени оптимизировать их работу, а это, в свою очередь, позволило выйти на качественно новый уровень презентации своих услуг и коллекций. Сегодня открываются возможности доступа к наследию Италии более широким кругам профессионального музейного сообщества и туристам со всего мира, которые формируют вектор музейного развития.

Музей сегодня становится культурным центром, отражая в большей степени интересы личности, организуя досуг граждан, отвечая современному стилю жизни. При этом использование опыта музеев других стран или других регионов позволяет применять инновационные ходы в музеях Казахстана, которые еще не активно внедряют коммуникационную модель музея в своей деятельности. Ситуация с пандемией COVID-19 внесла свои корректировки во взаимоотношения посетителей и музеев. Интересными проектами отреагировали на ситуацию и флорентийские музеи, и казахстанские. Сегодня важно осознавать: информационные технологии – это только инструмент для создания условий коммуникационных процессов в деятельности музея.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 ИКОМ объявляет альтернативное определение музея, которое будет предметом голосования. – 2019. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/> (дата обращения: 10.04.2021).
- 2 Hooper-Greanhill E.A. New Communication Model for Museums // Museums Languages: Objects & Texts, Ed. G Kavanagh Leicester Univ. Press. 1991. – P. 53–60.
- 3 Инновация. Википедия. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F> (дата обращения: 10.04.2021).
- 4 Irene di Pietro. La Nuola Frontiera Dei musei: Digitalizza zione, comunicazione cultural ecoinvolgimento. Bologna. 2017. – 245 p.
- 5 Музей и коммуникация. Концепция развития Самарского областного историко-краеведческого музея им. П.В. Алабина (Авторский коллектив, под ред. Н.А. Никишина и В.Н. Сорокина). – Москва-Самара, 1998. – 140 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа: [c.http://www.future.museum.ru/lmp/projects/samara/site/concept/2.htm](http://www.future.museum.ru/lmp/projects/samara/site/concept/2.htm) (дата обращения: 10.04.2021).
- 6 Файзуллина Г.Ш., Плетникова Л.Н. Музейные сообщества в Казахстане: история и реальность // Вестник КазНУ. Серия историческая. № 1(84), 2017. – С. 239–246.
- 7 Gascoignel. Mind your Language // Museums Journal, 2010. February. – 22 p.
- 8 Страны G7 приняли Флорентийскую декларацию о наследии. 31.03.2017. [Электронный ресурс]. <http://hraniteli-nasledia.com/articles/dose/strany-g7-prinyali-florentiyskuyu-deklaratsiyu-o-nasledii/> (дата обращения: 21.07.2020).
- 9 Anna Maria Luisa de' Medici – Анна Мария Луиза Медичи // Википедия. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://ru.qwe.wiki/wiki/Anna_Maria_Luisa_de%27_Medici (дата обращения: 10.04.2021).
- 10 Интервью А. Шмидта. Вечерняя Москва. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://vm.ru/culture/748264-itnteryuu-so-shmidtom> (дата обращения: 21.07.2020).
- 11 Музейные коммуникации через социальные сети. Челленджи и флешмобы. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://ppt-online.org/728649> (дата обращения: 10.04.2021).
- 12 Во Флоренции создали устройство для соблюдения социальной дистанции. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://rg.ru/2020/05/18/vo-florencii-sozdali-ustrojstvo-dlia-sobliudeniia-socialnoj-distancii.html#> (дата обращения: 10.04.2021).
- 13 Шеф-повара «приготовят картины» из коллекции Уффици. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://tass.ru/kultura/10452475> (дата обращения: 10.04.2021).

14 Официальный сайт Галереи Уффици [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.uffizi.it/en/the-uffizi>

REFERENCES

- 1 IKOM ob#javljaet al'ternativnoe opredelenie muzeja, kotoroe budet predmetom golosovaniya. – 2019. [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/> (data obrashheniya: 10.04.2021).
- 2 Hooper-Greanhill E.A. (1991) New Communication Model for Museums // Museums Languages: Objects & Texts, Ed. G Kavanagh Leicester Univ. Press, pp. 53–60.
- 3 Innovacija. Vikipedija. [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F> (data obrashheniya: 10.04.2021).
- 4 Irene di Pietro. (2017) La Nuola Frontiera Dei musei: Digitalizza zione, comunicazione cultural ecoinvolgi mento. Bologna, 245 p.
- 5 Muzej i komunikacija. Konceptija razvitija Samarskogo oblastnogo istoriko-kraevedcheskogo muzeja im. P.V. Alabina (Avtorskij kolektiv, pod red. N.A. Nikishina i V.N. Sorokina). – Moskva-Samara, 1998. – 140 p. [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: [s.http://www.future.museum.ru/lmp/projects/samara/site/concept/2.htm](http://www.future.museum.ru/lmp/projects/samara/site/concept/2.htm) (data obrashheniya: 10.04.2021).
- 6 Fajzullina G.Sh., Pletnikova L.N. (2017) Muzejnye soobshhestva v Kazahstane: istoriya i real'nost' // Vestnik KazNU. Seriya istoricheskaja. No. 1(84), pp. 239–246.
- 7 Gascoignel. Mind your Language // Museums Journal, 2010. February. – 22 p.
- 8 Strany G7 prinjali Florentijskuju deklaraciju o nasledii. 31.03.2017. [Elektronnyj resurs]. <http://hraniteli-nasledia.com/articles/dose/strany-g7-prinyali-florentiyskuyu-deklaratsiyu-o-nasledii/> (data obrashheniya: 21.07.2020).
- 9 Anna Maria Luisa de' Medici – Anna Marija Luiza Medichi // Vikipedija. [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: https://ru.qwe.wiki/wiki/Anna_Maria_Luisa_de%27_Medici (data obrashheniya: 10.04.2021).
- 10 Interv'ju A. Shmidta. Vechernjaja Moskva. [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <https://vm.ru/culture/748264-itnteryyu-so-shmidtom> (data obrashheniya: 21.07.2020).
- 11 Muzejnye kommunikacii cherez social'nye seti. Chellendzhi i fleshmoby. [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <https://ppt-online.org/728649> (data obrashheniya: 10.04.2021).
- 12 Vo Florencii sozdali ustrojstvo dlja sobljudenija social'noj distancii. [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <https://rg.ru/2020/05/18/vo-florencii-sozdali-ustrojstvo-dlia-sobliudeniia-socialnoj-distancii.html#> (data obrashheniya: 10.04.2021).
- 13 Shef-povara «prigotovjat kartiny» iz kollekcii Uffici. [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <https://tass.ru/kultura/10452475> (data obrashheniya: 10.04.2021).
- 14 Oficial'nyj sajт Galerei Uffici [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <https://www.uffizi.it/en/the-uffizi>

Ғ.Ш. ФАЙЗУЛЛИНА,^{1*}

Т.Ғ.К., доцент.

*e-mail: g.fazullina@turan-edu.kz

Е.И. КУБАШЕВА,²

өнертану ғылымдарының магистрі.

e-mail: e_kubasheva@inbox.ru

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Д.А. Қонаев мұражайы, Қазақстан, Алматы қ.

МҰРАЖАЙ ҚЫЗМЕТІНІҢ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ АСПЕКТІСІ (ФЛОРЕНЦИЯ МҰРАЖАЙЛАРЫНЫҢ ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАРЫ)

Андатпа

Мақалада келтірілген зерттеудің мақсаты – мұражайлардың инновациялық тәжірибеде қолданылу бағыттары мен механизмдерін зерттеу. Мәдени орталық ретіндегі заманауи мұражайлар көбінесе тұлғаға бағытталып, әлеуметтік тапсырыс пен өмір салтына әсер ету арқылы азаматтардың бос уақытын өткізу қызметін атқарады. Бұл тұрғыда мұражайлардың тәжірибесін зерттеу жергілікті деңгейде – мұражайдың коммуникативтік моделінің жарқын үлгісі болатын Флоренция қаласының (Тоскана орталығы) мұражайларын

негізге алған. Мұражайдың бұл үлгісі бүгінде әлемдегі және Қазақстандағы мұражайларға ортақ келушілерді тарту (және сақтау) проблемасының аясында ерекше сұранысқа ие. Әлемнің ең үздік мұражайларының байланыс қызметіндегі құнды тәжірибе мен инновациялық тәсілдерді зерттеу Қазақстан мұражайларының дамуына серпін бере алады. COVID–19 пандемиясымен жағдай келушілер мен мұражайлар арасындағы қарым-қатынасқа өзіндік түзетулер енгізді. Флоренция және Қазақстан мұражайлары бұл жағдайға қызықты жобалармен қатысты. Италияның мұражайларында ақпараттық жүйелерді енгізу мен оларды дамыту аталған мұражайлардың жұмысын едәуір оңтайландыруға мүмкіндік берді және бұл өз кезегінде оларға өз қызметтері мен коллекцияларын ұсынуды сапалы түрде жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік берді деген қорытындылар жасалуда. Әлемдік мұражай қауымдастығы үшін Италия мұрасына қол жеткізуге кең мүмкіндіктер пайда болды. 2017 ж. Болонья қаласында жазылған Ирен ди Пиетроның магистрлік диссертациясы бұл зерттеуде зор рөл атқарды. Флоренция мұражайларымен тікелей танысу барысындағы Е.И. Кубашеваның жеке байқаулары маңызды дереккөз болды. Зерттеу әңгімелеу және тарихи-генетикалық әдістерді қолдану арқылы жүргізілді.

Тірек сөздер: мұражайлар, мұражайлар моделі, ақпараттық технологиялар, жебеушілік, бос уақыт, келушілер, коллекциялар.

G.SH. FAYZULLINA,^{1*}

c.h.s., associate professor.

*e-mail: g.faizullina@turan-edu.kz

E.I. KUBASHEVA,²

Master of arts, director.

e-mail: e_kubasheva@inbox.ru

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

²Museum D.A. Kunaev, Kazakhstan, Almaty

COMMUNICATION ASPECT OF MUSEUM ACTIVITIES (EXPERIENCE AND INNOVATION OF MUSEUMS OF FLORENCE)

Abstract

The aim of the research presented in the article is to study the directions and mechanisms of action of museums in innovative practice. The modern museum as a cultural center is more focused on the individual, takes on the functions of organizing the leisure of citizens, responding to the social order, lifestyle. The study of the experience of museums in this context is focused on considering innovation at the local level - the museums of the city of Florence (center of Tuscany), which are a vivid example of the communicative model of the museum. This model of the museum is especially in demand today against the background of the problem of attracting (and retaining) visitors existing in museums around the world and in Kazakhstan. The study of valuable experience and innovative approaches in the communication activities of the best museums in the world can give impetus to the development of museums in Kazakhstan. The situation with the COVID–19 Pandemic has made its own adjustments in the relationship between visitors and museums. Both Florentine and Kazakhstani museums reacted to the situation with interesting projects. It is concluded that the introduction and development of information systems in museums in Italy made it possible to significantly optimize their work, and this, in turn, allowed them to reach a qualitatively new level of presentation of their services and collections. There are ample opportunities for the world museum community to access the Italian heritage. A great help in this study was the master's thesis by Irene di Pietro, which was written in the city of Bologna in 2017. An important source was the personal observations of E.I. Kubasheva in direct acquaintance with the museums of Florence. The research was carried out using narrative and historical-genetic methods.

Key words: museums, museum model, information technologies, patronage, leisure, visitors, collections.

**Трибуна Молодого Исследователя
ЖАС ЗЕРТТЕУШІНІҢ МІНБЕСІ
PLATFORM OF YOUNG RESEARCHER**

МРНТИ 06.73
УДК 336.763

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-184-190>

А. ОМИР,^{1*}

докторант.

*e-mail: omiraynur@rambler.ru

¹Университет Нархоз, Казахстан, Алматы

**ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ – ДВИЖУЩАЯ СИЛА
РЫНКА КАПИТАЛА**

Аннотация

Цель статьи – рассмотрение рынка капитала Казахстана, который интересен для интернациональных инвесторов, ищущих расширенные возможности получения прибыли посредством вложения капитала. Анализ портфеля компаний – резидентов Казахстана показывает высокую близость к стандартам развитых стран. Все же стране нужны серьезные реформы, призванные обеспечить рост привлекательности различных сфер вложения финансов, прозрачности и предсказуемости государственной политики. На рынке инвесторов Казахстана, которые входят в разряд институциональных, наблюдается выраженная монополия на спрос: присутствует только один основной игрок, предложения мало диверсифицированы, IPO и SPO проводятся крайне редко. В ситуации кризиса набор финансовых инструментов меняется согласно принятым направлениям и правилам инвестирования. Традиционные низкорисковые активы на протяжении ряда кризисов доказывали наличие остаточной инвестиционной привлекательности со средним уровнем доходности. Ситуация на глобальном рынке претерпевает заметные изменения, в том числе и в силу последствий пандемии, а также прошлых кризисов. В целом фондовый рынок Казахстана следует использовать для привлечения как долгового финансирования, так и долевого. Активному росту инвестиционной розницы мешают низкая инвестиционная и финансовая грамотность населения и отсутствие широкомасштабных IPO.

Ключевые слова: механизм, инструменты, инвестиции, рынок, отношения, реформы, стратегия, поддержка.

Введение

В существующих условиях мирового финансового рынка важное значение имеет развитие всех финансовых инструментов, включая рынки финансов как в Республике Казахстан, так и в Центральной Азии в целом, посредством создания привлекательных условий для внутренних и внешних инвесторов. Необходимо формирование и развитие платформы для финансового обеспечения роста бизнеса. Рынок капитала нашей страны интересен для интернациональных инвесторов, ищущих расширенные возможности получения прибыли посредством вложения капитала, тем более что законодательство Казахстана нацелено на максимизацию привлекательности для инвесторов.

Основные положения

Предметом исследования являются финансовые рынки Казахстана и мира, развитие финансовых инструментов нашей страны. В качестве основного метода было избрано наблюдение, позволяющее оценить состояние и динамику развития финансовых рынков Казахстана. Кроме

того, проведен анализ стран, обладающих наиболее развитыми финрынками, анализ портфеля, принадлежащего компаниям – резидентам Казахстана, оценен рынок инвесторов Казахстана.

В Международном финансовом центре «Астана» (далее по тексту – МФЦА) участники рынка могут получить все необходимые инструменты рынка финансов, а именно: размещение пакетов акций первичного и вторичного выпуска, торговые сделки как с акциями, так и с суверенными облигациями стран, еврооблигациями; торговлю депозитарными расписками, инвестпаями, биржевыми фондами, нотами, инструментами, относящимися к исламскому финансированию. Большое преимущество МФЦА – возможность работы с организациями, чья капитализация достигает уровня, оцениваемого как средний.

Под эгидой МФЦА действует Astana International Exchange (AIX). Техническая база этой биржи была создана в сотрудничестве с NASDAQ, соответствуя всем потребностям игроков мирового рынка. Это обеспечивается тем, что регуляторная база платформы основывается на положениях, содержащихся в английском общем праве [2].

AIX обеспечивает участникам полный цикл бизнеса, содержащий процедуры торгов, а также клиринговые операции. Деятельность AIX находится в полном соответствии с международными стандартами менеджмента в сфере инфобезопасности и кибербезопасности, что подтверждено сертификатами ISO 27001 и ISO/IEC 27032:2012, доказывающими верность AIX соблюдению высокой надежности системы инфобезопасности. Их наличие поддерживает уверенность в том, что услуги AIX качественны и безопасны.

Свыше двух десятков компаний имеют торговое членство в AIX. К ним относится и Wood & Co, являющийся одним из основных инвестбанков финрынков, находящихся в стадии становления, одна из основных независимых инвесткомпаний «Ренессанс Капитал», CITICS – важнейший китайский брокер, АО «Казпочта», обладающие возможностью работы с огромной базой данных инвесторов в различных отраслях казахстанского рынка.

Материалы и методы

Пройдены базовые шаги формирования специализированного сегмента «Пояс и путь», в процессе чего построены партнерские взаимоотношения с основными игроками финрынка: Китайской ассоциацией зарубежного развития (CODA), China Chengxin International Credit Rating Co., Deheng Law Offices, PwC Kazakhstan, China Construction Bank и CITIC Securities (крупнейшим инвестбанком Китая, а также биржевым брокером).

Среди участников Европейской ассоциации центральных депозитариев присутствует Центральный депозитарий AIX (AIX CSD). Организация Thomas Murray, которая проводит оценку рисков, связанных с ценными бумагами и инвестициями во многих странах, оценила риск как низкий, присвоив ему рейтинг «А».

В число партнеров биржи входят Шанхайская биржа, Фонд Шелкового пути, NASDAQ и Goldman Sach, что подтверждает ее высокий потенциал. Сотрудничество с данными участниками предоставляет множество перспектив для биржи, МФЦА, а также для их членов и партнеров.

Наличие развитого финрынка для любой страны обеспечивает ускорение роста ВВП на полтора-два процента в год за счет существенного улучшения внутристрановых инвестпроцессов, активным двигателем которых выступает перераспределение капитала, то есть работа на первичном сегменте рынка ЦБ. Состав и качество финансовых активов определенных отраслей экономики очень значимы для роста и развития финрынка как отдельной страны, так и мировых рынков в целом [3].

Наиболее развитым финрынком обладают США, выступающие показателем-ориентиром для многих стран. Интересным примером является Япония, пережившая в 90-е годы серьезный банковский кризис, в настоящее время подобный кризис проходит банковский сектор Казахстана. Такие кризисы оказывают серьезное влияние на все секторы экономики стран и на глобальную экономику в целом.

Анализ портфеля, принадлежащего компаниям – резидентам Казахстана, показывает высокую близость к стандартам финрынков развитых стран – порядка 70 процентов финансовых активов компаний сформированы за счет РЦБ. И все же стране нужны серьезные реформы, призван-

ные обеспечить рост привлекательности различных сфер вложения финансов, прозрачности и предсказуемости государственной политики. Базовой задачей таких реформ можно обозначить формирование новых инвестиционных инструментов [4]. Для этого на основании поручения президента Казахстана разработано Стратегическое инвестиционное соглашение, призванное гарантировать стабильность законодательства на весь период действия данного соглашения.

В соответствии с курсом на цифровизацию всех сфер экономики Казахстана выделены возможности IT-сферы, определяющей параметры становления диджитал-экономики. В данную сферу Казахстан намеревается привлечь порядка 500 млрд тенге за пять лет. Для этого потребуется большая протекция от мировых компаний, работающих в области высоких технологий. Развитие рынка услуг в области высоких технологий создает широкие перспективы в плане экспорта, позволяя ожидать притока инвестиций от мировых лидеров в сфере, отвечающей за формирование и работу платформ для обычных вычислений. В настоящее время идут предварительные работы по возведению центров работы с BigData в Нур-Султане, Атырау, Алматы, Шымкенте. Эти центры предполагается разместить на крупной цифровой магистрали.

Тем не менее кроме инструментов работы с финансовыми активами и большими объемами информации нужны также инструменты защиты от рисков, так называемые актив-убежища. В их число входят акции компаний, обладающих стабильными фундаментальными показателями и способных переживать кризисы и восстанавливаться в достаточно короткие сроки после кризиса.

Результаты, обсуждение

На сегодня в данный список вошли и акции компаний, которые предоставляют работу в дистанционном формате. Сюда же вошли акции компаний, занимающихся разработкой программного обеспечения, а также предоставляющих услуги по вопросам кибербезопасности.

Как обычно, в кризисных ситуациях растет потребность в «безопасных» активах, например, в суверенных облигациях развитых стран (казначейские облигации США, Японии), драгоценных металлах (золото), акциях предприятий нециклических секторов, оказывающих коммунальные услуги, услуги здравоохранения и т.д. [5]. Следует отметить: в условиях существующего кризиса, вызванного ограничениями деятельности предприятий в силу пандемии, множество компаний в разных странах мира переходят на удаленный формат работы, образовательные учреждения активно переходят на онлайн-обучение, в медицине растет сектор онлайн-консультаций врачей. Это формирует рост спроса на акции именно тех компаний, которые перенесли большую часть своей деятельности в онлайн. Безусловно, такой рост наблюдается и для компаний, занятых в сфере разработки программного обеспечения для удаленной работы, а также кибербезопасности.

На рынке инвесторов Казахстана, которые входят в разряд институциональных, наблюдается выраженная монополия на спрос: присутствует только один основной игрок, предложения мало диверсифицированы, IPO и SPO проводятся крайне редко. Фактически на рынке страны наиболее привлекательными, понятными и часто употребляемыми финансовыми инструментами выступают различного рода облигации: корпоративные, а также государственные.

Базовыми показателями для финансовых рынков выступают динамика роста и система активов крупных инвесторов. В частности, согласно информации АФК, принадлежащие ЕНПФ активы в период с января по сентябрь 2020 г. увеличились приблизительно на 16%, преодолев сумму в 12,6 трлн тенге. Максимальную долю общего инвестпортфеля ЕНПФ на 1 октября 2020 г. составляют ГЦБ МФ РК – 43,77% (36,34% к началу 2020 г.), за ними идут ценные бумаги компаний квазигосударственного сектора – около 14% (около 15% к началу года) и БВУ – чуть более 9% (почти 11% к началу года), также иностранные ГЦБ – немного более 6% (почти 11,5% к началу года).

Активы крупных институциональных инвесторов, каковыми являются банки и организации области страхования, выросли с начала года более чем на 11 и 18% соответственно. Активы БВУ в настоящее время представлены ценными бумагами, составляющими порядка 20,3% (20,7% к началу года), активы страхового сектора представлены ценными бумагами на 67,2% (64,3% к началу года).

Такая динамика указывает на положительные (в целом) изменения на финансовом рынке Казахстана. Приватизация квазигосударственных компаний в значительной степени диверсифицирует набор инвестиционных финансовых инструментов. Тем не менее возникает вопрос, насколько велик интерес институциональных инвесторов, например, к промышленным гигантам. Ведь они характеризуются, с одной стороны, долгим сроком возврата инвестиций, а с другой – выполняют не только коммерческую, но и социальную функцию. Предположительно для стратегических инвесторов из профильных областей индустрии представляется интересным вход с новыми технологиями, инновационными процессами, и только после модернизации производства выходить на IPO, но тем не менее это может занимать достаточно долгое время. В оживлении казахстанского рынка главным фактором может стать деятельность различных фондов: ПИФов, фондов хеджирования, недвижимости и т.д. Хотя необходимые слагаемые успеха в Казахстане присутствуют: ликвидность на грани избыточности и даже превышающая ее, продуманное законодательство, грамотная монетарная политика.

Фонды с государственным участием излишне медлительны и ретроградны, они не могут способствовать рынку в поднятии эффективности. Получается, основными игроками данного рынка должны стать частные инвестфонды. В целом в мировой финансовой индустрии такие фонды выступают базовой движущей силой развития рынков, поскольку владеют мажоритарной частью активов публичных компаний [5].

Высокая доля участия государства в деятельности бизнеса обусловила крайне ограниченное эмиссионное предложение, представленное в основном ЦБ нацкомпаний. Портфель ЕНПФ, являющегося крупнейшим инвестором Казахстана, содержит ГЦБ иностранных государств в сумме порядка 792,38 млрд тенге, что составляет свыше 6% от портфеля активов в целом. В долларовом выражении это сумма порядка \$1,8 млрд, что является очень небольшой долей глобального рынка капитала.

В настоящее время происходит некоторое снижение интереса к акциям казахстанских компаний из-за перетекания средств инвесторов в менее рискованные активы. И все же дивидендные выплаты в первом полугодии 2020 г. сохраняют достаточно высокую инвестиционную привлекательность. К таким компаниям относятся акции компании «Казатомпром»: у нее есть акции, номинированные и в тенге, и в различных валютах, что можно рассматривать как своего рода защиту от значительной волатильности тенге. Следует отметить «Казтрансойл» с дивидендной доходностью свыше 10 процентов. В свете роста цен на медь, а также высоких финансовых показателей компании «Казахмыс» ее ценные бумаги также представляют достаточно большой интерес, обеспечивая защиту от значительной волатильности.

Большинство управляющих компаний (УК) в силу кризиса выбрали более консервативные направления инвестирования. Сначала были закрыты позиции по наиболее рискованным активам, а капитал переведен в менее рискованные. Сроки инвестирования были существенно укорочены. Хотя значительная волатильность на фондовых рынках делает целесообразным пользование спекулятивными краткосрочными инвестиционными идеями, способными обеспечить достаточно высокую доходность.

В ситуации кризиса набор финансовых инструментов меняется согласно принятым направлениям и правилам инвестирования. Традиционные низкорисковые активы на протяжении ряда кризисов доказывали наличие остаточной инвестиционной привлекательности со средним уровнем доходности. Также целесообразно уделить внимание акциям компаний тех секторов, которые могут показать рост в силу повышения спроса на продукты их деятельности. В современных условиях инвесторам необходимо более четко планировать инвестиционные стратегии, максимально точно определяя список низкорисковых активов, а также придерживаться назначенных stop-loss и take-profit стратегий.

На казахстанском рынке работают паевые инвестиционные фонды (ПИФ), сформированные управляющими компаниями, чья инвестиционная стратегия предполагает довольно консервативные подходы. Обычно такие фонды низкодогодны, но обеспечивают именно стабильный доход. Инвесторам Казахстана имеет смысл присмотреться к таким фондам, поскольку экспертиза, проводимая управляющей компанией, дает определенный уровень защиты.

Возможно, в условиях длительного кризиса стоит придерживаться краткосрочной и среднесрочной стратегии инвестирования. Это может привести к снижению спроса на корпоративные и суверенные облигации с длинной дюрацией, а также на ценные бумаги компаний среднего

и малого уровня. Большую значимость для выбора инструментов инвестирования приобретут устойчивые бизнес-модели, актуальность предлагаемых рынку продукта и сервиса. Станет неактуальным приобретать широкий рынок, поскольку внимание переключится в пользу тех идей, которые в условиях выраженной рецессии хорошо проявят себя с точки зрения доходности.

Интерес инвесторов к динамике нефтяных котировок будет высоким. Для Казахстана это имеет высокую актуальность, поскольку страна является сырьевым источником и деньги от нефтяного экспорта крайне значительно влияют на экономику страны.

Формируется новая реальность по отношению к сырьевым ценам, не ожидается возврата докризисных цен на нефть. Значительное влияние геополитической ситуации в добывающих странах и в мире в целом ведет к тому, что акции нефтегазового сектора, скорее всего, будут становиться все более рискованными инструментами инвестирования.

Государственной программой «Производительность–2020» предусмотрены важные меры по модернизации существующих технологий промышленности, циклов производства, управленческих действий и созданию конкурентоспособных производств, соответствующих всем современным мировым стандартам. Согласно программе предприятия получают господдержку в части оплаты создания или экспертной оценки комплексного плана инвестпроекта, предоставления долгосрочного финансирования на условиях лизинга, привлечения квалифицированных компаний в области проектной и инжиниринговой деятельности, выдачи инновационных грантов, привлечения зарубежных специалистов высокой квалификации, внедрения современных технологий в сфере управления и производства.

В качестве наиболее популярного инструмента в рамках программы можно отметить лизинг. Об этом свидетельствуют данные оператора – АО «Казахстанский институт развития индустрии» (КИРИ) – о ходе реализации программы. В целом же сегодня к наиболее востребованным инструментам программы относится долгосрочное лизинговое финансирование. Казахстанский бизнес в основном ожидает повышение производительности труда за счет технического перевооружения. Тем не менее программа преследует более детальные цели: повышение производительности труда и рост энергоэффективности производств, что в значительной степени зависит от внедрения «зеленых» технологий. Безусловно, это отразится и на качестве, и на цене конечного продукта, повышая конкурентоспособность отечественных товаропроизводителей.

В программу «Производительность–2020» с начала ее реализации вошло 53 инвестиционных проекта из 15 регионов Казахстана. Проекты относятся к восьми отраслям промышленности. Кроме того, АО «БРК-Лизинг» одобрено 12 инвестпроектов на сумму 15,3 млрд тенге, АО «НАТР» профинансировало восемь проектов внедрения управленческих решений и производственных технологий на 28,9 млн тенге. При этом суммы собственных средств заявителей проектов и займы в БВУ составляют более 85 млрд тенге. Программа реализована в два этапа: первый – 2011–2014 гг., второй – 2015–2020 гг.

В 2021 г. в агропромышленном комплексе (АПК) Казахстана планируется выплатить субсидий на сумму около 294 млрд тенге, в 2020 г. было оказано господдержки (с учетом закрытия долгов прошлых лет) примерно на 324 млрд. Поддержка осуществляется посредством инвестиционного субсидирования, субсидирования вознаграждения по кредитам и лизингу с целью снижения ставок, субсидирования программ повышения продуктивности сферы животноводства и снижения стоимости сырья, сдаваемого в переработку. Существуют базовые субсидии по снижению стоимости семян, минеральных удобрений, пестицидов [7].

Льготное кредитование проводится посредством институтов развития от холдинга «КазАгро». Кроме того, существуют налоговые режимы для субъектов АПК, являющиеся льготными, например, специализированный налоговый режим для юрлиц, единый земельный налог для крестьянских и фермерских хозяйств, выплачиваемый по упрощенной форме.

На сегодня инфраструктура РЦБ Казахстана предлагает различные варианты выхода на торговые площадки. В целом рынок ценных бумаг Казахстана сложился так, что крупные квазигосударственные структуры, институты развития и международные финансовые организации используют его для привлечения облигационных займов, а банковский сектор страны большее внимание уделяет потребительскому кредитованию, что является очень рискованным инструментом в условиях падения доходов населения и роста закредитованности.

Заключение

В целом фондовый рынок Казахстана следует использовать для привлечения как долгового финансирования, так и долевого. Частным и нацкомпаниям следует привлекать для своего развития инвестиции различного направления, что в целом обеспечит подъем экономики страны. Безусловно, на развитие казахстанского рынка капитала оказывает заметное влияние ситуация на международных рынках финансов. Ситуация на глобальном рынке претерпевает заметные изменения, в том числе и в силу последствий пандемии, а также прошлых кризисов: количество IPO в Америке снизилось в два раза, в Испании не было ни одного первичного размещения со времен финансового кризиса.

Казахстану особое внимание следует уделять образованию и обучению розничных инвесторов. В стране отмечается высокая потребность в формировании пула местных розничных инвесторов, а также в притоке иностранного капитала. Тем не менее никакие инвесторы не придут, если им неинтересен эмитент. Активному росту инвестиционной розницы мешают низкая инвестиционная и финансовая грамотность населения и отсутствие широкомасштабных IPO.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Шайхутдинова А.К., Селезнева И.В., Абдильдин С.С. Некоторые аспекты региональной финансовой политики Республики Казахстан // Вестник университета «Туран». – 2019. – № 2. – С. 123–128.
- 2 Куприянова Т.А. Инвестиционные инструменты как основа инвестиционной деятельности // Финансы и кредит. – 2020. – № 1. – С. 213–227.
- 3 Стрельников Е.В. Экономическое значение финансовых инструментов в стабилизации на рынке // Фундаментальные исследования. – 2015. – № 2 (часть 10). – С. 2226–2230.
- 4 Khassenova K.K. The investment climate of the regions of Kazakhstan: issues of state regulation / K.K. Khassenova, N.K. Shamisheva, B.K. Issayeva, Zh.U. Niyazbekova // Вестник КарГУ. Серия Экономика. – 2020. – № 1(97). – С. 39–49.
- 5 Берстембаева Р., Асилова А. Инструменты фондового рынка в финансовом обеспечении экономики РК // Вестник КазНУ. Серия Экономическая. – 2019. – Том 127. – № 1. – С. 66–78.
- 6 Попова Е.М., Руденко С.А. Инвестиционные инструменты рынка капитала: новации и стимулы. Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. – 2019. – С. 18–24.
- 7 Искаков Б.М., Насырханов А.Д. Международный опыт формирования инвестиционного климата // Проблемы агрорынка. – 2019. – № 2. – С. 95–100.

REFERENCES

- 1 Shajhutdinova A.K., Selezneva I.V., Abdil'din S.S. (2019) Nekotorye aspekty regional'noj finansovoj politiki Respubliki Kazakhstan // Vestnik universiteta "Turan", No. 2, pp. 123–128.
- 2 Kuprijanova T.A. (2020) Investicionnye instrumenty kak osnova investicionnoj dejatel'nosti // Finansy i kredit, No. 1, pp. 213–227.
- 3 Strel'nikov E.V. (2015) Jekonomicheskoe znachenie finansovyh instrumentov v stabilizacii na rynke // Fundamental'nye issledovanija, No. 2 (chast' 10), P. 2226–2230.
- 4 Khassenova K.K. (2020) The investment climate of the regions of Kazakhstan: issues of state regulation / K.K. Khassenova, N.K. Shamisheva, B.K. Issayeva, Zh.U. Niyazbekova // Vestnik KarGU. Serija Jekonomika, No. 1(97), pp. 39–49.
- 5 Berstembayeva R., Asilova A. (2019) Instrumenty fondovogo rynka v finansovom obespechenii jekonomiki RK // Vestnik KazNU. Serija Jekonomi cheskaja, Tom 127, No. 1, pp. 66–78.
- 6 Popova E.M., Rudenko S.A. (2019) Investicionnye instrumenty rynka kapitala: novacii i stimuly. Izvestija Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo jekonomicheskogo universiteta, pp. 18–24.
- 7 Iskakov B.M., Nasyrhanov A.D. (2019) Mezhdunarodnyj opyt formirovaniya investicionnogo klimata // Problemy agrorynka, No. 2, pp. 95–100.

А. ӨМІР,^{1*}

докторант.

*e-mail: omiraynur@rambler.ru

¹Нархоз Университеті, Қазақстан, Алматы қ.

ҚАРЖЫ ҚҰРАЛДАРЫ – КАПИТАЛ НАРЫҒЫНЫҢ ҚОЗҒАУШЫ КҮШІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – халықаралық инвесторлар үшін капиталды инвестициялау арқылы пайда табудың кеңейтілген мүмкіндіктерін іздейтін Қазақстанның капитал нарығын зерттеу. Қазақстанның резидент-компаниялары портфолиосын талдау дамыған елдердің стандарттарына жоғары жақындығын көрсетеді. Осыған қарамастан, елге қаржы салудың әртүрлі салаларының тартымдылығын, мемлекеттік саясаттың ашықтығы мен болжамдылығын арттыруды қамтамасыз етуге бағытталған күрделі реформалар қажет. Әлемдік нарықтағы ахуал айтарлықтай өзгеріске ұшырайды, соның ішінде пандемияның салдары, сондай-ақ өткен дағдарыстар. Институционалдық санатқа кіретін Қазақстанның инвесторлар нарығында сұранысқа айқын монополия байқалады: бір ғана негізгі ойыншы бар, ұсыныстар аз әртараптандырылған, IPO және SPO өте сирек өткізіледі. Дағдарыс жағдайында қаржы құралдарының жиынтығы қабылданған инвестициялық бағыттар мен ережелерге сәйкес өзгереді. Бірқатар дағдарыстар бойындағы дәстүрлі төмен тәуекелді активтер орташа кірістілік деңгейімен қалдық инвестициялық тартымдылықтың болуын дәлелдеді. Жаһандық нарықтағы ахуал пандемияның, сондай-ақ өткен дағдарыстардың салдарынан да елеулі өзгерістерге ұшырауда. Жалпы, Қазақстандағы қор нарығы қарыздық қаржыландыруды да, үлестік қаржыландыруды да тарту үшін қолданылуы керек. Инвестициялық бөлшек сауданың белсенді өсуіне халықтың инвестициялық және қаржылық сауаттылығының төмендігі, ауқымды IPO-ның болмауы кедергі келтіреді.

Тірек сөздер: механизм, құралдар, инвестициялар, нарық, қатынастар, реформалар, стратегия, қолдау.

А. OMIR,^{1*}

PhD student.

*e-mail: omiraynur@rambler.ru

¹Narxoz University, Kazakhstan, Almaty

FINANCIAL INSTRUMENTS – THE DRIVING FORCE OF THE CAPITAL MARKET

Abstract

The article considers the capital market of Kazakhstan, which is interesting for international investors looking for expanded opportunities to make a profit through capital investment. The analysis of the portfolio of companies-residents of Kazakhstan shows a high closeness to the standards of developed countries. Nevertheless, the country needs serious reforms designed to ensure an increase in the attractiveness of various spheres of investment of finance, transparency and predictability of state policy. There is a pronounced monopoly on demand on the market of investors in Kazakhstan, who are included in the institutional category: there is only one major player, offers are little diversified, IPOs and SPOs are extremely rare. In a crisis situation, the set of financial instruments changes in accordance with the accepted directions and rules of investment. Over the course of a number of crises, traditional low-risk assets have proven the existence of residual investment attractiveness with an average level of return. The situation in the global market is undergoing noticeable changes, including due to the consequences of the pandemic, as well as past crises. In general, the stock market in Kazakhstan should be used to attract both debt financing and equity financing. The active growth of investment retail is hindered by the low investment and financial literacy of the population, and the absence of large-scale IPOs.

Key words: mechanism, instruments, investments, market, relations, reforms, strategy, support.

IRSTI 06.52.01
UDC 331.538.2

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-191-198>

R.T. SERGALIYEVA,^{1*}

PhD student.

*e-mail: Sergalieva89@mail.ru

R.O. BUGUBAYEVA,¹

c.e.s., professor.

e-mail: prur@keu.kz

L.A. TALIMOVA,¹

d.e.s., professor.

e-mail: Laz.tal@mail.ru

¹Karaganda economic university
of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan, Karaganda

COMPETENCE-BASED APPROACH IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF CIVIL SERVANTS

Abstract

In the current context, competencies are becoming a universal measure of the success and effectiveness of human activity in any profession. The civil service of Kazakhstan is promising and trainable. Today, an important task is to train civil servants of the “new generation”. As a global information world, digital transformation requires them to understand the new specifics of civil service and improve their skills and competencies. Therefore, the competence-based approach in the professional development of civil servants that is becoming increasingly relevant. It motivates civil servants to further advance in their professional careers, and is also the basis for the formation of information support for the management of civil service personnel in almost all countries. The competence-based approach has recently been declared as the starting point of all personnel management activities. It can be used to select personnel, evaluate the quality of their work, and build a career and training system. In this article, the authors give the concept of the competence approach, professional development of civil servants. The purpose of this study is to study the features of the organization of professional development of civil servants in foreign countries, to compare the composition of the competencies of the presented models for further development of ways to reform the system of professional training of civil servants in Kazakhstan. The analysis of the main components of the models of competencies of civil servants in different countries is presented. The development of professional competencies of civil servants should acquire a strategic character, be designed for the future. The research methodology is based on the application of the process approach, historical analysis, modeling and classification methods, and the method of scientific generalizations.

Key words: civil service, civil servant, competency, competence, professionalism, personnel, policy.

Introduction

One of the main factors of ensuring the competitiveness of Kazakhstan is the transition to the strategic stage of development. The key to the stable and intensive growth of Kazakhstan is a professional state apparatus. The socio-economic and political stability of society depends on the professionalism of civil servants, their initiative, and professional training.

The development of the digital space in the civil service, the introduction of e-government requires new skills from civil servants, in particular digital ones. In this regard, the competence approach has become one of the main tools for managing civil servants. The changed socio-economic conditions, new market requirements for specialists have caused the need for competence-based professional education. Changes are needed in the work with personnel in the civil service, a transition from qualifications to competencies that reflect business and personal qualities is required.

Main provisions

The competence approach has its own structure: name, definition, set of behavioral indicators. So far, the works of domestic and foreign researchers have accumulated a certain theoretical and practical material on the disclosure of the essence of the competence approach.

The founders of the competence approach were such scientists as D. McClelland (1970), R. Boyatzis (1982), L. Spencer (1993) [1]. The term “competence” has a foreign origin, so its interpretation largely depends on the language from which it was translated. For example, in French, the word “competence” has two meanings – competence and awareness; and in English – three: ability, or skill, competence, jurisdiction. Translated from Latin, it means belonging by right or to correspond. As for the Chinese interpretation of the concept of “competence”, it should be noted that it is quite applicable to civil service, since it is translated as “to be worthy of the Path” (Taoism) or “to be worthy of Service” (Confucianism). The Head of State of Kazakhstan has repeatedly noted that “Civil servants of the new generation should not forget about serving the people, the key indicator of the activities of civil servants should be the quality of services to the population, civil servant-from the word “serve” [2].

Let us dwell on the main characteristics of the competence-based approach. I.A. Zimnaya differentiates the concepts of “competence” and “competency” on the basis of “potential-actual”. If “competence” performs the function of “potential”, then “competency” is understood by it as an actual, formed personal quality, as a knowledge-based, intellectually and personally determined social and professional characteristic of a person [3].

A. A. Verbitsky as the basis for the separation of the concepts of “competence” and “competency” suggests the objectivity and subjectivity of the conditions that determine the quality of an individual’s activity. Competence is a set of objective criteria that determine the possibilities and limits of the implementation of an individual’s competency. Competency is considered as a set of knowledge, skills and abilities that allow its subject to effectively solve issues and perform the necessary actions in any area of life [4].

S.L. Troyanskaya notes, “The competence-based approach is the priority orientation of education towards its results: the formation of the necessary general cultural and professional competencies, self-determination, socialization, the development of individuality and self-actualization” [5].

Competency is considered as the final result, indicating the ability of the specialist to achieve the goal. It contains the following elements: subject and operational knowledge; skills, abilities; ability and readiness to use them in activities; responsibility for the results of this activity [6–7].

The British psychologist John Raven interpreted competency as a specific ability that is necessary for the effective performance of a specific action in a specific subject area and includes highly specialized knowledge – a special kind of subject skills, ways of thinking, as well as an understanding of responsibility for one’s actions. Be a competent scientist, teacher, firefighter, parent, or government employee in the opinion of J.Raven, means to have a set of specific competencies of different levels: to be deeply knowledgeable in the subject, to observe, to write business letters, to raise questions independently, to prove one’s own rightness, to cope with interpersonal conflicts [8].

According to Yakhontova E. S., “competence is an attribute of a person that determines the scope of his knowledge, skills, experience and qualifications. The employee is competent-this means that he is able to do a certain job. It is not a fact that he will do it and will do it well. Competence is an attribute of the company, the behavior of an employee, which reflects his competency and attitude to work.” [9].

Thus, the main content of the competence-based approach is the educational component that forms professional competence, expressed in the acquired knowledge, skills and abilities. The introduction of this approach is caused by socio-economic and pedagogical prerequisites. This is the reaction of vocational education to the changed socio-economic conditions that impose new requirements for specialists.

Therefore, the process of forming the communicative competence of civil servants should be built on the basis of a competence-based approach. Since it determines the orientation of the training of civil servants to the development of personal qualities, it develops the creative potential, as well as the cognitive abilities of a civil servant to achieve specific results. The competence-based approach is currently determined by the necessary element in the professional development of civil servants.

The professional competencies of a civil servant have social and professional significance. The basis of professional competencies of civil servants is their qualifications, as well as the level of training.

Materials and methods

The effectiveness of the work of the state apparatus is determined by the selection of personnel, their professional training, business and human qualities, and the ability to quickly and efficiently perform their functional duties. Thus, according to G. V. Atamanchuk, “personnel training has two aspects: the first is related to primary training, which is necessary for filling certain positions with personnel, and the second is related to improving the skills of officials” [10].

The main tasks of professional training are the training of qualified specialists who are able to perform their official duties and improve the professional qualifications of civil servants. Professional training is conducted for the purpose of acquiring theoretical knowledge, as well as practical mastering and consolidation of skills in the performance of official duties. Retraining and advanced training of civil servants is a key element of the development of the human capital of the civil service.

If the recruitment, selection of employees is carried out at a high level, in accordance with the parameters of the models of workplaces, people with the necessary knowledge and skills are hired, then the main factor ensuring the development of the state apparatus becomes personnel training.

Competence management tools are competence models and professional standards. They are designed to determine the requirements for employees and job seekers, establish criteria for evaluating human resources and the results of their work, develop professionalism and potential, and improve the quality of work.

For the first time, competence models were widely used in foreign government organizations in the United Kingdom and the United States. Gradually, as the models of competencies appeared, legislative acts and normative documents fixing the principles of the work of civil servants began to be approved. These included the basic values of public service and the role of employees themselves in shaping a developing society [11].

The foreign practice of forming the apparatus of civil servants is conditioned by the presence of established requirements for candidates for positions set out in national models of competencies, including specialized knowledge and skills from certain subject areas, such as knowledge of legislation, financial analysis skills, office management, as well as the presence of competencies that reflect individual personality characteristics.

Let's consider the competence models of civil servants in the United States, Great Britain, and France. The data is shown in table 1.

Table 1 – The main components of the models of competencies of civil servants

Country	Brief description	Model competencies
The USA	It is characterized by decentralization, multi-level programs and their relationship	1) Core competencies: Interpersonal communication skills Continuous education
	with training programs in the field of business. There is a Center for leadership development, official website for training and professional development of the US Federal government, the Federal Leadership Institute, the National of US Civil Service Institutions.	Oral communication Written communications Honesty/integrity Focus on public services 2) Key executive qualifications and Leadership competencies: Change management Managing people Result orientation Managerial capacity The establishment of associations

Continuation of table 1

The UK	The competence model is the same for all civil servants. It puts the following values of the civil service: Integrity, integrity, impartiality, objectivity, and leadership. There is a Civil Service College; a Civil Service Learning website; and a Fast Stream program.	1) Professional Skills for Government: the individual potential of the employee; information management skills: effective communication, information analysis, IT competence. 2) SCS Competence Framework-designed for senior managers: Leadership qualities; management skills. There is a General program consisting of three blocks: 1. Key skills: customer service, project management, finance and information technology skills. 2. Work in the civil service: specific skills: conducting briefings, preparing documents, having a legal consciousness. 3. Leadership and Management Improvement – the skills needed to lead, manage people and businesses at all levels of the civil service, as well as change management topics.
France	The system of training civil servants is centralized and has a multi-level structure. There are more than 150 administrative schools. 3 main educational institutions that prepare candidates for higher administrative positions: ENA, INET and EHESP A special educational institution, the National School of Administration (ENA), trains personnel for the civil service.	“Initial training” + “Lifelong training”: 1) schools that provide training for specialties that require special skills (for the police, financial services, customs, judges and prosecutors) 2) schools that provide training in the basics of administrative management (legal, budgetary technologies, management and management of physical resources) Training at the School of Public Administration includes: A seminar in the field of public sector management; Interdepartmental trainings; Career mobility; Post-Graduate Course in European Studies. In general regulations, the criteria for evaluating the effectiveness of civil servants are formulated in an exclusively general sense: General skills and professional knowledge; Relationships with other employees and behavior, understanding of the mission of public service, relations with management, degree of socialization, ability to work in a team; Sociability; Efficiency and effectiveness in the performance of official duties; Ability to manage; Ability to perform new functions.
Note – Compiled by the authors according to [12].		

Discussion

The Unified Competence Framework has been implemented in Kazakhstan since 2019. It consists of 11 competencies, grouped into 4 blocks, corresponding to the characteristics of the professional state apparatus and the personal qualities of employees. The unified framework of competencies is aimed at ensuring that the selection and promotion in the civil service are carried out according to the same values and principles to which any civil servant should be committed, regardless of the level of his position and the scope of his activities. Thus, the competence-based approach is implemented both in the selection and in the integrated certification of civil servants, in order to identify the personal competencies of each employee.

Integrity, consumer orientation, responsibility, initiative, and stress tolerance are the basic necessary set of qualities for a civil servant, which all candidates must meet, regardless of the level of the position being applied for. Additional competencies are: for executive positions: self-development, efficiency, cooperation and interaction, activity management. For managers of lower ranks: decision-making, leadership, collaboration and interaction, efficiency and self-development. For mid-level managers: strategic thinking, change management, leadership, decision-making, performance management, cooperation and collaboration. For higher education: positions of the corps "A": along with the specified competencies, it is necessary to have a system management.

The civil service system of Kazakhstan is gradually being reoriented primarily to meet the needs and demands of citizens. Professionalism and competence are considered as a set of subjects and objects of activity of a civil servant established by the regulations, the rights and obligations that are fixed in legislation, the powers that a particular state management body or official has, as defined by the Constitution, laws, resolutions and other normative legal acts. Thus, professionalism, continuity of training, development of the necessary competencies of civil servants are designated as the basic principles of civil service.

Results

Summing up, we note that a comparison of the competencies of the presented models shows that a significant part of them are general behavioral competencies. The analysis of foreign experience shows that in many countries the basis for the development of professional development programs are clusters of competencies, as well as models of key qualifications. In different countries, the competence models are diverse in content, but they have similar elements: change management, strategic thinking, leadership skills, achieving results, communication skills, and interpersonal relationships.

In all the countries considered, the system of distance education is widely developed, which allows you to complete advanced training on the job, which significantly saves time and financial costs. It should also be noted that the coronavirus pandemic has shown us that remote technologies are an effective way to organize training during the epidemic.

In most countries, one of the main principles of training civil servants is constant continuous professional development. For many positions, individual development plans are drawn up. This allows government agencies to plan and conduct professional development not only on existing subjects, but also on specific ones that meet the needs of a particular department or division. It should also be noted that professional development in these countries is carried out individually, employees have the opportunity to choose programs. National models of civil servants' competence allow timely identification of skills gaps in civil servants.

Conclusion

The content of the Kazakhstan competence framework is largely similar to the content of the models of foreign countries. It complies with the OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) standards and best foreign practices.

The use of a single competence framework allows for an objective assessment of the compliance of each civil servant with professional competencies, and also allows you to create an order for professional development of civil servants, taking into account the development of specific professional competencies necessary for each employee. However, it should be noted that national competence models, including the Kazakhstan competence framework, do not fully take into account the basic requirements for knowledge and skills in the field of information and communication technologies. In the digital economy, it is impossible to successfully solve a task of a certain category, to achieve a given result without the key competencies of the digital economy, such as: communication and cooperation in the digital environment; self-development in conditions of uncertainty; information and data management; critical thinking in the digital environment.

The introduction of a competence-based approach in the civil service of the Republic of Kazakhstan allows you to distribute all employees by levels for further planning and support of their professional development and career growth.

The competencies of civil servants can be defined as a set of behavioral models, the level of competencies is considered as an indicator that determines the professional suitability of a civil servant, his ability to carry out official activities, both in regular and in extreme conditions.

Highly professional personnel have always been the key to the competitiveness of the state. And the overall successful implementation of State policy depends on the ability of each civil servant to effectively perform their functional duties and their ability to provide high-quality services to the population. It is obvious that today higher education should provide the country with specialists who are able to think critically, who are well-informed and deeply motivated. The competence-based approach undoubtedly brings modern domestic education in line with the real conditions and prospects, motivates civil servants to further advance in professional career growth.

REFERENCES

- 1 Дудаев Г.С.-Х. Компетентностный подход и понятие «управленческая компетентность» в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов государственного управления // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 6–2. – С. 350–354.
- 2 https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kakimi-kompetentsiyami-doljen-obladat-idealnyiy-310479/
- 3 Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования / И.А. Зимняя // Эйдос. – 2009. – № 5. – С. 13–17.
- 4 Вербицкий А.А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции. – М.: Логос, 2009. – 339 с.
- 5 Троянская С.Л. Основы компетентностного подхода в высшем образовании: учебное пособие. – Ижевск: Издательский центр «Удмуртский университет», 2016. – 176 с.
- 6 Волкова О.В. Научно-методические основы формирования значимых умений и компетенций преподавателя музыкальных дисциплин: автореф. дис. – Павлодар, 2010.
- 7 Компетентностный подход в педагогическом образовании / под ред. В.А. Козырева, Н.Ф. Радионовой. – СПб.: Изд-во РГПУ, 2005. – 392 с.
- 8 Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ. – М., «Когито-Центр», 2002. – 396 с.
- 9 Атаманчук Г.В. Сущность государственной службы: история, теория, закон, практика. Монография / Г.В. Атаманчук – М.: Закон, 2013. – 272 с.
- 10 Кудрявцева Е.И. Менеджмент компетенций в системе государственной гражданской службы // Управленческое консультирование. – 2013. – № 6(54). – С. 22–31.
- 11 Яхонтова Е.С. Компетентностный подход в управлении человеческими ресурсами. – Москва, 2014. – С. 9.
- 12 Брыкова С.С. Сравнение зарубежного опыта организации и правового регулирования государственной службы (на примере Франции) / С.С. Брыкова. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2019. – № 2 (240). – С. 107–109.

REFERENCES

- 1 Dudaev G.S.-H. (2014) Kompetentnostnyj podhod i ponjatie «upravlencheskaja kompetentnost'» v processe professional'noj podgotovki budushhih specialistov gosudarstvennogo upravlenija // Fundamental'nye issledovaniya, No. 6–2, pp. 350–354.
- 2 https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kakimi-kompetentsiyami-doljen-obladat-idealnyiy-310479/
- 3 Zimnjaja I.A. (2009) Kljuchevyje kompetencii – novaja paradigma rezul'tata sovremennogo obrazovaniya / I.A. Zimnjaja // Jejdos, No. 5, pp. 13–17.
- 4 Verbickij A.A. (2009) Lichnostnyj i kompetentnostnyj podhody v obrazovanii: problemy integracii. – M.: Logos, 339 p.
- 5 Trojanskaja S.L. (2016) Osnovy kompetentnostnogo podhoda v vysshem obrazovanii: uchebnoe posobie. – Izhevsk: Izdatel'skij centr “Udmurtskij universitet”, 176 p.

- 6 Volkova O.V. (2010) Nauchno-metodicheskie osnovy formirovaniya znachimykh umeniy i kompetencij prepodavatelja muzykal'nykh disciplin: avtoref. dis. Pavlodar.
- 7 Kompetentnostnyj podhod v pedagogicheskom obrazovanii / pod red. V.A. Kozyreva, N.F. Radionovoj. – SPb.: Izd-vo RGPU, 2005, 392 p.
- 8 Raven Dzh. (2002) Kompetentnost' v sovremennom obshhestve: vyjavlenie, razvitie i realizacija / Per. s angl. – M., «Kogito-Centr», 396 p.
- 9 Atamanchuk G.V. (2013) Sushhnost' gosudarstvennoj sluzhby: istorija, teorija, zakon, praktika. Monografija / G.V. Atamanchuk – M.: Zakon, 272 p.
- 10 Kudrjavceva E.I. (2013) Menedzhment kompetencij v sisteme gosudarstvennoj grazhdanskoj sluzhby // Upravlencheskoe konsul'tirovanie, No. 6(54), pp. 22–31.
- 11 Jahontova E.S. (2014) Kompetentnostnyj podhod v upravlenii chelovecheskimi resursami, Moskva, pp. 9.
- 12 Brykova S.S. (2019) Sravnenie zarubezhnogo opyta organizacii i pravovogo regulirovaniya gosudarstvennoj sluzhby (na primere Francii) / S.S. Brykova. – Tekst: neposredstvennyj // Molodoj uchenyj, No. 2(240), pp. 107–109.

Р.Т. СЕРГАЛИЕВА,^{1*}

докторант.

*e-mail: Sergalieva89@mail.ru

Р.О. БҰҒЫБАЕВА,¹

э.ғ.к., профессор.

e-mail: prur@keu.kz

Л.А. ТАЛИМОВА,¹

э.ғ.д., профессор.

e-mail: Laz.tal@mail.ru

¹Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қазақстан, Қарағанды қ.

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ КӘСІБИ ДАМУЫНДАҒЫ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТӘСІЛ

Андатпа

Қазіргі жағдайда құзіреттіліктер кез-келген мамандықтағы адам қызметінің сәттілігі мен тиімділігінің әмбебап өлшеуішіне айналады. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі болашағы зор, қызметшілерді әрдайым оқытқан жөн. Бүгінгі таңда біздің елімізде де мемлекеттік қызметшілерді «жаңа тұрпатта» оқыту маңызды міндет болып табылады. Жаһандық ақпараттық әлем, цифрлық трансформация олардан мемлекеттік қызметтің жаңа ерекшелігін түсінуді және өз дағдылары мен құзыреттерін жетілдіруді талап етеді. Сондықтан мемлекеттік қызметшілердің кәсіби дамуындағы құзыреттілік тәсіл өзекті бола түсуде. Ол мемлекеттік қызметшілерді кәсіби мансаптық өсуді одан әрі ілгерілетуге ынталандырады, сондай-ақ іс жүзінде барлық елдерде мемлекеттік қызмет кадрларын басқаруды ақпараттық қолдауды қалыптастырудың негізі болып табылады. Құзыреттілік тәсіл соңғы уақытта персоналды басқару бойынша барлық қызметтің бастапқы нүктесі ретінде жарияланды. Оның көмегімен кадрларды іріктеуді жүзеге асыруға, олардың жұмысының сапасын бағалауға, мансап пен оқыту жүйесін құруға болады. Бұл мақалада авторлар құзыреттілік тәсіл, мемлекеттік қызметшілердің кәсіби дамуы туралы түсінік береді. Аталған зерттеудің мақсаты мемлекеттік қызметшілердің шет елдерде кәсіби дамуын ұйымдастыру ерекшеліктерін зерделеу, Қазақстанда мемлекеттік қызметшілердің кәсіби даярлығы жүйесін реформалау жолдарын одан әрі әзірлеу үшін ұсынылған модельдердің құзыреттер құрамын салыстыру болып табылады. Әр түрлі елдердің мемлекеттік қызметшілерінің құзыреттілік модельдерінің негізгі компоненттеріне талдау ұсынылған. Мемлекеттік қызметшілердің кәсіби құзыреттерін дамыту стратегиялық сипатқа ие болуға, перспективаға есептелуге тиіс. Зерттеу әдістемесі технологиялық тәсілді, тарихи талдауды, модельдеу және жіктеу әдістерін, ғылыми жалпылау әдісін қолдануға негізделген.

Тірек сөздер: мемлекеттік қызмет, мемлекеттік қызметші, құзыреттер, құзыреттілік, кәсібилік, кадрлар, саясат.

Р.Т. СЕРГАЛИЕВА,^{1*}

докторант.

*e-mail: Sergalieva89@mail.ru

Р.О. БУГУБАЕВА,¹

к.э.н., профессор.

e-mail: prur@keu.kz

Л.А. ТАЛИМОВА,¹

д.э.н., профессор.

e-mail: Laz.tal@mail.ru

¹Карагандинский университет Казпотребсоюза,
Казахстан, г. Караганда

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ

Аннотация

В современных условиях компетенции становятся универсальным измерителем успешности и эффективности деятельности человека в любой профессии. Государственная служба Казахстана перспективна и обучаема. На сегодняшний день важной задачей является обучение госслужащих «новой генерации». В глобальном информационном мире цифровая трансформация требует понимания новой специфики государственной службы и совершенствования своих навыков и компетенций. Поэтому именно компетентностный подход в профессиональном развитии государственных служащих приобретает все большую актуальность. Он мотивирует государственных служащих на дальнейшее продвижение в профессиональном карьерном росте, а также является основой формирования информационной поддержки управления кадрами государственной службы практически во всех странах. Компетентностный подход декларируется в последнее время как отправная точка всей деятельности по управлению персоналом. С его помощью можно осуществлять отбор кадров, оценивать качество их работы, строить систему карьеры и обучения. В данной статье авторами дается понятие компетентностного подхода, профессионального развития государственных служащих. Целью данного исследования является изучение особенностей организации профессионального развития государственных служащих в зарубежных странах, сравнение состава компетенций представленных моделей для дальнейшей разработки путей реформирования системы профессиональной подготовки государственных служащих в Казахстане. Представлен анализ основных компонентов моделей компетенций государственных служащих различных стран. Развитие профессиональных компетенций государственных служащих должно приобрести стратегический характер, быть рассчитанным на перспективу. Методология исследования основывается на применении процессного подхода, исторического анализа, методов моделирования и классификации, метода научных обобщений.

Ключевые слова: государственная служба, государственный служащий, компетенции, компетентность, профессионализм, кадры, политика.

МРНТИ 73.01.75
УДК 654.9

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-199-207>

Т.А. ОРУМБАЕВ^{1*},

магистрант.

*e-mail: orumbayev_t@mail.ru

Ж.К. КЕГЕНБЕКОВ,¹

к.т.н., доцент.

e-mail: kegenbekov@dku.kz

¹Казахстанско-немецкий университет,
Казахстан, г. Алматы

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ «ИНТЕРНЕТА ВЕЩЕЙ» В СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ТРАНСПОРТА

Аннотация

С повышением количества перемещений люди все чаще ожидают продаж в билетной кассе. Назначение билетов различное: на киносеанс, поездки наземным и воздушным транспортом и многое другое. Наука претерпевает изменения, поэтому технологии нуждаются в трансформации. Индивид пребывает в транспорте до тех пор, пока не окажется в нужном для себя месте. В рамках работы исследуется значительное количество логистических социальных систем, реализующих круглосуточную транспортную деятельность на остановках в соответствии с графиком автомобильного трафика. Выходит, что индивиды пребывают на автобусных остановках, потому как не обладают информацией о реальном графике, что сопровождается хронологическими утратами. Иная проблема связана с нехваткой кондукторов, которые предоставляют пассажирам информацию о цене проездных билетов. Также в логистике населенных пунктов имеются и другие проблемные аспекты. С целью их устранения целесообразна разработка специального приложения, благодаря которому время нахождения индивидов на остановках сократится. Актуальный вопрос настоящего времени – очередь при реализации билетов. Цель настоящей работы – формирование комплексного видения феномена «интернета-вещей», способного оптимизировать деятельность социального транспорта. Для реализации цели поставлены следующие задачи: исследование феномена «интернета вещей»; выявление актуальных проблем логистических систем населенных пунктов; выработка инициатив, способных оптимизировать деятельность транспортного социального комплекса. Примененные в работе методы: аналитический; комплексный; обсервационный.

Ключевые слова: общественный транспорт, интернет вещей, модификация, программный продукт, пассажир, время, деятельность.

Введение

С повышением количества перемещений люди все чаще ожидают продаж в билетной кассе. Назначение билетов различное: на киносеанс, поездки наземным и воздушным транспортом и многое другое. Наука претерпевает изменения, поэтому технологии нуждаются в трансформации. Индивид пребывает в транспорте до тех пор, пока не окажется в нужном для себя месте. В случае если в пути возникают такие проблемы, как дорожно-транспортные происшествия, обструкции трафика, нарушения работы социального транспорта или отклонение от существующего режима движения, время транспортировки пассажира из одного пункта в другой увеличивается.

GPS (Глобальный комплекс выявления локаций) – комплекс вычисления локализации по импульсам, поступающим от спутниковой сети, что предоставляет информацию о точной географической локализации объекта. Согласно парадигме GPS возможно разработать датчики множества типов для различных приложений: от банальной карты города до комплекса слежения за автомобильным трафиком [1, с. 5]. Максимальную напряженность в ходе реализации проездных документов создают очереди. Глобализация актуализирует проблему очередей за билетами. Деятельность социального транспорта обычно выверена. Городские автобусы перемещаются по заранее известному графику и маршруту с перерывами в движении, затрачивае-

мыми на посадку и высадку пассажиров. То есть индивиды пребывают на остановках, так как не обладают информацией о реальном графике, что обуславливает хронологические утраты [2, с. 45].

По причине глобализации и ускорения ритма жизни горожан имеется нужда в легковых автомобилях. Таким образом, возможно создание приложений для мобильных телефонов. Образец – телефоны на системе Android, за счет которых можно получать данные о локализации конкретных автобусов и иных транспортных средств. Приложение способно также вычислять индекс заполнения остановки для комфорта индивидов и время прихода следующего автобуса конкретного маршрута, чтобы пользователь получал информацию в режиме реального времени [3, с. 6]. Это несложная программа для Android, предоставляющая данные о социальном транспорте населенного пункта на интернет-картах. Оперативное пополнение данных о графике автобусного трафика базируется на компьютерном выявлении перерывов в трафике и автобусных остановок. Любой пассажир способен пополнять информацию на картах. То есть индивиды, пребывающие на остановке, способны транслировать номера маршрутов транспорта с указанием времени их прибытия. Также, оказавшись в транспорте, люди могут применять приложения для фиксации и трансляции данных о реальной локации перемещающегося автобуса и выявления перерыва в трафике на остановках [4, с. 618]. Отказавшись от выявления локации за счет спутниковых сигналов, рекомендуем использовать подходы, основанные на импульсах от источников сотовых сетей, сведения о трафике, аудио- и видеофиксацию. Наиболее актуальная услуга в населенных пунктах – социальный транспорт. Протекция и перманентная оптимизация поездок актуальна в городах. Но выработка подобных решений и улучшение сервиса связаны с финансовыми затратами [5, с. 240]. Так, предлагаем отказаться от печатного графика в пользу корректируемых компьютерными системами данных о социальном транспорте. Это опосредует необходимость организации системы наблюдения за автобусами, включающей приборы GPS, базы данных и приложения для граждан, что является крупной инвестицией [6, с. 4]. Иной способ наблюдения в настоящем времени – активизация гражданской позиции пассажиров, фиксирующих данные об актуальных маршрутах автобусов и транслирующих их в приложения, что позволяет сократить монетарные потери.

Основные положения

Предлагается применение технологий, которыми оснащены мобильные телефоны. Для этого нужно создать приложение для смартфонов Android, которое будет монетарно рентабельным, так как данные модели находятся в среднем ценовом сегменте. Уменьшить печатный документооборот с природоохранной целью и формированием экологической осознанности [7]. Легкий в применении интерфейс, не создающий затруднений в использовании. Индивиды пребывают в кассе, желая купить проездные документы. Автобус не оказывается на нужной остановке в нужную минуту. Учащиеся не добираются до пункта назначения. В случае реализации драматических событий или дорожно-транспортной ситуации пассажиры получают сведения об этом за счет комплекса GPS. Настоящая численность пассажиров, вычисленная в приложении, сводится к нулю компьютером, и локация тоже, с целью транспортировки до нужного локуса. Снизьте количество затрачиваемых минут индивидами.

Впоследствии перемещаться на автобусе, применяя данный ресурс, станет легко, без трудностей для индивида. В приложении можно находить нужные локусы и продумывать график деятельности. Использование данного комплекса повысит эффективность работы населения и конкурентоспособность государства, так как сократит хронологические потери. Вопрос тайм-менеджмента – актуальная проблема настоящего социума, так как многие индивиды не способны осуществлять управление временем. Приложение позволит достичь цели. Предлагаемые работы: применение системы QR-кодов, экономичных приборов, создание бюджетного приложения для Android, оптимизация применения резервов, упрощение и коррекция комплекса [8].

Данный комплекс реализации проездных документов в реальности важен и эффективен в мегаполисах. Положительными сторонами проекта являются легкость применения, популярность, легкость имплементации в социальном транспорте, значительный потенциал. В будущем индивиды овладеют указанными данными с помощью смартфонов.

Обзор литературы

Вопрос оптимизации транспортного сообщения находился в центре внимания специалистов в области информационных технологий начиная с конца XX века. Но предыстория транспортной логистики началась задолго до появления компьютеров вообще. Так, еще в Византии императору Льву VI служил специальный человек – логист, который должен был привозить знати продукты питания. У североамериканских индейцев также существовали должности, именуемые «кипукамайюки», которые фиксировали предполагаемое время доставки товаров из одного населенного пункта в другой либо длительность перемещения людей. В XIX веке военный Антуан Жомини сделал термин «логистика» широкоупотребительным. В 2000 г. на международном конгрессе IRU World Congress в Бельгии широко обсуждалась проблема адаптации и совершенствования транспорта и логистики. На мероприятии было сформулировано понятие «мультимодальность», что означает не только организацию пассажирских перевозок, но и привлечение для этих целей искусственного интеллекта и последних достижений компьютерных технологий. Например, изобретение специальных мобильных приложений для граждан для отслеживания времени прибытия транспорта на базе спутникового слежения систем Iridium, Globalstar и так далее. Согласно отчетам международного агентства Strategy Partners, проводящего исследование в различных странах мира, 55% организаций Казахстана и других стран, входящих в ЕАЭС, приступили к внедрению в работу транспортного комплекса информационных технологий, однако требуется еще и популяризация соответствующих приложений среди населения. Успешными являются Silk Way Monitoring, изобретенный в Казахстане, и российский «Платон». Но данные системы обслуживают преимущественно грузовой, воздушный и железнодорожный транспорт, практически не затрагивая автобусное сообщение.

Материалы и методы

В настоящей работе применялись следующие методы: аналитический, комплексный и наблюдательный.

Результаты

По итогам можно судить о нужности выработки комплекса отслеживания транспорта с компьютерной фиксацией маршрутов. Корректность GPS достигается за счет точного дистанционного следования, а применение информации GSM монетизируется комплексами данных. Имплементация данных приложений – залог популяризации социального транспорта среди разных групп населения [9].

В данном случае имеется результативное строение когнитивного комплекса менеджмента социального транспорта, которое периодически фиксирует локации совокупности автобусов и соотносит хронологические рамки прибытия следующей транспортной единицы на автостанцию. Суждения обновляются спустя определенное время, когда комплекс посылает данные на сервер. Он транслирует их по требованию индивидов, осуществляющих поиск, за счет телефонного приложения или SMS.

Дефекты автомобильного трафика устранимы, так как возрастает количество индивидов, предпочитающих результативный и недорогой общественный транспорт в качестве способа миграции на систематической базе. За счет базы данных индивиды могут заблаговременно составить план движения, сократив хронологические потери и увеличив достижение задач [10].

Обсуждение

Нарушения движения на остановке прибытия устранимы за счет внедренного в транспорт дисплейного датчика, фиксирующего детали поездки в разные хронологические периоды. Наконец, комплекс комфортен для пассажиров, водителей и логистических управленцев.

Симуляционная методика предоставляет возможность создавать прогнозы, осуществляющие дескрипцию событий, приближенных к настоящим.

В симуляторе можно варьировать ситуации и время работы для некоторого числа опытов. Одновременно с этим итоги заносятся в электронные ведомости с последующей обработкой.

К комплексам широкого применения относится обширная группа комплексов, изучение которых невозможно аналитическими методиками. Настоящая работа направлена на симуляцию и построение дескриптивной модели трафика индивидов.

На смену режимов работы комплексов широкого применения оказывают эффект различные ситуации – получение вызовов и их обработка. Ситуации происходят из постоянных случайных кейсов, сменяющихся хронологически. Порой комплексы зависят не от одного кейса, а от множества.

Так, входящий трафик индивидов в социальном транспорте (автобус, троллейбус, трамвай) организуется движением людей и автомобилей; в данных кейсах случайными считаются ситуации, в которых индивиды оказываются на остановке; длительность перерывов в движении транспорта до посадки всей массы желающих.

Случайный хронологический баланс между кейсами, реализующимися практически одновременно, – отличие трафика.

Имеются множественные трафики ситуаций, обладающих собственной описательной базой.

Транспорт совершенствуется каждые 12 месяцев в результате множества нестабильных влияний, что оказывает эффект на деятельность социального транспорта. Основной целью населенного пункта и частных организаций, оказывающих аналогичные услуги, является формирование и предоставление стабильного, комфортного, доступного трафика пассажиров.

В данное время индикаторы трафика индивидов в социальном транспорте не считаются позитивными. Можно даже сказать, что они негативные. Дефекты разработки линий трафика ассоциированы со множеством причин, таких как:

- ♦ формирование расписания деятельности автомобилей;
- ♦ исследование и оптимизация направлений;
- ♦ деятельность по сервису индивидов в ходе трафика и в то время, когда они покидают транспорт;
- ♦ лимитирование стоимости;
- ♦ недостаточная численность ТС.

Данные конкретные аспекты не во всех случаях ассоциированы с изучением трендов трансформации и разработкой трафика пассажиров, а также с предиктивной моделью этого показателя. Создание симуляции и предсказания параметров трафика связано с:

- ♦ аккумулярованием данных и изучением торговых отношений;
- ♦ исследованием факторов, оказывающих эффект на реализацию и трансформацию трафика индивидов;
- ♦ предсказанием востребованности конкретных маршрутных направлений в настоящее время и в будущем;
- ♦ выявлением перспективных направлений трафика;
- ♦ анализом данных в целях формирования предложений.

Социальный транспорт представляет собой основной параметр деятельности населенного пункта. Он реализует трафик между пунктами города для проживающих. Стабильная и результативная деятельность социального транспорта – актуальный аспект общественного и монетарного статуса населенного пункта. Численность направлений и транспорта на нем, время трафика, количество индивидов на нем – указанные и иные параметры включены в единый комплекс. Укомплектовать каждое направление значительным количеством автобусов – значит получить негативный монетарный эффект из-за рестриктивной наполняемости транспорта на маршруте и значительного количества утомленных индивидов, неспособных воспользоваться нужным транспортом. По итогам исследования параметров трафика индивидов можно вычислить наилучшие показатели комплекса, но и тут возникают определенные аспекты.

Управление населенных пунктов старается устранить отдельные направления без исследования кейса и принятия во внимание данных трафика на них. Некорректный подход менеджеров города вызывает негативную реакцию проживающих: направления, которые были устранены, являлись уникальными, в результате возникла нужда в пересадках, что сопровождается ростом монетарных сумм, нужных для проезда. После этого они вынуждены восстановить указанные направления. Трудно вычислить, какое количество ценностей утратил аппарат города при этом.

Но если подумать, что данные перемены перед их реализаций отработывались бы на симуляторе, разыгрывающем транспортную деятельность любого населенного пункта, при отказе от данного направления были бы заведомо известны итоги. Если обладать информацией о численности индивидов, прибегающих к услугам социального транспорта, можно было бы регулировать направления, убрав ненужные и нарастив эссенциальные.

Вопрос важности все более актуализируется с течением времени сообразно росту численности автомобилей. Логистические комплексы населенных пунктов сталкиваются со множеством аспектов:

- ♦ нарушения трафика узлов населенных пунктов;
- ♦ рестриктивный характер трафика индивидов;
- ♦ дорожно-транспортные происшествия;
- ♦ неактуальные и заполненные в полной мере автобусы.

Программный комплекс AnyLogic базируется на объектно направленной модели. Данный способ усвоения работы комплексных объектов – наиболее совершенный в настоящее время способ менеджмента больших данных. Это дает возможность получить анатомию комплекса.

Программисты AnyLogic сумели произвести моделирование и оперативно разработать комплекс. С этой целью программисты применяли подходы и методы, актуальные для настоящего времени, ориентированные на менеджмент и усовершенствование комплексных объектов.

AnyLogic не загоняет пользователя в рамки одной модели симуляции. Так, иной основной теорией считается комплекс контактирующих и работающих с объектами параметров. Данный метод с позиции моделирования элементарен для усвоения, потому как деятельность включает обширное количество направлений, работающих с иными факторами.

Деятельным в AnyLogic считается фактор, способный действовать самостоятельно и контактировать с иными факторами. Он может содержать нелимитированное число других деятельных факторов. Базируясь на принципах работы комплекса, подобные комплексы могут быть организованы с конкретной динамикой и способны к ликвидации. То есть можно разработать направления трафика, private компании, общество и так далее.

В AnyLogic имеется наглядное окружение для формирования комплекса, которое осуществляет протекцию созданию, обеспечению, формированию, исследованию данных – от сенситивного теста до улучшения качества прогноза по отношению к какому-то фактору.

То есть индивид может применять множество способов абстрагирования, способы и подходы, создание симуляции в ситуации различных кейсов, а также комбинировать их при реализации одного способа, реализовать готовые подходы, накопленные в базе данных. В ходе создания AnyLogic имеется возможность применения прежних подходов, аккумулированных в базе данных.

В ходе контакта с ПО AnyLogic можно применять подходы и методики из традиционных симуляционных моделей. Так, подход комплексных изменений пригоден для агентной модели, разрабатываемой в целях формирования знаний о трансформации окружающего мира. Также уместна перманентная модель изменяющегося комплекса для исследования данных явлений. Значительные положительные стороны наглядности комплекса способствуют усвоению ситуаций в симуляционном окружении и тем самым снижают сложность управления симуляцией.

За счет базы EnterpriseLibrary и ее комфортного интерфейса можно разрабатывать оперативные комплексы с применением блок-схем – pedSource, selectOutput, pedExit.

Итогом выполненного проекта является адаптивный комплекс, приспособляемый к нужным параметрам. Комплекс предиктивен для данных трафика индивидов, где существует потенциал для коррекции логистики автомобилей и людей. Комплекс делает осуществимым из-

менение различных условий, за счет чего можно смоделировать нужный кейс. Изменять можно такие условия, как:

- ♦ численность транспорта, движущегося по линии в единицу времени;
- ♦ емкость транспорта;
- ♦ размеры и скорость;
- ♦ число индивидов;
- ♦ динамика индивидов, скорость и иные данные.

Указанный прогноз совместим с режимами 2D, 3D, ViewArea. При включении режима 2D возможно отслеживать деятельность целого комплекса и его отдельных компонентов. Кроме этого, управлять интенсивностью трафика индивидов, отслеживать плотность потока пешеходов, маркируемую колористическим хайлайтером. Следить за деятельностью светофоров, наладка которых осуществляется в собственно механизме. Скорость работы комплекса возможно нарастить или сократить за счет приборной панели.

В 3D потенциально возможна наглядная демонстрация деятельности социального транспорта и индивидуальных актов.

Показатели, сведения и работа в ходе деятельности доступна за счет режима ViewArea. Он предоставляет информацию о количестве транспорта на конкретной логистической линии в конкретный момент и численности индивидов в комплексе, а также иные данные.

Существует потенциал будущего развития комплекса. К примеру, формирование комплекса населенного пункта, за счет чего можно отслеживать реальную настоящую ситуацию в нем и производить моделирование. Можно создать информационную базу, что даст возможность взаимодействовать с комплексом, владея статистическими данными, нуждающимися в аккумуляровании в настоящий момент. Логистические организации данного населенного пункта располагают такой возможностью, потому что проездные документы пронумерованы и в течение суток обнуляются. Таким образом, сведения о пассажирском трафике поддаются контролю. После приобретения AnyLogic Professional возможно построение предиктивной картины.

Логистические кейсы обычно являются проблемой населенного пункта со значительной численностью социального и частного транспорта. В результате на транспортных линиях возникают нарушения движения. Отдельные локусы могут быть снабжены логистическими и маркетинговыми узлами – железнодорожными вокзалами, магазинами и так далее, что позволяет предполагать рост человеческого трафика в этих областях.

В прошлом аппарат населенного пункта предпринимал попытки коррекции деятельности социального транспорта, проявляющиеся в отказе от отдельных направлений. При этом во внимание не принималась ситуация на линии и трафик указанных направлений. Если бы управленцы реализовали свои опыты на симуляторе – пришли бы к выводу о преждевременности собственных решений. В случае надобности указанный комплекс строит вероятность параметров трафика пассажиров в будущем, что оказывает эффект на показатели транспорта. К примеру, отдельные логистические направления нуждаются в комплектации автомобилями, а другие – в снижении их количества. Эти вопросы решил бы визуальный комплекс.

Заключение

На базе статьи возможно конструирование комплекса, осуществляющего деятельность тремя способами. В рамках труда изучаются традиционные рандомные паттерны транзита пешеходов и составляется прогноз по возможному количеству индивидов на остановках. Предсказываются параметры трафика пользователей транспорта. Появляется потенциал управления численностью входящих пешеходов и движущихся автомобилей.

Данная симуляция предоставляет сведения и о деятельности социальных автомашин и моделирует предиктивную явку пассажиров по конкретным исходным данным. Данные сведения целесообразны для менеджмента транспорта населенных пунктов среднего и крупного размера.

В дальнейшем на базе выработанного прогноза можно всецело изучить населенный пункт. В нем можно трансформировать множество показателей:

- ♦ устранение и постановка светофоров, наладка их работы;
- ♦ увеличение ширины автотранспортных полос при значительной агрегации автомобилей за счет реновации трасс или отмены определенных остановок;
- ♦ расположение остановок и пешеходных переходов на других расстояниях для оптимизации деятельности социального транспорта и наращивания трафика пассажиров;
- ♦ изменение графика движения социальных автомобилей разных направлений в конкретное время;
- ♦ устранение нецелесообразных направлений поездок;
- ♦ возведение акцессорных остановок, улиц и переходов с предварительным исследованием потенциальных итогов для профилактики отрицательного влияния на жизнедеятельность населенного пункта.

То есть, обладая репрезентативной статистической информацией, можно разработать прогноз настоящего кейса и корректировать отдельные отрицательные аспекты работы логистических комплексов населенного пункта. Если известны показатели трафика пассажиров по солидным логистическим направлениям, можно будет изменить движение социального транспорта на определенных маршрутах, нарастить его количество или сократить в случае надобности. В результате рентабельность логистических систем населенного пункта возрастет, а монетарные потери сократятся.

REFERENCES

- 1 António A. Nunesa, Teresa Galvaoa, Joao Falcao e Cunhaa. Urban public transport service co-creation: leveraging passenger's knowledge to enhance travel experience. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814000925>
- 2 W.-H Lin and J. Zeng. Experimental Study on RealTime Bus Arrival Time Prediction with GPS Data. In Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board, No. 1666, TRB, National Research Council, Washington, D.C., 1999: https://www.researchgate.net/publication/260019564_Real-Time_Bus_Arrival_Time_Prediction_Case_Study_for_Jinan_China
- 3 Kidwell B. Predicting Transit Vehicle Arrival Times. GeoGraphics Laboratory, Bridgewater State Colleg, Bridgewater, Mass., 2001. https://www.researchgate.net/publication/245562763_Predicting_Bus_Arrival_Time_on_the_Basis_of_Global_Positioning_System_Data
- 4 Baburao Kodavati, V. K. Raju, S. Srinivasa Rao, A.V. Prabu, T. Appa Rao, Dr. Y. V. Narayana. GSM and GPS Based Vehicle Location and Tracking System. <http://www.ijera.com/papers/vol%201%20issue%203/ZF013616625.pdf>
- 5 Siddhartha Sarma. Bus Tracking & Ticketing using USSD Real-time application of USSD Protocol in Traffic Monitoring. https://www.academia.edu/9574727/Bus_Tracking_and_Ticketing_using_USSD
- 6 Saurabh Chatterjee, Prof. Balram Timande. Public Transport System Ticketing system using RFID and ARM processor Perspective Mumbai bus facility B.E.S.T. <http://www.ijarcs.info/index.php/Ijarcs/article/view/4896>
- 7 Обзор Американской Ассоциации Общественного Транспорта за 2020 г. <https://www.apta.com/research-technical-resources/transit-statistics/public-transportation-fact-book/>
- 8 Rose Mary John, Funky Francis, Joe Neelankavil, Alwen Antony, Any Devise, Junes K J. Smart Public Transport System. <https://www.irjet.net/archives/V4/i6/IRJET-V4I6273.pdf>
- 9 Rajesh Kennan Mega lingam, Nits\ Raj, Anal Lehar Soma, Lakshmi Parkas, Nevada Scathes, Diva Vijay. Smart, public buses information system. International Conference on Communication and Signal Processing, April 3-5, 2014, India: https://www.academia.edu/33830516/INTEGRATION_OF_IOT_IN_PUBLIC_TRANSPORT
- 10 SUN Wen-xia and SONG Ti, ZHONG Hai. Study on Bus Passenger Capacity Forecast Based on Regression Analysis Including Time Series. <https://ieeexplore.ieee.org/document/5203452>

REFERENCES

- 1 António A. Nunesa, Teresa Galvaoa, Joao Falcao e Cunhaa. Urban public transport service co-creation: leveraging passenger's knowledge to enhance travel experience. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814000925>

- 2 W.-H Lin and J. Zeng. Experimental Study on RealTime Bus Arrival Time Prediction with GPS Data. In Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board, No. 1666, TRB, National Research Council, Washington, D.C., 1999: https://www.researchgate.net/publication/260019564_Real-Time_Bus_Arrival_Time_Prediction_Case_Study_for_Jinan_China
- 3 Kidwell B. (2001) Predicting Transit Vehicle Arrival Times. GeoGraphics Laboratory, Bridgewater State Colleg, Bridgewater, Mass., https://www.researchgate.net/publication/245562763_Predicting_Bus_Arrival_Time_on_the_Basis_of_Global_Positioning_System_Data
- 4 Baburao Kodavati, V. K. Raju, S. Srinivasa Rao, A.V. Prabu, T. Appa Rao, Dr. Y. V. Narayana. GSM and GPS Based Vehicle Location and Tracking System. <http://www.ijera.com/papers/vol%201%20issue%203/ZF013616625.pdf>
- 5 Siddhartha Sarma. Bus Tracking & Ticketing using USSD Real-time application of USSD Protocol in Traffic Monitoring. https://www.academia.edu/9574727/Bus_Tracking_and_Ticketing_using_USSD
- 6 Saurabh Chatterjee, Prof. Balram Timande. Public Transport System Ticketing system using RFID and ARM processor Perspective Mumbai bus facility B.E.S.T. <http://www.ijarcs.info/index.php/Ijarcs/article/view/4896>
- 7 Obzor Amerikanskoj Asociacii Obshhestvennogo Transporta za 2020 g. <https://www.apta.com/research-technical-resources/transit-statistics/public-transportation-fact-book/>
- 8 Rose Mary John, Funky Francis, Joe Neelankavil, Alwen Antony, Any Devise, Junes K J. Smart Public Transport System. <https://www.irjet.net/archives/V4/i6/IRJET-V4I6273.pdf>
- 9 Rajesh Kennan Mega lingam, Nits\ Raj, Anal Lehar Soma, Lakshmi Parkas, Nevada Scathes, Diva Vijay. Smart, public buses information system. International Conference on Communication and Signal Processing, April 3–5, 2014, India: https://www.academia.edu/33830516/INTEGRATION_OF_IOT_IN_PUBLIC_TRANSPORT
- 10 SUN Wen-xia and SONG Ti, ZHONG Hai. Study on Bus Passenger Capacity Forecast Based on Regression Analysis Including Time Series. <https://ieeexplore.ieee.org/document/5203452>

Т.А. ОРУМБАЕВ,^{1*}

магистрант.

*e-mail: orumbayev_t@mail.ru

Ж.К. КЕГЕНБЕКОВ,¹

т.ғ.к, доцент.

e-mail: kegenbekov@dku.kz

¹Қазақ-неміс университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

«ИНТЕРНЕТ ЗАТТАРЫН» ҚОҒАМДЫҚ КӨЛІК ЖҮЙЕСІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Андатпа

Осы өсіп жатқан әлемде біз билеттерге кезекке тұруымыз керек. Билеттер әр түрлі болуы мүмкін: кино билеттері, автобус билеттері, пойыз билеттері және т.б. Технология тез дамып келеді, сондықтан оларды өзгерту керек. Жолаушы тағайындалған жерді күтіп тұрған кезде автобуска отырады және түседі. Қоғамдық көліктің үлкен көлемдегі автобус қызметтері әдетте транзиттік автобустардың жұмыс кестесі бойымен жұмыс кестесі бойынша біріктірілген аялдамаларда эфирлік кестеге сәйкес қамтамасыз етті. Осылайша, адамдар аялдамада автобусты күтіп алады, өйткені олар автобус кестесінен бейхабар, бұл уақытты ысырап етеді. Басқа мәселе – жол ақысы туралы ақпарат беретін кондукторлардың жетіспеушілігімен байланысты. Сондай-ақ, елді мекендер логистикасында басқа да проблемалық аспектілер бар. Осының бәрін жеңу үшін жолаушылардың күту уақытын қысқарта алатын зиянды жүйені ауыстыратын қосымша бағдарламаны әзірлеу ұсынылады. Қазіргі билеттерді сату жүйесіндегі ең үлкен мәселе – кезек. Осы жұмыстың мақсаты – әлеуметтік көлік қызметін оңтайландыруға қабілетті «интернет заттар» феноменінің кешенді пайымын қалыптастыру. Мақсатты іске асыру үшін мынадай міндеттер қойылған: «интернет заттар» феноменін зерттеу; елді мекендердің логистикалық жүйелерінің өзекті проблемаларын анықтау; көліктік әлеуметтік кешеннің қызметін оңтайландыруға қабілетті бастамаларды әзірлеу. Жұмыста қолданылатын әдістер: аналитикалық; кешенді; обсервациялық.

Тірек сөздер: қоғамдық көлік, интернет заттар, модификация, бағдарламалық өнім, жолаушы, уақыт, қызмет.

T.A. ORUMBAYEV,^{1*}

Master degree student.

*e-mail: orumbayev_t@mail.ru

ZH.K. KEGENBEKOV,²

c.t.s, associate professor.

e-mail: kegenbekov@dku.kz

Kazakh-German University, Kazakhstan, Almaty

USE OF THE “INTERNET OF THINGS” IN PUBLIC TRANSPORT SYSTEM

Abstract

Due to the increase in the number of movements, people are increasingly expecting sales at the ticket office. The purpose of tickets is different: for a movie show, trips by land and air transport and etc. Science is changing, so technology needs to be transformed. The individual stays in the transport until he is in the right place for himself. The paper examines a significant number of logistics social systems that implement round-the-clock transport activities at bus stops in accordance with the schedule of automobile traffic. Thus, people wait for the bus at the bus stop because they are not aware of the bus schedule, which ends up wasting time. Another problem is related to the lack of conductors who provide passengers with information about the fare of travel tickets. There are also other problematic aspects in the logistics of settlements. In order to eliminate them, it is advisable to develop a special application, thanks to which the presence of individuals at bus stops will be reduced. The actual issue of the present time is the queue when selling tickets. The purpose of this work is to form a comprehensive vision of the phenomenon of the “Internet of things”, which can optimize the activity of social transport. To achieve this goal, the following tasks are set: to study the phenomenon of the “Internet of things”; to identify current problems of logistics systems of settlements; to develop initiatives that can optimize the activities of the transport social complex. Methods used in the work: analytical; complex; observational.

Key words: public transport, internet of things, modification, software product, passenger, time, activity.

**ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ: МЕТОДОЛОГИЯ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ
БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ: ӘДІСТЕМЕ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ
EDUCATION AND TRAINING: METHODOLOGY, THEORY, TECHNOLOGY**

МРНТИ 14.35.07

УДК 378.147

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-208-215>

Л.А. ХАСЕНОВА,¹

докторант.

e-mail: laura_ok_uko@mail.ru

А.А. НУРМАГАМБЕТОВ,²

д.полит.н., профессор,

e-mail: anurmag@mail.ru

Г.Т. УРАНХАЕВА,^{3*}

д.полит.н., доцент.

*e-mail: Livatova54@mail.ru

¹Южно-Казахстанский университет, Казахстан, г. Шымкент

²Центр Болонского процесса и академической
мобильности МОН РК, Казахстан, г. Нур-Султан

³Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

**ТРУДОУСТРОЙСТВО ВЫПУСКНИКОВ ВУЗОВ, УЧАСТВОВАВШИХ
В ПРОГРАММАХ ВНЕШНЕЙ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ**

Аннотация

Актуальность исследования определяется необходимостью осмысления роли академической мобильности выпускников казахстанских вузов в повышении их конкурентоспособности при трудоустройстве на работу. Цель статьи - анализ трудоустройства выпускников вузов, прошедших программы внешней академической мобильности. Изучение роли академической мобильности выпускников казахстанских вузов в процессе их дальнейшего трудоустройства проводилось на основе анализа некоторых результатов исследований, проводимых на базе Центра Болонского процесса и академической мобильности МОН РК (ЦБПиАМ) в 2012–2013 гг., а также результатов опроса обучающихся в ряде казахстанских вузов, проводимого авторами на базе Южно-Казахстанского университета в 2020 г. Проведен анализ различных факторов и мер, оказывающих влияние на повышение эффективности академической мобильности выпускников вузов. В результате анкетирования было установлено, что большинство выпускников вузов, прошедших обучение по программе академической мобильности в зарубежных вузах достаточно быстро смогли трудоустроиться. Сделан вывод о том, что отсутствие финансирования за обучение не всегда способствует выбору студентами сильного вуза-партнера для прохождения практики по программе академической мобильности. В результате исследования авторами высказано предложение, что вузам необходимо усилить работу по оказанию содействия в трудоустройстве на основе взаимовыгодного партнерства с работодателями, а также обеспечить соответствие приобретаемых студентами компетенций за рубежом требованиям рынка труда Казахстана.

Ключевые слова: трудоустройство выпускников, рынок, востребованность, академическая мобильность, программа, конкурентоспособность, эффективность.

Введение

Как известно, одними из важных показателей качества подготовки выпускников вузов являются их трудоустройство и привлекательность для работодателей. Актуальность темы исследования определяется необходимостью теоретического и практического осмысления роли

академической мобильности студенческой молодежи, выпускников казахстанских вузов в повышении их конкурентоспособности при трудоустройстве на работу.

Цель исследования заключается в рассмотрении роли академической мобильности выпускников вуза для получения возможности их трудоустройства на основе анализа результатов опроса, проведенного в ряде казахстанских вузов.

Обзор литературы

Научные подходы к исследованию трудоустройства достаточно разнообразны. Концептуальные разработки проблем трудоустройства имеются в монографиях В.И. Андреева, В.С. Лосева и других ученых, в которых рассмотрены проблемы обеспечения конкурентоспособности и востребованности выпускников на трудовом рынке. Значительный вклад в исследование проблемы внесли российские ученые Е.М. Аврамова, О.А. Александрова, М. Воскобойникова, Н.Я. Гарафутдинова, Г. Зборовский, О.В. Киржбаум, Н.А. Лоншакова, Н. Нуриев, М.Л. Полдолина, Т.О. Разумова, С.Д. Резник, М. Скоробогатова, О.А. Ткачева, Т.В. Черняк, А.В. Чистяков, В.И. Шаповалов, Е. Шуклина и другие.

Среди отечественных исследователей академической мобильности следует отметить труды А.А. Нурмагамбетова, Ахметовой и С.К. Ордабаевой, А.А. Куатовой, А.Б. Избасаровой, А. Кауменовой и Малгозаты Уотч и др.

Вопросам трудоустройства выпускников вузов посвящены публикации казахстанских исследователей А.А. Нурмагамбетова, Л.М. Иватовой, Л.А. Хасеновой [1].

Однако в целом результаты анализа разработанности проблемы свидетельствуют о том, что в отечественных научных публикациях вопросы трудоустройства выпускников вузов остаются недостаточно исследованными. В этой связи представляется целесообразным изучение трудоустройства казахстанских выпускников с учетом зарубежного опыта.

Материалы и методы

Основой методологии исследования являются фундаментальные положения классических экономических теорий конкурентоспособности и рынка труда. Данное исследование проведено на основе применения общенаучных методов, сравнительного и статистического анализа данных, законодательных нормативных актов.

В качестве источников были использованы «Стратегия академической мобильности в Республике Казахстан на 2012–2020 гг.», материалы текущего архива и отчеты Центра Болонского процесса и академической мобильности МОН РК (далее – Центр), текущего архива Южно-Казахстанского университета им. М. Ауэзова. Кроме того, источниками явились Глобальный рейтинг трудоустройства выпускников вузов – 2020, Национальный рейтинг востребованности вузов Республики Казахстан – 2020, а также труды зарубежных и отечественных ученых по вопросам академической мобильности и трудоустройства выпускников высших учебных заведений.

Основные положения

Использование результатов рейтинга, проведенного Независимым агентством аккредитации и рейтинга (НААР), позволяет сравнить позиции казахстанских вузов в предоставлении качественного образования, оценить их конкурентоспособность. Данный рейтинг способствует привлечению большего количества обучающихся, служит ориентиром для работодателей при найме выпускников вузов.

Наряду с традиционными критериями оценки качества подготовки студентов в основу проведенного рейтинга вошли: доля студентов и профессорско-преподавательского состава, охваченных программой академической мобильности; степень трудоустройства выпускников в первый год после выпуска, показывающая востребованность выпускников на рынке труда; и степень взаимодействия вуза и работодателей [2].

Результаты

Для регулирования спроса и предложения рабочей силы требуются новые механизмы взаимодействия института образования и существующего рынка труда.

Одной из эффективных мер, способствующих трудоустройству студентов вузов, является прохождение обучающимися зарубежной практики в рамках Программы академической мобильности. В рамках академической мобильности студенты приобретают новые компетенции, получают навыки общения в иной социально-культурной среде [3]. Приобретенные навыки и компетенции, безусловно, расширяют кругозор студентов, повышают их конкурентоспособность на рынке труда и способствуют карьерному росту.

Сегодня в казахстанской системе высшего образования наблюдается ряд позитивных тенденций: расширение академической и управленческой самостоятельности вузов; развитие интернационализации и академической мобильности, в том числе и за счет внебюджетных средств; увеличение числа совместных и дублированных образовательных программ с зарубежными вузами; расширение участия студентов в управлении вузов. С целью учета требований рынка труда, повышения степени трудоустройства выпускников образовательные программы вузов разрабатываются совместно с работодателями с учетом профессиональных стандартов. В настоящее время осуществляется активное сотрудничество с Национальной палатой предпринимателей «Атамекен», другими профессиональными сообществами. Все это способствует росту востребованности выпускников вузов [4].

Согласно «Стратегии академической мобильности в Республике Казахстан на 2012–2020 гг.» важной мерой на пути к совершенствованию инструментов академической мобильности является развитие программ образования, основанных на Национальной рамке квалификации (НРК), в соответствии с Европейской рамкой квалификации (ЕРК), в целях обеспечения устройства на работу, непрерывного образования (обучения в период всей жизнедеятельности)» [5]. В связи с этим показатель трудоустройства выпускников в контексте изучения эффективности программ академической мобильности является важным фактором, отражающим качество образования, его соответствие требованиям рынка труда и уровню развития технологий в различных отраслях экономики [6].

Обсуждение

Интерес представляет рассмотрение роли академической мобильности выпускников казахстанских вузов в процессе их дальнейшего трудоустройства. Для сравнения были рассмотрены некоторые результаты исследований, проводимых на базе Центра Болонского процесса и академической мобильности МОН РК (ЦБПиАМ) в 2012–2013 гг., а также результаты опроса обучающихся в ряде казахстанских вузов, проводимого нами на базе Южно-Казахстанского университета в 2020 г.

Так, на базе ЦБПиАМ был проведен мониторинг по казахстанским вузам за период с 1 января 2013 г. по 1 января 2014 г. с использованием опросника наблюдательной группы Болонского процесса (BFUG) с целью изучения влияния участия выпускников вузов в программах академической мобильности на показатели их дальнейшего трудоустройства. Представленные сведения даны в разрезе различных типов вузов, направлений подготовки, циклов обучения, а также стран и регионов, с вузами которых установлены партнерские отношения. В ходе реализации мониторинга была отмечена высокая активность национальных и государственных вузов. Информацию предоставили 64 вуза, из них 9 национальных, 30 государственных, 1 международный, 9 акционированных и 15 частных [7].

За указанный период в программах академической мобильности приняли участие 912 выпускников, из них 40% (366 чел.) составили выпускники бакалавриата, 60% (546 чел.) – выпускники магистратуры. При этом трудоустроенными, согласно данным вузов, являются 759 чел., то есть 83% от общего числа выпускников, принявших участие в программах академической мобильности. Из них доля бакалавров составляет 35% (262 чел.), доля магистров – 65% (497 чел.). В целом общий процент нетрудоустроенных выпускников составил 7% (60 из 912 чел.), из них 26 бакалавров, 34 магистранта [6].

Среди выпускников казахстанских вузов, прошедших программы академической мобильности, наблюдается тенденция к продолжению обучения (93 из 919 чел., т.е. 10%). При этом большую активность в данном вопросе проявили бакалавры – среди них 78 из 366 чел., то есть 21% от общего числа бакалавров, прошедших программы академической мобильности, поступили в магистратуру. Лишь 3% (15 из 546 чел.) магистрантов после завершения обучения поступили в PhD-докторантуру (рисунок 1) [6].

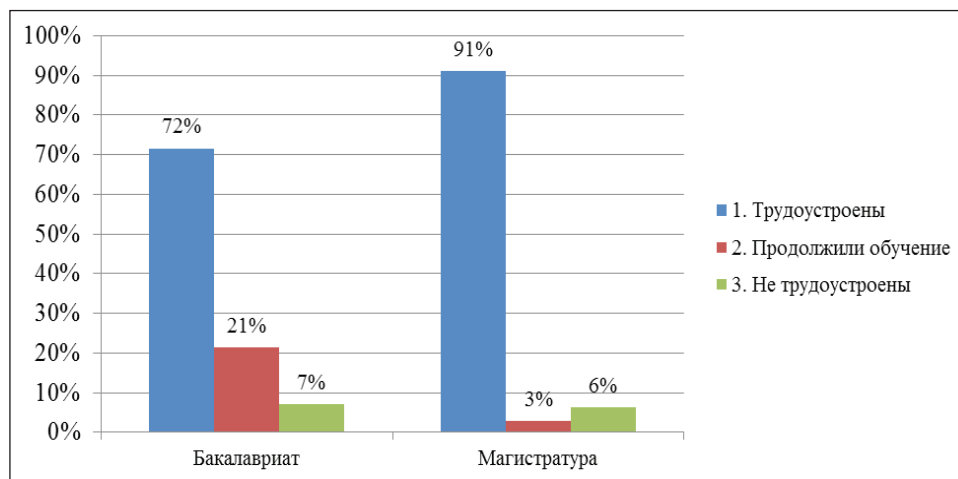

Рисунок 1 – Показатели трудоустройства выпускников, прошедших программы внешней академической мобильности [7]

Наиболее распространенными причинами, по которым выпускники не попали в категорию «трудоустроенные», послужили: продолжение обучения (в магистратуре, PhD-докторантуре или получение второго высшего образования), декретный отпуск, смена места жительства.

В целом же по вузам отмечается высокий общий процент (83%) трудоустройства выпускников, прошедших программы академической мобильности.

Рассмотрим некоторые аспекты роли академической мобильности в повышении возможности трудоустройства выпускников вуза на примере ЮКУ им. М. Ауэзова. В настоящее время данный университет имеет соглашения об академических обменах с 36 вузами Казахстана (в том числе с КазНУ им. аль-Фараби, ЕНУ им. Гумилева, КазНТУ им. К. Сатпаева, КазНАУ, АТУ, КГУ им. Ш. Уалиханова, ПГУ им. С. Торайгырова, СКГУ им. М. Козыбаева) и 35 зарубежными вузами Германии, Австрии, Бельгии, Испании, Италии, Чехии, Польши, Литвы, Латвии и других стран [8].

В период с июня по сентябрь 2020 г. на базе Южно-Казахстанского университета им. М. Ауэзова нами был проведен социологический опрос выпускников 8 казахстанских центральных и региональных вузов, в том числе ЮКУ им. М. Ауэзова (г. Шымкент), КазНУ им. аль-Фараби, КазНПУ им. Абая, (г. Алматы), МКТУ им. Яссауи, ЕНУ им. Л. Гумилева (г. Нур-Султан), ПГУ им. Торайгырова (г. Павлодар), КГУ им. Ш. Уалиханова, ЗКГУ им. М. Утемисова (г. Уральск), ВКТУ им. Д. Серикбаева. Всего было опрошено 570 респондентов – студентов и выпускников вузов из разных регионов страны, из них 120 респондентов ЮКУ. В программах академической мобильности участвовали студенты 2-3 курсов, имеющие высокий GPA (не ниже 3,5).

На рисунке 2 (стр. 212) представлены результаты ответов респондентов по продолжительности поиска работы по окончании вуза.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что большинство респондентов – 39% – смогли трудоустроиться в течение 3 месяцев после окончания вуза, в течение 6 месяцев нашли работу 8% опрошенных, в течение года – 9%. Суммарно 56% (более половины) от всего количества опрошенных смогли устроиться на работу. Кроме того, большинство из 43% ответивших «другое», написали, что они устроились на практическую работу еще в процессе обучения. Таким образом, большинство выпускников вузов, прошедших обучение по программе академической мобильности в зарубежных вузах, достаточно быстро смогли трудоустроиться. В то же

время, согласно полученным результатам опроса, видно, что только 1% выпускников не нашли работу в течение года. Полагаем, что это связано не только с отсутствием или низким качеством компетенций, приобретенных в вузе, но также имеют место проблемы со здоровьем, личные причины и т.д. В частности, выпускники указывают на такие причины, как продолжение обучения (в магистратуре, PhD-докторантуре или получение второго высшего образования), декретный отпуск, смена места жительства и др.

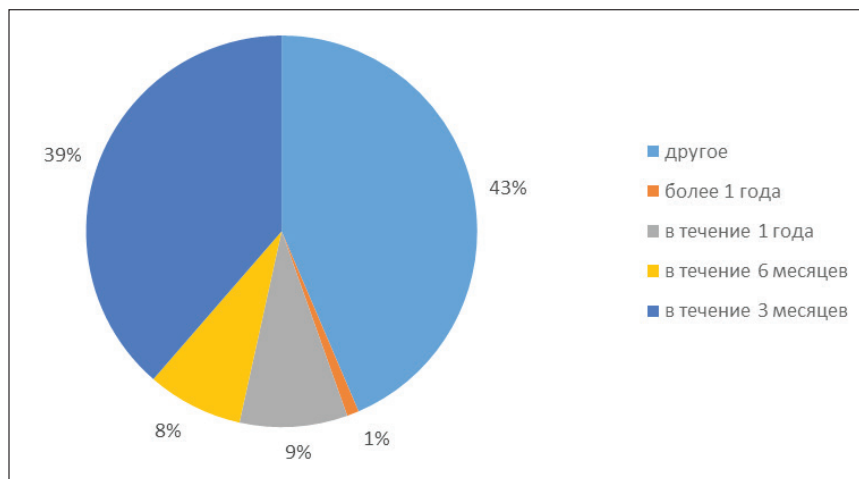

Рисунок 2 – В течение какого периода вы смогли трудоустроиться?

Интерес представляет вопрос о том, смогли ли выпускники трудоустроиться по специальности, которая была получена в вузе (рисунок 3).

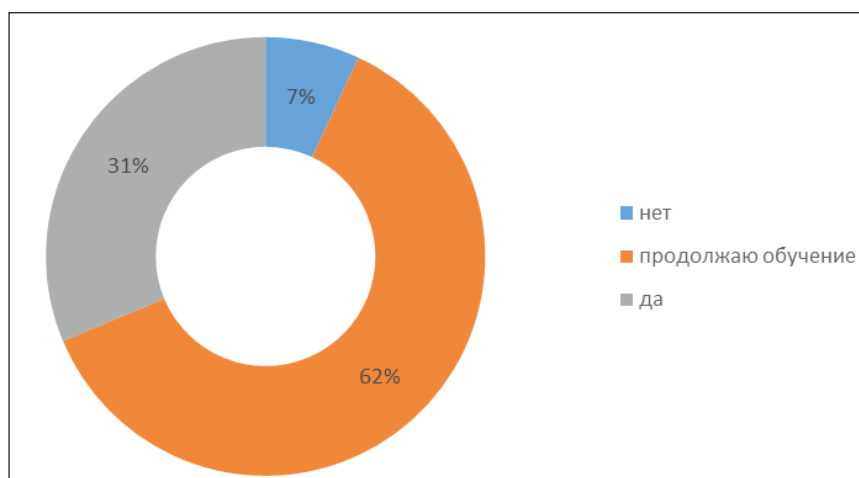

Рисунок 3 – Вы работаете по специальности, полученной в вузе?

Анализ данных показал, что 93% либо работают по специальности, либо продолжают обучение. Лишь 7% сменили профессию.

Следует отметить, что по результатам опроса, проведенного нами в 2020 г., несмотря на то, что большинство респондентов высоко оценивают качество зарубежного образования, 6% опрошенных студентов, наоборот, оценили качество обучения в отечественном университете выше, чем в зарубежном вузе, в котором они обучались по программе академической мобильности. Казалось бы, надо радоваться качеству казахстанского высшего образования. Но более детальный анализ показывает, что такой результат в значительной мере обусловлен тем, что из-

за отсутствия финансирования обучения не всегда выбирается сильный вуз-партнер: оплачивается зачастую дорога в оба конца, виза. Это в определенной степени сказывается на качестве получаемых знаний и компетенций выпускников вузов.

Среди важнейших мер, необходимых для повышения эффективности академической мобильности, большинство респондентов (62%) отмечают увеличение финансирования программы академической мобильности, разработку программы академической мобильности совместно с потенциальными работодателями (45%). На наш взгляд, это позволит обратить внимание на приобретение актуализированных для рынка труда знаний и навыков.

Заключение

Проведенный анализ позволил сделать некоторые выводы.

Во-первых, важным является своевременное информирование студентов о предлагаемых программах и зарубежных вузах, включенных для реализации академической мобильности. Недостаток информации не позволяет расширить круг потенциальных участников программы, тем самым снижает ее эффективность.

Во-вторых, касательно финансового аспекта следует учитывать, что государственное финансирование программы академической мобильности включает расходы на перелет, проживание, питание и визовые расходы. Плата за обучение не предусматривается. То есть отправляющий вуз должен иметь зарубежного партнера, который не требует оплаты за обучение. Данный фактор резко сужает круг вузов, где студент может пройти обучение по программе академической мобильности. И это, несомненно, сказывается на эффективности программы. В этой связи считаем, что в Программе академической мобильности по аналогии с программой «Боллашак» необходимо предусматривать покрытие всех расходов, в том числе и плату за обучение.

В-третьих, с учетом вышеизложенного полагаем, что вузам необходимо усилить работу по оказанию содействия в трудоустройстве на основе взаимовыгодного партнерства с работодателями, а также обеспечить соответствие приобретаемых студентами компетенций за рубежом требованиям рынка труда Казахстана.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Нурмагамбетов А., Иватова Л., Хасенова Л. Образовательная миграция в контексте совершенствования системы высшего образования Республики Казахстан // Казахстан-Спектр. – 2021. – Том 97, № 1. – С. 25–41.
- 2 Национальный рейтинг востребованности вузов Республики Казахстан – 2020 // Казахстанская правда. – 2020. – 15 мая // <https://kazpravda.kz/fresh/view/natsionalnii-reiting-vostrebovannosti-vuzov-rk-2020>. (дата обращения: 18.02.2021).
- 3 Нурмагамбетов А.А. Академическая мобильность вузов Казахстана: состояние и перспективы // Академическая политика вуза в условиях академической и управленческой самостоятельности. – Алматы. – 2017. – С. 21–26.
- 4 Материалы текущего архива Центра Болонского процесса и академической мобильности МОН РК. Аналитический отчет 2020 г.
- 5 Стратегия академической мобильности в Республике Казахстан на 2012–2020 гг. // Текущий архив Центра Болонского процесса и академической мобильности МОН РК.
- 6 Нурмагамбетов А.А., Идиятова Ю.М. Национальная рамка квалификаций: мировые тенденции // Қазақстанның жоғары мектебі. Высшая школа Казахстана. – 2017. – № 3. – С. 31–33.
- 7 Аналитический отчет Центра Болонского процесса и академической мобильности МОН РК. – Астана, 2013 // Текущий архив Центра Болонского процесса и академической мобильности МОН РК.
- 8 Отчет о проделанной работе Центра Болонского процесса и академической мобильности ЮКУ за 2019–2020 уч. г. – Шымкент, 2020 // Текущий архив Центра Болонского процесса и академической мобильности ЮКУ.

REFERENCES

- 1 Nurmagambetov A., Ivatova L., Hasenova L. (2021) Obrazovatel'naja migracija v kontekste sovershenstvovaniya sistemy vysshego obrazovaniya Respubliki Kazahstan // Kazahstan-Spektr, Tom 97, No. 1, pp. 25–41.
- 2 Nacional'nyj rejting vostrebovannosti vuzov Respubliki Kazahstan – 2020 // Kazahstanskaja pravda. – 2020. – 15 maja // <https://kazpravda.kz/fresh/view/natsionalnii-rejting-vostrebovannosti-vuzov-rk-2020>. (data obrashheniya: 18.02.2021).
- 3 Nurmagambetov A.A. (2017) Akademicheskaja mobil'nost' vuzov Kazahstana: sostojanie i perspektivy // Akademicheskaja politika vuza v uslovijah akademicheskoy i upravlencheskoj samostojatel'nosti. Almaty, pp. 21–26.
- 4 Materialy tekushhego arhiva Centra Bolonskogo processa i akademicheskoy mobil'nosti MON RK. Analiticheskij otchet 2020 g.
- 5 Strategija akademicheskoy mobil'nosti v Respublike Kazahstan na 2012–2020 gg. // Tekushhij arhiv Centra Bolonskogo processa i akademicheskoy mobil'nosti MON RK.
- 6 Nurmagambetov A.A., Idijatova Ju.M. (2017) Nacional'naja ramka kvalifikacij: mirovyje tendencii // Kazakstannyñ zhoǵary mektebi. Vysshaja shkola Kazahstana, No. 3, pp. 31–33.
- 7 Analiticheskij otchet Centra Bolonskogo processa i akademicheskoy mobil'nosti MON RK. Astana, 2013 // Tekushhij arhiv Centra Bolonskogo processa i akademicheskoy mobil'nosti MON RK.
- 8 Otchet o prodelannoj rabote Centra Bolonskogo processa i akademicheskoy mobil'nosti JuKU za 2019–2020 uch. g. Shymkent, 2020 // Tekushhij arhiv Centra Bolonskogo processa i akademicheskoy mobil'nosti JuKGU.

Л.А. ХАСЕНОВА,¹

докторант.

e-mail: laura_ok_uco@mail.ru

А.А. НҰРМАҒАМБЕТОВ,²

с.ғ.д., профессор.

e-mail: anurmag@mail.ru

Г.Т. УРАНХАЕВА,^{3*}

с.ғ.д., доцент.

*e-mail: Livatova54@mail.ru

¹Оңтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан, Шымкент қ.

²ҚР БЖҒМ Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

³«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

СЫРТҚЫ АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНА ҚАТЫСҚАН ЖОО ТҮЛЕКТЕРІН ЖҰМЫСҚА ОРНАЛАСТЫРУ

Андатпа

Зерттеудің өзектілігі қазақстандық ЖОО түлектерінің академиялық ұтқырлықтың олардың жұмысқа орналасуындағы бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы рөлін түсіну қажеттілігімен анықталады. Мақаланың мақсаты – сыртқы академиялық ұтқырлық бағдарламасынан өткен университет түлектерінің жұмыспен қамтылуын талдау. Қазақстандық жоғары оқу орындары түлектерінің оларды одан әрі жұмысқа орналастыру процесінде академиялық ұтқырлықтың рөлін зерттеу Министрліктің Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы негізінде жүргізілген кейбір зерттеу нәтижелерін талдау негізінде жүргізілді. 2012–2013 жылдардағы ҚР БЖҒМ Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы (БПЖАҰ), сондай-ақ бірқатар қазақстандық жоғары оқу орындарындағы студенттер арасында Оңтүстік Қазақстан университетінің базасында авторлар 2020 ж. жүргізген сауалнама нәтижелері. Университет түлектерінің академиялық ұтқырлығы тиімділігінің артуына әсер ететін әр түрлі факторлар мен шараларды талдау жүргізілді. Сауалнама нәтижесінде шетелдік жоғары оқу орындарында академиялық ұтқырлық бағдарламасы бойынша білім алған университет түлектерінің көпшілігі тез жұмыс таба алатындығы анықталды. Білім беруді қаржыландырудың

жетіспеушілігі студенттердің академиялық ұтқырлық бағдарламасы бойынша тағылымдамадан өту үшін әрдайым күшті серіктес университетті таңдауына ықпал ете бермейді деген қорытындыға келді. Зерттеу нәтижесінде авторлар жоғары оқу орындарына жұмыс берушілермен өзара тиімді серіктестік негізінде жұмысқа орналасуға жәрдемдесу жөніндегі жұмысты күшейту, сондай-ақ студенттердің шетелде алған құзыреттерінің Қазақстанның еңбек нарығының талаптарына сәйкестігін қамтамасыз ету қажеттігі туралы ұсыныс айтты.

Тірек сөздер: түлектерді жұмысқа орналастыру, нарық, қажеттілік, академиялық ұтқырлық, бағдарлама, бәсекеге қабілеттілік, тиімділік.

L.A. KHASENOVA,¹

PhD student.

e-mail: laura_ok_uko@mail.ru

A.A. NURMAGAMBETOV,²

d.p.s., professor.

e-mail: anurmag@mail.ru

G.T. URANKHAEVA,^{3*}

d.p.s., associate professor.

*e-mail: Livatova54@mail.ru

¹South Kazakhstan University, Kazakhstan, Shymkent

²Center for the Bologna Process and Academic Mobility
of the Ministry of Education and Science
of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan

³Turan University, Kazakhstan, Almaty

EMPLOYMENT OF UNIVERSITY GRADUATES PARTICIPATING IN EXTERNAL ACADEMIC MOBILITY PROGRAMS

Abstract

The relevance of the study is determined by the need to understand the role of academic mobility of graduates of Kazakhstani universities in increasing their competitiveness in employment. This article is devoted to the analysis of the employment of university graduates who have had external academic mobility programs. The study of the role of academic mobility of graduates of Kazakhstani universities in the process of their further employment was carried out on the basis of an analysis of some research results conducted on the basis of the Center for the Bologna Process and Academic Mobility of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (CBP&AM) in 2012–2013, as well as the results of a survey of students in a number of Kazakhstani universities conducted by the authors on the basis of the South Kazakhstan University in 2020. The analysis of various factors and measures influencing the increase in the efficiency of academic mobility of university graduates is carried out. As a result of the questionnaire survey, it was found that the majority of university graduates who were trained under the program of academic mobility in foreign universities were able to find a job rather quickly. It is concluded that the lack of funding for tuition does not always contribute to the choice of a strong partner university by students for internship under the academic mobility program. As a result of the study, the authors made a proposal that universities need to strengthen their work to assist in employment on the basis of mutually beneficial partnerships with employers, as well as to ensure that the competencies acquired by students abroad meet the requirements of the labor market in Kazakhstan.

Key words: employment of graduates, market, demand, academic mobility, program, competitiveness, efficiency.

FTAXP 06.81.23
ӘОЖ 338.012

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-216-223>

А.Б. ИСКАКОВА,^{1*}

докторант.

*e-mail: adi.iskakova@gmail.com

Г.Ж. НУРМУХАНОВА,¹

э.ғ.д., профессор.

e-mail: g.nurmukhanova@turana-edu.kz

РОЛАНД ГИЗЕ,²

э.ғ.д., профессор.

e-mail: R.giese@hszg.de

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Циттау университеті, Германия, Циттау қ.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ БАСҚАРУДЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМІНІҢ ТИІМДІЛІГІН САЛЫСТЫРМАЛЫ БАҒАЛАУ

Андатпа

Мақалада университеттердегі интеграциялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмінің тиімділігін бағалау әдістемесі талқыланады. Жоғары білім беруді дамытудың қазіргі заманғы жағдайында әлемдік ғылымның назары осы саладағы интеграция процестеріне көбірек аударылуда. Бұл процестердің жоғары білім беру саласына қатты әсер еткені соншалық, «интеграция», «интернационализация», «жаһандану» сияқты терминдер жоғары білім саласында байқалатын әртүрлі процестерді ажырататын ұғымдарға қарағанда синонимге айналуға. Жоғары білімнің жаһандануы мен интернационалдануының дамуы жағдайында университеттің білім беру саласында ғана емес, сонымен қатар университеттің де сапалы және тиімді дамуына ықпал ететін трансформацияларды енгізу процестері, шаралары мен әдістері мен ғылым маңызды болып келеді. Осыған байланысты, бұл интеграциялық процестерді жүзеге асырудың тетігі, дәлірек айтсақ, жоғары білім берудің тиімділігін, білім сапасын арттыруға ықпал ететін басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігі жақын және мұқият зерттеу объектісіне айналады. Интеграциялық процестердің дамуы жоғарғы оқу орындар үшін бәсекелестік ортаны қалыптастырады, бұл университеттегі ұйымдастырушылық және экономикалық басқару механизмін бизнес-процесс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, алайда тек білім беру ретінде тек университетке ғана тән тиісті ерекшеліктерді ескере отырады.

Тірек сөздер: жоғары білім, жаһандану, білім беру, бизнес, сапа, бағалау, тиімділік, ЖОО-лардың бәсекеге қабілеттілігі.

Кіріспе

Жоғары білім беру нарығының қазіргі даму жағдайында интеграциялық процестер білім беру ортасының барлық қатысушыларын қамтиды және ғылыми зерттеулерді қажет ететін өзекті және маңызды мәселелерді тудырады. Сонымен бірге, пікірталас тақырыбы негізін келесі сұрақтар: жаһандану мен интеграция процестері, білім мен бизнестің интеграциясы, еуропалық кеңістікке интеграциялау және т.б. құрайды. Алайда, нәтижесінде нақты міндеттер азаймайды, керісінше, жаңа сұрақтар мен проблемалар көбейеді. Сонымен қатар, проблемалардың түп-төркіні интеграциялық процестерді қалай жүзеге асырылатындығында және жаңа деңгейге жету үшін белгілі бір университетте қандай элементтерді дамыту керек екендігінде болып табылады.

Негізгі ережелер

Микродеңгейдегі талдаудың бір мүмкіндігі – интеграциялық үдерістерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмінің тиімділігін бағалау деп білеміз, бұл университетте

енгізілген және жұмыс істейтін механизмнің дамуына ықпал ететіндігін түсінуге мүмкіндік береді.

Жоғары білім беру жүйесіндегі интеграциялық процестер барлық университеттерге әсер ететіні белгілі. Алайда олардың кейбіреулері бұл процестерге көбірек бейім, бұл университеттер бәсекеге қабілетті болып келеді, олардың беделі артып келеді, студенттер саны көбейеді және т.б. Мұндай университеттерде, әдетте, бірінші тарауда талқыланған интеграциялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмі тиімді жұмыс істейді. Басқа университеттер бұл процестермен аз қамтылған және, әдетте, «көшбасшылардан» айтарлықтай артта қалады. Сонымен бірге, интеграциялық үдерістер қай университетті көбірек қамтығанын және сонымен бірге оның дамуына оң әсерін тигізетінін және қай университеттерге жатпайтынын қалай түсінуге болатыны жайында сұрақ туындайды. Мұның барлығы университет қызметіне интеграциялық процестердің әсерін бағалау әдістемесін қалыптастыру қажеттілігіне әкеледі. Дәлірек айтқанда, университеттегі интеграциялық процестер механизмінің тиімділігін анықтау.

Материалдар мен әдістер

Қазіргі уақытта мұндай әдістеме жоқ, дегенмен қажетті әдіснамалық тәсілді қалыптастыруға негіз болатын бірнеше эконометриялық әдістер бар. Атап айтқанда, детерминирленген факторлық модельдер, индикаторлардың алгебралық қосындысын, яғни аддитивті модельді қолдану мүмкіндігі қызығушылық тудырады.

Қосымша тиімділік моделі жалпы тиімділікті i -ші көрсеткіш индикаторларының өнімі мен i -ші параметрдің маңыздылығын қарастырылған индикаторлар санына бөлу арқылы бағалайды. Сондықтан қалыптастыратын интеграциялық процестердің тиімділігін бағалау моделі индексті аддитивті болады.

Университеттегі интеграциялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмін жүзеге асыру үкіметке, жұмыс берушілерге, оқытушыларға, қамқоршылық кеңес мүшелеріне, академиялық пәндерге және студентке тәуелді болады, оның қызмет етуінің кешенділігі үшін негізді оқыту, зерттеу және қызмет көрсету үрдісі жасайды.

Алдымен осы категориялардың әрқайсысы үшін негізгі көрсеткіштерді белгілейік, оларды бағалау индекс әдісімен жүзеге асырылады. Мысалы, оқыту категориясының i -ші көрсеткіші келесідей бағаланады:

$$T_i = \frac{T_{ij}}{N}, \quad (1)$$

мұнда

T_i – i -ші интеграция тиімділігінің көрсеткіші;

T_{ij} – j -ші ЖОО тиімділік көрсеткішінің факторы;

N – j -ші факторының жалпы көрсеткіші.

Өз кезегінде, оқыту категориясының жалпы көрсеткіші i -ші нәтиже көрсеткіштерінің қосындысына тең болады. Сол сияқты зерттеу және қызмет санаттарының тиімділік көрсеткіштері бағаланады.

Бұл жағдайда оқыту категориясының жалпы көрсеткіші келесідей бағаланады:

$$T = \sum_{i=1}^9 T_i * q_i, \quad (2)$$

мұнда

q_i – i -ші интеграция тиімділігінің көрсеткішінің мәні

Зерттеу және қызмет көрсету санаттары да дәл осылай бағаланады. Тиімділік – университеттегі интеграциялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмінің тиімділігін тікелей көрсетеді. Осыған байланысты тиімділікті бағалау тетіктің тиімділігін айқын көрсетеді. 1-кестеде (б. 218) оқыту, зерттеу және қызмет ету категорияларының негізгі факторлары, сондай-ақ оларды бағалау әдістемесі келтірілген.

Кесте 1 – ЖОО-да интеграциялық процестерді басқару механизмінің тиімділік көрсеткіштерін бағалау әдістемесі

Көрсеткіші	Бағалау әдістемесі
T	Teaching ($\sum_{i=1}^9 T_i * q_i$)
Ti1	Қос дипломдарды қоса алғанда, бірлескен білім беру бағдарламаларының саны / университеттегі білім беру бағдарламаларының жалпы саны
Ti2	Халықаралық аккредитациядан өткен білім беру бағдарламаларының саны / университеттегі білім беру бағдарламаларының жалпы саны
Ti3	ҚОҚМ курстарының саны, соның ішінде Coursera, EdX, KhanAcademy және т.б. білім беру платформаларында / қашықтық форматтағы курстардың жалпы саны
Ti4	Университетте кемінде алты ай (1 семестр) оқытатын шетелдік жетекші профессорлардың саны / университеттегі оқытушылар құрамының жалпы саны
Ti5	Шетелдік университетте кемінде алты ай оқытатын жетекші профессорлар саны (1 семестр) / университеттегі оқытушылар құрамының жалпы саны
Ti6	Университетте кемінде алты ай (1 семестр) оқытын шетелдік студенттер саны / университеттегі студенттердің жалпы саны
Ti7	Шығыс студенттердің ұтқырлығы (шетелде кемінде алты ай оқытын студенттер саны (1 семестр)) / университеттегі студенттердің жалпы саны
Ti8	Шетелдік студенттерге арналған оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдардың болуы / университетте жарияланған оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдардың жалпы саны
Ti9	Бірлескен білім беру бағдарламаларына түскен студенттер саны / ЖОО студенттерінің жалпы саны
R	Research ($\sum_{i=1}^6 R_i * q_i$)
Ri1	Университеттегі зерттеушілер саны / университеттегі профессорлық-оқытушылық құрамның жалпы саны
Ri2	Бірлескен ғылыми жобалар саны / университет қатысатын ғылыми жобалардың жалпы саны
Ri3	Web of Science және Scopus ғылыми-метрикалық мәліметтер базасында жарияланған ғылыми мақалалар саны / университеттегі басылымдардың жалпы саны
Ri4	Шетелдік ғалымдармен бірге жарияланған ғылыми мақалалар саны (Web of Science және Scopus ғылыми-метрикалық мәліметтер базасына кірмейді) / университеттегі басылымдардың жалпы саны
Ri5	Ұйымдастырылған және өткізілген халықаралық конференциялар, семинарлар, дөңгелек үстелдер саны / университетте өткізілген ғылыми іс-шаралардың жалпы саны
Ri6	Бірлескен ғылыми жобалардың бірлескен қаржыландыруы / университеттегі бірлескен ғылыми жобалардың жалпы көлемі
S	Service ($\sum_{i=1}^4 S_i * q_i$)
Si1	Университеттегі интеграциялық процестерді жүзеге асыруға жауап беретін университеттің интеграциялық стратегиясының болуы
Si2	Университеттегі Интернетке қосылған компьютерлер саны / студенттердің жалпы саны
Si3	Университеттің базасында бөгде ұйымдар құрған зертханалардың, ғылыми орталықтардың, технологиялық парктердің, инкубаторлардың және т.б.) саны / университеттегі ғылыми-зерттеу инфрақұрылымының жалпы саны
Si4	Университеттің халықаралық студенттерге бөлетін гранттар мөлшері / университеттегі студенттер гранттарының жалпы саны
Ескертпе – [1] дереккөз негізінде автормен құрастырылған.	

1-кестеде q_i – индикаторлар санатындағы әрбір коэффициенттің мәні. Көрсеткіштердің маңыздылығын анықтау үшін қайтадан сараптамалық бағалау әдісін қолданамыз. Бұл жағдайда маңыздылық 0-ден 1-ге дейінгі аралықта бағаланады, берілген университет үшін көрсеткіштің мәні неғұрлым көп болса, көрсеткіш соғұрлым жоғары болады. Сонымен, респонденттердің деректерін орташа өлшенген бағалау 2-кестедегі әрбір индикатор үшін маңыздылық индикаторын анықтайды. Әр сала үшін маңыздылықтың сомасы 1-ге тең екендігін ескеру қажет.

Анықтаған категориялар көрсеткіштерінің маңыздылығын анықтау үшін жоғарыда аталған университеттердің басшылығы, профессорлық-оқытушылық құрамы мен студенттері арасында сауалнама жүргізілді.

Университеттегі интеграциялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмі тиімділігінің жалпы көрсеткіші оқыту, зерттеу және қызмет көрсетудің әр категориясының көрсеткіштерінің жиынтығы ретінде бағаланады:

$$\Xi = \sum_{i=1}^3 (T, R, S) \quad (3)$$

Университеттегі интеграциялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмінің тиімділігін бағалаудың ұсынылған әдістемесі келесі кезеңдерден тұрады:

Интеграциялық процестер дамуының негізгі көрсеткіштерін талдау;

- ♦ интеграцияны басқару механизмінің тиімділігіне әсер ететін факторларды қалыптастыру;
- ♦ әр категория бойынша коэффициенттерді есептеу: оқыту, зерттеу және қызмет көрсету;
- ♦ санаттағы әр көрсеткіштің маңыздылығын анықтау;
- ♦ университеттегі интеграциялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмі тиімділігінің жалпы индикаторын анықтау.

Нәтижелер

Алынған нәтижелерді түпкілікті түсіндіру мақсатында біз Харрингтонның ауызша-сандық шкаласына сүйене отырып, басқару механизмінің тиімділігін бағалау үшін тиісті шкаланы ұсындық. Бұл шкала – ішінара жауаптардың табиғи мәндерін өлшемсіз артықшылық шкаласына (психофизикалық шкала) түрлендіретін жалпыланған функция [2]. Айта кететін жайт, іс жүзінде барлық университеттер интеграциялық басқару тетіктерін енгізіп отыр және бұл бағалауды SPACE талдауынсыз жүргізуге болады. Тиімділікті бағалау университетте интеграция механизмдерін іске асырудың бақылау процесі ретінде де жүзеге асырылуы мүмкін. Осылайша, біздің ұсынған нұсқамыз келесідей (2-кесте).

Кесте 2 – Университеттегі интеграцияны басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмінің тиімділігін бағалау нәтижелерін интерпретациялау шкаласы

Интервал	Тиімділік деңгейі	Түсіндіру
1,00 – 0,80	Өте жақсы	Университеттегі интеграциялық процестерді басқару механизмінің тиімділігінің жоғары деңгейі. Басқару механизмі толығымен енгізілген, нәтижесінде интеграцияның білім беру, ғылыми және инфрақұрылымдық деңгейлері жақсы дамыған. Академиялық және студенттердің ұтқырлығы озық тәжірибе алмасуға, сондай-ақ шет елдердің жетекші университеттерімен және ғылыми ұйымдарымен бірлескен зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді. Оқытудың инновациялық әдістері студенттердің дағдылары мен практикалық дағдыларын дамыту үшін қолданылады. Білім, ғылым және бизнестің интеграциясы, пәнаралық интеграция бар. Университет интеграциялық процестерді жүзеге асырудың белсенді саясатын жүргізеді
0,80 – 0,63	Жақсы	Университеттегі басқару механизмінің тиімділігінің жоғары деңгейі. Басқару тетігі кейбір аспектілерде пайда болған олқылықтарға қарамастан толықтай енгізілген. Интеграция деңгейлерінің бірі дамымаған (білім беру, ғылыми немесе инфрақұрылымдық). Қандай интеграцияның зардап шегетініне байланысты проблемалық нүктелерді анықтап, оларды белсендіру қажет.

2-кестенің жалғасы

0,63 – 0,37	Қанағаттанарлық	Тиімділіктің орташа деңгейі. Интеграцияны басқару механизмі толығымен енгізілмеген. Оқу орнында кіретін мобильділік, оқытудың интерактивті әдістерін қолдану немесе зерттеу мен жариялауда проблемалар туындауы мүмкін екенін атап өтуге болады. Интеграцияның ғылыми және білім деңгейлері нашар дамыған. Инфрақұрылымдық проблемалар бар
0,37 – 0,20	Жаман	Басқару механизмі тиімділігінің төмен деңгейі. Таңдалған басқару тетігі шамалы түрде жүзеге асырылады. Интеграцияның екі деңгейі іс жүзінде дамымаған. Университетте интерактивті енгізу проблемалары бар
0,20 – 0,00	Өте жаман	Университетте интеграциялық процестердің дамуының басталуы ғана бар. Интеграциялық процестерді басқару механизмі мүлдем жүзеге асырылмаған. Интеграцияны жүзеге асыратын негізгі іс-шаралар инфрақұрылым сияқты жоқ
Ескертпе – Автормен құрастырылған.		

2-кестеде келтірілген интерпретацияларға сәйкес белгілі бір университетте қолданылатын басқару механизмінің тиімділігін бағалауға болады. Түсіндірмелер ауқымы тек талданған университеттердегі жағдайды көрсетеді. Жұмыс істемейтін проблемалық нүктелерді анықтау үшін қосымша талдау қажет. Бұл болашақта университеттердегі интеграциялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмін қалыптастыру мен жүзеге асырудың негізгі бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

Сонымен, соңғы 5 жылдағы Д. Серікбаев атындағы ШҚМТУ-де ұсынылған әдістеме бойынша механизмнің тиімділігін бағалайық (3-кесте).

Кесте 3 – Д. Серікбаев атындағы ШҚМТУ-да интеграциялық басқару механизмінің тиімділігін бағалау нәтижелері

Көрсеткіштер	2015–2016	2016–2017	2017–2018	2018–2019	2019–2020
	1	2	3	4	5
T	0,00797	0,02118	0,02417	0,03997	0,04022
Ti1 * qi	0,0011	0,0011	0,0022	0,0066	0,0066
Ti2 * qi	0,0057	0,019	0,019	0,0304	0,0304
Ti3 * qi	0	0	0	0	0
Ti4 * qi	0,00117	0	0,00052	0	0
Ti5 * qi	0	0	0	0	0
Ti6 * qi	0	0,00108	0,00204	0,0024	0,0024
Ti7 * qi	0	0	0,00032	0,00048	0,00064
Ti8 * qi	0	0	0	0	0
Ti9 * qi	0	0	0,00009	0,00009	0,00018
R	0,3399	0,2708	0,3315	0,2833	0,3448
Ri1 * qi	0,0033	0,0044	0,0044	0,0066	0,0088
Ri2 * qi	0	0	0	0	0
Ri3 * qi	0,1378	0,117	0,1378	0,1482	0,2132
Ri4 * qi	0,0988	0,0494	0,0893	0,0285	0,0228
Ri5 * qi	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Ri6 * qi	0	0	0	0	0
S	0,0253	0,2999	0,2976	0,3321	0,3298

2-кестенің жалғасы

Si1 * qi	0	0,27	0,27	0,27	0,27
Si2 * qi	0,0253	0,0299	0,0276	0,0621	0,0598
Si3 * qi	0	0	0	0	0
Si4 * qi	0	0	0	0	0
Э	0,37317	0,59188	0,65327	0,65537	0,71482
Деңгейі	Қанағат	Қанағат	Жақсы	Жақсы	Жақсы
Ескертпе – Автормен құрастырылған.					

Кестедегі есептеулер Excel (1) – (3) формулалары бойынша жүргізілді.

3-кестеде көрсетілген бағалау нәтижелері көрсеткендей, Д. Серікбаев атындағы ШҚМТУ-да интеграциялық процестерді басқару механизмінің тиімділік деңгейі жыл сайын артып келеді. Егер бастапқыда 2015–2017 жж. деңгей қанағаттанарлық болды, содан кейін 2018 жылдан бастап тиімділік «жақсы» деңгейінде бағаланады, бұл интеграциялық механизмді жүзеге асыруға қатысты университеттің қызметін оң сипаттайды [3].

Қарастырылып отырған алғашқы жылдары шетелдік студенттерді университетте оқуға тарту, сондай-ақ сыртқа шығатын ұтқырлық проблемалары туындады. Сонымен қатар, университетте талданған 5 жыл ішінде ҚОҚМ курстары дамымады, шетелдік университеттерде дәріс оқитын профессорлар болмады және шетелдік студенттерге арналған арнайы әдебиеттер әзірленбеді. Бұл факторлар университеттің білім беру деңгейінің төмен болуына ықпал етті.

Қарастырылып отырған барлық кезеңдегі ғылыми бағытта отандық сипаттағы ғылыми зерттеулердің едәуір көлеміне қарамастан, бірлескен ғылыми жобалар болған жоқ, сонымен қатар ғылыми зерттеулерді қаржыландырудың төмендігі себеп болды. Осы бағытты бағалау.

Сонымен, кейінгі жылдардағы тиімділік деңгейінің жоғарылауы сапалы емес, сандық болып табылады, бұл аккредиттелген білім беру бағдарламалары санының өсуіне, студенттердің ұтқырлығының өсуіне және нөлдік емес әсер ететін басылымдар көлемінің артуына байланысты фактор.

Талқылаулар

Қазақстанның жоғары оқу орындарындағы интеграциялық үдерістерді басқару механизмінің тиімділігін бағалау келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Біріншіден, білім беру деңгейінің жоғары көрсеткіштеріне ие, бұл өте жоғары ұтқырлыққа мүмкіндік береді. Бұл университеттегі интеграциялық процестерді басқарудың тиімді ұйымдық-экономикалық механизмі туралы куәландырады.

Екіншіден, Д. Серікбаев атындағы ШҚМТУ материалдық-техникалық жағынан жоғары деңгейге ие. Ұйымдастыру саласында да, ресурстарды қаржылай бөлуде де тиімді басқару элементтерін енгізу Д. Серікбаев атындағы ШҚМТУ өзін-өзі қамтамасыз етудің жоғары деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

Үшіншіден, Д. Серікбаев атындағы ШҚМТУ интеграциялық процестерді дамытуға ашық. Бұл бағалау қарастырылып отырған университеттегі интеграциялық үдерістерді басқару механизмінің тиімділігі туралы жалпы көрініс беретіндіктен, интеграция деңгейіне әсер ететін факторларға неғұрлым егжей-тегжейлі талдау жүргізу қажет.

Қорытынды

Сапалық көрсеткіштерді сандық бағалауға негізделген университеттердегі интеграциялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмінің тиімділігіне ұсынылған бағалау қазіргі уақытта Қазақстанның жекелеген университеттеріндегі интеграциялық процестерді басқару деңгейін айқын көрсетті және мүмкіндік берді. Жеке университеттерде интеграциялық басқару механизмін жүзеге асыру бюджеттік ресурстарға қаржылық тәуелсіздікке, сондай-ақ табиғи бәсекеге қабілетті білім беру ортасын қамтамасыз етуге байланысты жылдам қарқынмен жүзеге асырылатындығын анықтайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Байкенов Ж.Е., Конопьянова Г.А. Оценка эффективности управления процессами интеграции в вузах Казахстана // Статистика, учет и аудит. – 2018. – № 4(71). – С. 90–96.
- 2 Шкала и функция желательности Харрингтона. <http://studentpmr.ru> 28.04.2018
- 3 Официальный сайт ВКГУ им. Д. Серикбаева. <https://www.ektu.kz> 29.04.2018
- 4 Официальный сайт EUR-ACE Label. <https://en.wikipedia.org> 28.04.2018
- 5 Официальный сайт ВКГУ им. С. Аманжолова. <https://www.vkgu.kz> 30.04.2018
- 6 Официальный сайт КАСУ. <http://www.kafu.kz> 30.04.2018

REFERENCES

- 1 Bajkenov Zh.E., Konop'janova G.A. (2018). Ocenka jeffektivnosti upravlenija processami integracii v vuzah Kazahstana // Statistika, uchet i audit, No. 4(71), pp. 90–96.
- 2 Shkala i funkcija zhelatel'nosti Harringtona. <http://studentpmr.ru> 28.04.2018
- 3 Oficial'nyj sajt VKGTU im. D. Serikbaeva. <https://www.ektu.kz> 29.04.2018
- 4 Oficial'nyj sajt EUR-ACE Label. <https://en.wikipedia.org> 28.04.2018
- 5 Oficial'nyj sajt VKGU im. S. Amanzholova. <https://www.vkgu.kz> 30.04.2018
- 6 Oficial'nyj sajt KASU. <http://www.kafu.kz> 30.04.2018

А.Б. ИСКАКОВА,^{1*}

докторант.

*e-mail: adi.iskakova@gmail.com

Г.Ж. НУРМУХАНОВА,¹

д.э.н., профессор.

e-mail: g.nurmukhanova@turau-edu.kz

РОЛАНД ГИЗЕ,²

д.э.н., профессор.

e-mail: R.giese@hszg.de

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

²Университет Циттау, Германия, г. Циттау

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССАМИ ИНТЕГРАЦИИ В ВУЗАХ

Аннотация

В данной статье рассматривается методология оценки эффективности организационно-экономических механизмов управления интеграционными процессами в вузах. В современных условиях развития высшего образования внимание мировой науки все больше фокусируется на развитии интеграционных процессов в этой сфере. Эти процессы оказали такое сильное влияние на сферу высшего образования, что такие термины, как «интеграция», «интернационализация», «глобализация», становятся все более синонимичными, чем понятия, которые различают процессы, наблюдаемые в высшем образовании. В условиях глобализации и интернационализации высшего образования процессы, меры и методы, а также наука о преобразованиях, которые способствуют качественному и эффективному развитию университета, а также науки, важны не только в сфере образования. В связи с этим механизм реализации данных интеграционных процессов, в частности организационно-экономический механизм управления, способствующий повышению эффективности высшего образования, качества образования, станет объектом пристального и всестороннего изучения. Развитие интеграционных процессов создает конкурентную среду для высшего образования, что позволяет рассматривать механизм организационно-экономического управления вузом как бизнес-процесс, но с учетом актуальных особенностей вуза.

Ключевые слова: высшее образование, глобализация, образование, бизнес, качество, оценка, эффективность, конкурентоспособность вузов.

A.B. ISKAKOVA,^{1*}

PhD student.

*e-mail: adi.iskakova@gmail.com

G.ZH. NURMUKHANOVA,¹

d.e.s., professor.

e-mail: g.nurmukhanova@turan-edu.kz

ROLAND GIEZE,²

d.e.s., professor.

e-mail: R.giese@hszg.de

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

²Zittau/Goerlitz University of Applied Sciences,
Germany, Zittau

COMPARATIVE ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR MANAGING INTEGRATION PROCESSES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract

The article discusses the methodology for assessing the effectiveness of the organizational and economic mechanism for managing integration processes in universities. In modern conditions of the development of higher education, more and more attention of world science is riveted to the processes of integration in this area. These processes have so strongly influenced the field of higher education that terms such as “integration”, “internationalization”, “globalization” are becoming more synonyms than concepts that differentiate essentially different processes observed in the field of higher education. In the context of globalization and internationalization of higher education, the process of implementation, measures and methods of introducing transformations that contribute to the high-quality and effective development of the university's activities not only in the field of education, but also in science are becoming significant. In this regard, it is the mechanism for the implementation of integration processes, or more precisely, the organizational and economic mechanism of management, which contributes to increasing the efficiency of higher education, the quality of education, which becomes the object of close and thorough research. The development of integration processes creates a competitive environment for universities, which allows us to consider the organizational and economic mechanism of management at a university as a business process, however, taking into account the relevant specific features that are characteristic only of a university as an educational organization.

Key words: higher education, globalization, education, business, quality, evaluation, efficiency, competitiveness of universities.

МРНТИ 06.73.02

УДК 336.64

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-2-224-230>

Д.А. АШИРБЕКОВА,^{1*}

докторант.

*e-mail: 18191187@turan-edu.kz

Г.Ж. НУРМУХАНОВА,¹

д.э.н., профессор.

e-mail: g.nurmukhanova@turan-edu.kz

¹ Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСА НА ФИНАНСОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ВУЗОВ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Цель статьи – рассмотрение процесса перехода системы высшего образования на дистанционную форму обучения в условиях пандемии COVID–19. Несмотря на единый переход к дистанционному обучению, высшие учебные заведения отличаются стратегией его организации. Был произведен анализ высших учебных заведений страны и принятых ими мер по переводу преподавателей и студентов на онлайн-обучение. В ходе анализа был выделен ряд задач, с которыми столкнулись высшие учебные заведения во время перехода к новому формату дистанционного обучения, включая отсутствие инфраструктуры и материально-технической базы, трудности с адаптацией учебных материалов к новому формату, недостаток квалификации сотрудников и опыта удаленной работы. Пандемия показала необходимость в получении дополнительных бюджетных средств на развитие цифровой образовательной среды, повышение квалификации профессорско-педагогического состава, а также на создание рабочих мест при университетах для студентов, потерявших работу в кризис, которая позволяла им оплачивать обучение и сопутствующие расходы по проживанию. Таким образом, учитывая все вышеупомянутые трудности по переходу на дистанционное обучение, для полноценного функционирования высших учебных заведений и предотвращения потенциального роста безработицы необходимо увеличение затрат. В статье также рассматриваются предложения о необходимости внесения соответствующих изменений в управленческие и финансовые модели в сфере образования.

Ключевые слова: управление университетом, финансирование, дистанционное обучение, субсидии, модели, анализ, затраты, образование.

Введение

Пандемия коронавируса привела к значительным метаморфозам в сфере образования, включая изменения в финансовом механизме вузов [1].

Пандемия также послужила катализатором развития информационных технологий в образовательной сфере [16], а именно вызвала необходимость перехода на полное дистанционное обучение [7]. Таким образом, с учетом нового формата обучения и работы научных и административных отделов вузов стал актуальным вопрос финансового обеспечения [2].

Перемены напрямую затронули деятельность профессорско-преподавательского состава вузов, в частности его загруженность [5]. С переходом на дистанционное обучение произошло увеличение численности студентов, так как в режиме онлайн возможно посещение лекций студентами других вузов [14], что послужило аналогом академической мобильности [6]. В результате перемен возникла необходимость разработки нового актуального процесса обучения и за рамками пандемии, а следовательно, и его финансового механизма [11].

Экономический кризис, возникший в результате пандемии, привел вузы к значительным финансовым последствиям, например, уменьшение количества ресурсов развития в рамках пандемии является глобальной проблемой [10]. Недостаток средств для вложений в адаптацию сотрудников к онлайн-формату может послужить причиной уменьшения качества предоставляемых вузом услуг. Наряду с этим уровень нормативных затрат ресурсов на подготовку бюджетных студентов окажется недостаточным для решения новых задач [19].

Несмотря на единый переход к дистанционному обучению, вузы отличаются стратегией его организации. Таким образом, ведущие университеты перешли к дистанционному обучению в формате онлайн-курсов посредством использования таких ресурсов, как Skype, MS Teams, Google Hangouts, Platonus, Zoom, Blackboard, Moodle, Webinar и др. Однако организация дистанционного обучения затруднительна для культурных и практико-ориентированных вузов ввиду сложности адаптации учебных материалов для студентов.

Некоторые университеты перешли к заочной форме обучения ввиду отсутствия цифровой образовательной среды: рассылка и оценка заданий производилась с помощью электронной почты [21]. Следует отметить, что в ходе перехода к новому формату обучения вузы сталкиваются со следующими проблемами: отсутствие инфраструктуры и ПО, адаптация учебных материалов к новому формату, квалификация сотрудников и опыт работы удаленно, отсутствие у части студентов и преподавателей необходимого технического оснащения для онлайн-обучения.

Наряду с этим в ходе перехода на домашнее дистанционное обучение остро ощущалась проблема цифрового разрыва [18]: студенты из малообеспеченных семей не имеют технических средств для обучения в подобном формате [13]. Помимо трудоустройства вузами студентов из социально незащищенных слоев населения, необходимо выделять средства на их материальную поддержку и обеспечение нужной техникой.

Таким образом, учитывая все вышеперечисленное, для полноценного функционирования университета и предотвращения безработицы нужны значительные затраты. С учетом экономических изменений после пандемии и вынужденного перехода на дистанционную форму обучения необходимо внести соответствующие изменения управленческих и финансовых моделей в сфере образования.

Основные положения

Пандемия COVID-19 – пандемия коронавирусной инфекции, вызванная SARS-CoV-2. Первый случай заражения был зафиксирован в Ухане (Китай) в декабре 2019 г. [20].

Дистанционное обучение – образовательный процесс с применением ряда телекоммуникационных технологий, предоставляющий обучаемым возможность освоить информацию без непосредственного контакта обучаемых и преподавателей в ходе процесса обучения, являющийся как самостоятельной формой обучения, так и дополнением к традиционной форме обучения [4].

Финансовый механизм – это совокупность финансовых стимулов, рычагов, инструментов, форм и способов регулирования экономических процессов и отношений [13].

Подушевое финансирование – метод финансирования, при котором образовательное учреждение получает государственные деньги в зависимости от количества обучающихся.

Подушевой норматив финансирования – норматив финансового обеспечения гарантированной государственной стоимости обучения на всех уровнях образования [8].

Программно-целевое финансирование – метод финансирования на конкурсной основе на проведение научных исследований в целях повышения уровня научно-исследовательских работ, научно-технического потенциала и конкурентоспособности научных организаций [9].

Материалы и методы

В данной статье проводится тематическое исследование и сравнительный анализ работы вузов в рамках дистанционной и заочной формы обучения.

Таким образом, тематическое исследование позволяет рассмотреть различные стратегии перехода вузов к дистанционному обучению, оценить текущую ситуацию с разных аспектов и сформировать предложения по изменению текущего финансового механизма с учетом обновленной формы обучения.

Исследование для данной статьи основано на инструкциях по переходу на дистанционное обучение от вузов Казахстана, отчетах о деятельности вузов на их официальных сайтах, а также на новостных порталах страны.

Кроме того, данные для предложения обновлений в финансовом механизме, используемые в этой статье, основаны на литературе, нормативно-правовых актах, относящихся к методам финансирования и государственной поддержки образования в стране.

Результаты и обсуждение

Стремительное развитие онлайн-обучения может вызвать увеличение нагрузки на университеты в форме роста количества обучающихся студентов. В этом случае в системе высшего образования необходимо реализовать определенный комплекс мер.

При наборе студентов в вуз на программы бакалавра и магистратуры необходимо установить прочные взаимоотношения с вузами-партнерами в целях организации дистанционной академической мобильности студентов [3].

Необходимо предоставить обучающимся возможность кредитования в вузах-партнерах, которые смогут организовать качественный дистанционный учебный процесс. Студенты смогут проходить обучение на курсах при вузе-партнере, и в дальнейшем после прохождения модуля его кредиты будут учтены в университете, где числится обучающийся. Но при этом вуз, в котором числится обучающийся, не будет перечислять денежные средства в вуз-партнер. Для контроля процесса обучения необходимо создать единый орган управления образовательным процессом, который сможет:

- ♦ организовать индивидуальную программу обучения для каждого студента;
- ♦ моделировать финансовый механизм с учетом перехода на дистанционную форму обучения и удаленности преподавателей от студентов;
- ♦ совместно с профессорско-преподавательским составом университетов совершенствовать процесс обучения и делать его более эффективным, разрабатывать инновационные методы обучения.

Одной из основных проблем может стать уменьшение числа студентов-платников: дистанционное обучение само по себе предполагает меньшую оплату, чем очное, что впоследствии приведет к ухудшению экономического положения как частных, так и государственных вузов.

Принято считать, что дистанционное образование отличается от очного низким качеством, что приведет к требованию со стороны обучающихся снизить оплату за обучение. Данные требования были озвучены большинством студентов зарубежных вузов [12].

Ситуация, сложившаяся во время пандемии коронавируса, дает понять, что многие вузы в дальнейшем лишатся существенной части своей прибыли в связи со следующими факторами:

- ♦ снижение платежеспособности студентов и их родителей в связи с уменьшением доходов населения;
- ♦ уменьшение количества иностранных, иногородних студентов в связи с закрытием границ, установлением новых ограничений;
- ♦ потеря места работы из-за роста безработицы в связи с карантинными мерами среди студентов, которые раньше могли подрабатывать в секторе малого и среднего бизнеса;
- ♦ сокращение или приостановка исследований, проводимых вузами, в связи с уменьшением или приостановкой финансирования от крупных компаний-заказчиков, что представляет собой потерю еще одного источника дохода для университета.

Однако практика прошлого года показывает, что в ведущих вузах численность обучающихся на платном отделении и доходы от их обучения выросли, несмотря на то, что стоимость осталась неизменной со времен до пандемии.

В обычных вузах, где доходы от оплаты за обучение студентов уменьшились, стоит вопрос об уменьшении оклада преподавателей и сотрудников, что впоследствии приведет к конфликтам внутри коллектива.

Финансовую ситуацию вузов может поправить в таком случае грантовая поддержка от государства для развития образования, нацеленная на развитие исследовательского потенциала вузов, на усовершенствование и развитие технологической базы университетов, разработку новых форм и эффективных программ обучения [17].

Инструментом обеспечения устойчивого финансового положения университетов, сталкивающихся с кассовыми разрывами, может послужить внедрение опережающего индикатора для выделения государственных инвестиций.

Государственная выплата вузам, находящимся в трудном финансовом положении, неспособным покрыть свои расходы, возникшие вследствие карантинных мер (санитарная дезинфекция помещений, простой арендуемого помещения и техники, материальная помощь заболевшим коронавирусной инфекцией сотрудникам), поможет вузу выйти из затруднительного положения без существенных потерь и восстановить свою платежеспособность.

Все же в случае потери университетом платежеспособности руководству придется принять ряд мер по реорганизации вуза для исправления допущенных ошибок, сократить привычные статьи расходов.

Заключение

Для сохранения стабильного состояния высших учебных заведений государством должен быть разработан комплексный план развития и поддержки вузов:

- ♦ обеспечение доступности субсидированных образовательных кредитов для студентов;
- ♦ увеличение приема студентов на бюджетное отделение;
- ♦ социальные выплаты для обучающихся;
- ♦ разработка эффективных методов трудоустройства студентов и выпускников вузов.

Повышение количества студентов, зачисляемых на бюджетной основе, может стать одним из главных инструментов по обеспечению доступности образования.

Повышение платежеспособности студентов возможно через трудоустройство студентов в университете, где они проходят обучение. Средства на выплату заработной платы должны производиться за счет государственных средств. Сумма оплаты за обучение одного студента должна составлять не ниже одного ПМ (прожиточный минимум) Республики Казахстан, в 2021 г. он составляет 34 302 тенге. За обучение на специальности, требующей подготовленности на более высоком уровне, – не менее двух ПМ.

Государственные гранты могут быть выданы компаниям, в которых студенты и выпускники вузов будут проходить оплачиваемые стажировки, что будет представлять собой один из инструментов вовлечения студентов в рынок труда.

После окончания пандемии COVID-19 возможно постепенное сокращение данных расходов.

На наш взгляд, необходимо дополнительное финансирование по следующим решениям:

- ♦ создание программ по улучшению финансового положения вузов в случае, если вуз является перспективным и его существование необходимо для развития страны;
- ♦ развитие научно-исследовательского потенциала вузов, вложение средств в создание или аренду лабораторий и научного оборудования;
- ♦ формирование лучшими университетами страны курсов и программ для обучения не только своих студентов, но и желающих из других вузов;
- ♦ расширение электронной библиотеки, приобретение доступа к новым книгам и научным журналам для сотрудников университета и обучающихся;
- ♦ финансирование стажировок ППС, их обучение преподаванию в дистанционной форме;
- ♦ вовлеченность в НИР сотрудников вузов.

Пандемия коронавируса не только принесла трудности, с которыми столкнулась сфера образования на данный момент, но и помогла выявить новые пути решения данных проблем. Вузы столкнулись с необходимостью развития научно-технической базы, обучения ППС дистанционной форме преподавания. В процессе дистанционного обучения были выявлены проблемы «цифрового разрыва» в связи с неполной оснащенностью необходимой техникой вузов и материальным неравенством среди студентов. Для сокращения данного неравенства необходимы значительные затраты.

Вынужденный переход на дистанционную форму обучения продемонстрировал необходимость разработки нового финансового механизма вузов, а именно внедрения одного из сценариев подушевого финансирования на уровне вузов.

В первом сценарии возможна оплата труда сотрудников университетов в рамках подушевого финансирования и отнесение оставшихся расходов в нормативы субсидирования. При втором сценарии возможно уменьшение затрат из бюджета субсидирования и включение их в увеличенный норматив подушевого финансирования.

В рамках двух предложенных сценариев изменения финансового механизма с целью повышения привлекательности страны для мировых ученых возможно увеличение социальных грантов, предназначенных для студентов с отличной успеваемостью и победителей олимпиад.

Следует отметить, что для преодоления новых возможных обстоятельств, связанных с дистанционным обучением, предложенное подушевое финансирование послужило бы дополнением к существующему программно-целевому.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Абанкина И., Винарик В., Филатова Л. Государственная политика финансирования сектора высшего образования в условиях бюджетных ограничений // Журнал Новой экономической ассоциации. – 2016. – № 3 (31). – С. 111–142.
- 2 Абанкина И.В., Абанкина Т.В., Филатова Л.М. Ловушки дифференциации в финансировании российских вузов // Актуальные проблемы экономики и права. – 2016. – Т. 10. – № 2. – С. 38–58.
- 3 Абдрахманова Г., Гохберг Л., Ковалева Г., Суслов А. Внутренние затраты на развитие цифровой экономики. ИСИЭЗ, 2019. [Электронный ресурс]. URL: <https://issek.hse.ru/news/281236984.html>
- 4 Артюхов А.А. Некоторые аспекты теории и практики организации «дистанционного обучения» при изучении географии в основной школе (рус.) // Международный научно-исследовательский журнал. – 2021. – Т. Выпуск 5. – С. 51. – ISSN 2303-9868. – doi:10.23670/IRJ.2021.107.5.111
- 5 Баранников К.А., Лешуков О.В., Назайкинская О.Л., Суханова Е.А., Фрумин И.Д. Уроки «стресс-теста». Вузы в условиях пандемии и после нее (июнь 2020). Аналитический доклад. URL: https://drive.google.com/file/d/1GMcBIoP8ITzE_WDVh4nFksX6lceotZY3/view.
- 6 Беляков С.А., Клячко Т.Л. Российское высшее образование: модели и сценарии развития. – М.: Дело. – 2013.
- 7 Деброк Л. Новая эра очного образования: масштабируемая система интерактивного взаимодействия // Вопросы образования / Educational Studies Moscow. – 2018. – № 4. – С. 44–59.
- 8 Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года «Об образовании», приказ Министерства образования и науки Республики Казахстан от 30 октября 2013 года № 440 «Об утверждении Методики подушевого нормативного финансирования среднего образования».
- 9 Закон о науке РК от 18 февраля 2011 года № 407-IV. Ст. 27 Закона о науке РК от 18 февраля 2011 года № 407-IV.
- 10 Клячко Т.Л., Май В.А. Будущее университетов. Статья 1. Глобальные тренды. Общество и реформы // Общественные науки и современность. – 2015. – № 3. – С. 5–18.
- 11 Клячко Т.Л., Май В.А. Будущее университетов. Статья 2. Российские тенденции // Общественные науки и современность. – 2015. – № 4. – С. 5–25.
- 12 Клячко Т.Л., Синельников-Мурылев С.Г. Стратегия для России: образование. – М.: Дело. – 2018.
- 13 Клячко Т.Л., Синельников-Мурылев С.Г. О реформировании системы финансирования вузов // Вопросы экономики. – 2012. – № 7. – С. 14–32.
- 14 Платонова Д.П., Кузьминов Я.И., Фрумин И.Д. Университеты на перепутье: Высшее образование в России. М.: Изд. дом ВШЭ. – 2019.
- 15 Федосов В.М., Буряк Л.Д., Бутаков Д.Д. и др. Государственные финансы. Учеб. пособие для студентов экон.вузов и фак. под ред. В.М. Федосова, С.Я. Огородника и В.Н. Суторминой. – К.: Лыбидь, 1991. – 276 с.
- 16 Gouëdard P., Pont B., Viennet R. (2020) Education Responses to COVID-19: Shaping an Implementation Strategy // 2nd Meeting of Country Representatives for the Implementing Education Policies Project (Virtual meeting, 2020, June 10–11). URL: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ED/EDPC/RD\(2020\)9&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ED/EDPC/RD(2020)9&docLanguage=En).
- 16 Niazi S. Extension of caste quotas to shake up higher education // University World News. – 2019. URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20190117124356721>.
- 17 Remote Online Exams in Higher Education during the COVID-19 Crisis. Paris: OECD. – 2020. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/f53e2177-en.pdf?expires=1608971675&id=id&accname=guest&checksum=4A619EF7DB121EE-17585FA51ED5DD77C>.
- 18 Olmos-López P., Sunderland J. Doctoral supervisors' and supervisees' responses to co-supervision // Journal of Further and Higher Education. – 2017. Vol. 41. No. 6. – P. 727–740.

- 19 Ren Lili, Chaolin Huang, Yeming Wang, Xingwang Li, Jianping Zhao. Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China // *Lancet*. – 2020. Vol. 395, iss. 10223. – P. 497–506. – ISSN 0140-6736. – doi:10.1016/S0140-6736(20)30183-5
- 20 Salmi J. Higher Education Equity Policies across the Globe // *International Higher Education*. – 2019. – No. 98.

REFERENCES

- 1 Abankina I., Vinarik V., Filatova L. (2016) Gosudarstvennaja politika finansirovaniya sektora vysshego obrazovaniya v usloviyah byudzhetnyh ogranichenij // *Zhurnal Novoj jekonomicheskoy associacii*, No. 3 (31), pp. 111–142.
- 2 Abankina I.V., Abankina T.V., Filatova L.M. (2016) Lovushki differenciacii v finansirovanii Rossijskikh vuzov // *Aktual'nye problemy jekonomiki i prava*, T. 10, No. 2, pp. 38–58.
- 3 Abdrahmanova G., Gohberg L., Kovaleva G., Suslov A. Vnutrennie zatraty na razvitie cifrovoj jekonomiki. ISIJez, 2019. [Jelektronnyj resurs]. URL: <https://issek.hse.ru/news/281236984.html>
- 4 Artjuhov A.A. (2021) Nekotorye aspekty teorii i praktiki organizacii “distancionnogo obuchenija” pri izuchenii geografii v osnovnoj shkole (rus.) // *Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal*, T. Vypusk 5, pp. 51, ISSN 2303-9868. – doi:10.23670/IRJ.2021.107.5.111
- 5 Barannikov K.A., Leshukov O.V., Nazajkinskaja O.L., Suhanova E.A., Frumin I.D. Uroki “stress-testa”. Vuzy v usloviyah pandemii i posle nee (ijun' 2020). Analiticheskij doklad. URL: https://drive.google.com/file/d/1GMcBloP8ITzE_WDVh4nFksX6lceotZY3/view.
- 6 Beljakov S.A., Kljachko T.L. (2013) Rossijskoe vysshee obrazovanie: modeli i scenarii razvitiya, M.: Delo.
- 7 Debrok L. (2018) Novaja jera ochnogo obrazovaniya: masshtabiruemaja sistema interaktivnogo vzaimodejstviya // *Voprosy obrazovaniya / Educational Studies Moscow*, No. 4, pp. 44–59.
- 8 Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 ijulja 2007 goda “Ob obrazovanii”, prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 30 oktjabrja 2013 goda №440 “Ob utverzhdenii Metodiki podushevogo normativnogo finansirovaniya srednego obrazovaniya”.
- 9 Zakon o nauke RK ot 18 fevralja 2011 goda № 407-IV. St. 27 Zakona o nauke RK ot 18 fevralja 2011 goda № 407-IV.
- 10 Kljachko T.L., Mau V.A. (2015) Budushhee universitetov. Stat'ja 1. Global'nye trendy. Obshhestvo i reformy // *Obshhestvennye nauki i sovremennost'*, No. 3, pp. 5–18.
- 11 Kljachko T.L., Mau V.A. (2015) Budushhee universitetov. Stat'ja 2. Rossijskie tendencii // *Obshhestvennye nauki i sovremennost'*, No. 4, pp. 5–25.
- 12 Kljachko T.L., Sinel'nikov-Murylev S.G. (2018) Strategija dlja Rossii: obrazovanie. – M.: Delo.
- 13 Kljachko T.L., Sinel'nikov-Murylev S.G. (2012) O reformirovanii sistemy finansirovaniya vuzov // *Voprosy jekonomiki*, No. 7, pp. 14–32.
- 14 Platonova D.P., Kuz'minov Ja.I., Frumin I.D. (2019) Universitety na pereput'e: Vysshee obrazovanie v Rossii. M.: Izd. dom VShJe.
- 15 Fedosov V.M., Burjak L.D., Butakov D.D. i dr. (1991) Gosudarstvennye finansy. Ucheb. posobie dlja studentov jekon.vuzov i fak. pod red. V.M. Fedosova, S.Ja. Ogorodnika i V.N. Sutorminoj. – K.: Lybid', – 276 p.
- 16 Gouëdard P., Pont B., Viennet R. (2020) Education Responses to COVID-19: Shaping an Implementation Strategy // 2nd Meeting of Country Representatives for the Implementing Education Policies Project (Virtual meeting, 2020, June 10–11). URL: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ED/EDPC/RD\(2020\)9&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ED/EDPC/RD(2020)9&docLanguage=En).
- 16 Niazi S. Extension of caste quotas to shake up higher education // *University World News*. – 2019. URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20190117124356721>.
- 17 Remote Online Exams in Higher Education during the COVID-19 Crisis. Paris: OECD. – 2020. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/f53e2177-en.pdf?expires=1608971675&id=id&accname=guest&checksum=4A619EF7DB121EE-17585FA51ED5DD77C>.
- 18 Olmos-López P., Sunderland J. (2017.) Doctoral supervisors' and supervisees' responses to co-supervision // *Journal of Further and Higher Education*. – Vol. 41. No. 6. – pp. 727–740.
- 19 Ren Lili, Chaolin Huang, Yeming Wang, Xingwang Li, Jianping Zhao. (2020) Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China // *Lancet*. – Vol. 395, iss. 10223. – pp. 497–506. – ISSN 0140-6736. – doi:10.1016/S0140-6736(20)30183-5
- 20 Salmi J. (2019.) Higher Education Equity Policies across the Globe // *International Higher Education*, No. 98.

Д.А. АШИРБЕКОВА,^{1*}

докторант.

*e-mail: 18191187@turan-edu.kz

Г.Ж. НУРМУХАНОВА,¹

э.ғ.д., профессор.

e-mail: g.nurmukhanova@turan-edu.kz

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

КОРОНАВИРУС ПАНДЕМИЯСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН УНИВЕРСИТЕТТЕРІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІНЕ ӘСЕРІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – COVID–19 пандемиясы жағдайында жоғары білім беру жүйесінің қашықтықтан оқытуға көшу процесін қарастыру. Қашықтықтан оқытуға бірыңғай көшуге қарамастан, жоғары оқу орындары оны ұйымдастырудың стратегиясымен ерекшеленеді. Еліміздің жоғары оқу орындарына және олардың оқытушылар мен студенттерді онлайн-оқытуға көшіру бойынша қабылдаған шараларға талдау жүргізілді. Талдау барысында қашықтықтан оқытудың жаңа форматына көшу кезінде жоғары оқу орындары тап болған бірқатар қиындықтар, соның ішінде инфрақұрылымның және материалдық-техникалық базаның жоқтығы, оқу материалдарын жаңа форматқа бейімдеудегі қиындықтар, кадрлардың біліктілігі мен қашықтан жұмыс жасау тәжірибесінің жоқтығы атап көрсетілді. Пандемия цифрлық білім беру ортасын дамытуға, профессорлық-оқытушылар құрамының біліктілігін арттыруға, сондай-ақ дағдарыс кезінде жұмысынан айырылған студенттер үшін университеттер жанынан жұмыс орындарын құруға қосымша бюджет қаражатын алу қажеттілігін көрсетті, бұл оларға оқу ақысын және тұру шығындарын төлеуге мүмкіндік берді. Осылайша, қашықтықтан оқытуға көшудің жоғарыда аталған барлық қиындықтарын ескере отырып, жоғары оқу орындарының толыққанды жұмыс істеуі және жұмыссыздықтың ықтимал өсуіне жол бермеу үшін шығындарды көбейту қажет. Мақалада, сонымен қатар білім беру саласындағы басқарушылық және қаржылық модельдерге тиісті өзгерістер енгізу қажеттілігі туралы ұсыныстар қарастырылады.

Тірек сөздер: университетті басқару, қаржыландыру, қашықтықтан оқыту, субсидиялар, модельдер, талдау, шығындар, білім.

D.A. ASHIRBEKOVA,^{1*}

PhD student.

e-mail: 18191187@turan-edu.kz

G.ZH. NURMUKHANOVA,¹

d.e.s., professor.

e-mail: g.nurmukhanova@turan-edu.kz

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

INFLUENCE OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC ON THE FINANCIAL MECHANISMS OF KAZAKHSTANI UNIVERSITIES

Abstract

This article examines the process of transition of the higher education system to distance learning in the context of the COVID-19 pandemic. Despite the uniform transition to distance learning, higher education institutions differ in the strategy of its organization. As a result, an analysis was made of the country's higher educational institutions and the measures they have taken to transfer teachers and students to online education. The analysis highlighted a number of challenges faced by higher education institutions during the transition to a new format of distance learning, including the lack of infrastructure and material and technical base, difficulties in adapting training materials to the new format, lack of staff qualifications and experience of remote work. Taking into account the above problems, the pandemic showed the need for additional budgetary funds for the development of a digital educational environment, professional development of the teaching staff, as well as for the creation of jobs at universities for students who lost their jobs during the crisis, which allowed them to pay for tuition and related costs. Thus, given all the above-mentioned difficulties in the transition to distance learning, for the full functioning of higher education institutions and to prevent a potential increase in unemployment, an increase in costs is necessary. This article also discusses proposals on the need to make appropriate changes in management and financial models in the field of education.

Key words: university management, funding, distance learning, subsidies, models, analysis, costs, education, university funding.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ ЧИТАТЕЛЕЙ

Научный журнал «Вестник университета «Туран» – «Тұран» университетінің хабаршысы» включен в Перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности, отрасль «Экономика»

(приказ Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК № 894 от **30.05.2013 г.** «О внесении дополнений в приказ № 1082 от 10 июля 2012 г. «Об утверждении Перечня научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности»)

Научный журнал «Вестник университета «Туран» – «Тұран» университетінің хабаршысы» размещен в Научной электронной библиотеке (г. Москва, Российская Федерация) в открытом доступе для читателей и включен в аналитическую базу данных «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ) с целью предоставления возможности поиска, просмотра и использования материалов научного журнала в информационных, научных и учебных целях (договор № 361-06/2016 от 16.06.2016 г.)

Регистрация пользователя в Научной электронной библиотеке является **необходимым условием** для получения доступа к полным текстам публикаций, размещенных на платформе eLIBRARY.RU

Научная электронная библиотека eLIBRARY.RU:
<http://elibrary.ru>

ОҚЫРМАНДАРҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТ

Тұран» университетінің хабаршысы» ғылыми журналы Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар тізбесіне енгізілді, «Экономика» саласы.

(«Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті ұсынатын ғылыми баспалар Тізбесін бекіту туралы» 2012 жылғы 10 шілдедегі № 1082 бұйрығына толықтырулар енгізу туралы» ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің **30.05.2013 ж.** № 894 бұйрығы)

«Тұран» университетінің хабаршысы» ғылыми журналы оқырмандар ашық қол жеткізе алатын Ғылыми электронды кітапханаға (Мәскеу, Ресей Федерациясы) енгізілді және ғылыми журналдардың материалдарын ақпараттық, ғылыми және білім беру мақсаттарында іздеу, көру және пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін Ресейлік ғылыми дәйексөз алу индексі (РИНЦ) аналитикалық базасына енді (Келісімшарт № 361-06 / 2016 ж. 16.06.2016 ж.).

eLIBRARY.RU платформасында жарияланған жарияланымдардың толық мәтініне қол жеткізу үшін Ғылыми электронды кітапханаға пайдаланушының тіркелуі қажетті шарт болып табылады.

**Ғылыми электронды кітапхана eLIBRARY.RU:
<http://elibrary.ru>**

INFORMATION FOR READERS

The scientific journal “Bulletin of Turan University” is in the list of scientific publications recommended by the Committee for Control in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for publishing main results of scientific activity, the branch “Economy”

(by the order of the Committee for Control in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan №. 894 from **30.05.2013** “On Amendments to Order № 1082 from July 10, 2012” On Approval of the List of Scientific Publications Recommended by the Committee for Control in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for publishing main results of scientific activity»)

The scientific journal “Bulletin of Turan University”, hosted in the Scientific electronic library (Moscow, Russian Federation), is free to readers and included in the analytical database “Russian science citation index” (RSCI) with the aim of providing search, view and use materials of scientific journal in for information, research and education (contract №.361-06/2016 from 16.06.2016)

User registration in the Scientific electronic library is **a necessary condition** to gain access to the full text publications hosted on the eLibrary platform.RU

Scientific Electronic Library eLIBRARY.RU:
<http://elibrary.ru>

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА «ТУРАН»

Материалы принимаются на казахском, русском и английском языках через официальный сайт журнала (<https://vestnik.turan-edu.kz/>), в котором имеется подробная инструкция для авторов о процессе подачи статей, а также об оплате публикации.

Текст статьи должен быть набран в **WINWORD XP** или *. RTF (Reach text format). Шрифт **Times New Roman**, кегль **14**, текст должен быть набран через один интервал и не превышать **8** страниц.

В левой верхней части листа печатается **МРНТИ** и **УДК**.

Далее в правой верхней части листа печатаются на трех языках (казахском, русском и английском) фамилия и инициалы автора, место работы, ученая степень и звание, название страны и города, e-mail; если авторов несколько – указать основного автора статьи (знаком*). В середине листа прописными буквами печатаются **название** материала, далее – **ключевые слова** (7–8 слов, в том числе не более двух словосочетаний) на трех языках. Затем идет текст, который следует печатать **без переносов**, соблюдая следующие размеры полей: левое – 30 мм, правое – 10 мм, верхнее – 15 мм, нижнее – 20 мм. Абзацный отступ начинается с третьего знака. Формулы набирать только в приложении – **редактор формул (Microsoft Equation)**. **Таблицы, рисунки и схемы** печатаются без заливок.

В тексте в **квадратных скобках** даются ссылки на использованную литературу, **список литературы** печатается в конце статьи в количестве 10–15 наименований. Литература, представленная на кириллице, дается в двух вариантах – в оригинале и романизированным алфавитом (**транслитерация** – <http://www.translit.ru>).

После списка литературы должно быть **краткое резюме** (200–250 слов, 14 кегль) на трех языках, в котором указываются цель статьи и использованные методы исследования. Далее печатается **название статьи** также на трех языках.

Потенциальные авторы журнала должны в соответствии с заголовками придерживаться следующих правил по структуре статьи (**название, аннотация, ключевые слова, введение, основные положения, материалы и методы, результаты, обсуждение, заключение, информация о финансировании (при наличии), список литературы, транслитерированный список литературы**).

Заголовки структурных элементов статьи должны быть выделены жирным шрифтом.

Текст доклада должен быть оригинальным, ранее нигде не опубликованным.

Статья проходит «слепое» рецензирование, рецензенты назначаются редколлегией журнала.

В конце статьи просим указать Ф.И.О. полностью, обратный адрес, телефоны, факс, адрес электронной почты (e-mail).

Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы). Мнение Научно-редакционного совета не всегда совпадает с мнением автора (авторов). Редакционный совет оставляет за собой право публикации или отклонения статей.

В целях выявления и предотвращения научного плагиата в соответствии с «Положением об организации деятельности по выявлению и предотвращению научного плагиата в университете «Туран» редакцией журнала проводится проверка на антиплагиат статей, представленных для публикации.

Ссылка на наше издание при перепечатке обязательна.

Наш адрес: **050013, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».**

Телефон для справок: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

Редакционная коллегия

«ТҰРАН» УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАНАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫ РӘСІМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Материалдар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде журналдың ресми сайты (<https://vestnik.turan-edu.kz/>) арқылы қабылданады, онда авторларға мақалаларды жіберу үдерісі, сондай-ақ ақы төлеу туралы толық нұсқаулық бар.

Мәтін **WINWORD XP** немесе*. **RTF (Reach text format)** форматында терілуі тиіс. **Times New Roman** шрифт, **14** кегль. Жазба мәтіні бір жол аралығы арқылы теріліп, **8 беттен** аспауы тиіс.

Парақтың үстінгі сол жақ бұрышында **FTAMI** және **ӘОК** жазылады.

Одан әрі, парақтың оң жақ жоғары бөлігінде автордың тегі мен инициалдары, жұмыс орны, ғылыми дәрежесі мен атағы, ел мен қала атауы, e-mail үш тілде сөздер (қазақша, орысша және ағылшынша) жазылады, егер бірнеше автор болса – мақаланың негізгі авторын (* белгісімен) көрсетіңіз. Парақтың ортасына материалдың **атауы** бас әріптермен, одан әрі – **тірек сөздер** (7-8 сөз, екі сөз тіркесінен аспауы керек) үш тілде жазылады. Содан кейін мәтіннің келесі жиек мөлшерін сақтай отырып, **тасымалдаусыз** басу қажет: сол жақ – 30 мм, оң жақ – 10 мм, үстіңгі – 15 мм, астыңғы – 20 мм сақтай отырып тасымалсыз жазылады. Азат жол үшінші белгіден басталады. Формулалар тек **формалар редакторы (Microsoft Equation)** қосымшасында терілу керек. **Кестелер, суреттер және схемалар** қосымша бояуларсыз жазылады.

Мәтінде **квадрат жақшалар** ішінде қолданылған әдебиеттерге сілтемелер, ал **қолданылған әдебиеттер** тізімі мақала соңына 10-15 атау көлемінде жазылады. Кириллицада ұсынылған әдебиеттер екі нұсқада - түпнұсқада және романизацияланған алфавитте (**транслитерация** - <http://www.translit.ru>) беріледі.

Қолданылған әдебиеттер тізімінен кейін мақаланың мақсаты мен қолданылған зерттеу әдістері көрсетілген **қысқаша түйін** (200–250 сөз, 14 кегль) үш тілде жазылады. Одан әрі, мақаланың **атауы** үш тілде жазылады.

Журналдың потенциалды авторлары тақырыптарына сәйкес мақаланың құрылымы бойынша келесі ережелерді ұстануы тиіс (**атауы, андатпа, тірек сөздер, кіріспе, негізгі ережелер, материалдар мен әдістер, нәтижелер, талқылаулар, қорытынды, қаржыландыру туралы ақпарат** (бар болса), **әдебиеттер тізімі, транслитерацияланған әдебиеттер тізімі**).

Мақаланың құрылымдық элементтерінің тақырыптары қалың қаріппен көрсетілуі керек.

Баяндама мәтіні еш жерде жарияланбаған түпнұсқалық нұсқада болуы тиіс.

Мақала жасырын рецензиялаудан өтеді, рецензенттерді журналдың редколлегиясы тағайындайды.

Мақаланың соңында толық аты-жөнін, кері мекенжайын, телефондарын, факсін, электрондық пошта мекенжайын (e-mail) көрсетуіңізді сұраймыз.

Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты. Ғылыми-редакциялық кеңестің пікірі әрдайым автордың (авторлардың) пікірімен сәйкес келе бермейді. Редакциялық кеңес мақалаларды жариялау немесе қабылдамау құқығын өзіне қалдырады.

Ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу мақсатында «Тұран» университетінде ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу жөніндегі қызметті ұйымдастыру туралы ережеге» сәйкес журнал редакциясы жариялауға ұсынылған мақалаларды антиплагиат бойынша тексерістен өткізеді.

Біздің басылымға қайта басылған кезде сілтеме міндетті.

Біздің мекен-жайымыз: **050013, Алматы қ., Сәтпаев көш., 16А, «Тұран» университеті.**

Анықтама телефоны: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: **<https://vestnik.turan-edu.kz/>**

Редакциялық алқа

REQUIREMENTS FOR THE DESIGN OF ARTICLES PUBLISHED IN THE JOURNAL “BULLETIN OF TURAN UNIVERSITY”

Manuscripts are accepted in Kazakh, Russian and English through the official website of the journal (<https://vestnik.turan-edu.kz/>), which provides with the detailed instructions for authors about the process of submitting articles, as well as publication fees.

The text of the article must be typed in **WINWORD XP** or *. RTF (Reach text format). **Times New Roman** font, size **14**, the text must be typed in one interval and not exceed 8 pages.

IRSTI and **UDC** are printed in the upper left part of the sheet.

Then, in the upper right part of the sheet, the author's surname and initials, place of work, academic degree and title, name of the country and city, and e-mail are printed in three languages (Kazakh, Russian, and English). If there are several authors, indicate the main author of the article (with the*sign). In the middle of the sheet, **the name of the manuscript** is printed in capital letters, followed by **keywords** (7-8 words, including no more than two phrases) in three languages. Then there is the text that should be printed without hyphenation, observing the following field sizes: left-30 mm, right-10 mm, top-15 mm, bottom-20 mm. The paragraph indent begins with the third character. Formulas must be given in the **formula editor** application (Microsoft Equation). **Tables, figures, and diagrams** are printed without fills.

In the text, references to the literature used are given in **square brackets**, the list of references is printed at the end of the article comprising 10-15 titles. The reference presented in the Cyrillic alphabet is given in two versions – in the original and in the Romanized alphabet (**transliteration** – <http://www.translit.ru>).

A short summary (200-250 words, 14 size) should be given in three languages after the list of references, which indicates the purpose of the article and the research methods used. Then **the title of the article** is also printed in three languages.

Authors of the journal should adhere to the following requirements concerning the structure of the article in accordance with the headings (**title, abstract, keywords, introduction, main provisions, materials and methods, results, discussion, conclusion, information about funding (if available), list of references, transliterated list of references**).

The headings of the structural elements of the article should be given in bold.

The text of the report must be original, not previously published anywhere.

The article is subjected to “blind” review, the reviewers are appointed by the Editorial board of the journal.

At the end of the article, please indicate your full name, return address, phone numbers, fax, and e - mail address.

The author (s) is/are responsible for the content of the article. The opinion of the Scientific and Editorial Board does not always coincide with the opinion of the author (s). The Editorial Board reserves the right to publish or reject articles.

In order to identify and prevent scientific plagiarism, in accordance with the “Regulations on the organization of activities for the identification and prevention of scientific plagiarism at Turan University”, the Editorial board of the journal checks articles submitted for publication for anti-plagiarism.

A link to our publication is required when reprinting it.

Our address: **050013, Almaty, Satpaev ave. 16a, Turan University**

Phone: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Website: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

Editorial board

УВАЖАЕМЫЕ ПОДПИСЧИКИ!

Наш индекс: **75665**

Стоимость подписки на 3 месяца – **460 тенге**

Учредитель: университет «Туран»

г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А.

Тел.: 260-40-18, 260-70-00

E-mail: maya60@list.ru;

m.zhuikova@turan-edu.kz;

vestnik@turan-edu.kz

Сайт: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

ҚҰРМЕТТІ ЖАЗЫЛУШЫЛАР!

Біздің индекс: **75665**

Жазылу құны 3 айға – **460 теңге**

Негізін қалаушы: «Тұран» университеті

Алматы қ., Сәтпаев көш., 16А.

Тел: 260-40-18, 260-70-00

E-mail: maya60@list.ru;

m.zhuikova@turan-edu.kz;

vestnik@turan-edu.kz

Сайт: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

DEAR READERS!

Our index: **75665**

Subscription cost for 3 months – **460 tg**

Founder: Turan University

16 A Satpaev ave., Almaty

Tel: 206-40-18, 260-70-00

E-mail: maya60@list.ru;

m.zhuikova@turan-edu.kz;

vestnik@turan-edu.kz

Website : <https://vestnik.turan-edu.kz/>

«ТҰРАН» УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Ғылыми журнал

№ 2 (90) 2021 ж.

ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА «ТУРАН»

Научный журнал

№ 2 (90) 2021 г.

Компьютерная верстка: Жуйкова М.А.

Корректор: Скуратова И.М.

Подписано в печать 08.06.2021 г.

Бумага офсетная № 1,62 x 84/16. Плотность 80 г/м².

Усл.печ.л. 30,0 Уч.изд.л. 31,2. Тираж 500 экз.

Заказ № 329

Адрес редакции:

г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».

Оригинал-макет подготовлен редакционно-издательским
отделом университета «Туран».

г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А.

Тел.: 260-40-18, 260-70-00.

Отпечатано в ТОО «Технология изображений».

г. Алматы, ул. Нурмакова, 30, офис 2

Тел.: 258-48-02, 250-96-69.